

KUR'AN'DA SEVME-SEVMEME ÜSLUBU

Merve KÜÇÜK

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2016

KUR'AN'DA SEVME-SEVMEME ÜSLUBU

Merve KÜÇÜK

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2016

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Merve KÜÇÜK tarafından hazırlanan “Kur’an’da Sevme-Sevmeme Üslubu” başlıklı bu çalışma 30.12.2016 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Prof. Dr. Yaşar DÜZENLİ

Üye .....

Dr. Ömer MÜFTÜOĞLU

(Danışman)

Üye.....

Prof. Dr. Ali ÇELİK

ONAY

30/12/ 20016

İmza

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU

Enstitü Müdürü

...../...../.....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Merve KÜÇÜK

İmza

ÖZET

KUR'AN'DA SEVME-SEVMEME ÜSLUBU

KÜÇÜK, Merve

Yüksek Lisans-2016

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Ömer MÜFTÜOĞLU

Allah'ın insanlık tarihine müdahalesi, vahiy yoluyla. Vahyin, Kur'an'dan önceki örnekleri, insan kaynaklıdır. Onları nüzullerinden yüzyıllar sonra insanlar akıllarında kaldığı kadarıyla yazıya aktarmışlardır. Kur'an'ın ise diğer kutsal sayılan kitaplardan farklı bir yapısı vardır. O bütünüyle ilahi kaynaklıdır. Bu ilahi kaynak insanlara yol gösterir ve bu dünya hayatında onlara klavuzluk yapar. Allah Teâla, Kur'an-ı Kerim'de farklı üslup şekilleri kullanarak insanlara seslenir. Muhataptan yapılması istenen ya da istenmeyen şeyler emir-nehî; helal-haram üslubu yanında sevme-sevmeme üslubu ile de dile getirilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın sevdiği-sevmediği kullar, çeşitli sıfatlarla anlatılırken "HBB/ حَبَّ" köklü türevler kullanılmaktadır. Çalışmamızda "HBB/ حَبَّ" köklü türevler üzerinden Allah'ın sevdiğini ve sevmediğini söylediği kullar incelenmiştir. İnsan ile Allah arasında sevgi temelli ilişkiler kurmanın önemine değinilmiştir.

Allah'ın sevdiği yahut sevmediği kulların özellikleri üzerinden Allah'ın istediği veya istemediği hususları da ortaya çıkartmak mümkündür. Sevme-sevmeme üslubu, aynı zamanda istenenler-istenmeyenler listelerini de oluşturmamıza imkân verir. Bu çalışmada bir üslup çeşitliliği üzerinden Müslümanlardan istenen-istenmeyen davranışların ortaya konmasına katkı sunabilme denemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üslup, Sevgi, Hitap, Hub, Sevmeme

ABSTRACT

KUR'AN'DA SEVME-SEVMEME ÜSLUBU

KÜÇÜK, Merve

Master Degree--2016

Adviser: Dr. Ömer MÜFTÜOĞLU

Allah intervenes to history of humanity via revelation. The samples before Kur'an are eman-made. People transformed the verses into writing centuries after they were revealed as far as they remembered. Nevertheless, Kur'an holds a different structure than the other holy-considered books. It is completely godly-originated. This heavenly source shows path to people and guides them in this terene life. Allah Tealâ addresses people using various language tones. Besides "order-prohibition" and "halal-haram" style, "like-dislike" style is also made use of when the addressee is required to enact or not to enact certain behaviors.

When people whom Allah Tealâ likes and dislikes are being mentioned in Kur'an with different adjectives, HBB-rooted words are used. In this work, over those HBB-rooted words, people whom Allah states He likes and dislikes are being examined. The importance of building love-oriented relationship between Allah and people is emphasized.

It is also possible to infer the characteristics that Allah desires from the qualities of people whom He likes and dislikes. The like-dislike tone allows us to make the list of favoured and unfavoured behaviors. This study is conducted in an attempt to contribute to uncover behavior patterns that Muslims are supposed to conduct and avoid.

Key Words: Wording, Like, Addressing, Hub, Dislike

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
KUR’AN-I KERİM’İN ÜSLUP ÖZELLİKLERİ ve ÜSLUP ÇEŞİTLİLİĞİ	5
1.1. KUR’AN-I KERİM’İN ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	5
1.1.1. Kur'an Üslubunda Sanatsal Anlatım	7
1.1.2. Kur'an Üslubunda Ses Nizamı.....	9
1.1.3. Kur'an Üslubunda Sembolik Anlatım ve Evrensellik	10
1.1.4. Kur'an Üslubunda Konuların İç İçte Yer Alması	12
1.1.5. Kur'an Üslubunda Tekrarlı Anlatım.....	13
1.1.6. Kur'an Üslubunda Beyan Tarzlarının Çeşitliliği	14
1.1.7. Kur'an'ın Üslubunda Akla ve Duyulara Dengeli Hitap	16
1.2. KUR’AN’DA HİTAP ŞEKİLLERİ	17
1.2.1. Kur'an'da Emir- Nehiy ve Tavsiye Üslubuyla Hitap	17
1.2.2. Kur'an'da Helal – Haram Üslubuyla Hitap	21
1.2.3. Kur'an'da Sevme- Sevmeme Üslubuyla Hitap	26
1.3. KUR’AN’DA SEVGİ KAVRAMI	28
1.3.1. Sevgi Nedir?.....	28
1.3.2. “HBB/ حَبَّ” Kökünün Kur'an'da Kullanıldığı Temel Anlamlar	34
1.3.3. Sevgi Temelli Kul-Allah İlişkisi	41
1.3.4. Sevgi Merkezli İlişkide Doğru Allah Tasavvuru	43
1.3.5. Sevgi Merkezli İlişkide ‘Fıtrat’ın Önemi	44
1.3.6. Sevgi Merkezli İlişkide İnsanın Olumlu ve Olumsuz Özelliklerinin Etkisi	

1.3.7. Kul ile Allah Arasındaki Sevgi Merkezli İlişkinin Sonuçları	48
İKİNCİ BÖLÜM.....	54
MEKKİ SURELERDE ALLAH'IN SEVMEDİĞİ KULLAR	54
2.1. Kur'an'da "Sevmez / لَا يُحِبُّ" İfadesiyle Allah'ın Sevmediği Kullar	54
2.1.1. İsrâf Edenler / الْمُسْرِفِينَ	54
2.1.2. Haddi Aşanlar/ الْمُعْتَدِينَ	64
2.1.3. Büyüklük Taslayanlar / الْمُسْتَكْبِرِينَ.....	69
2.1.4. Şımaranlar/ الْفَرِحِينَ ve Bozguncular / الْمُفْسِدِينَ.....	74
2.1.5. Hakikati Görmezden Gelmede Israrcı Olanlar / الْكَافِرِينَ	81
2.1.6. Kendini Beğenip Övünenler/ مُخْتَالًا فَخُورًا	85
2.1.7. Zalimler/ الظَّالِمِينَ	89
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	94
MEDENÎ SURELERDE ALLAH'IN SEVDİĞİ-SEVMEDİĞİ	
KULLAR.....	94
3.1. Kur'an'da "Sever/ يُحِبُّ"İfadesiyle Allah'ın Sevdği Kullar	94
3.1.1. Güzel Davrananlar/ الْمُحْسِنِينَ.....	94
3.1.2. Tevbe Edenler / التَّوَّابِينَ ve Temizlenenler/ الْمُتَطَهِّرِينَ.....	133
3.1.3 Sorumluluklarını Yerine Getirenler/ الْمُتَّقِينَ	148
3.1.4. Sabredenler/ الصَّابِرِينَ	164
3.1.5. Allah'a Dayanıp Güvenenler / الْمُتَوَكِّلِينَ.....	170
3.1.6. Adaletli Olanlar/ الْمُقْسِطِينَ	175
3.1.7. Allah yolunda savaşanlar/ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ	196
3.2. Kur'an'da "Sevmez/ لَا يُحِبُّ" İfadesiyle Allah'ın Sevmediği Kullar	201
3.2.1. Hakikati Görmezden Gelmede Israrcı Olanlar/ الْكَافِرِينَ.....	201
3.2.2. Hainler/ الْخَائِنِينَ	221
3.2.3. Zalimler/ الظَّالِمِينَ	228
3.2.4. Kendini Beğenip Övünenler/ مُخْتَالًا فَخُورًا	237

3.2.5. Bozguncular/ الْمُفْسِدِينَ	249
3.2.6. Haddi Aşanlar/ الْمُعْتَدِينَ	253
SONUÇ	261
BİBLİYOGRAFYA	263

ÖNSÖZ

İman etmiş bir Müslüman için hayattaki en önemli şey Allah'ın koyduğu kurallara göre bir hayat yaşamaktır. Bu hayatı yaşarken kuralların neler olduğunu bilmek gerekir. Müslümanların hayat düsturları Kur'an ve Sünnet temel kaynaklarından elde edilen verilerdir. Kur'an-ı Kerim, kendisinden bu ilkelerin çıkartıldığı en önemli temel kaynağımızdır. Kur'an'a göre yaşamak, Kur'an'a göre yaşayan Peygamber Efendimizin sünnetini bilmek, ona göre yaşamının ilk şartıdır.

Kur'an'da Allah Teâlâ, mü'minlerden yapmaları ve yapmamaları gereken hususları belirlemiştir. Bunlar farklı üsluplarla ifade edilmiştir. Emir ve nehiy üslubu, helal ve haram üslubu olduğu gibi bunlara ilave olarak bir de "sevme ve sevmeme" üslubu vardır. Bu üslup tarzı nihai değerlendirmede inşaî bir yapıdır ancak sonuç cümleleri söylenmemiştir. Dolayısıyla Allah'ın sevdikleri, mü'minlerden istedikleri olmakta, sevmedikleri de mü'minlerden yapmalarını istemedikleri olmaktadır. Açıkça bir yerde yazılı olmayan bu sonucu çıkaracak olan muhatabın algısı ve anlayışıdır.

Dünyaya gözlerini yeni açmış bir bebek için gıdadan sonra en önemli şey anne sevgisidir. Anne sevgisine ve ilgisine muhtaç olan bebek; kişilik gelişimini ve güven ilişkisini bu dönemde kazanmaya başlar. Bebek annesinden sevmeyi öğrenir. İlerleyen dönemlerde sevdiği kişilerin sayısı artmaya başlar. Sevdiği kişiler kendisiyle iyi iletişim kurar ve onun sevgisinin karşılığını vererek onu hayal kırıklığına uğratmazsa sevgi üzerine eklenen bir güvenle bu ilişki devam eder. İşte daha bebekken oluşan bu anlayış çocuğun belli bir yaşa gelmesiyle birlikte Allah ile olan iletişimde de etkili olur. Önceleri Allah'ı seven çocuk zamanı geldiğinde bu sevgiye imanı katmakla mükellef olur. Sevgi bağının süreç boyunca adım adım tam olarak oluştuğu çocukta iman bağı da doğal sürecinde kendiliğinden oluşur. Böylelikle istenilen sevgi temelli kul-Allah ilişkisi meydana gelmiş olur.

İnsanların hiç kimseyle sevgi ve güven merkezli bir ilişki ve iletişim kuramaması modern zamanın bir problemi olarak gözükmektedir. Bu problemin temel sebebinin insanların Allah ile sevgi merkezli bir bağ kuramaması olduğu düşünüldüğü için böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu tezi ortaya çıkaran ana düşünce, yaşanan hayatta gün geçtikçe azalan sevgi ortamıdır. Bu sonuca, hayatın içindeki herkesin kendi tecrübeleriyle varması mümkündür.

Tezde temel iki bölüm bulunmaktadır. Birinci bölümde Kur'an-ı Kerim'in üslup özellikleri üzerinde durulmuş ikinci bölümde ise Allah'ın sevdiği-sevmediği kul özellikleri işlenmiştir.

Sonuçta Allah'ın sevdiği ve sevmediği insan tiplerinin belirlenmesi yapılmış ve bu üslupla Müslümanlardan istenen ve istenmeyen davranışlar belirlenmiştir.

Çalışmam boyunca yazdığım her bölümü titizlikle okuyup gerekli katkıları yaparak bana hep destek olan danışman Hocam Dr. Ömer Müftüoğlu'na ve bu süreçte gösterdikleri fedakârlıkları sebebiyle aileme teşekkür ederim.

Merve KÜÇÜK

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
a.y.	: Aynı yer.
b.	: İbn.
Mad.	: Maddesi
Bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt numarası.
çev.	: Çeviren.
DİA	: Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti.
(s.a.v.)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem.
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı.
y.y.	: Yayımcı yok.
y.y.y.	: Yayın yeri yok.
t.y.	: Baskı tarihi yok./ Tarihsiz.
KSÜ.	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
v.d.	: ve devamı.

GİRİŞ

TEZİN KONUSU

Araştırmanın konusu; Allah'ın sevdiği ve sevmediği kul özelliklerini, ayetlerin nüzul süreci seyrini göz önünde bulundurarak bir bağlam bütünlüğü içerisinde ortaya koymaktır. Bu amaçla Ku'an-ı Kerim; öncelikle üslup özellikleri bakımından değerlendirilmekte ve tezde sevme-sevmemenin Allah'ın kulları ile iletişimde bir hitap şekli olduğu vurgulanmaktadır.

Araştırmada Allah'ın kullarıyla olan iletişimde sevme üslubunu kullanmasının kulların davranışları üzerinde olumlu yönde daha çok etkisi olduğu tezi savunulmaktadır. Ayrıca Mekki Surelerde Allah'ın sevdiği kul özelliklerinin değil de sevmediği kul özelliklerinin yer alması, Kur'an'ın amacının "Allah'la kulları arasında olması öngörülen sevgi temelli bir iman bilinci" yerleştirme olduğunu göstermektedir.

Söz konusu araştırma; hakkında kapsamlı bir araştırma yapmak ve insanlara bu konuda doğru, yeterli ve ilmi bilgiyi sunma amacına hizmet etmek üzere hazırlanacaktır.

ÖNEMİ

Allah'ın kullarına olan hitabına muhatap olarak bu hitaba istenilen cevabı verebilmek tüm Müslümanlar için çok önemli bir konudur. Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ farklı yerlerde farklı hitap şekilleri kullanarak kullarına seslenmektedir. Bu durum söz konusu konuda o üslubun kullanılmasının bir amacı olduğunu göstermektedir. İşte bu sebeple Kur'an'ın üslup ve hitap çeşitliliğini bilmek elzemdir.

Ayrıca Allah'ın kullarından yapmalarını ya da yapmamalarını istediği davranışları "sevme" üslubuyla dile getirmesi, kulun Allah ile olan iletişimde üzerinde durulması gereken bir konudur. Zira sevgi, imanın ön şartı ve alt yapısıdır.

Sevgi üzerine inşa edilen bir iman bilinci Allah'ın kullarından isteğidir. Söz konusu gerekçeler bu konunun ele alınmasının bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

KAPSAMI VE SINIRLARI

Araştırmada Kur'an-ı Kerim'in üslubuna, hitap çeşitliliğine, sevgi kavramına ve bu kavramın Kur'an'daki kullanımlarına değinilecektir. Sevgi temelli kul-Allah ilişkisine dikkat çekilecektir. Ayetler nüzul süreci sırasına göre işlenerek, Mekki-Medeni Sureler farklı bölümlerde ele alınacaktır.

Sureler hakkında öncelikle genel bilgi verilerek surenin ana konuları tespit edilecektir. Surede yer alan ana konular ile söz konusu ayet arasında bir bağın olup olmadığı araştırılarak ayetler bağlam bütünlüğü içerisinde incelenecektir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamız bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kur'an-ı Kerim'in üslup özellikleri hakkında genel bir çerçeve çizmeye çalıştık. Bu özelliklerin manayı muhataba aktarmadaki önemine temas etmeye gayret ettik. Sevme-sevmeme üslubu ile hitabın; kul ile Allah arasındaki bağı güçlendirdiğini vurgulamaya çalıştık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Mekki Surelerde yer alan Allah'ın sevmediği kul özelliklerini tespit etmeye gayret ettik. Nüzul sebebi rivayetleri ile Allah'ın sevmediği bu kulların varsa ilk muhataplarına ulaşmaya çalıştık. Fakat sonuç itibarıyla lafız hususi olsa da mananın umumi olduğu görüşünü vurgulamayı tercih ettik.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Medeni Surelerde yer alan Allah'ın sevdiği ve sevmediği kul özelliklerine değindik. İkinci bölümde olduğu gibi burada da nüzul sebebi rivayetleri ile Allah'ın sevdiği-sevmediği kulların varsa ilk muhataplarına ulaşmaya çalıştık. Sonuç olarak ayetin; ilk muhatabı dâhil olmak üzere söz konusu davranışı taşıyan tüm insanları kapsadığını tespit ettik.

Çalışmamızda faydalandığımız ayetlerin sure ve ayet numaralarını, sure isminden sonraki rakam, o surenin Kur'an'daki sıra numarasını, bölüm çizgisinden sonraki rakam ise, ayet numarasını gösterecek şekilde dipnotlarda göstermeye çalıştık. İnceleme ve anlama kolaylığı açısından tüm ayetlerin Arapça asıllarına yer vermeyi tercih ettik. Ayrıca normal metinden ayırt edilebilmesi için mealleri, "italik" biçimde vermeye gayret ettik.

KAYNAKLARI

Araştırmamızın temel kaynağını Kur'an ve Sünnet oluşturmaktadır. Kur'an'daki konu ile ilgili ayetler sebep-i nüzulleri ile birlikte incelenecektir. Konu hakkında klasik ve çağdaş müfessirlerin tefsirlerinden yararlanılarak kanaatlerine yer verilecektir. Aynı zamanda Peygamber Efendimizin açıklama ve sözlerinin olduğu ayet ve konularda hadislerden yararlanılacaktır.

Genel geçerliği resmi olarak kabul görmüş olması sebebiyle Diyanet Vakfı'nın mealinden yararlanılacaktır. Fakat anlamın daha net ve ayrıntılı verilmesinin ayetin anlaşılabilirliğini arttıracığı düşünülen yerlerde parantez içinde açıklama yöntemiyle eklemeler yapılacaktır.

Bu çalışmadan önce Kur'an'da Sevgi ile ilgili elbette başka çalışmalar da yapılmıştır. Bunlardan birisi Mesut Kaynak'ın "Kur'an'da Sevgi" adlı eseridir. Bu eserde Allah'ın sevdiği duygular pozitif sevgi olarak adlandırılırken sevmediği duygular negatif sevgi olarak isimlendirilmiştir. Peygamber ve Allah sevgisini kazandıracak davranışlar üzerinde durulmuştur. İnsan, eş, çocuk, anne ve baba sevgileri üzerinde ayrı ayrı durulmuştur. Çalışmanın son bölümünde ise azap-rahmet, şeytan-melek, nefis-ruh gibi kavramlar işlenmiştir.

Konuyla ilgili diğer bir çalışma da Abubaker Duraid Abdulqader'in "Kur'an-ı Kerim'de Sevgi Kavramı" isimli yüksek lisans tezidir. Bu eserde sevgi kelimesinin lugat manaları verilerek sevgi-ahlak ilişkisi üzerinde durulmuştur. Allah'ın sevdiği ve sevmediği kişilerin geçtiği ayetler sadece o ayet bazında değerlendirilmiştir. Son bölümde ise sevginin İslam'ın yayılmasında ve Müslümanların tarihi üzerinde etkisine yer verilerek çalışma bitirilmiştir.

ARAŞTIRMA SORULARI/ HİPOTEZLER

- Kur'an-ı Kerim'in üslup özellikleri nelerdir? Kullanılan bu üslubun amacı nedir?
- Kur'an'ın hitap şekilleri nelerdir?
- Bir üslup çeşidi olarak "sevme-sevmeme"den kasıt nedir?
- Sevgi Nedir?
- Kur'an'da sevgi anlamına gelen kavramlar hangileridir?
- Mekki Surelerde Allah'ın sevmediği kullar kimlerdir?
- Medeni Surelerde Allah'ın sevdiği kullar kimlerdir?
- Medeni Surelerde Allah'ın sevmediği kullar kimlerdir?
- Nüzul süreci takip edilerek Allah'ın sevdiği ve sevmediği kulları tespit etmek kulun Allah ile ilişki biçimini nasıl etkiler?

Bu sorulara cevap arama arzusu, bu tezi oluşturmuştur. Yukarıda maddelenen soruların neticesinde tezin hipotezi şudur: Kur'an, bir hidayet kitabı olarak Müslüman muhataplarından bazı şeyler yapmalarını-yapmamalarını ister. Bu istekler, Kur'an'ın içeriğinde değişik üsluplar kullanılarak ifade edilmiştir. Bu üsluplardan birisi de "Sevme-Sevmeme Üslubu"dur. Kur'an hitabı için asıl olan Müslümanların davranışlarını olumlu yönde değiştirecek iradelerini oluşturmaktır. Bu irade, çeşitli anlatım tarzlarına Müslümanlara kazandırılmak istenmiştir. Sevme-Sevmeme üslubu da Müslümanlardan istenenlerin ifade edildiği bir üslup çeşididir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'İN ÜSLUP ÖZELLİKLERİ ve ÜSLUP ÇEŞİTLİLİĞİ

1.1. KUR'AN-I KERİM'İN ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Kur'an-ı Kerim'in insanların telif ettiği metinlerden ve söyledikleri sözlerden farklı, kendine has bir üslubu vardır. Kur'an'ın söz konusu bu üslubu ne düz yazıya ne de şiire benzemektedir.¹

Kur'an'ın icazı; O'nun diğer metinlerden üstün olmasını sağlayan kendine özgü yönlerini ve üslubunu kapsamaktadır.² İnsanların bir benzerini meydana getirmekten aciz kaldığı bu farklı yapı tehaddi³ ayetlerinde⁴ “Eğer şüphe ediyorsanız siz de onun bir benzerini getirin”⁵ ifadesiyle ortaya konmaktadır. Tehaddi ayetlerinde ortaya konan bu durum; Kur'an'ın ilahi bir mesaj olduğuna inanmayanları, eğer güçleri yetiyorsa kendilerini de buna benzer bir söz söylemeye davet etmektedir.⁶

Kur'an'ın üslubundaki bu meydan okumayla; O'nun ihtiva ettiği ilahi manaya hiçbir beşer gücünün muktedir olamayacağı gösterilmektedir. Zira söz ve sözün taşıdığı mana ne kadar etkili ise ona tabi olacak muhataptaki tesir gücü de o kadar fazla olmaktadır. Bu sebeple Kur'an; “Doğruluğu harici bir delile gereksinim duymayan; bilakis doğruluğuna ilişkin delili kendi içinde barındıran”⁷ bir mesajdır.

¹ Kur'an'ın üslubu hakkında bkz. Zerkani, *Menahilu'l-İrfan fî Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1995, c. II, s. 239; Celaeddin es-Suyuti, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an*, çev: Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Hikmet Yay., İstanbul, 1987, c. II, s. 308-312, Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an'ı Kerim Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul, 1982, s. 279, İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2007, s. 159; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, İfav Yay., İstanbul, 2008, s. 148-149.

² İcaz konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Nasr Hamid Ebu Zeyd, *İlahi Hıtabın Tabiatı*, çev: Mehmet Emin Maşalı, Kitabiyat Yay., Ankara, 2001, s. 173.

³ Tehaddi; Kur'an'ın meydan okuması demektir.

⁴ Kur'an'ın üç merhalede meydan okuması görüşü ile ilgili bkz. Menna Halil el- Kattan, *Mebahis fî U'lumi'l-Kur'an*, Risale Yay., Beyrut, 2009, s. 236-237.

⁵ Kur'an'da bu mealde geçen örnek ayetler için bkz. Bakara, 2/23; Yûnus, 10/38; Hûd, 11/13; İsrâ, 17/88; Tûr, 52/34.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Eroğlu, *Kur'an Tarihi ve Kur'an İlimleri Üzerine*, Kültür ve Eğitim Vakfı Yay., Erzurum, 2002, s. 245; Nedim Yılmaz, *İcazul Kur'an*, Fatih Yay., İstanbul, 1984, s. 21.

⁷ Nasr Hamid Ebu Zeyd, *a.g.e.*, s. 174.

İşte bu sebeple Kur'an'ın icazı, muhatabın Kur'an'da söylenenlere ilgi duymasını, onun düşünce ve kalbine etki etmesini sağlamaktadır.⁸ Zira rivayetlerde özellikle ilk Müslümanların Kur'an'ın icazından etkilenerek Müslüman oldukları yer almaktadır. Hz. Ömer'in Müslüman olması hadisesinde bu durumun gerçekliği rivayetlerle sabittir.⁹

İlk dönemde Kur'an ile muhatabı arasında böyle dinamik bir ilişki kurulmuşken daha sonraları muhatap ile Kur'an arasındaki diyalog zayıflamıştır. Kur'an, ilk günkü canlılığından, etkileme gücünden bir şey kaybetmiş değildir. Zira Kur'an'ın lafzında en ufak bir değişiklik yoktur. İşte bu sebeple Kur'an'ın etkileme gücünün azalmasında asıl faktör O'na muhatap olan insanın değişmiş olmasıdır. İkinci muhatapta ilk muhataba göre değişen şey ise Kur'an'ın mesajına karşı hazır oluş halidir.

Muhatabın Kur'an'ın kendisinden istediklerine karşı bunları yerine getirmeye hazır olmayışı, adı konan bir durum değildir. Sorun bu olmasına rağmen, meselenin ismi "Kur'an'ı doğru anlayamama" şeklinde konmuştur. Böyle olunca da çare "Doğru anlama"nın nasıl olacağı sorusunun cevabında saklı hale gelmiştir. Mesajın söylediğine derhal iman etme ve ne pahasına olursa olsun gereğini yerine getirme, ilk muhatabın Kur'an'a karşı görevi olmuşken sonraki muhatap Kur'an'ı sadece "doğru anlamak ve doğru yorumlamak" derdine düşmüştür. Bu üretilmiş mesele Kur'an'ın kendine has üslubunu göz önünde bulundurmaya öncelikle doğru davranışı ortaya koymayı ötelemektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın üslubunun göz önünde bulundurularak O'nun doğru anlaşılması konusu buna uygun doğru davranışın ortaya konması ile birlikte ele alınmalıdır.¹⁰

Kur'an-ı Kerim'in sınırlı olan Arapça ifade şekillerinin ötesinde özgün bir üslubu vardır. Kur'an müellifi olan ve muhtemel muhataplara hitap eden bir kipten öte öncelikle canlı ve onun ne diyeceğini heyecanla bekleyen muhataplara seslenmektedir. Kur'an'; evveleminde "bir hitap" olması sebebiyle sözlü kültürün

---

⁸ Suyuti, *a.g.e.*, c. II, s. 317.

⁹ Konu hakkındaki rivayet için bkz. İbn Hişam, *İslam Tarihi*, çev: Hasan Ege, Kahraman Yay., İstanbul, 1985, c. I, s. 456-464.

¹⁰ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Düccane Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlama'nın Anlamı*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2005, s. 109, 112.

üslup ve anlatım özelliklerini taşımaktadır.¹¹ Kur'an üslubunun söz konusu bu durumu ilk muhatapları açısından herhangi bir sorun teşkil etmediği halde, sonraki muhataplar açısından bir takım anlama problemlerini beraberinde getirmiştir.¹² Zira Kur'an; öncelikle içinde bulunduğu dönemin kültürüne ve o dönemde yaşayan muhatapın soru ve sorunlarına ilahi bir cevap vermektedir. İşte bu sebeple Kur'an'ı sözlü bir hitap olarak değerlendirip doğru anlamlandırma için ilk döneme giderek ayetlerin "kime, nerede, ne zaman, niçin" söylendiğini tespit etmek elzemdir.¹³ Bu sayılan dört hususa bir ilave daha yapmak zorundayız: "Ayetlerin söylediklerine karşı ilk muhatap ne yapmıştır?" Beşinci tespit edilmesi gereken husus da budur.

Kur'an'ın bir hitap olması, onun hali hazırda yaşanan hayata müdahil olduğunu göstermektedir. Kur'an'ın yaşanan hayata müdahil olarak muhatapın sorularına cevap vermesi ve onların dünya ve ahiret saadetleri için belirlemelerde bulunması, O'nun muhatabıyla dinamik bir iletişime geçtiğini göstermektedir.¹⁴

1.1.1. Kur'an Üslubunda Sanatsal Anlatım

Kur'an-ı Kerim kaide olarak ne şiir kategorisine ne de İslam öncesi Araplarınca bilinen nutuk, seci ya da özdeyiş türünden "nesir" kategorisine giren bir metindir.¹⁵ Seyyid Kutub, Kur'an üslubunun büyüleyiciliğini, onun hem şiirin hem de nesrin özelliklerini bir arada taşıyor olmasına bağlamaktadır.¹⁶ Dolayısıyla Kur'an, "Son derece çarpıcı söz dizgesi (nazım)" ve "Eşsiz metinsel harmoni (telif)" nin başından sonuna yer aldığı asla çelişki ve tutarsızlık arz etmeyen bir üsluba sahiptir.¹⁷

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nasr Hamid Ebu Zeyd, *a.g.e.*, s. 77-81; Düccane Cündioğlu, *a.g.e.*, s.105-106; Ömer Müftüoğlu, *Bugünün Müslümanının Kur'an'la İletişimi*, Otto Yay., Ankara, 2012, s. 152-153.

¹² Düccane Cündioğlu, *a.g.e.*, s. 80; Müftüoğlu, *a.g.e.*, s. 157.

¹³ Bu yöntem hakkında örnek bir uygulama "Maun Suresi'nin Anlaşılmasında muhatap-zaman-mekan problemi" için bkz. Cündioğlu, *a.g.e.*, s. 95.

¹⁴ Subhi Salih, *Mebahis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, y.y., Beyrut, 1968, s. 29; Seyyid Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, çev: Kamil M. Çetiner, Hikmet Yay., İstanbul, 2007, s. 8

¹⁵ Nasr Hamid Ebu Zeyd, *a.g.e.*, s. 176.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutub, *a.g.e.*, s. 155-156.

¹⁷ Nasr Hamid Ebu Zeyd, *a.g.e.*, s. 186-187.

Kur'an'ın üslubunda Teşri (kanun koyma)¹⁸, kıssa¹⁹, cedel (münakaşa)²⁰, tasvir²¹, temsil²² ve hitap²³, münazara²⁴, muhavere (diyalog)²⁵ ve mev'iza²⁶ gibi birbirinden çok farklı anlatım şekilleri yer almaktadır.²⁷ Mesajın muhataba etkisinde bu farklı edebi türlerin hepsinin çok büyük bir önemi vardır. Zira Kutup'un deyişiyle "Hakikat, kâmil bir sanatsal sunuşla tam olarak gözler önüne serilebilir."²⁸

Kur'an-ı Kerim üslubunun diğer metinlerden farklı bir diğer yönü ise anlatım şekillerinden birinden diğerine geçişte muhatabın hiç bir kopukluk ve irtibatsızlık hissetmemesidir. Örneğin kıssa anlatımında hem teşri hem de cedel yöntemleri kullanılmaktadır. Fakat bu anlatım yöntemlerinden birinden diğerine geçilirken muhatabın zihninde bir karışıklık oluşmamaktadır. Çünkü bu üslup değişkenliğinin gerisindeki amaç, muhataba bir olayı anlatırken onu verilmek istenen asıl mesajdan uzaklaştırmamaktır. Kullanılan bütün yöntemlerin nihai amacı ise, muhatabı hidayete sevk etmektir.²⁹

Örneğin Kur'an-ı Kerim'de; Hz İbrahim'le kavmi arasında yaşananlar anlatılırken hem "cedel" hem de "teşri" yöntemleri kullanılmaktadır. Söz konusu kıssada cedel/münakaşa'nın konusu; Hz. İbrahim'in kavmine, putların kendilerini bile koruyamadıkları dolayısıyla ilah olma salahiyetine sahip varlıklar olamayacağıdır. Konulan yasa ise, ilah olan varlığın kendinden zararı önlemeye muktedir ve vahdaniyet sıfatına sahip olması gerektiğidir. Kıssaya göre halk bayrama gitmek üzere şehirden çıktığında Hz. İbrahim putları paramparça eder, yalnızca büyük putu bırakır ve baltayı da onun boynuna asar. Döndüklerinde bu manzarayla karşılaşan müşriklere Hz. İbrahim'in cevabı "Belki de şu büyükleri yapmıştır. Eğer

¹⁸ Konu ile ilgili bazı örnek ayetler için bkz. Bakara, 2/43; Bakara, 2/110; Bakara, 2/183.

¹⁹ Hz. Musa ve Hızır kıssası için bkz. Kehf, 18/60-82.

²⁰ Hz. İbrahim ile kavmi arasındaki diyalogta "cedel" üslubunun kullanımı için bkz. Enbiya, 21/63.

²¹ Kâfirlerin cennete girmelerinin imkânsız olduğunun tasvir sanatıyla anlatımı örneği için bkz. Âraf, 7/40.

²² Kur'an'da misalin bulunduğu işaret eden ayetler için bkz. Ankebut, 29/43; Rum, 30/58; İbrahim, 14/45; Kur'an'da misal üslubunun kullanıldığı örnek ayetler için bkz. Bakara, 2/17; Hac, 22/11; Rad, 13/17; Âraf, 7/58; Bakara, 2/266.

²³ Kur'an'daki hitap şekillerinden bazıları için bkz. "Ey İnsanlar; Bakara 2/21, Nisa 4/170, Nisa 4/174, Âraf 7/158, Hucurat 49/13. Ey Âdemoğulları; Âraf 7/27, Yasin 36/60.

²⁴ Hz. İbrahim ve Nemrud arasındaki konuşma için bkz. Bakara, 2/258.

²⁵ Hz. Nuh ve oğlu arasındaki diyalog için bkz. Hud, 11/42-43.

²⁶ Nisa, 4/29; Enfal, 8/28.

²⁷ Hasan Çevikoğlu, "Kur'an-ı Kerim'de Edebi Üslup", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1,1, 2012, sayı: 1, 67-90, s. 83.

²⁸ Kutup, *a.g.e.*, s. 11.

²⁹ Kur'an kıssaları bir yandan bilgi verirken (dilün göndergesel işlevi) bir yandan da duygulara hitap etmektedir (dilün duygusal işlevi) hakkında bkz. Mustafa Karagöz, "Dilin İşlevleri Açısından Kur'an'ın Üslubu", *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2007), 171-206, s. 183.

konuşuyorlarsa onlara sorun”³⁰ olur. Böyle bir yorumu hiç beklemeyen Nemrut ve adamları kendi içlerine dönüp düşününce asıl gerçeği fark ederler. Ama yine de “Doğrusu bunların konuşamayacaklarını sen de bilirsin”³¹ derler. Bunun üzerine Hz. İbrahim’in mesaj yüklü “Öyleyse Allah’ı bırakıp da hiçbir surette size fayda ve zarar vermeyecek olan şeylere mi tapıyorsunuz”³² sorusuyla ikinci kez irkilirler. Bu durumda cevapsız ve delilsiz kalan Nemrut ve adamları son çareyi Hz. İbrahim’i ateşe atmakta bulurlar.³³ Bu durum Kur’an’ın kıssa anlatımında birden fazla anlatım yöntemine başvurduğunu göstermektedir.

Neticede Kur’an-ı Kerim’de insanların sahip olduğu dilsel ve kültürel ifade sistemleri vasıtasıyla insanlara hitap edilmektedir. Böylelikle onların düzeyine inilmekte ve Kur’an ile muhatapı arasında iletişim sağlanmaktadır.³⁴

1.1.2. Kur’an Üslubunda Ses Nizamı

Kur’an-ı Kerim’de lafızlar ve bu lafızları meydana getiren harfler, manayı muhataba hissettirecek bir şekilde dizilmiştir. Arap dili Kur’an’ın dili olmazdan önceden beri bu dizilişe imkan verir. Buna imkân veren şey, ilahi hitabın yapısında, kelimelerinde ve bu kelimelerin dizilişlerindeki ilahi tezahürde, kelimeleri oluşturan seslerde ve bu seslerin tabii olanlarından oluşan nağmelerdedir.³⁵

Kur’an’da kullanılan kelimeler fonetik yapılarıyla manaya destek olmaktadır. “Allah, kimi doğru yola iletmek isterse onun göğsünü İslam’a açar; kimi de saptırmak isterse **onun göğsünü (o kimse) göğe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık yapar.** Allah, inanmayanların üstüne işte böyle pislik çökertir”³⁶ ayetinde Yüce Allah, doğru yola iletmek istediği kimsenin gönlünü İslam’a açacağını, saptırmak istediğinin gönlünü de, göğe doğru çıkmak isteyen insanın göğsünün daralması gibi daraltıp sıkacağını bildirmektedir. İşte bu ayette yükseldikçe göğsün daralıp tıkanacağı anlatılırken bu manayı ifade eden “يَصْعَدُ” kelimesi kullanılmaktadır. Bu

³⁰ Enbiya, 21/63.

³¹ Enbiya, 21/65.

³² Enbiya, 21/66.

³³ Enbiya, 21/68

³⁴ Nasr Hamid Ebu Zeyd, *a.g.e.*, s. 83.

³⁵ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Müftüoğlu, *Kur’an’ın Sesleri*, Otto Yay., Ankara, 2015, s. 41.

³⁶ En’âm, 6/125.

kelimeyi telaffuz ederken nefes daralmakta ve kelimenin telaffuzu manayla uyum içerisinde olmaktadır. Dolayısıyla Allah Teâlâ, dalâlet içerisinde olan kimsenin göğsündeki darlık ve sıkıntıyı böylebir teşbih ile dile getirirken kullanılan kelimenin telâffuzu da bu durumu hissettirmektedir.³⁷

Yusuf Suresi'nde, Hz. Yusuf'un derin kuyunun dibine atılmasının anlatıldığı ayet-i kerimede “kuyunun dibi/ غِيَابَةِ الْجُبِّ” ifadesi kullanılmaktadır. Ayette “kuyu” anlamında kullanılan “الْجُبِّ” kelimesinin fonetiği de anlamı çağrıştırmaktadır. Çünkü bu lafız telaffuz edilirken “CuBB/ الْجُبِّ” kelimesinin sonunda, suya ağır birşey atıldığında çıkan sesi andıran bir ses çıkmaktadır. İşte bu doğal ses, o sesin çıktığı yerin adı olmuş ve Kur'an'da da bu anlamıyla kullanılmıştır.³⁸

1.1.3. Kur'an Üslubunda Sembolik Anlatım ve Evrensellik

Kur'an-ı Kerim'in her anlayış kabiliyetindeki insanın kendi algı düzeyince anlayabileceği bir üslubu vardır. İman eden her insan, farklı bilgi düzeyi ve anlayış kabiliyeti neticesinde hayat iksiri olan Kur'an'ı anlamaya ve hayatını bu anlam çerçevesinde tanzim etmeye çalışır. Fakat bunlara ilaveten konunun ilgilileri ve uzmanlarınca daha ayrıntılı ve derin anlamlar ifade eden bir üslubu da söz konusudur. Bu durum Kur'an'ın sembolik anlatımından kaynaklanmaktadır.³⁹

Sembolik anlatıma “Güzel söz; kökü yerde, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzer”⁴⁰ ayeti örnek gösterilebilir. Ayetteki “Güzel söz/ كَلِمَةً طَيِّبَةً”⁴¹ tamlaması “Doğru bir söz ve sağlam bir inanç” anlamındadır. Kur'an'ın eşsiz üslubunda “iman”, köklerinin yere sabitlendiği, dallarının gökyüzüne uzandığı her daim meyve veren ulu bir ağaca benzetilmektedir. Ayetteki güzel söz timsali bir imanın neticesi olan meyve ile de imanın tezahürü olan salih ameller kastedilmektedir.⁴²

³⁷ Bu bilgi ve başka örnekler için bkz. Çevikoğlu, a.g.m., s. 73-74.

³⁸ Bu örnek ve konu hakkında başka örnekler için bkz. Müftüoğlu, a.g.e., s. 68-78.

³⁹ Muhammed Huseyn Beheştî, *Kur'an'ı Anlama Metodu*, çev: Sabah Kara, Kıyam Yay., Ankara, 1989, s. 32.

⁴⁰ İbrahim, 14/24-25.

⁴¹ “Güzel söz/ كَلِمَةً طَيِّبَةً” hakkında görüşler için bkz. Fahrüddin Er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981, c. XIX, s. 119

⁴² Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Necmettin Şahinler, *Kur'an'da Sembolik Anlatımlar*, Beyan Yay., Ankara, 1995, s. 135-138.

Kur'an'ın diğere bir üslup özelliği de her döneme hitap eden evrensel bir ifade tarzının bulunmasıdır. Kur'an'ın evrenselliği, ilahi hitabın 1400 küsur yıl önceki konu ve olayları şahıs, zaman ve mekân gibi faktörlerden arındırarak mesajın vurgulandığı bir üslup tarzıyla işlemeden kaynaklanmaktadır.⁴³ Bu sebeple Kur'an, hem Peygamber Efendimiz ve onun çağdaşı olan belli bir muhatap kitlesine yönelik tarihsel bir hitap hem de muhtemel ve müstakbel okurları da hesaba katan tarih-üstü bir hitaptır.⁴⁴

Kur'an, mesajını her yaşta ve her düzeyde insana bütün zamanlarda ve mekânlarda ulaştırmak durumundadır.⁴⁵ Bu sebeple farklı yorumlara imkân veren bir ayeti, ilk nesillerin kendi toplumsal durum ve ihtiyaçlarına göre daha sonraki nesillerinse ulaştıkları ilmi seviyeye göre anlamlandırmaları mümkündür.⁴⁶ Dolayısıyla ilim ve teknolojiadaki gelişmelerle birlikte Kur'an-ı Kerim'den her çağda daha fazla istifade edilmektedir. Örneğin; yeryüzünün bir döşek, dağların da kazık kılınması⁴⁷ çeşitli seviyelerde ve teknolojik gelişmelerde farklı alanlara pencere açan her çağda farklı yorumlanabilecek bir ayettir.⁴⁸

Kur'an'ın hareket noktası, insanın akıl ve idrak düzeyidir. Bu amaçla Kur'an muhatabının seviyesine inerek ona hitap etmektedir. Şöyle ki: "Onlar devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı?"⁴⁹ İlâhî fermanına muhatap olan bedevinin idrâki, bir anda sürekli birlikte olduğu devesi üzerinde yoğunlaşır ve bu defa ona, yaratan namına bakmaya başlar. Buradan hareketle Allah'ın vahdaniyetine ve kudretine ulaşır. Aynı ayet, bir bilim adamını ise derin araştırmalara sevk ederek devenin özelliklerini incelemeye yönlendirir. Böylelikle ayetten herkes kendi payına düşeni almış olur.⁵⁰

⁴³ Esbab-ı Nüzul, Kur'an'ın Evrenselliği ve Tarihsellik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul, 2008, s. 172-176.

⁴⁴ Şevket Kotan, *Kur'an ve Tarihselcilik*, Beyan Yay., İstanbul, 2001, s. 276.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, Beyan Yay., İstanbul, 2000, s. 26-27.

⁴⁶ Hamîdullah, *a.g.e.*, s. 22; Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Yay., İstanbul, 1985, s. 142.

⁴⁷ Nebe, 78/6-7.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 142.

⁴⁹ Gaşıye, 88/17.

⁵⁰ Çevikoğlu, *a.g.m.*, s. 76.

1.1.4. Kur'an Üslubunda Konuların İç İçe Yer Alması

Kur'an-ı Kerim'de yer alan bütün konuların tek amacı "İnsanları hür iradeleriyle Allah'a kulluğa sevk etmek" olduğu için Kur'an'da konular iç içe yer almaktadır.⁵¹ Kur'an, yaratılışın gayesi olan bu manayı; teşri, kıssa, tarih, mev'iza, cedel, tasvir, va'd ve va'd gibi çeşitli üslupların içerisine yerleştirmiştir.⁵² Bu amaç gereği Kur'an, naklettiği kıssanın şahıs, zaman, mekân ve yer gibi unsurlarına muhatabının takılıp kalmasını istemez. Bunun için anlatılan kıssanın içerisine ilahi irşat unsurlarını yerleştirir. Zira asıl verilmek istenen mesaj; kıssanın zamanı, mekânı, şahısları ve olay örgüsü değil insanın Rabbine karşı her zaman ve her şartta takınması gereken ruhsal ve davranışsal durumlardır. Bu mesajı her daim canlı tutma da konulara göre sıralanmamış bir düzende daha etkili olmaktadır.⁵³

Kur'an'da konuların iç içe yer alması, O'nun bir kitap değil, bir "söz" olduğunun en açık göstergesidir. Çünkü konulara ayrılmış bir içerik yöntemi kitabi düzendir. Bu düzende her konu kendisine tahsis edilen bölümde işlenerek okuyucusuna takdim edilir. Böylece okuyucu kitabın tamamını değil istediği bölümü okuma fırsatı bulur. Kur'an'da ise tüm konuların iç içe yer aldığı iki taraflı bir iletişim yöntemi kullanılır. Bu yöntem diğerine göre çok daha canlı, dinamik ve değişkendir. Bu sebeple konu geçişleri hızlı, ayrıntıdan uzak ve tekrarlardır.⁵⁴

Örneğin İsra Suresi'nin ilk ayetinde İsra'dan (gece yürüyüşü) bahsedilmekte, ikinci ayette Hz. Musa ve İsrailoğulları kıssasına geçilmektedir. Üçüncü ayette ise "O, çok şükreden bir kuldu" nitelemesiyle Hz. Nuh'tan örnek verilmektedir. İlk bakışta bu usul; ayette birbirinden bağımsız konuların ardarda sıralandığı izlenimini uyandırmaktadır. Arka planlarıyla birlikte değerlendirildiğinde ise ayetler arasında sıkı bir bağın olduğu açıktır. Zira İsra Suresi, Hz. Hatice'nin vefat ettiği ve Peygamberimizin zor bir dönem geçirdiği Mekke Dönemi'nin sonlarında nazil olmuştur. Bu dönemde İsra olayı gerçekleşmiştir. Sure'nin ikinci ayetinde Hz.

⁵¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 147.

⁵² Çevikoğlu, *a.g.m.*, s. 82.

⁵³ Şah Velîyullah Ahmed İbn Abdîrahîm Ed-Dihlevî, *el-Fevzu'l-Kebîr fî Usulî't-Tefsîr*, çev. Mehmed Sofuoğlu, Çağrı Yay., İstanbul, 1980, s. 98.

⁵⁴ Kur'an ile muhatabı arasındaki iletişim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Müftüoğlu, *a.g.e.*, s. 153-155.

Musa'ya geçilmesi, Peygamberimizin de Hz. Musa gibi kavminden destek görememesidir. Ayrıca Hz. Musa da Firavun'un yanında yetişmesi sebebiyle Peygamberimiz gibi ailesinden ve yakınlarından ayrı kalmıştı. Tüm bunlar Peygamberimiz ile Hz. Musa arasındaki yaşam benzerliğini ortaya koymakta ve Peygamberimizi teselli etmektedir.⁵⁵

Bu durum Kur'an'da bir konunun, muhatabın durumuna ve hissiyatına göre farklı mecralar çizilerek ama nihayetinde sözün akışının değişmediği ilahi bir sistem çerçevesinde aktığını göstermektedir.

1.1.5. Kur'an Üslubunda Tekrarlı Anlatım

Kur'an-ı Kerim'deki tekrarlar, O'nun üslubunun önemli bir özelliğini oluşturmaktadır. Kur'an'da tekrarlara tevhit, haşir, nübüvvet ve bazı peygamber kıssaları ile akîdevî mevzûlarda başvurulmuş bunun dışında kalan muâmelât ve ahkâma dâir hususlarda ise bu üslup tercih edilmemiştir.⁵⁶

Kur'an üslubunda tekrarlara başvurulmasının asıl sebebi, zamanın ve mekânın değişmesiyle beraber muhatabın da farklılaşmasıdır. Bu açıdan bakıldığında muhataplara Mekke'de anlatılan bir kıssanın Medine döneminde öncekinden farklı bir katkıyla anlatılması elzemdir. Yaşanan durumlara göre insanların ders çıkarmaları ve ibret almaları amacıyla geçmiş peygamberlerin kıssalarına da her defasında farklı bir ayrıntıyla yer verilmiştir. Tevhit, haşir, nübüvvet ile akîdevî mevzulardaki tekrarlar ise konunun öneminden dolayı çeşitli üsluplar takip edilerek tekrar edilmiştir.

Kur'an'da anlatılan kıssaların farklı yerlerde değişik yönlerine vurgu yapılarak anlatılmasının bir diğer nedeni ise verilmek istenen mesajın farklı olmasıdır.⁵⁷ Örneğin Âdem (a.s.) ile İblis kıssasının altı yerde bahsi geçmektedir.⁵⁸ Fakat hiçbir anlatım diğerinin tıpatıp aynısı değildir. Kur'an, söz konusu 6 yerde ilgili siyak ve

⁵⁵ Ayetler arasında farklı bir uyum olduğuna dair yorumlar için bkz. Nasr Hamid Ebu Zeyd, *a.g.e.*, s. 207-210.

⁵⁶ Çevikoğlu, a.g.m., s. 80

⁵⁷ Kıssaların amaçlarıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, çev: Şaban Karataş, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 239-257.

⁵⁸ Bakara, 2/34 v.d.; Âraf, 7/11 v.d.; İsrâ, 17/61 v.d.; Kehf, 18/50; Taha, 20/116 v.d.; Sâd, 38/ 71 v.d.

sibaka göre hadiselerin konuyla ilgili birtakım özelliklerine muhatabın dikkatini çekerek mesajını iletmektedir.

Bu durum nass-olgu ilişkisiyle de irtibatlandırılabilir. Zira Kur'an vuku bulan olaylara binaen 23 senelik bir süre içerisinde nazil olmuştur. Peygamber Efendimiz'in ve sahabenin karşılaştığı farklı durumlara göre teselli, nasihat, ibret, örnek, teşvik ve terhib gibi amaçlara yönelik olarak bir kısım Kur'an'ın değişik yerlerinde çeşitli üsluplarla anlatılmaktadır.⁵⁹

Kur'an'da farklı surelerde yer alan ve farklı zamanlarda nazil olan tekrarların dışında aynı surede olan ve art arda gelen tekrarlar da vardır. Bu durumun örneği Rahman Suresi'nde yer almaktadır. Sure'de "O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?/ رَبِّكُمْ ءَالَءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانَ⁶⁰ ayeti birçok kez tekrar edilmektedir. Bu ayetin ısrarla tekrar edilmesinin amacı "Kendilerine verilen nimeti inkâr etmenin yanlışlığını" muhatabın zihninde soru yoluyla pekiştirmektir.

Kur'an üslubunda kullanılan tekrarların bir diğer sebebi de Kur'an'ın muhataplarıyla öncelikle sözlü bir iletişim içerisinde olmasıdır. Sözlü iletişimde tekrarların; iletişimi kurmada, sürdürmede ve etkinleştirmede önemli bir katkısı vardır. Dolayısıyla tekrarlar, muhatabın dikkatini diri tutmakta böylelikle mesajın muhataba daha etkili bir şekilde iletilmesini kolaylaştırmaktadır.⁶¹

1.1.6. Kur'an Üslubunda Beyan Tarzlarının Çeşitliliği

Kur'an-ı Kerim'de yapılması istenen bir konu hakkında açık emir kipinin yanında on beş kadar ayrı üslûp kullanılmaktadır.⁶² Emir kipi kullanılan bu ayetlerin manası da bazen ibaha bazen irşad olabilmektedir. Ayrıca emir kipi dışında muhataptan bir şeyi yapmasını isterken bazen o işi Allah'ın sevdiğinden ya da sevmediğinden söz edilerek inananlar yönlendirilmektedir.

⁵⁹ Karagöz, a.g.m., s. 185.

⁶⁰ Rahman, 55/ 13, 16, 21, 25, 28,30,34,36,40,42,45,47,49,51,53,55,57,59,61,63,65,67,69,71,73,75,77.

⁶¹ Kur'an'da Tekrarlı anlatım için bkz. Celaleddin es-Suyuti, a.g.e., c. II s. 180; Süleyman Gezer, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitabın Rolü", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara, 2007, s. 73-76; Mustafa Ünver, "Kur'an'ı Anlamada Söz Merkezli Bir Vasatın Rolü", *İslamiyat*, Ankara, 2003, c. VI, sayı. 1, 149-164, s. 161.

⁶² Zerkanî, a.g.e., c. II, s. 319-322.

1.1.6.1. Beyan ve İcmal

Kur'an-ı Kerim ayetleri; insanların onun maksadını tam olarak anlaması için apaçık ve nettir. Ayetlerdeki maksat hiçbir çelişkiye ve şüpheye meydan verilmeksizin tafsilatlı olarak anlatılmıştır. Fakat ayetleri anlamlandırmada Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğünü ve ayetler arasındaki ilişkiyi göz önünde bulundurmak elzemdir. Zira Kur'an'ın üslup özelliği gereği bir yerde üstü kapalı olarak değinilen bir konu başka bir yerde tafsilatlı olarak anlatılmaktadır.⁶³

Bununla birlikte anlam; gereksiz sözcük kullanmadan öz olarak verilmiştir. Kur'an'ın bu özelliğine de "İcmal" adı verilmektedir. Kur'an lafızlarının net ve şeffaf olması, muhatabın verilmek istenen manayı anlamasını kolaylaştırmaktadır. ⁶⁴

1.1.6.2. Tasvir

Kur'an üslubunun en güçlü anlatım araçlarından biri de tasvir üslubudur. Kur'an-ı Kerim'de kıssalar; kıyamet sahneleri, insan tipleri, islam davetinin karşılaştığı birtakım hadiseler "tasvir" metodu kullanılarak anlatılmaktadır. Tasvir yöntemiyle hadiseler, manzaralar, insan tipleri canlı ve hareketliymişçesine anlatılarak muhataba sunulmaktadır. Bu durum muhatabın olayları bizatihi yaşayarak hissedercesine kavramasını ve mesajı idrak etmesini sağlamaktadır.⁶⁵

Tasvir; muhatabın zihnindeki soyut mefhumların canlanmasında kolaylık sağlayan bir metottur. Kur'an-ı Kerim'de özellikle insanın hiçbir fikrinin olmadığı kıyamet sahnelerinin ve ahiret hallerinin anlatımında tasvir metoduna başvurulmaktadır. Bu anlatım tarzıyla muhatap, tamamen soyut olan kıyameti ve ahiret hallerini gözleri önünde yaşıyormuş hissiyatını duymaktadır.⁶⁶

Örneğin kâfirlerin Allah tarafından kabul görmeyecekleri ve cennete kesinlikle giremeyecekleri ayet-i kerimede şöyle tasvir edilmektedir. "Ayetlerimizi

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Suyuti, *a.g.e.*, c. II, s. 451; Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, ŞuleYay., İstanbul, 2009, s. 22.

⁶⁴ Draz, *a.g.e.*, s. 136.

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutup, *a.g.e.*, s. 8, 54.

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutup, *a.g.e.*, s. 54-55.

yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!”⁶⁷

Bu tasvirle insan zihninde sema kapılarının açılarak halat’ın iğne deliğinden geçirilmeye çalışıldığı an canlandırılmaktadır.⁶⁸ Böylelikle muhatap devenin iğne deliğinden geçmesi nasıl ki mümkün değilse ayetleri yalanlayan kimselerin de cennete giremeyeceği manasını zihninde canlandırarak idrak etmiş olmaktadır.

1.1.7. Kur’an’ın Üslubunda Akla ve Duyulara Dengeli Hitap

İnsanda düşünce ve his olarak iki ayrı kabiliyet mevcuttur.⁶⁹ Bu iki kabiliyetin ortak bir noktada buluşmaları elzem olmakla birlikte ortaya çıkma sebepleri birbirinden farklıdır. Zira düşüncede akli ve mantıki faktörler, his de ise kalbi ve ruhi faktörler etkindir. Kur’an-ı Kerim’in üslubu ise insanın her iki boyutunu da kuşatan bir özelliğe sahiptir.⁷⁰

Kur’an’da verilen açık deliller, tarihi olaylar ve kıssalar ile insanın aklına hitap edilirken; delillerin sunumundakiengin üslup, tarihi olay ve kıssalar içine yerleştirilen hikmet ve dersler ile de insanın gönlüne hitap edilmektedir.⁷¹

Kaf Suresi’nde tekrar yaratılışa inanmayan kâfirlere, ilk yaratılış delil olarak gösterilmektedir. Onlara “İlk yaratışta aciz mi kaldık ki tekrar diriltemeyelim?”⁷² denilerek ilk kez yaratmaya kadir olan Allah’ın ikinci kez yaratmaya elbette kadir olduğu akli delil ve kıyaslama ile ortaya konmuştur.⁷³

Rum Suresi’nde ise Allah’ın kudretine dair deliller sunularak insanlar, Allah’ın birliğini ruhen idrak etmeye yönlendirilmiştir. Allah’ın insanı topraktan yaratması⁷⁴, insana kendi cinsinden eşler var etmesi⁷⁵, gökleri ve yeri inşa etmesi⁷⁶,

⁶⁷ Âraf, 7/40.

⁶⁸ Kutub, a.g.e., s. 57.

⁶⁹ Abdurrahman Çetin, *Kur’an İlimleri ve Kur’an’ı Kerim Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul, 1982, s. 279.

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Draz, a.g.e., s. 136.

⁷¹ Draz, a.g.e., s. 136.

⁷² Kaf, 50/15.

⁷³ Allah’a ortak koşulan şeylerin ilah olamayacağı geceyi ve gündüzü bir düzen dâhilinde döndürenin sadece Allah olduğuna dair bkz. Kasas, 28/71-72.

⁷⁴ Rum, 30/20.

⁷⁵ Rum, 30/21.

insanların dilleri ve renklerinin değişik olması⁷⁷, gecenin istirahat gündüzün rızık aramak için yaratılması⁷⁸, Allah'ın gökten su indirip ölümünün ardından arzı onunla diriltmesi⁷⁹ göğün ve yerin O'nun emriyle sabit durması⁸⁰ insanın istifadesine sunulan nimetlerdir. Kur'an, insandan bu nimetleri fark ederek akli ve ruhi bakımdan Allah'a tam teslim olmasını istemektedir. Dolayısıyla bu delillerin amacı kulun hem akıl hem de gönül açısından kuşatılarak Allah'a iman etmesini sağlamaktır.

1.2. KUR'AN'DA HİTAP ŞEKİLLERİ

1.2.1. Kur'an'da Emir- Nehiy ve Tavsiye Üslubuyla Hitap

Kur'an-ı Kerim'in bazı kısımları, Allah ile insan arasında gerçekleştirilen bir karşılıklı konuşma tarzındadır. Bu diyalogta Allah, ilk olarak ilahî kelâm-ı olan Kur'an'la insanlarla iletişimi başlatmıştır. İnsan da bu ilahi hitaba kulak vererek ve onun kendisinden beklentilerine teslimiyet göstererek muhatap olmuştur. İlahi hitaba kendilerini muhatap sayan ve hayatlarını buna göre dizayn edenler dünyada benzerine rastlanmayacak bir dönüşüm ve ilerleme kaydetmişlerdir. Neticede çift taraflı, canlı ve dinamik bir iletişim süreci meydana gelmiştir.⁸¹

Kur'an'ın hitap şekillerinin oldukça zengin olduğu görülmektedir.⁸² Kur'an'ın üslubu içerisinde farklı hitap şekillerine ve anlatım yollarına yer

---

⁷⁶ Rum, 30/2.

⁷⁷ Rum, 30/22.

⁷⁸ Rum, 30/23.

⁷⁹ Rum, 30/24.

⁸⁰ Rum, 30/25.

⁸¹ Bir üslup özelliği olarak "Diyalog" hakkında bkz. Çeviloğlu, a.g.m., s. 86; Müslümanın Kur'an ile doğru iletişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Müftüoğlu, a.g.e., s. 147-152.

⁸² Bu hitap şekilleri arasında umûmî hitap (Rum, 30/54), husûsî hitap (Âl-i İmran, 3/106), hususilik ifade eden umûmî hitap (Hac, 22/1), umum ifade eden husûsî hitap (Talak, 65/1), cinse hitap (يا أَيُّهَا النَّبِيُّ), nev'e hitap (يا بني إسرائيل), bizzat isim tasrih edilen hitap (Bakara, 2/35), medih (övgü) hitabı (Enfal, 8/74), zem (yerme) hitabı (Tahrir 65/7), ihânet hitabı (Hicr, 15/34), liyâkat hitabı (Tahrir, 65/1), gazab hitabı (Duhan, 44/49), bir kelime ile umûma hitap (İnfitar, 82/6), umûmî bir kelime ile bir kişiye hitap, (Müminun, 23/54), tesniye bir kelime ile bir kişiye hitap (Kaf, 50/24), müfred bir kelime ile tesniyeye hitap (Taha, 20/49), umum ifade eden bir kelime ile tesniyeye hitap (Yunus, 10/87), bir kişiye hitaptan sonra umûma hitap (Yunus, 10/61), bir kişiye hitaptan sonra iki kişiye hitap (Yunus, 10/78), yapılan hitaptan bir başkasının kastedilmesi, (Ahzab, 33/1),bir başkasına yapılan hitaptan belirli birinin kast edilmesi (Enbiya, 21/10), belirli bir

verilmesinin sebebi mesajın muhataba tam olarak aktarılma isteğidir. İşte bu sebeple yapılması ya da yapılmaması istenenler muhataba farklı hitap şekilleriyle bildirilmiştir. Asıl mesajı vurgulamanın elzem olduğu yerlerde de farklı anlatım yollarına başvurulmuştur. Tüm bunlar muhataba verilen önem dolayısıyla iletişimi kolaylaştırmak için başvurulan tekniklerdir.

Kur'an'ın ahkâma dair ayetlerinde bazen fiil inşai (emir) sigasıyla gelmekte⁸³, bazen de haber sigasıyla⁸⁴ kullanılmaktadır. Bazen de Allah'ın bir işi beğenmesi veya onu yapandan razı olması ya da bir işi sevmemesi veya onu yapmanı sevmemesi tarzındaki açıklama; emir ve yasaklama manasına gelmektedir. Zira her ne kadar lafız olarak emir ve nehiy sigaları kullanılmasa bile Allah'ın zemmettiği, sevmediği, razı olmadığı, failini kendisinden alkoyduğu, hidayetten men edici bulduğu, kötülük ve kerahetle vasfettiği tüm fiiller, Allah'ın kullarından yapmalarını istediği durumlardır.⁸⁵

Kur'an'da Allah, kullarından yapmalarını istediği şeyleri, “Açık emir ifadesi, fiilin mükellefler üzerine hükmedildiğini bildirme, fiilin kendileri üzerine bir sorumluluk olduğunu belirtme, yapılan şeyin hayır olduğunu söyleme, mükellefin o fiili yapması gerektiğini belirtme, yapılan işten dolayı sevap ve mükâfat vadetme, fiili daha önceki bir şarta bağlama, fiili tereccî(ümit etme) bildiren bir kelimedenden sonra getirme, emir sigası ya da emir lâmi kullanma, olumsuz soru sorma, fiilin yapılmamasının kötülüğünü tasvir etme”⁸⁶ gibi farklı yöntemler kullanarak iletmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in, muhataplarını bir şeyden men ederken kullandığı zengin ve muhtelif beyan malzemesi arasında “nehy tabiri” kullanma, “لا” lafzı ile nehyetme, vaîd (korkutma) ile kötü fiilden vazgeçirme, fiilin günahının işleyene ait olduğunu belirtme, fiilin helâl olmadığını dile getirme, fiilin “birr” (iyi davranış) olmadığını belirtme, fiilin şer olduğunu dile getirme, fiilin şeytan işi bir davranış

---

muhatap kastedilmeksizin umuma yapılan hitap (Hac, 22/18), bir şahsa hitaptan sonra başkasına çevrilen hitap (Hud, 11/14), iltifat sanatıyla yapılan hitap, cansız varlıklara hitap (Fussilet, 41/11), teşvik hitabı (Maide, 5/23), şefkat ve acıma hissiyle yapılan hitap (Zümer, 39/53), sevgi ve muhabbet hitabı (Lokman, 31/16), aciz bırakma hitabı (Bakara, 2/23) yalanlama hitabı, şeref ifade eden hitap (يا بني ام) lafzıyla hitap edilen bütün ayetler), mevcut olmayan bir şeye hitap (يا بني ام) gibi farklı hitap şekilleri göze çarpmaktadır. Bu hitap şekilleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Suyuti, *a.g.e.*, c. II, s. 89-94

⁸³ Bakara, 2/43.

⁸⁴ Bakara, 2/187; Maide, 5/3; Bakara, 2/183.

⁸⁵ Suyuti, *a.g.e.*, c. II, s. 335.

⁸⁶ Zerkânî, *a.g.e.*, c. II, s. 240.

olduğunu ifadeden sonra ancak onu terk etmekle kurtuluşa erilebileceğinin belirtilmesi⁸⁷ gibi ifade tarzları söz konusudur.

Ayetlerdeki hükümlerin emir- nehiy-tavsiye niteliği taşıyıp taşımadığını açıklama aslen fıkıh usulünün konusu olması sebebiyle burada sadece Kur'an'da Allah'ın kullarına hitap ederken kullandığı "üslup çeşitliliğini" görmek açısından bu konuya kısaca değinilecektir.

Arapçada emir sigası birçok anlam ifade etmektedir. Emir sigasının ifade ettiği anlamlardan bazıları "vucûb, nedb, ibâhat, tehdîd, irşâd, te'dîb, ta'cîz ve du'â'dır"⁸⁸

Emrin aslen gerekliliği vucubiyettir. Yüce Allah'ın emrettiği şeyi yerine getirmek insanlar üzerine farzdır. "Namaz kılın, zekât verin ve rükû edenlerle beraber rükû edin"⁸⁹ emirlerine muhatap olan insanın bunları yerine getiriyor olması, onun Allah'ın kendisinden istediklerine tabi olduğunu göstermektedir. Ayetteki emir sigası gereğince; namaz kılmak, zekât vermek tüm müminlere farzdır.⁹⁰

Kur'an-ı Kerim'de emir sigası kullanılan ayetlerden bazıları ise o filin kesin olarak yapılmasını emretmek anlamında değil de mübahlık ifade etmek üzere kullanılmıştır.

"Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu, dinî) işaretlerine, haram aya, (Allah'a hediye edilmiş) kurbanı, (ondaki) gerdanlıkları, Rablerinin lütuf ve rızasını arayarak Beyt-i Haram'a yönelmiş kimselere saygısızlık etmeyin. **İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz.** Mescid-i Haram'a girmenizi önledikleri için bir topluma karşı beslediğiniz kin sizi tecavüze sevketmesin! İyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın. Allah'tan korkun; çünkü Allah'ın cezası çetindir."⁹¹ Ayetinde "avlanın/ فَاصْطَادُوا" emri, vucubiyet değil, "mübahlık" ifade etmektedir. Zira avlanma ihramlıyken haram kılınmış, "İhramdan çıktıktan sonra avlanabilirsiniz" emriyle de serbest bırakılmıştır. Ayetin mübahlık ifade ettiğine delil, "Nehyden sonra vuku bulan emrin vucub için

⁸⁷ Zerkânî, *a.g.e.*, c. II, s. 242.

⁸⁸ Abdülkerim Zeydan, *Fıkıh Usulü*, çev: Ruhi Özcan, İfav Yay., İstanbul, 1993, s. 44.

⁸⁹ Bakara, 2/43.

⁹⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslamiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yay., İstanbul, 1955, s. 48.

⁹¹ Maide, 5/2.

olmadığına dair bir karine bulunursa bu emir ibaha için olmuş olur”⁹² ilkesidir. Avlanma asıl olarak kendisinde haramlık bulunmayan mübah bir fiildir. İhramlı kimseye ise sadece belli bir döneme ait olmak üzere haram kılınmıştır. İhram durumu dışında helaldir. Fakat helal olması bunun ihramdan sonra yapılmasının zorunlu bir görev olduğunu göstermez. Zira avlanma insanların menfaatleri için ilgilendiği dünyevi bir iştiğaldir, yoksa bir emri teabbüdi değildir.⁹³ Dolayısıyla ayette emir sigası kullanılmasına rağmen, teabbüdi bir durum olmaması nedeniyle ihramdan çıkınca avlanmak zorunlu tutulmamış isteğe bırakılmıştır.

Emir sigasının vücbiyet ifade etmediğine dair bir diğer örnekte “Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz”⁹⁴ ayetidir. Bu ayet Cuma Namazı'ndan sonra rızık aramaya devam etmenin mübahlığına delâlet etmektedir. Allah'ın fazlından nasip aramak ve avlanmak insanların menfaati ve maslahatı için meşru kılınan şeylerdir. İnsanların menfaati için meşru kılınan şeylerin emredilmiş olmaları ise emrin istikametini vücuttan mübahlığa çeviren bir karinedir. Çünkü emredilen şeyler vacip (farz) olsaydı, insanoğlunun istek ve ihtiyarına bırakılmaz ve bunlardan mükellef tutulurdu.⁹⁵

Kıscası fıkıh usulünde emrin vücutta delâlet edip etmediğinde belirleyici olan karinedir. Karineleri bulunmayan emir, vücutta delâlet eder. Emrin karinesi varsa, karinenin delalet ettiği mana neyse, emir ifadesine o mana verilir.⁹⁶

Kur'an-ı Kerim'de bir şeyin kat'i olarak yapılmaması gerektiği bildirilirken ise nehiy siygası kullanılmıştır. Muhatabı bir şeyden nehyetme, yukarıda söylendiği üzere birçok şekilde ifade edilmektedir. Bu yöntemlerden birisi de “yaklaşmayın/ وَلَا تَقْرَبُوا” ifade tarzıdır. “Zinaya yaklaşmayın. Zira o bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur”⁹⁷ ayetinde müminler zina fiilinden sakındırılırken “yaklaşmayın/ وَلَا تَقْرَبُوا” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade tarzı, üslup bakımından inceliği ve seçiciliği göstermektedir. Zira bu ifadeyle hem söz konusu fiil yasaklanırken hem de bu fiile götüren yol ve sebeplerin önü de kapatılmıştır.

⁹² Bilmen, *a.g.e.*, s. 49.

⁹³ Bilmen, *a.g.e.*, a.y.

⁹⁴ Cuma, 62/10.

⁹⁵ Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2007, s. 339.

⁹⁶ Şaban, *a.g.e.*, s. 339.

⁹⁷ İsra, 17/32.

Nehiy anlamında kullanılan “yaklaşmayın/ وَلَا تَقْرُبُوا” ifadesi bunun dışında sarhoşken namaza yaklaşmayın⁹⁸, zinanın ve her türlü kötü işlerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın⁹⁹, yetimin malına da rüşüne kadar en güzel (hizmet)in dışında yaklaşmayın¹⁰⁰, yetim malına da ergenlik çağına erişinceye kadar en güzel bir durum olmadıkça yaklaşmayın¹⁰¹, orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yeyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın¹⁰²” ayetlerinde olmak üzere toplam altı yerde zikredilmektedir. Ayetler incelendiğinde söz konusu fiilin bu konularda kullanılmasının özel bir anlamı olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira bazı sebeplerin sonuca götürmesi kaçınılmazdır. “yaklaşmayın/ وَلَا تَقْرُبُوا” ifadesi de konu itibarıyla, kişiyi söz konusu yasak fiile götürmenin kaçınılmaz olduğu yerlerde kullanılmıştır. Dolayısıyla bu ayette zina fiilinin haramlığı, muhtemel sonuca götüren sebeplerin önüne bir set çekilmesi amacıyla “yaklaşmayın/ وَلَا تَقْرُبُوا” ifadesiyle söylenmektedir.

1.2.2. Kur’an’da Helal – Haram Üslubuyla Hitap

Kur’an-ı Kerim’in muhataplarına bir şeyi helal kılarken kullandığı yöntemler arasında mübah ve helâl kılmak anlamına gelen “EHaLLe/ أَحَلَّ” fiilini bizzat kullanma, fiilin günah olmadığını söyleme, belirtilen haramların dışında kalan hususlarda herhangi bir günahın olmadığını belirtme, istifham yoluyla bir şeyin haramlık iddiasını reddetme ve bir şeyin temiz bir rızık olduğunu belirtme¹⁰³ mevcuttur.

Kur’an’da “HLL/ حَلَّ” kökünden türemiş kelime bulunan 51 ayet-i kerime bulunmaktadır.¹⁰⁴ Bu ayetlerde “HLL /حَلَّ” kökünden türemiş kelimeler, ayetin bağlamına göre farklı anlamlar ifade etmektedir.

⁹⁸ Nisa, 4/43.

⁹⁹ En’âm, 6/151.

¹⁰⁰ En’âm, 6/152.

¹⁰¹ İsrâ, 17/34.

¹⁰² Bakara, 2/35. “yaklaşmayın / وَلَا تَقْرُبُوا” fiili bu kullanımı dışındaki diğer beş yerde cemi sığasıyla kullanılmıştır. Bu ayette hitap, Hz. Âdem ve Hz. Havva’ya olduğu için tesniye olarak ifade edilmiştir.

¹⁰³ Zerkânî, *a.g.e.*, c. II, s. 243.

¹⁰⁴ Muhammed Fuad Abdülbaki, *Mu’cemu’l-Müfehres*, “HLL / حَلَّ” mad., Daru’l-Hadis, Kahire, 1996, s. 265.

“HLL / حَلّ” kökü, “düğümü çözmek, açmak”¹⁰⁵ anlamlarına gelmektedir. “/Dilimden düğümü çöz/عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي وَاحْتُلَّ”¹⁰⁶ ayetinde “HLL / حَلّ” kökü temel anlamıyla kullanılmıştır. Bir şeyi helal kılma da “düğümü çözmek, açmak” kullanımından müsteardır. Bu sebeple “HLL / حَلّ” kökünden türemiş olan “HeLaL/حلال” kavramı; herhangi bir konuda kısıtlama ve yasaklama, yani söylenmiş kesin bir hükmün olmaması anlamındadır. Bu durum o şeyin serbest yani dini terminolojiyle “HeLaL/ حلال” olduğunu göstermektedir. Örneğin “وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَحَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ”¹⁰⁷ ayetinde “HeLaL/ حلال”; şer’an caiz görülen yapılmasından ve kullanılmasından dolayı sorgulama ve ceza gerektirmeyen şey¹⁰⁸ anlamındadır.

“HeLaL/حلال” kavramının mukabili ise “HaRaM/ حَرَامٌ” kavramıdır.¹⁰⁹ Haram, Allah’ın kendisinden mutlaka vazgeçilmesini talep ettiği şeydir. Allah’ın “haram” olarak nitelendirdiği şeylere yaklaşmayan kimse, Allah’ın sevdiği ve razı olduğu bir kul olur; Allah’ın belirlediği helaller sınırının dışına taşarak harama yönelen kul ise Allah’ın sevmediği kullar zümresine dâhil olur.¹¹⁰

“Şu helaldir, şu da haramdır/ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ”¹¹¹ ayetinde bu iki zıt kavram birlikte kullanılmıştır. Bir şeye helal ya da haram hükmü vermek tüm kâinatın yaratıcısı olan Allah’ın tasarrufundandır. Bu sebeple ayette, insanların birtakım şeyleri helal ya da haram olarak nitelendirmesi Allah’a karşı yalan uydurma olarak görülmüştür. Allah’ın hükümlerini kabul etmeyerek ya da değiştirerek tahrifata giden kimselerin ise iflah olmayacakları söylenmiştir.

Kur’an’da “HRM/ حَرَمٌ” kökünden türemiş kelime bulunan ayet sayısı 76 dir.¹¹² Bu ayetlerde “HaRaM/ حَرَامٌ” kelimesi menedilmiş, yasaklanmış anlamında kullanılmaktadır. Bu yasaklamann sebepleri ayetlerde farklılık göstermektedir. Bir şeyin haram kılınma sebebi, ilahi bir teshirle belirli bir amaca sevk etme olduğu gibi

¹⁰⁵ Ragıp el-İsfehâni, *Müfredat*, “HLL/ حَلّ” maddesi, çev: Yusuf Türker, Pınar Yay., Şam, 2002, s. 425.

¹⁰⁶ Taha, 20/27.

¹⁰⁷ Maide, 5/88. “Allah’ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin”.

¹⁰⁸ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, “HLL/ حَلّ” mad., Ensar Yay., İstanbul, 2013, s. 174.

¹⁰⁹ Erdoğan, “HLL / حَلّ” mad., s. 174.

¹¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hazm, Ebu Muhammed b, Ali b. Ahmed b. Said ez- Zahiri, *El-İhkam fi Usûli'l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Matbaatu'l-Âsime, Kahire, 1970, c. III, s. 321.

¹¹¹ Nahl, 16/116.

¹¹² Muhammed Fuat Abdalbaki, *a.g.e.*, s. 242.

beşeri ya da akli olabilmektedir.¹¹³ Ayetlerin öznesinden ve bağlamlarından haram kılınma durumunun sayılan manalardan hangisine delalet ettikleri anlaşılmaktadır.

“Biz daha önceden (annesine geri verilinceye kadar) onun sütanelarını kabulüne (emmesine) müsaade etmedik/... وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ¹¹⁴ ayetinde haram kılmanın kaynağı ilahi bir teshirdir. Zira herhangi bir sebep bildirilmeden Hz. Musa’ya sütannelerin sütünü emmesi yasak edilmiştir. Oysaki haram olan bizatihi süt ya da sütanne değildir. Allah, yavrusundan ayrılan annenin acısını dindirmek için sütannenin Hz. Musa’nın kendi annesinin olmasını takdir buyurarak Hz. Musa’ya diğer sütannelerin sütünü yasak etmiştir. Dolayısıyla süt de sütanne de haram olmadığı halde ilahi bir emirle Hz. Musa’nın sütanneleri kabul etmemesi, ayette geçen haram kılınmanın sebebinin ilahi bir yönlendirme olduğunu göstermektedir.

“Helâk ettiğimiz bir belde için artık (yeniden mâmur olmak) imkânsızdır; çünkü onlar geri dönemeyeceklerdir/ وَحَرَامٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ¹¹⁵ ayetinde isyanları sebebiyle helake uğrayan kavimlerden söz edilmektedir. Bu kavimler Allah’ın kanunlarına uymamaları sebebiyle kendileri hakkında helak edilme hükmü verilmiştir. Verilen bu helak hükmünden sonra onların tekrar mamur olmaları Allah’ın yasasında imkânsızdır. Dolayısıyla ayette söz edilen beldenin tekrar mamur edilmeyeceğinin sebebi aklidir.

“Nehyetme ve haram kılma” ifadeleri genel olarak “Yasaklanan, izin verilmeyen, cezayı gerektiren” gibi ortak anlamlar çağrıştırmaktadır. Fakat Kur’an-ı Kerim’de bu kavramların ikisine de yer verilmiş olması yakın anlamlı bu iki ifadenin birbirinden farklı anlam çerçevelerinin olduğunu göstermektedir.

Kur’an’da haram kılma fiili Allah’a izafe edilmiş ve haram kılma yetkisi sadece Allah’a verilmiştir.¹¹⁶ Tahrir Suresi’nin ilk ayetinde bu durum açıkça ifade edilerek “Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir”¹¹⁷ buyrulmuştur.

Sure, Peygamber Efendimiz’in mübah olan bir şeyi kendisine haram kılması sebebiyle Cenab-ı Hakk’ın ona latif bir ikazı ve itabı ile başlamaktadır. Rivayetlerde

¹¹³ İsfehani, *a.g.e.*, s. 387.

¹¹⁴ Kasas, 28/12.

¹¹⁵ Enbiya, 21/95.

¹¹⁶ Örnek ayetler için bkz. Yunus, 10/39; Nahl, 16/116; Tevbe, 9/29.

¹¹⁷ Tahrir, 66/1.

Peygamberimizin kendine haram kıldığı bu şeyin “bal” olduğu söylenmektedir. Ayette Allah Teâlâ, kendisine helal kılınan nimeti, hanımlarının isteğiyle haram kılması sebebiyle Peygamber Efendimizi uyarmaktadır.¹¹⁸

Helal ve haram kavramlarının birbirinin mukabili olduğu daha önce söylenmişti. Ayet-i Kerime’de Allah’ın helâl kıldığı bir şeye hiç kimsenin haram hükmü vererek değiştiremeyeceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla helâl ve haram hükmünü vermek Allah’a aittir. Bu alan yaratılmışların söz söylemesine ve müdahalesine açık değildir.

Ayrıca haram kılmanın ilahi ve teabbüdi bir sebebi vardır. Bu sebeple haram kılınan şeyin nedeni ve akli gerekçesi sorgulanmamaktadır. Örneğin “Allah size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphe yok ki Allah çokça bağışlayan çokça esirgeyendir”¹¹⁹ ayetinde “Meyte, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilenler” haram kılınmıştır. Allah’ın haram kıldığı bir konuda müminin tavrı, o şeyin akli gerekçelerini sorgulamaksızın emre itaat etmektir. Haram kılınan şeyin faydası, zararı, kişinin o şeyi sevip sevmediğini düşünmeksizin terk etmesi kulun imanının gereğidir.

Nehyetme ise Kur’an-ı Kerim’de haram kılmadan farklı olarak Allah’ın dışında Peygamberlere ve mümin, kâfir fark etmeksizin insanlara da izafe edilmiştir. Dolayısıyla nehyetmenin hem ilahi hem de akli sebebi söz konusudur. Bu sebeple Peygamberlere ve insanlara da izafe edilen nehiy üslubunun haram kılmadan farkı, akli sebeplerinin sorgulanabilir olmasıdır.¹²⁰

Ayet-i Kerime’de “Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz, dedik”¹²¹ buyrulmaktadır.

Ayette “yaklaşmayın/ وَلَا تَقْرَبَا” ifadesiyle ağaca yaklaşma yasaklanmıştır. Elmalı bu ifadeyle, Allah’ın Hz. Âdem’e cennette büyük bir hürriyet vermekle

¹¹⁸ Vehbe Zuhayli, *et-Tefsirü'l-Münir*, çev: Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. İbrahim Kutluay, Nurettin Yıldız, Risale Yay., İstanbul, 2005, c. XIII, s. 541-542.

¹¹⁹ Bakara, 2/173.

¹²⁰ Alâk suresinde “nehyetme” Ebu Cehil’e izafe edilmiştir.

¹²¹ Bakara, 2/35.

beraber yine de bir sınır tayin ettiğini ve yasak ağaca yaklaştıkları takdirde zalimlerden olacaklarının kastedildiğini söylemektedir. Söz konusu sınırı tayin eden şecere (ağaç) nin ne olduğu ise ayette ismiyle bildirilmemiştir. Ancak bunun cennette belli bir ağaç olduğu ve Hz. Âdem'in kurtuluş ve saadetinin bozulmasına sebep olacak bir özelliğe sahip olduğu söylenmiştir. Bu durum ağacın cennete yenilmek için değil, tahdit (sınırlama) ve kulluk için konulduğunu göstermektedir.¹²²

Dolayısıyla ayetteki “ağaç” sembolü, dünya hayatının insanlar için mutlak bir hürriyet alanı olmadığını, sınırlarının bulunduğunu göstermektedir. İşte bu sebeple ayette haram kılma fiili değil nehyetme fiili kullanılmıştır. Çünkü ayet-i kerime de amaç “ağacı” haram kılmak değil insanın hürriyet ve sorumluluk alanını tayin etmektir. Eğer böyle olsaydı bütün ağaç cinsi haram kılınırdı. Neticede ağacın nehyedilmesi sembolik anlatımın neticesidir. İnsanın, Allah'ın kendisi için çizmiş olduğu hürriyet alanının dışına çıkmasına sebep olan her şey buna dâhildir.

Alak Suresi 9. Ayette “Gördün mü şu men edeni, Namaz kılarken bir kulu (Peygamberi namazdan)?” ifadesi yer almaktadır. Ayette ifade edilen namaz kılmaktan men eden kimsenin Ebu Cehil olduğu söylenmektedir. Zira rivayetlerde Ebu Cehil'in “Eğer Muhammed'i namaz kılarken göreceğim olursam ayağımla boynunu ezeceğim” dediği yer almaktadır. Bunun üzerine Yüce Allah, onun halinin hayret edilecek bir durum olduğunu belirtmek üzere bu ayeti kerimeleri indirmiştir.¹²³

Naziat Suresi'nde ise nehyetme fiili nefse izafe edilmiştir. "Ancak kim Rabbinin huzurunda durup hesap vermekten korkmuş ve nefsinin kötü heveslerden men etmişse, onun barınağı da cennettir/ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ .¹²⁴ Zira Rabbinin huzuruna çıkarılma endişesi taşıyan kimse günaha yönelmez. Beşeri zaafının baskısıyla günaha yöneldiği zaman dahi bu yüce makamın endişesi onu hemen pişmanlığa, istiğfara ve tevbeye yöneltir. İtaat dairesinde hareket etmeye devam eder. Bu sebeple kişinin kendisini heva ve hevesten alıkoymasının yolu itaat dairesinde yoğunlaşmaktır. Allah korkusu, nefsin isteklerine karşı sağlam ve muhkem bir kale durumundadır. Heva ve hevesin saldırılarına karşı bu muhkem kaleden başkası insanı ayakta duramaz. Nefsin hastalığını ve tedavisini de en iyi

¹²² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, Akçağ Yay., Ankara, 2009, c. I, s. 352.

¹²³ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an Ve'l-Mübeyyinu Lima Tedammenehu Mine's- Sünneti Ve Âyi'l-Furkan*, Risale Yay., Beyrut, 2006, c. XXII, s. 383.

¹²⁴ Naziat, 79/40 "Ancak kim Rabbinin huzurunda durup hesap vermekten korkmuş ve nefsinin kötü heveslerden men etmişse, onun barınağı da cennettir."

bilen Yüce Allah'tır.¹²⁵

Söz konusu ayette, genel bir ifade kullanılarak nefsinin isteklerine hayır diyen kimsenin cennetlik olduğu söylenmektedir. İnsanın nefesine uymasından kasıt; onu günaha ve isyana götüren her şeydir. Dolayısıyla ayet, tek bir durumu değil, genel anlamda nefsin yönelmek istediği bütün heva ve hevesleri kapsamaktadır.

1.2.3. Kur'an'da Sevme- Sevmeme Üslubuyla Hitap

Kur'an-ı Kerim'in mesajlarını, muhataplarına iletmede kullandığı emir-nehiy, helal-haram ifade tarzı yanında bir de "sevgi ve ikna üslubu"¹²⁶ vardır. Allah Teâlâ, buyruklarını kullarına iletirken emir ve nehiy üslubu yanında bazen kulu ile kendisi arasında bir yakınlık kurmak amacıyla o fiili işleyeni sevip sevmediğini de belirtmektedir.

Kur'an'ın ana fikri; insanları yöntemi ve sınırları Allah tarafından belirlenmiş olan sırat-ı müstakime ulaştırmaktır. Allah Teâlâ, tüm bu üslup çeşitliliğiyle kullarına hidayet yollarını kolaylaştırmaktadır.

Tezin ana konusunu oluşturan asıl üslup çeşidi "sevme-sevmeme üslubu" dur. Kur'an-ı Kerim'de on altı ayette Allah'ın sevdiği kullarının vasıfları yirmi bir ayette ise sevmediği kulların vasıfları yer almaktadır. Ayetlerde Allah'ın; iyilik edenleri, tevbe edenleri, sakınanları, sabredenleri, güzel ve iyi işler yapanları, adil olanları, sözleşmelerini bozmaktan sakınanları, temizlenenleri sevdiği bildirilirken haksız saldırıda bulunanları, bozguncuları, günaha ve inkârda direnen kimseleri, kâfirleri, zalimleri, kendini beğenip övünenleri, aşırı gidenleri, müsrifleri, hainleri, nankörleri, zulmedenleri, inkârcıları sevmediği açıklanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de kullanılan her bir kelimenin özel bir anlamı olduğu ve kullanılan o kelimenin yerini hiçbir kelimenin tutamayacağı aşikârdır. Fakat nüzul

¹²⁵ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, çev: Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Hikmet Yay., İstanbul, 1968, c. XV, s. 498.

¹²⁶ Kur'an'da bu üslubun var olduğu ve Allah'ın bu üslupla muhataplarına hitap ettiği hususu, bu tezin hazırlanmasına sebep olan temel saiktir. Bununla birlikte bizim isimlendirmemize benzer başka adlandırmalarla da karşılaşmak mümkündür. Örnek olarak yukarıda tınak içinde verilen bu isimlendirme için bkz. Ahmet Coşkun, "Kur'an'ın İfade Özellikleri ve Esaslarını Muhataplarına Kabul Ettirmekte Kullandığı Umumî Prensipler", *Kur'ani Hayat Dergisi*, yıl: 3, sayı: 14, Eylül-Ekim, 2010, s. 15.

döneminin başında farklı anlama gelen bir kelimenin ilerleyen süreçte kavramsallaşarak anlam genişlemesine veya daralmasına uğraması imkân dâhilindedir.

Süreç içerisinde anlam farklılığına uğrayan kelimeler ve üslup çeşitliliği ise; Mekki ve medeni ayetlerdeki üslup farklılığında, müminlere ve kâfirlere yapılan hitap çeşidinin değişkenliğinde, farklı vasıflardaki müminlere olan hitabın “nasıllığında” ortaya çıkmaktadır. Bu özel üslup gereği Allah’ın sevdiği ve sevmediği kul niteliklerinin yer aldığı 37 ayetin; dokuzu Mekki, yirmi sekizi ise Medenidir. Bu ayetlerin tafsilatına devam eden sayfalarda girilecektir.

Söz konusu 9 Mekki ayette Allah’ın sevdiği kulların nitelikleri değil sevmediği kulların nitelikleri yer almaktadır. Bu durumun Mekke döneminin, tevhit ve ahiret inancının temellerinin atıldığı, insanların mümin ve kâfir olarak ayırdığı bir oluşum dönemi olmasından kaynaklandığı muhtemeldir. Ayrıca Mekki ayetlerde Allah’ın sevmediği kul niteliklerinin yer alması tez boyunca savunulan “sevginin imandan önce geldiği” ilkesini kuvvetlendiren bir delildir. Zira bu dönemde kul, imanı tam olarak içine yerleştirmeden önce Allah’ın sevmediği kul özelliklerinin bilgisine sahip olmakta ve en başta bu niteliklerden uzak sahil bir imani yapı inşa etmektedir. Böylelikle önce gönüller temizlenmekte daha sonra hakiki iman oluşturulmaktadır. Bu da ilahi vahyin insandan istediği bir durumdur.

Medeni dönemde ise 16 ayette Allah’ın sevdiği kul niteliği, 12 ayette de Allah’ın sevmediği kul niteliği yer almaktadır. Mekki ayetlerde Allah’ın sevdiği kul niteliklerine yer verilmezken, Medeni ayetlerde bu üslup tarzının kullanılarak “Allah’ın sevmesinden” söz edilmesi Mekki ayetlerle Medeni ayetler arasındaki üslup farkını göstermektedir.

Medeni ayetlerde Allah’ın sevdiği kul niteliklerine yer verilmesi, bu dönemde yapılaşmış bir İslam devleti içerisinde yaşayan, artık cahiliye kalıntılarından temizlenerek şüphelerini gidermiş müminlere, ikinci bir adım inşa etmek içindir. Bu adım da muhatapların kalplerinde oluşan sevgi bağını iman bağıyla birlikte daha da kuvvetlendirmektir.

Bu dönemde tevhid ilkesi ve ahiret inancı dışında, salih ameller, toplumsal hayat, fıkhi hükümler vb. konularda ayetler nazil olarak müminleri bilfiil bütün hayatlarıyla Allah’a yaklaştırmak esas alınmıştır. Ve sonuçta bütün bunlarla mümin

bir kulun Allah'la bağlarını güçlendirerek O'nun sevdiği kullar zümresine dâhil olması hedeflenmiştir.

1.3. KUR'AN'DA SEVGİ KAVRAMI

1.3.1. Sevgi Nedir?

Arapçada “sevgi” anlamına gelen çok sayıda kelime vardır. İbn Kayyım el-Cevziyye, “sevgi” anlamına gelen yaklaşık 60 isim bulunduğunu söylemekte ancak bunlardan 50 tanesini saymaktadır. Bu isimler şunlardır: MuHaBBe(t)/ مُحَبَّة , ALaKa(t)/ عِلَاقَة , HeVâ/ هَوَى , SaBVe(t)/ صَبْوَة , SaBâBe(t)/ صَبَابَة , ŞeGaF/ شَعْف , MiKa(t)/ مِقَة , VeCD/ وَجْد , KeLeF / كَلْف , TeTeYYuM/ تَتِيم , IŞK/ عَشَق , CeVâ/ جَوَى , DeNeF/ دِنْف , ŞeCV/ شَجْو , ŞeVK/ شَوْق , HiLâBe(t)/ خَلَابَة , BeLâBiL/ بِلَابِل , TeBâRîH/ تَبَارِيح , SeDeM/ سَدَم , ĞaMeRâT/ غَمَرَات , VeHeL/ وَهْل , ŞeCeN/ شَجْن , LâİC/ لَاعِج , İKTîâB/ اِكْتِاب , VaSaB/ وَصَب , HüZüN/ حَزْن , KeMeD/ كَمَد , LeZ'a/ لَذَع , HuRaK/ حَرَق , SuHD/ سَهْد , ERaK/ اِرَق , LeHeF/ لَهْف , HaNâN/ خَنَان , İSİTâKeN(t)/ اِسْتِكَا نَة , TeBâLe(t)/ تَبَالَة , LeVa'(t)/ لَوْعَة , FuTûN/ فُتُون , CuNûN/ جُنُون , LeMeM/ لَمَم , HaBL/ خَبَل , RaSîS/ رَسِيس , DâUL-MuHâMiR/ دَاء المَخَامِر , VuDD/ وَد , HuLLE(t)/ خَلَة , HiLM/ حَلْم , GaRâM/ غَرَام , HuYâM/ هِيَام , TeDLiYe(t)/ تَدْلِيَة , VeLeH/ وَهْل , TeaBBuD/ تَعَبَّد.¹²⁷

Yukarıda “sevgi” anlamına geldiği İbn Kayyım el-Cevziyye tarafından ifade edilen 50 kelime kökünün sadece 9 tanesi Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir. Bu kökler şunlardır: HuBB/ حَب (Tezimizde bu kelime üzerinde duracağımız için aşağıdaki tabloda HuBB/ حَب kökünün Kur'an'da geçtiği yerler gösterilmiştir), ALaKa(t)/ عِلَاقَة¹²⁸, GaRâM/ غَرَام¹²⁹, HaNâN/ خَنَان¹³⁰, HeVâ/ هَوَى¹³¹, HuLLE(t)/ خَلَة¹³², SaBâBe(t)/ صَبَابَة¹³³, ŞeGaF/ شَعْف¹³⁴ ve VuDD/ وَد¹³⁵ kelimeleridir.

¹²⁷ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Ravzatu'l-Muhibbîn ve Nüzhetü'l-Müştakîn*, çev: Feyzullah Demirkıran-Savaş Kocabaş, Şule Yay., İstanbul, 2009, s. 23.

¹²⁸ Hacc, 22/5; Mu'mininun, 23/14; Mu'min, 40/67; Kıyame, 75/38; Alak, 96/2.

¹²⁹ Furkan, 25/65.

¹³⁰ Meryem, 19/13.

¹³¹ Bakara, 2/87; Maide, 5/70; Necm, 53/23; İbrahim, 14/37.

¹³² Bakara, 2/254.

¹³³ Yusuf, 12/33.

¹³⁴ Yusuf, 12/30.

Kur'an'da, Allah'ın sevdiği-sevmediği kul niteliklerinin ifade edildiği yerlerde “HuBB/ حَبَّ ” kökü geçtiği için bu çalışmada “sevgi” anlamına gelen 9 kökten sadece “HuBB/ حَبَّ” kökü üzerinde durulacak ve bu kök üzerinden Allah Teâlâ'nın sevdiği ve sevmediği kulların nitelikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

“HuBB/ حَبَّ ” kökü Kur'an'da 94 kez geçmektedir. Bu 94 kullanımın 68 tanesi fiil formunda 26 tanesi ise isim formundadır. “HuBB/ حَبَّ ” kökünün fiil-İsim formları aşağıdaki gibi tablo halinde gösterilebilir.

TABLO:1 “حَبَّ” KÖKÜNÜN KUR'AN'DA FİİL FORMDA KULLANIMI

Sıra No	Fiil	Zamanı	Kaç Defa	Sureler	Ayetler
1	حَبَّبَ	Mazi	1	Hucûrat	49/7
2	احببت	Mazi	2	Kasas, Sâd	28/56; 38/32
3	احبَّ	Muzari	1	En'âm	6/76
4	تَحَبَّوْا	Muzari	1	Bakara	2/216
5	تَحَبَّوْنَ	Muzari	7	Âl-i İmran, Âraf, Nur, Kiyamet, Fecr	3/31, 92,152; 7/79; 24/22; 75/20; 89/20
6	تَحَبَّوْنَهَا	Muzari	1	Saff,	61/13
7	تَحَبَّوْنَهُمْ	Muzari	1	Âl-i İmran	3/119
8	يَحِبُّ	Muzari	41	Bakara, Âl-i İmran, Nisa, Mâide, En'âm, Âraf, Enfâl, Tevbe, Nahl, Hacc, Kasas, Rum, Lokman, Şûra, Hucûrat, Hadîd, Mümtetine, Saff	2/190, 195, 205, 222, 276; 3/32, 57, 76, 134, 140, 146, 147, 159; 4/36, 107, 148; 5/13, 42, 64, 87, 93; 6/141; 7/31, 55; 8/58; 9/4, 7, 108; 16/23; 22/38; 28/76, 77; 30/45; 31/18; 42/40; 49/9, 12; 57/23; 60/8; 61/4
9	يَحِبُّكُمْ	Muzari	1	Âl-i İmran	3/31

¹³⁵ Nisa, 4/73; Maide, 5/82; Hûd, 11/90; Meryem, 19/96; Ankebût, 29/25; Rum, 30/21; Şura, 42/23; Mucadele, 58/22; Mumtehine, 60/1(de iki kez),7; Burûc, 85/14.

10	يُحِبُّهُمْ	Muzari	1	Mâide	5/43
11	يُحِبُّونَ	Muzari	5	Âl-i İmran, Tevbe, Nur, Haşr, İnsan	3/188; 9/108; 24/19; 59/9;76/27
12	يُحِبُّونَكُمْ	Muzari	1	Âl-i İmran	3/119
13	يُحِبُّونَهُ	Muzari	1	Mâide	5/54
14	يُحِبُّونَهُمْ	Muzari	1	Bakara	2/165
15	اسْتَحَبُّوا	Mazi	3	Tevbe, Nahl, Fussilet	9/23; 16/107; 41/17
16	يَسْتَحِبُّونَ	Muzari	1	İbrahim	14/3

TABLO: 2 “حَبَّ” KÖKÜNÜN KUR’AN’DA İSİM FORMDA KULLANIMI

Sıra No	İsim	Kaç Defa	Sureler	Ayetler
1	حَبَّ	4	Bakara, Âl-i İmran, Sâd, Âdiyat	2/165; 3/14; 38/32; 100/8
2	حَبًّا	3	Bakara, Yusuf, Fecr	2/165; 12/30; 89/20
3	حُبِّهِ	2	Bakara, İnsan	2/177; 76/8
4	أَحَبَّ	3	Tevbe, Yusuf	9/24; 12/8; 12/33
5	أَحْبَاهُ	1	Mâide	5/18
6	مَحَبَّةً	1	Taha	20/39
7	حَبَّ	3	En’âm, Kaf, Rahman	6/95; 50/9; 55/12
8	حَبًّا	4	En’âm, Yasîn, Nebe, Abese	6/99; 36/33; 78/15; 80/27
9	حُبَّةً	5	Bakara, En’âm, Enbiya, Lokman	2/261; 6/59; 21/47; 31/16

Muhabbetin kökü olan “HBB/ حَبَّ” kökü ve türevlerini incelemek “sevgi” kavramının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

1. HuBB/ حَبَّ

Kökün iki temel anlamı vardır: Bunlardan birincisi sevgili ve sevimli olmaktır.¹³⁶ İkincisi ise buğz’un zıddı sevmek, beğenmek, rağbet etmek, âşık olmaktır.¹³⁷

¹³⁶ İbn Manzur, Ebu’l-Fazl, *Lisanu’l-Arab*, Daru’l-Maarif, Kahire, 1119, c. IV, s. 6, el- Fîrûzabâdî, Mecduddîn b. Ya’kub, (ö.817/1414), *Kâmûsu’l-Muhîd*, (I-IV), 2. Baskı, Mısır, 1371/1952, c. I, s. 52.

¹³⁷ İbn Manzur, a.g.e., a.y.; el-Fîrûzabâdî, a.g.e., a.y.

2. EHaBBe/ أَحَبَّ

Sevmek, istemek, meyletmek¹³⁸ manasındadır. “EHaBBe” fiili, “EHaBBe ez-ZeR’u/ أَحَبَّ الزرع” şeklinde kullanıldığında zaman, “ekin tutmak”¹³⁹, “EHaBBe-l BeîR/ أَحَبَّ البعير” şeklinde kullanıldığında ise, “Devenin bir hastalık veya bir kırıklık sebebiyle çökmüş olduğu yerden iyileşinceye ya da ölünceye kadar kalkamayıp, olduğu yere bağlı olarak kalması”¹⁴⁰ anlamına gelmektedir.

3. HaBBeBe / حَبَّبَ

“HaBBeBe ilâ / حَبَّبَ إِلَى” şeklinde kullanıldığı zaman ise “bir şeyi sevdirmek”¹⁴¹ anlamına gelmektedir.

4. TeHaBBeBe/ تَحَبَّبَ

“Tehabbebe ilâ / تَحَبَّبَ إِلَى” ile kullanıldığında; sevgi göstermek ve bir şeyi su ile doldurmak; devenin kanıncaya kadar su içmesi¹⁴² anlamındadır.

5. TeHâBBe/ تَحَابَّ

Birbirini sevmek¹⁴³ manasındadır.

6. İSTeHaBBe/ اسْتَحَبَّ

Sevmek, sevimli bulmak, hoşlanmak¹⁴⁴ anlamındadır.

7. HaBâBu/ حَبَابٌ

Suyun üzerindeki kabarcıklar; suyun ve kumun çok olduğu yer; çığ (bitkinin üzerindeki nem), rüzgârın su üzerinde meydana getirdiği silsile halindeki yollar¹⁴⁵ anlamlarına gelmektedir.

8. HaBBe, HiBBe/ حَبَّةٌ، حَبَّةٌ

Buğday ve arpa gibi tahılların tanesine ve tohumuna¹⁴⁶ denmektedir. “HaBBeTu’l- KaLB / القلْبِحَبَّةُ” ise kalpte olan siyah tanecik¹⁴⁷ anlamındadır.

¹³⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. IV, s. 7; el-Fîrûzabâdî, *a.g.e.*, a.y.

¹³⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, a.y.; el-Fîrûzabâdî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁴⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, a.y.; el-Fîrûzabâdî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁴¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. IV; s. 292

¹⁴² İbn Manzûr, *a.g.e.*, a.y.; el-Fîrûzabâdî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁴³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, a.y.; el-Fîrûzabâdî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁴⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. IV, s. 8; el-Fîrûzabâdî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁴⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, a.y.; el-Fîrûzabâdî, *a.g.e.*, c. I, s. 52-53.

¹⁴⁶ Ahmed b. Faris b. Zekeriya, *Mu’cem Mekayisu’l-Luga*, Daru’l-Fikr, y.y.y., t.y., c. II, s. 26; İbn Manzûr, *a.g.e.*, a.y.; el-Fîrûzabâdî, *a.g.e.*, a.y.

9. HuBB, HiBâB, HiBBu, HuBâB MaHaBBe(t) / حباب محبة, حباب, حب

“HuBB/ حُب” kökünün sayılan türevlerinin tümü “BuğZ/ بغض” un zıddı olan “sevgi”¹⁴⁸ anlamındadır. Ayrıca “HuBB/حب”; “Devenin çöktüğü yerden ayağa kalkamaması, devamlı o yere bağlı durması”¹⁴⁹ anlamında da kullanılmaktadır.

10. MuHiBB/ مُجِبّ

“MuHiBB / مُجِبّ” kelimesi, “Aşırı yorgunluk sebebiyle çöktüğü yerden başka bir yere gidemeyen yorgun deve”¹⁵⁰ anlamındadır.

11. İHBâB/ احباب

Hastalığı nedeniyle hareket etmeye takati kalmayarak çöktüğü yerden iyileşinceye veya ölüncüye kadar bir yere gidemeyip olduğu yerde kalan deveye denmektedir.¹⁵¹

12. HiBB/ حب

Kulağa takılan küpeye denir.¹⁵² Bu sebeple “HBB/ حَبّ” kökünde “bağlı olmak, bağlanmak” anlamı da vardır. Bu anlam “Hibb” kelimesinde daha belirgindir. Zira küpe de kulağa bağlıdır.

13. HuBâB/ حباب

Şeytanın ve yılanın diğer bir ismidir.¹⁵³

14. HaBebu/ حبيب

Dişlerin sıra sıra dizilişi¹⁵⁴ ve suyun bol olması¹⁵⁵ demektir.

15. HaBîB/ حبيب

Sevgili anlamına gelmektedir.¹⁵⁶

16. HuBBu/ حب

Sahip olmakla hoşlanılan sevilen şey ve büyük su küpü¹⁵⁷ anlamına gelir.

¹⁴⁷ İbn Faris, a.g.e., a.y.

¹⁴⁸ İbn Manzûr, a.g.e., c. IV, s. 6; el-Fîrûzabâdî, a.g.e., a.y.

¹⁴⁹ el-Fîrûzabâdî, a.g.e., a.y.

¹⁵⁰ İbn Manzûr, a.g.e., a.y.

¹⁵¹ İbn Faris, a.g.e., c. II, s. 26-27; İbn Manzûr, a.g.e., a.y.

¹⁵² İbn Manzûr, a.g.e., a.y.

¹⁵³ İbn Manzûr, a.g.e., a.y.

¹⁵⁴ İbn Faris, a.g.e., a.y, İbn Manzûr, a.g.e., a.y.

¹⁵⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. IV, s. 8.

¹⁵⁶ el-Fîrûzabâdî, a.g.e., c. I, s. 53.

İbn Kayyım el-Cevziyye “HBB/حُب” kökünü 5 mana etrafında toplamaktadır.

1) Duruluk ve Beyazlık; Araplar, dişlerin beyazlık ve saflığına “HaBeBu'l-ESNâN/حَبُّ الاسنان” demektedirler.

2) Yükseklik (uluvv), ortaya çıkma (zuhur); Su kabarcığı bundan türemedir. Bazı lügatçilere göre “HuBB/حُب” kökü, şiddetli yağmur sonucu su yüzünde oluşan kabarcıklara karşılık söylenen “HaBâB/حباب” sözcüğünden türetilmiştir. Bu takdirde muhabbet kalbin sevgiliyle karşılaştığı anda kendinden geçerek kabarması ve taşması anlamındadır.

3) Bağlanmak ve sebat etmek; Devenin çöktüğü yerden ayağa kalkamaması bu kök ile ifade edilmektedir. Çöktüğü yerden kalkamayan deve o yere bağlıymış gibi durmaktadır. Nasıl ki deve çöktüğü yerden ayrılmıyorsa sevgi de sevenin gönlüne orada devamlı kalmak üzere yerleşir.

4) Bir şeyin çekirdeği ve özü; Bazı lügatçilere göre “HaBBe/حَبَّة”, çoğulu olan “HaBB/حَب”den gelmektedir. “HaBBe/حَبَّة”,bir şeyin çekirdeği ve özü demektir. Nitekim kalbin içi ve özü anlamında “HaBBeTu'l-KaLB/حَبَّة القلب” kullanılmaktadır. Sevgi de “hayatın özü” dür.

5) Muhafaza etmek ve tutmak; İçerisine su konulan ve bu suyun saklandığı büyük iri “küp” e “HiBBu'l-Mâ / حَبِّ الماء ” denmektedir. İşte bu küp, içerisindeki suyu nasıl koruyor ve tutuyorsa seven de sevgilisine olan sevgisini kalbinde korur. Sevginin kalpte korunması aynı zamanda sevenin kalbinde sevgilisinin sevgisinden başka sevgilere yer olmadığına da göstergesidir.¹⁵⁸

İbnu'l Kayyım'a göre bu beş anlam da muhabbetin gerektirdiği şeylerdir. Zira “Muhabbet; sevginin safi, kalbin mahubuna duyduğu arzuların heyecanıdır. Muhabbetin yükselip zuhur etmesi; onun istenilen sevgiliye bağlanmasından, kalbin iradesinin sevgiliye ayrılmamacasına tutunmasından, sevenin özünü, kalbini sevgiliye vermesinden, azim, irade ve düşüncelerini hep O'na yönlendirmesindedir.”¹⁵⁹

Ragıp el-İsfahani ise *Müfredatında* “HBB/حَب” kökünün bir türevi olan “HuBB/حَب ve MuHaBBe(t)/مُحَبَّة” kavramlarını “Kişinin hayırlı gördüğü veya

¹⁵⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. IV, s. 9.

¹⁵⁸ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medaricu's- Sâlikîn*, çev: İbrahim Tüfekçi, Harun Ünal, İnsan Yay., 1991, İstanbul, c. III, s. 11-12.

¹⁵⁹ İbn Kayyım, *a.g.e.*, c. III, s. 12.

sandığı şeyi irade etmesi, istemesi” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁶⁰ İsfahani’ye göre muhabbet kavramı “irade etme-isteme” anlamı da taşımaktadır. Fakat ona göre muhabbet kavramı ile irade kavramının kapsamları birbirinden farklıdır. Zira her muhabbet iradedir, fakat her irade muhabbet değildir.¹⁶¹ Kısacası her muhabbette irade vardır ama her iradede muhabbet yoktur.

Neticede “HBB/ حَبّ” kökü ve türevleri hakkında verilen bu bilgiler “HBB/ حَبّ” kavramının “Sonucu istenen bir şeyi elde etme yollarını samimi ve halis bir niyetle arayıp bularak nihayet onu elde etmek, (dişlerin beyazlığı ve inci gibi dizilişi) yokluğundan dolayı sıkıntı içinde olunan ve temini gereken şeye sahip olma isteğinin zirve yapması, (yükseklik) varlığının devamı için o şeyi koruyup kollamaya almak, (bağlanmak-sebat etmek) sonra da onu düşüncenin ve eylemin merkezine koymak,(çekirdek-öz) ve böylece ondan meydana gelecek her şey için ortam hazırlayarak onu kaybetmemeye çalışmak, (muhafaza etmek-tutmak) anlamına geldiğini ortaya koymaktadır.¹⁶²

1.3.2. “HBB/ حَبّ” Kökünün Kur’an’da Kullanıldığı Temel Anlamlar

“HBB/ حَبّ” kökü ve türevleri Kur’an’da şu dört manada kullanılmaktadır:

1. Tane- Tohum: “Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah’ın lütfü geniştir, O herşeyi bilir”/ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مِثْلُ بَعْدِ مِثْلٍ لَا تَنْجِدُوا أَعْيَابَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحْبُوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا ءَابَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحْبُوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٣﴾ (Tevbe, 9/23) Ayetteki “استحبوا” fiili, insanın bir şeyle ilgili olması, onu sevmenin yolları araştırması” anlamındadır. Bu fiilin “على” harfi ceriyle geçişli kılınması cümleye “tercih etme” anlamı katmıştır. Bu bilgiler için bkz. İsfahâni, *a.g.e.*, s. 360.

“Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O’nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir

¹⁶⁰ İsfahani bu tanıma şu ayeti örnek göstermiştir. “Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi (bile) veli edinmeyin. Sizden kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin kendileridir/ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا ءَابَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحْبُوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٣﴾ (Tevbe, 9/23) Ayetteki “استحبوا” fiili, insanın bir şeyle ilgili olması, onu sevmenin yolları araştırması” anlamındadır. Bu fiilin “على” harfi ceriyle geçişli kılınması cümleye “tercih etme” anlamı katmıştır. Bu bilgiler için bkz. İsfahâni, *a.g.e.*, s. 360.

¹⁶¹ İsfahâni, *a.g.e.*, a.y.

¹⁶² “HBB/ حَبّ” kökü ve anlamları hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. Ali Galip Gezgin, *Kur’an’da Sevgi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2003, s. 99-105.

¹⁶³ Bakara 2/261.

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا
حَبَّةٌ فِي ظِلْمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ¹⁶⁴

Ayetlerinde “HaBBe(t)/ حَبَّةٌ”; “tohum” anlamında kullanılmıştır. Allah Teâlâ’nın karanlıklar içindeki bir tohumdan bile haberdar oluşu söylenerek O’nun kudretine vurgu yapılmıştır.

2. Sevgi- Muhabbet: “Musa’yı sandığa koy; sonra onu denize (Nil’e) bırak; deniz onu kıyıya atsın da, benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Musa! Sevilmem) ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim”/ *أَنْ أَفْذِيهِ فِي النَّابُوتِ فَأَفْذِيهِ فِي النَّبِيِّ فَلْيُلْفِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ*
*مِّنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي*¹⁶⁵

Ayetinde “MeHaBBe(t)/ مَحَبَّةٌ”; Hz. Musa’ya duyulan sevgi ve muhabbet anlamında kullanılmıştır. Allah Teâlâ, Hz. Musa’yı kendisine düşman olan Firavun’un sarayında yetiştirmiştir. Fakat Allah’ın Hz. Musa’ya ve annesine olan rahmeti sayesinde O, annesinden ayrılmamıştır.

3. Tutku- Bir Şeye Olan Derin Bağlılık: “İnsanlardan bazıları Allah’tan başkasını Allah’a denk tanrılar edinir de onları Allah’ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah’a olan sevgileri ise (onlarınkinden) çok daha fazladır. Keşke zalimler azabı gördükleri zaman (anlayacakları gibi) bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın azabının çok şiddetli olduğunu önceden anlayabilseylerdi / *وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ شَدِيدٌ*
*جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدٌ*¹⁶⁶

“Süleyman: Gerçekten ben mal sevgisini, Rabbimi anmak için istedim, dedi....¹⁶⁷ *فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ*”

Herhangi bir şeye olan derin sevgi “HuBB/حُبٌ” kavramıyla ifade edilmektedir. Bu sevgi de kişiyi ona karşı bağlılığa ve neticede imana götürmektedir. Dolayısıyla ayette insanların birtakım şeyleri Allah’ı sever gibi sevmesi Allah’a şirk koşma olarak nitelendirilmiştir.

4. Yeğlemek- Tercih etmek: “Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorlarsa, babalarımızı ve kardeşlerinizi (bile) veli edinmeyin. Sizden kim onları

¹⁶⁴ En’âm 6/59.

¹⁶⁵ Taha, 20/39.

¹⁶⁶ Bakara, 2/165 -177.

¹⁶⁷ Sad, 38/32.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا ءَابَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ / dost edinirse, işte onlar zalimlerin kendileridir”¹⁶⁸ / “أُولِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Bu (azap), onların dünya hayatını ahirete tercih etmelerinden ve Allah'ın kâfirler topluluğunu hidayete erdirmemesinden ötürüdür” / ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ¹⁶⁹ عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Semûd'a gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler. Böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden alçaltıcı azabın yıldırımı onları çarptı” / وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ ¹⁷⁰ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

Yukarıya alınan iki ayette “İSTeHaBBû/ اسْتَحَبُّوا” bir şeyi diğerine tercih etme anlamında kullanılmıştır. Tercih etmede etkin faktör bir şeyi diğerinden daha çok sevmektir. Dolayısıyla ayetlerde “İSTeHaBBû/ اسْتَحَبُّوا” kavramı; imanı seçme anlamında değil daha çok sevileni diğerine tercih etme anlamında kullanılmıştır.

Hucvirî ise “HuBB/ حَب ” ile tohum kavramı arasında benzerlik kurmaktadır. Ona göre “MaHaBBe(t)/ محبة”; “HiBBe(t)/ حبة” kökünden alınmıştır. “HiBBe(t)/ حبة”arazide toprağa atılan tohumlar (habbeler, çekirdek, nüve ve taneler) manasına gelmektedir. Bu tanımdan sonra Hucvirî, “HBB/ حَب”kökünün “sevgi” ile irtibatını açıklamakta ve “HaBBe(t) / حبة” (tane) kelimesine,“HBB/ حَب”denmesinin sebebine vurgu yapmaktadır. Tohum kelimesi ile sevgi kelimesinin aynı kökten olmasında “Hayatın aslı onda ve o olduğu için” manasına vurgu yapmaktadır.¹⁷¹

Hucvirî'ye göre, “HaBBe/ حبة ” denilen tohum yere düşer, üzeri toprakla örtülür. O tohumun üzerine yağmur yağar, güneş ışınları ve ısı gelir. Sıcak ve soğuk üstünden geçer.¹⁷² İnsan da olmasını çok istediği bir şeyi tohum misali gönlüne atar. Ona özenle bakar büyüyüp gelişmesini ister. Tohum, zaman geçtikçe köklerini toprağa, dallarını gökyüzüne uzatmaya başlar. Çiçek açar ve meyve verir. Toprağa atılan tohumun gerekli şartlar oluştuğunda büyüyüp meyve vermesi gibi gönle bir tohum gibi atılan sevgide irade ve emekle büyüyüp gelişir. İşte bir şeyin çok istenmesi sonucu oluşan “HuBB/ حَب ” gönüle sevgi tohumları ekmektir.

¹⁶⁸ Tevbe, 9/23.

¹⁶⁹ Nahl, 16/107.

¹⁷⁰ Fussilet, 41/17.

¹⁷¹ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, çev: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1982, s. 443.

¹⁷² Hucvirî, *a.g.e.*, s. 443.

“HaBBe/ حَبَّة” nin (tohumun) yerin altında büyümesinin sebebi su ve topraktaki mineraller olduğu gibi imanın da kalpte yer bulmasını ve büyümesini sağlayan “sevgi”dir. Zira iman edilen varlığın önce sevilip istenmesi gündeme gelecek, onun eksikliği fark edilecek mutlaka bulunmasına karar verilecek ve böylece iman etmeye kapı açılacaktır. Bu sebeple muhabbet, ağaç gibidir. Öncelikle muhabbetin kalbe ekilmesi sonrasında samimiyet ve ihlâs ile sulanması gerekmektedir. Neticede bu ağaç çeşit çeşit meyveler verecektir.¹⁷³

İbn Kayyim âlemdeki her hareketin kaynağının sevgi olduğunu söylemektedir. Ona göre aynı şekilde nefret ve hoşlanmamak da bütün terk ve kaçınmaların başıdır. Bu sebeple hoşlanılan bir şey ancak daha güzel bir şey için terkedilir. Nefret edilen bir şey ise ancak daha fazla nefret edilen bir şeyden korunmak için işlenebilir.¹⁷⁴

Dünyaya gelen bir bebeği düşündüğümüzde onun öncelikle ihtiyaç duyduğu şey, annesinin sevgisi ve ilgisidir. Önce bebek anneyi değil, anne bebeği sever. Bebek, annesinin kendisine cevap vererek ihtiyaçlarını gidereceğine kendisine gösterilen bu sevgiyle emin olur. Zira onun için ilk başta hayatta sadece annesinin veya onun yerine koyduğu bir başkasının sevgisi vardır. Anne ile bebek arasındaki bu sevgi ilişkisinde anne verici bebek alıcıdır. Anne bebeğini karşılıksız sever. Dolayısıyla sevgi, karşılıksız yapılan bir eylemdir. Erich Fromm bu anlamda şu yorumu yapmaktadır. “Sevgi pasif bir duygu değil, bir etkinliktir, bir şeye kapılmak değil, bir şeyin içinde olmaktır. Sevginin temelinde almak değil, “vermek” vardır. Zira vermek karşıdaki insani da verici yapmak demektir. Sevgi üreten bir güçtür, güçsüzlük sevgi üretememek karşıdaki kişiye de bir şey verememektir.”¹⁷⁵

Bebeğe sevmeyi annesi öğretir. Anne, yavrusunu karşılıksız sever. Sahip olduğu her şeyi onunla paylaşır, bedenini, sütünü, günlük hayatını, en zor zamanları vs. böylece bebek, kendisini seven annesine güvenmeye başlar. Bir süre annesinden başkasına gitmez, gittiğinde ağlar, annesi alınca susar. Sonra annenin yanına güvenilir başkaları eklenir. Bir zaman sonra çocuğa Yaratıcı olan Allah’ı da annesi öğretir. Çocuk önce Allah’ı sever, O’na güvenir ve nihayet iman eder. Doğruyu

¹⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Kayyim, *a.g.e.*, c. III, s. 11.

¹⁷⁴ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Kayyim el- Cevziyye, *Allah Sevgisi*, çev: İshak Emin Aktepe-Ahmet Akbaş, Polen Yay., İstanbul, 2015, s. 22-28.

¹⁷⁵ Erich Fromm, “*The Art of Loving*”, *Sevme Sanatı*, çev. Yurdanur Salman, Payel Yay., İstanbul, 1995, s. 29.

yanlıştan ayıracak ergenlik yaşına geldiğinde ise içinde var olan sevgiye hakiki imanı katmakla mükelleftir. Aynı zamanda bu iman mükellefiyetini salih amellerle süslemesi gerekir.

İslâm akidesinin temel esası olan tevhit ilkesi de “sevgi” üzerine oturtulduğunda gerçek değerini bulmaktadır. Allah’ın tek olduğuna, O’ndan başka ilahın bulunmadığına, yerlerin ve göklerin yaratıcısının Allah olduğuna gönülden iman eden kimse bu inancı sebebiyle mümin bir kuldür. Dolayısıyla iman, Allah sevgisi üzerine inşa edildiğinde gerçek değerine ulaşmaktadır. Zira İslâm, Allah kaynaklı öğretisini sevgi temelli iman üzerine inşa etmiştir. Bunun sonrasında ise salihat olan ameller devreye girmektedir. Bir tarlada tohumun yeşermesi, filizlenmesi, çiçeğe durması, çiçek açması gibi her aşamada nasıl ki bakım, ilgi ve alâka gerekiyorsa imanın da güçlenmesi yürekte kök salması için salih amellerle desteklenmesi gerekmektedir.

Bir işte güzel bir sonuca ulaşmak ancak irade, emek ve sevgi ile mümkündür. İnsanın fillerinin, hislerinin, duygularının, hobilerinin muharrrik gücü “sevgi” dir. Aynı kabiliyette iki kişiden birinin, bir konuda başarısız olurken, diğerini o konuda başarılı kılan şey “sevgi” dir. Dolayısıyla insan sevdiği bir işle uğraşmak ister ve sevdiği şeye tabi olur.¹⁷⁶ Şayet kul kendini yaratan Allah’ı ayet-i kerimede de ifade edildiği üzere en çok severse¹⁷⁷ O’nun bütün emir ve yasaklarına eksiksiz tabi olarak salih kullar arasına katılır.

“HuBB/ حب” un zıt anlamlısı ise “BuğD/بُغْض” kavramıdır. Buğz, bir şeyi sevip istemeden zorla yapmanın, gönülsüzlüğün, sevgisizliğin karşılığıdır. İnsanın hoşlanmadığı, kerih gördüğü işleri yaparken duygularında, hislerinde meydana gelen bu durum “BuğD/بُغْض” kavramıyla ifade edilir.¹⁷⁸ Bu sebeple Buğz, nefsin arzulamadığı, istemediği ve imtina ettiği şeylerden kaçması, ona karşı nefret duymasıdır.¹⁷⁹

“BuğD/بُغْض” un Kur’an’da geçen türevi “BağDâ / بُغْضَاء” kelimesidir.¹⁸⁰ Bu kelime Kur’an’da 5 yerde geçmektedir. Bir yerde sadece “BağDa / بُغْضَاء” şeklinde¹⁸¹

¹⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Seyyid Muhammed Seyyid Nuh, *el-Hubbu ve'l-Buğzu fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâr bin Hazm, Beyrut, 2001, s. 41-42.

¹⁷⁷ Bakara, 2/165.

¹⁷⁸ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 41-42.

¹⁷⁹ Isfahânî, “Buğz” mad., s. 219.

¹⁸⁰ Isfahânî, *a.g.e.*, s. 220

¹⁸¹ Âl-i İmran, 3/118.

diğer dört yerde ise dostluğun zıddı olan “ADaVe(T)/ عَدَاوَةٌ” kelimesiyle birlikte geçmektedir.¹⁸² Dolayısıyla “HuBB / حَبٌّ” kavramının zıttı, “ADaVe(T)/ عَدَاوَةٌ” değil “BağDa / بَغْضَاءٌ” kavramıdır.¹⁸³

Buğz, insanın içerisinde gizli olarak bulunan dışarıdan bakıldığında bir anda hissedilemeyen, bir kimse veya bir şeye duyulan kin ve nefrettir.¹⁸⁴ Buğz ve sevgi, başlangıçta gönülde gizli iken sonrasında dışarıya yansımaları olmaları bakımından ortak iki zıt kavramdır.

Kur’an-ı Kerim’de sevgi anlamına gelen bir diğer kavram da “VuDD / وَدٌّ”¹⁸⁵ tür. İsfahani’ye göre “VuDD/ وَدٌّ” kavramı; herhangi bir şeyi sevmek ve o şeyin olmasını temenni etmek anlamındadır.¹⁸⁶ Bu kökten türeyen “El-VeDuD / الْوُدُّودُ” kelimesi ise “seven” anlamında olup çoğulu “VuDeDa/ وَدْدَاءٌ” olarak gelmektedir. Bu kelime mübalağa ifade eden bir vasıf olduğu için kadın-erkek her iki cins içinde kullanılmaktadır.¹⁸⁷

Ferra, “İman edip de iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için çok merhametli olan Allah, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır”¹⁸⁸ ayetinde, mümin gönüllerde “VuDD / وَدٌّ” yani “saf, katıksız ve temiz bir sevgi” var edileceğinin ifade edildiğini belirtmektedir.¹⁸⁹ Müminlerin gönüllerinde “VuDD / وَدٌّ”ün yaratılması onların Allah’a iman etmeleri sebebiyledir. Zira “VuDD / وَدٌّ”ün kalpte neşv-ü nevâ bulması için “iman” gereklidir.

¹⁸² Maide, 5/14, 64, 91; Mumtehine, 60/4.

¹⁸³ Gezgin, *a.g.e.*, s. 147.

¹⁸⁴ Gezgin, *a.g.e.*, s. 147.

¹⁸⁵ Bu kelime Kur’an’da 29 yerde geçmektedir. Bkz. Bakara, 2/96, 105, 109, 266; Âl-i İmran, 3/30, 69, 118; Nisa,4/42, 73, 89, 102; Mâide, 5/82; Enfal, 8/7; Hûd,11/90; Hicr, 15/2; Meryem, 19/96; Ankebut, 29/25; Rum, 30/21; Ahzab, 33/20; Şura, 42/23; Mucadele, 58/22; Mumtehine, 60/1, 2 (1. ayette iki kez kullanılmaktadır); Kalem, 68/9; Mearic, 70/11; Burûc, 85/14. Bir ayette ise “vedd” put ismi olarak geçmektedir. Nuh, 71/23.

¹⁸⁶ İsfahani, “VuDD” maddesi, s.1547. Bu kelime Kur’an’da iki anlamda kullanılmaktadır:

a. Salt sevgi anlamındadır; “İşte Allah’ın, iman eden ve iyi işler yapan kullarına müjdelediği nimet budur. De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum. Kim bir iyilik işlerse onun sevabını fazlasıyla veririz. Şüphesiz Allah bağışlayan, şükürün karşılığını verendir” (Şura, 42/23) Ayetinde “الْمَوَدَّةُ” kelimesi “sevgi” anlamında kullanılmıştır.

b. Temenni etme, arzulama, isteme anlamındadır; “Ehli kitaptan bir kısmı istediler ki, ne yapıp edip sizi saptırabilinler. Oysa onlar sadece kendilerini saptırırlar farkına bile varmazlar” (Âl-i İmran, 3/69) . Ayetinde “وَوَسَّوْا” fiili, isteme-arzu etme anlamında kullanılmıştır.

¹⁸⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ravzatu’l-Muhibbîn*, s. 62,

¹⁸⁸ Meryem, 19/96.

¹⁸⁹ el- Ferra, Ebu Zekariyya Yahya b. Ziyad b. Ya’kub (ö.207/822), *Meâni’l-Kur’an* (I-III), (Tahk. Muhammed Ali en- Neccar, Ahmed Yusuf Necatî, Abdulfettah İsmail Şelebî), Daru’s- Surûr, y.y., t.y., c. II, s. 174.

“VuDD / وَدٌ” ün olgunlaşma ortamı, içinde aslen sadece Allah’ın olması gereken kalptir.¹⁹⁰ Söz konusu bu ortam, kul Allah’a yakınlaşınca olması gereken kıvama ulaşır ve “MeVeDDe(t) / مَوَدَّةٌ” yayılma fırsatı bulur. Fakat kalpte Allah’a isyan söz konusu ise “MeVeDDe(t) / مَوَدَّةٌ” oluşmaz ve neticede kul Allah’tan uzaklaşır.

Günah işleyerek Allah’tan uzaklaşan fakat bundan sonra kalp ibresinin tekrar doğru istikameti göstermesi sebebiyle pişman olarak “tevbe” ye yönelen kul ise Allah’ın “gafur”¹⁹¹ sıfatıyla karşılaşır. Kulunun kalbine sevgiyi yerleştirmesi ve ona mağfret etmesi, vedüd olan Allah’ın lütuf ve ikramıdır. Allah’ın kuluna verdiği bu hissiyat sebebiyle sevginin ilk kaynağı olan ve insanlar arasında çoğalmasını sağlayan Allah’tır. Vedüd ism-i şerifiyle “hem seven hem de sevilen” Allah’ın, lütfuyla ikramda bulunarak kulunu sevmesine ve bağışlamasına karşılık, kulun bu ilâhî lütfu kendisini muhatap görerek istenilenleri yerine getirmesi her iki taraf arasında sevginin var olduğunun göstergesidir.¹⁹²

Dolayısıyla hakiki iman; müminlerin Allah’a ve Rasulüne olan sevgisinden neşet eder. Kaynağını sevgiden alır ve gelişir. Sevgi; imanın temeli olmakla birlikte aynı zamanda binasıdır. Sevgi üzerine bina edilen iman yine var olan sevgiyle gelişir. Dolayısıyla sevgi ile iman aynı kalpte birbirini besleyen ve destekleyen iki nurdur. Bu iki nurun birbirini tamamladığını Peygamber Efendimiz “Bana şu anda bunları söyleme imkânı veren ve hayatımı sonlandırma yetkisi olan Allah’ı söylediklerimin doğruluğuna şahit ederim ki sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız”¹⁹³ hadis-i şerifiyle ifade etmiştir. Söz konusu hadis, fânusun ateşi koruduğu gibi sevginin de imanı koruduğunu göstermektedir. Fanus olmadan ateşin en ufak rüzgâr da sönmeye eğilimi olduğu gibi, ateş olmadan da fânusun bir işlevi kalmamaktadır.

Neticede “HuBB/ حُبٌّ” ile “VuDD / وَدٌ” kavramlarının Kur’an-ı Kerim’deki kullanımları arasında şöyle bir ayrım olduğu ortaya çıkmaktadır. “HuBB/ حُبٌّ”; kulluk derecesinde bağlanılarak¹⁹⁴ putlaştırılan şeylerde kullanılırken¹⁹⁵ “VuDD / وَدٌ”

¹⁹⁰ Rad, 13/28.

¹⁹¹ Burûc, 85/14.

¹⁹² Ali Osman Tatlısu, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, Kapı Yay., İstanbul, 2011, s. 129.

¹⁹³ Müslim, İman, 93-94.

¹⁹⁴ Yusuf, 12/30. “Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: Azizin karısı, delikanlısının nefsinden murat almak istiyormuş; Yusufun sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz/ وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

ise insanlar arasındaki sevgiyi¹⁹⁶ ifade etmede kullanılmaktadır. Dolayısıyla “HuBB/ حُبِّ” kul ile Allah arasındaki sevgiyi belirttiği gibi insanın Allah’ın dışında edindiği birtakım ilahlara olan sevgisini de göstermektedir. İbn Kayyim “HuBB/ حُبِّ” kavramının ibadet ve boyun eğme gibi Allah’a özgü ve ona layık şeyler için kullanıldığını söylemektedir.¹⁹⁷ Bu sebeple “HuBB/ حُبِّ”da istenen şeye olan yoğun sevgi neticesinde ilahlaştırma söz konusudur. “VuDD / وَدِّ” da ise dostluk ve yakınlık anlamı hâkimdir. Dolayısıyla “VuDD / وَدِّ” daha çok insanlar arasındaki sevgiyi ifade etmede kullanılmaktadır.

1.3.3. Sevgi Temelli Kul-Allah İlişkisi

Allah ile kul arasındaki ilişki, kulun düşünüp taşınarak bulacağı bir yöntem üzerinden değil, Allah’ın teklif ettiği şekilde olmalıdır. İnsan, Allah’ın teklifinden bağımsız olarak, kendi canının istediği şekilde bir ilişki biçimi oluşturamaz. Bu anlamda Allah’ın kullarına teklifi “dostluk”tur.¹⁹⁸ Dostluğu, konum olarak altta olan teklif edemez, etse de bir anlamı yoktur. Üsttekinin teklifi anlamlıdır. Allah insana dost olmayı teklif etmektedir ve bu teklif, faili Allah olduğu için bütünüyle kabulü hak etmektedir.

Allah’a sevgi ile bağlanan kul bunun neticesinde tüm varlığa sevgiyle yaklaşır. Bu sebeple hayatı ve yaptığı davranışları anlam kazanır. Aksi takdirde ise sıkıntı ve buğz içine düşer. Nitekim bir hadis-i şerif’te “Allah bir kulu sevdiği zaman, Cebrail’i çağırır ve ben filanı seviyorum, sen de onu sev diye emreder. Cebrail de onu sever. Sonra Cebrail semada seslenip: “Allah filan kimseyi seviyor, binaenaleyh siz de onu seviniz! der.” Artık gök ahalisi de onu severler. Sonra yeryüzüne onun için (Allah tarafından) kabul konulur. Allah bir kula buğz edince de Cebrail’i çağırır ve “Ben filanı sevmiyorum, sen de onu sevme diye

---

Ayette Aziz’in karısı Züleyha’nın Hz. Yusuf’a olan yoğun sevgisi “فَدَّ شَغَفَهَا حُبًّا” ifadesiyle anlatılmaktadır. Ayette “حُبِّ” kavramının, Züleyha’nın Hz. Yusuf’a olan derin ve yoğun muhabbeti sebebiyle kullanılması muhtemeldir.

¹⁹⁵ Örnek ayetler için bkz. Bakara, 2/165; Âl-i İmran, 3/14; Fecr, 89/20.

¹⁹⁶ Örnek ayetler için bkz. Meryem, 19/96; Nisa, 4/73; Maide, 5/82; Ankebut, 29/25; Rum, 30/21; Şura, 42/23.

¹⁹⁷ İbn Kayyim el- Cevziyye, *a.g.e.*, s. 32

¹⁹⁸ Dostluğun Kur’an terminolojisinde birbir karşılığında ziyade “ tarafların birbirlerine karşılıklı güven duymaları” anlamına gelen “vekil” lafzıyla ifade edildiği ayetlere örnek olarak bkz. Nisa, 4/81, 132, 171; Ahzab, 33/3, 48.

emreder.” Cebrail de onu sevmez. Sonra Cebrail gök halkı içinde: “Allah filan kimseyi sevmiyor, siz de onu sevmeyiniz” diye nida eder. Göktekiler de o kimseyi sevmezler. Sonra onun için yeryüzüne (Allah tarafından) buğz ve nefret konulur¹⁹⁹ buyrulmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın sevdiği ve sevmediği insan özellikleri anlatılarak insan ile Allah arasında muhabbet merkezli bir iletişim inşa etmek amaçlanmıştır. Zira insanla Yüce Yaratıcısı arasındaki iletişim, Allah’a sevgiyle başlamakta, imanla gelişmekte ve bunun neticesinde bağışladığı nimetlere şükürle olgunlaşıp güzelleşmektedir. Bu sebeple insan için en büyük mutluluk, Allah Teâlâ’nın sevgisine, dolayısıyla rızasına ulaşmaktır.

Allah ile insan arasında yaratılmadan önce başlatılabilecek olan sevgi bağı Allah’tan kula, kuldan Allah’a olmak üzere çift yönlüdür. Allah “RaBBu’l ALeMîN/ رَبِّ الْعَالَمِينَ²⁰⁰ olarak insanı ve bütün kâinatı en mükemmel şekilde yaratmıştır.²⁰¹ Yüce Allah’ın varlığa duyduğu sevgi yaratılışın sebebidir.²⁰² En güzel isim ve sıfatların sahibi olan Allah’ın²⁰³ yarattığı her şeye değer atfetmesi ve onlardan yaratılmış olmalarına karşılık ilave bir beklenti içerisinde olmaması, sadece sevgisine karşılık istemesi²⁰⁴ O’nun insanla olan ilişkisinin “sevgi” merkezli olduğunu göstermektedir.

Ayet-i Kerime’de Allah’ın Rahim ve Vedûd olması sebebiyle tevbeleri kabul edip kullarını bağışlayan olduğu söylenmektedir.²⁰⁵ Şayet Allah’ın sevgi sıfatı olmasaydı, kullarına hidayet yollarını göstermez, mümin kulunun tövbesinden dolayı sevinerek onu bağışlamazdı.²⁰⁶ Dolayısıyla din, bir kutbu Allah diğer kutbu insan olan varlık sistemi içerisindeki sevgi olayıdır.²⁰⁷

Mahlûkat içerisinde ahsen-i takvim üzere yaratılan ve halifelîğe layık görülen “insan”dır. Yüce Allah bu sorumluluk, yetki, donanım ve selim fitratta yarattığı

¹⁹⁹ Buhari, Edep, 41; Müslim, Birr, 157.

²⁰⁰ Fatiha, 1/2; Bakara, 2/131; Maide, 5/28; En’âm, 6/45, 71, 162; Âraf, 7/54, 61, 67, 104, 121; Yunus, 10/10, 37; Şuara, 26/16, 23, 47, 77, 98, 109, 127, 145, 164, 180, 192; Neml, 27/8, 44; Kasas, 28/30; Secde, 32/2; Saffat, 38/87, 182; Zümer, 39/75; Mumin, 40/64-66; Fussilet; 41/9; Zuhurf, 43/46; Casiye, 45/36; Vakıa, 56/80; Haşr, 59/16; Hakka, 69/43; Tekvir, 81/29; Mutaffifin, 83/6.

²⁰¹ Secde, 32/7.

²⁰² Hayati Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, Dem Yay., İstanbul, 2013, s. 32.

²⁰³ Âraf, 7/180.

²⁰⁴ İsrâ, 17/2.

²⁰⁵ Hud, 11/90.

²⁰⁶ Yaşar Düzenli, *Kur’an Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan*, İfav Yay., İstanbul, 2000, s. 105

²⁰⁷ Mesut Kaynak, *Kur’an’da Sevgi*, y.y, İstanbul, 2000, s. 19

insana bu aşamadan sonra da rehberlik etmiş gönderdiği Peygamberler ve kitaplar ile ondan sırat-ı müstakimden ayrılmamasını istemiştir.²⁰⁸ Bütün bunlardan sonra kendisini ilahi rehberliğe muhatap görerek Allah'ın "sevgi" merkezli irtibat teklifine olumlu cevap vermek yahut bu rehberliği reddederek Allah'ın sevgisine karşılık vermemek kulun tercihidir.

Kulun Allah'la sevgi merkezli bir ilişki kurma süreci Kelime Tevhid ile başlamaktadır. "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ الرَّسُولُ اللَّهُ" kulun Allah'ın dışındaki her şeyi reddedip sadece O'nda karar kılmasıdır. Dolayısıyla imanın ön şartı, hiçbir sevgiyi Allah sevgisinin önüne geçirmemek, O'nun sevgisiyle eş tutmamak, vekil ve sığınak olarak sadece Allah'ı kabul etmektir.²⁰⁹

1.3.4. Sevgi Merkezli İlişkide Doğru Allah Tasavvuru

İnsanın Allah'la sevgi merkezli bir ilişki kurabilmesi için öncelikle doğru bir Allah tasavvuruna sahip olması gereklidir. "Doğru bir Allah tasavvuru" ifadesinden kasıt; insanın Allah'ı kendi anlattıklarıyla tanıması, başka varlıklara kıyas ederek değil, kendisi hakkında söylediklerini dikkate alarak bir tasavvur oluşturmasıdır. Hiç şüphesiz Müslümanlar için inanıp bağlandıkları Allah'ı bilip tanıma konusundaki birinci derecede mühim iki kaynak Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimizin hadisleridir. Zirabu iki kaynak Allah'ı en doğru bir şekilde tanıtmakta ve Müslümanların sahih bir din algısına ulaşmasını sağlamaktadır.

Allah'ı sevmenin birinci şartı O'nu tanımak ve bilmektir. İnsanın tanıyıp haberdar olmadığı bir şeyi sevmesi mümkün değildir. Sevgi, bilmenin meyvesidir.²¹⁰ Bu sebeple Bakara Suresi'nin 163. ve 164. Ayetlerinde Allah'ın yüce zatı tanıtılıp varlığına ve birliğine kanıt olacak deliller sunulmuş, ardından Allah'ı her şeyden çok sevmenin gerekliliğinden söz edilmiştir. Zira insan ancak tanıdığını sever. Sevgi de, idrak ve marifete tabidir.²¹¹ Dolayısıyla insanın Allah'ı tanıyarak O'nun sıfatları ve

²⁰⁸ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Düzenli, *a.g.e.*, s. 22-23.

²⁰⁹ Nisa, 4/81, 132, 171; Ahzab, 33/3, 48.

²¹⁰ İmam-ı Gazali, *İhya-u Ulumi'd-Dîn*, çev: Ali Arslan, Arslan Yay., İstanbul, 1972, c. IX, s. 447.

²¹¹ Gazali, *a.g.e.*, c. IX, s. 434-435.

filleri hakkında bilgi sahibi olması kuşkusuz ki Allah'a olan sevgi ve bağlılığını arttıracaktır.²¹²

Bu anlamda Gazali, Hasan-ı Basri'nin şu sözünü nakletmiştir. Rabbini tanıyan kimse onu sever. Dünyayı tanıyan dünyada zahit olur. Nasıl düşünür ki insan nefisini sevmiş olsun da nefsinin varlığı kendisine bağlı olan Rabbini sevmemiş olsun.²¹³

Gazali, Harem bin Hayyan'ın ise; "Mümin Rabbini tanıdığı zaman O'nu sever, sevdiği zaman ise O'na yönelir" dediğini nakletmiştir.²¹⁴ Zira nefisini bilen Rabbini bilir. Allah'ı tanıyan kendini yoktan var edenin, varlığını ikame ettirenin ve kendisine nimetler lütfedenin Allah olduğunun farkına varır. Aksi takdirde kul zatı bakımından katksız bir hiç'tir. Allah'ın kullarına nimeti, ikramı ve lütfu olmadığı takdirde varlığın ikamesi mümkün değildir.²¹⁵

Müminin, zihin dünyasındaki "Allah" ifadesinin karşılığını, Kur'an'ın tavsif ettiği Allah nitelikleriyle doldurması doğru bir Allah tasavvuru oluşturmasında çok önemlidir. Zira bu durum her bir müminin kendi zihninde tasavvur ettiği Allah'a değil de, Kur'an'ın anlamlandırarak vasıflarını açıkladığı Allah tasavvuruna sahip olması sonucunu ortaya çıkaracaktır. Bu sayede insanların hem Allah ile olan bağları hem de kendi aralarında olan iletişimleri düzelecek ortak bir anlamlandırma neticesinde ortak bir dil konuşulacaktır.

1.3.5. Sevgi Merkezli İlişkide "Fitrat'ın Önemi

Allah tasavvuru incelenirken göz önünde bulundurulması gereken önemli konu başlıklarından biri de fitrat kavramıdır. İnsan; doğuştan, bozulmamış, aslî ve saf bir yaratılışa sahiptir. Bu nitelik "fitrat"²¹⁶ olarak adlandırılmış ve ısrarla izlenmesi gereken bir yol olarak takdim edilmiştir. Allah'ın ilk başta düzene koyduğu fitrat, tüm iyilik ve güzelliklerin kodlarını bünyesinde barındırır. İşte bu

---

²¹² Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Karagöz, *Allah Sevgisi Allah Korkusu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2010, s. 19-20-21.

²¹³ Gazali, *a.g.e.*, c. IX, s. 447.

²¹⁴ Gazali, *a.g.e.*, c. IX, s. 432.

²¹⁵ Gazali, *a.g.e.*, c. IX, s. 447.

²¹⁶ Rum, 30/30.

sebeple “sevgi” bir yapı taşı olarak insan bünyesinde mevcuttur. İnsanın doğuştan getirdiği bu asli duygunun fitrat çizgisinden sapmadan doğru yolu izleyerek istenilen hedefe ulaştırılabilmesi için kontrol edilmesi ve yönlendirilmesi gerekmektedir.²¹⁷

Ragıp el- İsfahânî fitratı; Allah’ın insanın içine yerleştirdiği imana sevk edici gizli bir kuvve (yetenek) olarak tanımlamakta ve buna “Onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan, mutlaka Allah derler”²¹⁸ ayetini delil olarak göstermektedir.²¹⁹ Bu ifade Zuhurf Suresi’nin hem başında hem de sonunda zikredilmektedir. Razi söz konusu ayette müşriklere hitaben “Onlar, âlemin ve bütün canlıların yaratıcısının Allah olduğuna inandıklarına göre, daha nasıl bu inançlarının yanı sıra, kendilerine zarar veremeyen, faydaları dokunmayan; sadece cansız varlıklar olan birtakım nesnelere ve habîs putlara tapmaya yönelebiliyorlar?”²²⁰ dediğini söylemektedir.

Ayrıca bu ayet; müşrik zihniyetin kendi içinde tezata düştüğünü göstermektedir. Zira müşrikler yerleri, gökleri ve kendilerini yaratanın hem Allah olduğunu söylüyorlar hem de Allah’a mülkünde ortak koşuyorlardı. Bu durum ayette “Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz”²²¹ ifadesiyle ortaya konmuştur.

Gazali ise, “Her kalp fitri ve yaratılışının icabı olarak hakikatlerin marifetini idrake elverişlidir, çünkü kalp rabbani ve şerefli bir emirdir” yorumunu yapmış ve “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir”²²² ayetini delil olarak sunmuştur. Ona göre bu ayet kalbin; göklerden, yerden ve dağlardan farklı bir özelliği olduğunu ortaya koymaktadır. İnsan bu özellik sayesinde Allah’ın emanetini yüklenmeye razı olmuştur. Bu emanette, marifet ve tevhitir. Her insanın kalbi emaneti yüklenmeye hazır ve bu yükü kaldırmaya muktedirdir. Fakat bazı sebepler; insanoğlunun bu emaneti yüklenmesine ve emanetin hakikatine varmasına mani olmaktadır.²²³

İnsanın henüz dış tesirlerden etkilenmemiş varoluşunun ilk saf halini ifade eden “fitrat”, insanların doğuştan Allah’a yönelme meylinde olması diye de

²¹⁷ Fitrat hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Düzenli, *a.g.e.*, s. 100.

²¹⁸ Zuhurf, 43/87.

²¹⁹ İsfahânî, *a.g.e.*, s. 1147.

²²⁰ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXVII, s. 229.

²²¹ Zümer, 39/3.

²²² Ahzab, 33/72.

²²³ Gazali, *a.g.e.*, c. VI, s. 42-43.

tanımlanmaktadır.²²⁴ Bu anlamda Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın, her şeye hilkatini (varlık ve özelliğini) lütfettiği, sonra da ona doğru yolu gösterdiği ifade edilmiştir.²²⁵ Peygamber Efendimiz de bir hadis-i şerifinde “Dünyaya gelen her insan fitrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu Yahudi, Hristiyan, Mecusi yapar”²²⁶ buyurmuştur. Bu hadis; fitratın davranışlar üzerinde etkili olduğunu belirtmekle birlikte, bunun zorlayıcı bir unsur olmadığını ifade etmektedir. Zira fitrat, insanda bulunan asli bir kuvvedir, bunu işler hale getirip getirmemek ise kişinin sorumluluğundadır. Dolayısıyla çocuk doğduğu anda onda sınırları belirlenmiş bir Allah inancı yoktur fakat buna doğal bir eğilim vardır.²²⁷ Doğal ortamını bulduğunda çocuğun kendiliğinden Allah'a iman etmesi son derece kolay olacaktır. Bu durum Allah'a iman etme ve sevgi temelli bir bağ kurma kabiliyeti anlamında, ilk başta her insanın eşit bir kabiliyette yaratıldığını ortaya koymaktadır.

Fitrat, çevre şartlarından etkilenebilen ancak kolay kolay bozulmayan bir sağlamlıktır. “Rab”²²⁸ sıfatıyla Allah, fitratındaki güzellikleri ortaya çıkarmasında ve olgunlaştırmasında insanın en büyük yardımcısıdır. Fakat insanda her ne kadar Allah'a inanmaya ve bağlanmaya yönelik bir eğilim varsa da çevre şartları bunu, İslam'ın dışında başka bir din ve inanç kalıbına göre geliştirip şekillendirmeye ya da onu bütünü köreltip ortadan kaldırmaya yönelik bir etki gösterebilmektedir.²²⁹

Allah'ın yarattığı öz itibarıyla yalan söylememek üzere programlanmış bir çocuk, çevresel faktörlerden fitratını bozan unsurlar olmadığı sürece doğruyu söylemeye eğilimlidir. Fakat bazı durumlarda başta anne ve babası olmak üzere diğer çevresel faktörler çocuğun özünü değiştirerek fitratının bozulmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla var olan bu dini eğilimi, olumsuz çevresel şartlardan etkilenmeyerek yaşamı süresince geliştirmek, şekillendirmek ya da köreltmek insanın kendi tercihi ve sorumluluğudur. Zira olumsuz çevresel faktörleri en aza indirerek insanın fitratını bozacak dış etkenleri ortadan kaldırmaya çalışması mümkündür. Bu çabada olan insanların meydana getirdiği toplum, doğru ve ortak bir Allah

---

²²⁴ Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005, s. 124.

²²⁵ Taha, 20/50.

²²⁶ Buhari, Cenaiz, 79, 92; Müslim, Kader, 22-25.

²²⁷ Hökekleli, *a.g.e.*, s. 126.

²²⁸ “Rab” sıfatının bir anlamı da “Koruyup kollayan, durumun ıslah ve inkişafını tekeffül ve taahhüd edendir.” Rab sıfatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mevdudi, *Kur'an'ı Kerim'de Dört Terim*, çev. Cahit Koytak, Kahraman Yay., İstanbul, 1999, s. 49-54.

²²⁹ Hökekleli, *a.g.e.*, s. 125.

tasavvurunda birleşebilir. Böylelikle bu tasavvur, sevmeye en çok layık olanın sadece Allah olduğunda bireyleri mutmain kılar.

1.3.6. Sevgi Merkezli İlişkide İnsanın Olumlu ve Olumsuz Özelliklerinin Etkisi

Dine meyilli yaratılmış olan insanın fitratında hem olumlu özellikler hem de olumsuz özellikler mevcuttur. “İslam’a göre insan, bünyesinde taşıdığı tüm parçaların dengeli bir bütünlük oluşturmasıyla oluşan varlığın adıdır.”²³⁰ Kur’an’da insanın zayıf²³¹, aceleci²³², zalim, nankör²³³ ve hırslı²³⁴ olduğundan söz edilerek hem olumsuz yönleri hem de en güzel şekilde yaratıldığından,²³⁵ halifelik yetkisi ve sorumluluğu verildiğinden²³⁶ ve mükerrer kılındığından²³⁷ söz edilerek olumlu yönleri anlatılmıştır.

Kur’an’da insana yaratılış özellikleri bakımından sahip olduğu nitelikler bildirilerek zaten var olan üstün özelliklerinin geliştirilmesi istenmiştir. Yaratılışa var olan olumsuz özelliklerin ise olumluya çevrilerek üstün özelliklere ulaşmada vesile olarak kullanılması tavsiye edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Kur’an’da sayılan olumsuz özellikler insanın özü itibarıyla kötü olduğunu değil sadece sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanın sınırlılığını, zayıflığını ve aciziyetini bilmesi bu noktaların iyileştirilmesi için Yaratıcısı’na muhtaç olduğunu bilmesi demektir. Ayrıca tüm insanların temel nitelikleri olan bu hususları Kur’an’ın bildirmesi, insanın potansiyel olarak şerre de meyilli olması sebebiyle, önceden hatırlatmalar yaparak gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamaktır.²³⁸

İnsanın söz konusu bu olumsuz yönlerini, özünde var olan değişmez bir nitelik gibi görmek Kur’an’ın bütünlüğüne ve insanın yaratılış amacına ters

²³⁰ Düzenli, *a.g.e.*, s. 94.

²³¹ Nisa, 4/28.

²³² Enbiya, 21/37.

²³³ İbrahim, 14/34. (Ayetinde ZaLiM/ظَلُومٌ ve NaNKÖR/كَفَّارٌ vasıfları bir arada kullanılmıştır.)

²³⁴ Mearic, 70/19.

²³⁵ Tin, 95/4.

²³⁶ Bakara, 2/30.

²³⁷ İsra, 17/70.

²³⁸ Düzenli, *a.g.e.*, s. 90.

düşmektedir. Örneğin Kur'an'da bir yandan insanın cahil²³⁹ olduğu ifade edilirken diğer yandan da insandan bu cahilliği kaldırma adına hayatı iman nazarıyla okuması,²⁴⁰ kâinatta var olan her şeye sıradan bir gözle değil de Allah'a ulaştırılan bir farkındalık düzeyiyle bakması istenmektedir.²⁴¹ Eğer insan özü itibarıyla cahil kabul edilseydi bu durumu ortadan kaldırmayı hedefleyen ayetlerle (kitabî veya kevnî) ona yol gösterilmezdi.

Bünyesinde aşırı uçların birleşmesiyle meydana gelmiş olan insan, kendi şahsına münhasır bir varlıktır. O ne şeytan, ne de melektir. Bazı tereddidi durumlarında kötülük bakımından şeytan seviyesine inmeye, bazı terakki durumlarında da temizlik bakımından ruhuyla meleklerden daha üstün bir seviyeye gelmeye muktedirdir. Tabii durumuyla insan, bu ikisi arasında bir varlıktır.²⁴² Kur'an'ın amacı ise, hem nefis hem de akıl taşıyan insanı meleklerden üstün bir hale getirmektir.

Dolayısıyla insanın var oluşsal olarak mayasında bulunan bu olumsuz özellikler çift yönlüdür denilebilir. Bu olumsuz özellikler öze ait kabul edilirse insanı aşağıların aşağısına sürükler²⁴³ değiştirilebilir ve düzeltilebilir olduğu kabul edilirse insana istikamet kazandırır ve kulun Allah'a olan bağı sevgiyle örülmüş olur.

1.3.7. Kul ile Allah Arasındaki Sevgi Merkezli İlişkinin Sonuçları

Allah'la sevgi bağı kuran kişinin durumu Kur'an'ın tabiriyle "kalbi mühürlenmiş"²⁴⁴ kişinin durumuyla tam zıttır. Kalbin Allah'a karşı sevgiyle dolmasıyla, kalbin Allah'a karşı kararması sonucu mühürlenmesi durumlarının her ikisi de insanın kendi tercihleriyle ortaya çıkan durumlardır. Fazlur Rahman bu durumu şöyle izah etmiştir. "Şayet bir kimse bir defa iyi ya da kötü bir amel işlerse, bu tür davranışı tekrar işleme ihtimali artarken, onun tersi olan davranışı işleme ihtimali ona oranla azalır. Dolayısıyla iyi işler veya kötü işlerin yapılması o kadar tekrar edilir ki kişi için zıddını yapmak veya düşünmek bile imkânsız hale gelir. Öyle

²³⁹ Ahzab, 33/72.

²⁴⁰ Alak, 96/1.

²⁴¹ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 156.

²⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. Düzenli, *a.g.e.*, s. 94.

²⁴³ Tin, 95/5.

²⁴⁴ Bakara, 2/7; Nisa, 4/55; En'am, 6/25, 46; Âraf, 7/100-101; Tevbe, 9/87; Yunus, 10/74; Nahl, 16/78, 108; Rum, 30/59.

ki insanlar kötülük işlerse onların kalpleri “mühürlenir”, gözleri “körleştirilir” ve onların sürekli iyi işler yapmaları ise öyle bir ruh hali meydana getirir ki şeytan bile bu konuda bir şey yapamaz.”²⁴⁵ Dolayısıyla insanın, iyiliği ahlak haline getirerek Allah’ın sevdiği bir kul olması da kötülüğü ahlak haline getirerek Allah’ın sevmediği dolayısıyla kalbini mühürlediği bir kul olması da mümkündür.

Allah’la sevgi bağı kurabilmek için sahil bir Allah tasavvurunun olması gerektiğini yukarıda söylemiştik. Hz. İbrahim ve kavmi arasında geçen diyalog, bilgi ve idrak olmaksızın var olan sevginin yanlışlığını ortaya koymaktadır. Hz. İbrahim kavminin bayrama gittiği bir günde toplumun ilah olarak kabul ettiği bütün putları paramparça eder,²⁴⁶ sadece bir putu bırakır ve baltayı da onun boynuna asar.²⁴⁷ Bayram dönüşü ilahlarına bunu yapanın kim olduğunu soran kavmine Hz. İbrahim’in cevabı “Eğer konuşuyorlarsa onlara sorun”²⁴⁸ olur. Bu cevap iman etmeyen kavimde bir anlık hakikat ışığını²⁴⁹ yakar fakat bu durum çok sürmez. Karşılık olarak Hz. İbrahim’e kendi yanlış itikadlerini ele veren “Doğrusu bunların konuşmayacaklarını sen de bilirsin”²⁵⁰ derler.

Hz. İbrahim putların konuşamayacağını, hiçbir surette fayda ve zarar veremeyecek varlıklar olduğunu²⁵¹ ve dolayısıyla onların Allah olamayacağını da biliyordu ve kavmine bunu göstermek istiyordu. Fakat atalarının inançlarına taassupla bağlı olan kavmi hiçbir bilgiye ve delile dayanmaksızın Allah’a inanmamakta ısrar ediyordu. Hz. İbrahim’in kavminin bu durumu akılda sağlaması yapılmamış sevginin kötü sonuçlarını ortaya koymaktadır. Zira sevgi, akılla birleştiği zaman hikmet ve marifet meydana gelir.²⁵² Akılla birleşmediği zaman ise taassubu doğurur.

Sahih bir Allah tasavvuru, insanı Allah’a hakiki bir sevgiyle bağlamaktadır. Bu durum Hz. İbrahim’de tam da böyle bir sonuç vermiştir. Yine Kur’an’ın anlatımıyla İbrahim Peygamber bunu çok net bir biçimde ifade etmiştir. Putperest bir

---

²⁴⁵ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, çev: Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2007, s. 54.

²⁴⁶ Enbiya, 21/58.

²⁴⁷ Enbiya, 21/58.

²⁴⁸ Enbiya, 21/63.

²⁴⁹ Enbiya, 21/64.

²⁵⁰ Enbiya, 21/65.

²⁵¹ Enbiya, 21/66.

²⁵² Hayati Hökekleli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, s. 33.

toplumda yaşayan İbrahim Peygamber,²⁵³ putların tapılmaya değer varlıklar olamayacağını ortaya koyduğu bir akıl yürütme yöntemiyle²⁵⁴ kavmine ispat ettikten sonra geceleyin parlayan bir yıldız görmüş babasının ve kavminin putlara, yıldızlara, aya ve güneşe tapmaları sebebiyle önce yıldızın daha sonra ay ve güneşin ilâh olabilme ihtimalini ele almıştır. Yıldız batınca ibret verici şu cümleyi sarf etmiştir: Ben kaybolanları (batıp gidenleri= الأفلين) sevmem.²⁵⁵ Daha sonra ay ve güneşi gözlemlemiş onların da battığını görünce başta kavmine olmak üzere tüm insanlara “Ey kavmin, (Bu varlıklar fanidir) muhakkak ki ben Allah’a eş tanıdığımız şeylerden uzağım”²⁵⁶ diyerek tapılmaya değer bulunan varlıkta iki özelliğin bulunması gerektiğini ifade etmiştir.

İbrahim (as) yukarıda sarf ettiği ilk cümleyle, ilah olan varlıkla kulun arasındaki ilişkinin “sevgi” temelli olması gerektiğini ve ilah olanın her daim varlığını sürdürmeye muktedir olması gerektiğini insanlığa öğretmektedir. İkinci cümlesiyle de batmayanın, sonu gelmeyenin yani fani olmayanın ilah olacağı mesajını vermektedir. Bu noktada ezeli ve ebedi olma, yani başlangıcı ve sonu olmama özelliği tek bir varlıkta olduğuna göre gerçek sevginin de sadece Allah’a olması gerektiği ortaya çıkar.²⁵⁷

Bir diğer Ayet-i Kerime’de mümin olabilmek için sevginin yönlendirildiği merci olma konusunda hiçbir şeyi Allah’a denk tutmamak gerektiği ifade edilmektedir.²⁵⁸ Bu ayette gerçek imanın, sevginin bir tezahürü olduğu dolayısıyla bir kalpte iki sevgi bulunamayacağı için iman edilecek ve emirleri doğrultusunda yaşanacak tek varlık olarak sadece Allah’ın sevilmesi gerektiği mesajı verilmektedir.

Ayet aynı zamanda bir kalpte Allah sevgisi ile başka sevgilerin aynı ölçüde bulunamayacağını ifade etmektedir. İşte bu sebeple ayetin devamında “İman edenlerin Allah’a olan sevgisi daha fazladır” ifadesi yer almaktadır. Çünkü sevgide Allah’a ortak edilen; putlar, ilah edinilen varlıklar ve her çeşit tağut şirke sebep olmaktadır. Nitekim birbirine zıt iki şeyin bir kalpte sevgisinin bulunması o kalpte

---

²⁵³ En’âm, 6/74.

²⁵⁴ En’âm, 21/52-64.

²⁵⁵ En’âm, 6/76.

²⁵⁶ En’âm, 6/78.

²⁵⁷ Ömer Müftüoğlu, “Sevgi Perspektifinden İnsan- Allah Diyalogu” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, s.76.

²⁵⁸ Bakara, 2/165.

şirkin olduğunun göstergesidir. Sevgide esas olan ise vahdettir.²⁵⁹ Zira din sevgiye, inkâr ise nefrete dayanır. Sempati sevgiyle, sevgi de imanla sonuçlanırken antipati nefreti, nefret ise inkarı doğurur.²⁶⁰

İnanan kimsenin inancının gücü ile sevgisinin şiddeti arasında bir paralellik vardır. İmanın tezahürü salih amellerdir. Bu anlamda iman esaslarının ve ibadetlerin hepsi bir anlamda sevgiye dayanır.²⁶¹ Eğer bir insan iman objelerini sevmeye başlamışsa aynı zamanda onlara iman ediyor demektir.²⁶² İşte bu sebeple ayeti kerime de putları, arzu-heves ve şahısları Allah'a denk hale getirerek²⁶³ Allah'ı sever gibi onları seven insanların şirk içinde oldukları ifade edilmiştir. Ayetin devamında ise hakiki mü'minlerin Allah'a olan sevgisinin kuvvetli ve içten olduğu söylenerek sevilen varlığın aynı zamanda iman edilen varlık olduğu gerçeği ortaya konmuştur. Elmalılı bu ayetin açıklamasında insanın Allah'a kulluğunda asıl olanın sevgi olduğunu; mâbud kabul edilenin aynı zamanda en yüksek sevgili olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla kişi en çok neyi seviyorsa, onu kendine mâbud edinmiş olur.²⁶⁴ Ayeti kerime'de bu durum "Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever"²⁶⁵ ifadesiyle ortaya konmuştur. Neticede "Kişinin hakiki olarak iman ettiği varlığı sevmemesi ya da sevdiği varlığa iman etmemesi mümkün değildir" cümlesini kurmamız mümkündür. Gazzali bunu "Sevilen şey mâbuttur"²⁶⁶ cümlesiyle ifade etmiştir.

Elmalılı, imanın temelinin sevgi olduğunu söyledikten sonra, sevgiyi doğal ve akli olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre doğal sevgi yaratılışa uygundur. Akli sevgi ise sonucu itibariyle kişiye hayr ve yarar sağlayan sevgidir. Bu anlamda iyileşmek için ilacı sevmek sonuç eksenli düşünüldüğü için akli sevgidir. Akli sevgi bilgi ve eğitimle sonradan kazanıldığı için müktesep bir sevgidir.²⁶⁷ Bu ayırmda doğal sevgi fitri sevgi olarak da adlandırılabilir. Kulun kendisini yaratan Allah'a

²⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Raşit Küçük, *Sevgi Medeniyeti*, Rağbet Yay., İstanbul, 2007, s. 57.

²⁶⁰ İzutsu, *a.g.e.*, s. 451.

²⁶¹ Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yay., İstanbul, 2002, s. 113.

²⁶² Abdurrahman Kasapoğlu, "Allah-İnsan ilişkisi Açısından Muhabbet/Sevgi Olgusu", *Hikmet Yurdu*, yıl:3, s. 5 (Ocak-Haziran 2010), s. 113.

²⁶³ Furkan, 25/43.

²⁶⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, c. I, s. 558.

²⁶⁵ Maide, 5/54.

²⁶⁶ Gazzali, *a.g.e.*, c. IX, s. 489.

²⁶⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, c. VII, s. 474.

karşı duyduğu sevgi doğal (fitri) sevgidir. İman esaslarının insana kolay sevimli hoş gözükürken; küfrün, fasıklığın, isyanın çirkin gözükmesi fitri sevginin sonucudur.²⁶⁸

İman ve sevgi arasındaki ilişki bu ayetlerle ortaya çıkmış olmaktadır. Bu noktadan sonra sevgiyi daim kılmak için gerekli olan unsurlar gündeme gelmektedir. Allah'ın sevgisi kalbe bütünüyle yerleştikten sonra bu sevgiyi daim kılacak unsur Allah'a şeksiz şüphesiz güven anlamına gelen "iman" dır. Ayette Allah'ın insanlara imanı sevdirdiği ve onu gönüllerinde oradan hiç çıkmayacak motifler gibi yerleştirdiği ifade edilmiştir.²⁶⁹ Dolayısıyla iman var olan sevginin güvenle birleşerek derinleşmesi demektir.²⁷⁰

Fromm gerçek sevginin dört unsurunu "emek, sorumluluk, saygı ve bilgi" olarak saymakta ve bu dört unsuru içermeyen sevginin gerçek sevgi olamayacağını ifade etmektedir.²⁷¹ İnsan sevdiği şey için emek harcar, ona ulaşma yolunda sorumluluklarını yerine getirir ve bu yolda kendisine gerekli olan bilgiye sahip olarak sevdiği şeye karşı görevini saygıyla yerine getirirse burada "sevgi" den bahsedilir. Aksi takdirde soyut olan sevgi eyleme dönüşmedikçe gerçek sevginin varlığından söz edilemez. Çünkü insanın sevdiği şey uğruna bedel ödemesi sevgisinin göstergesidir.

Mümin ile münafik arasındaki fark da sevilen varlık uğruna bedel ödeyip ödeyememekle ilgili bir isimlendirmedir. Mümin Allah'a iman etmesi, O'nu samimi bir şekilde sevmesi ve imanına şahit kılacak salih ameli olmasıyla mümindir. Münafik ise gönülden Allah'a iman etmemiş, O'nu samimi olarak sevmeyen ve Allah emrettiğinde mazeret üreten kişidir.²⁷² Kullukta asıl unsur sevgi ve bu sevginin davranışa dönüşmüş şekli olan iman ve salih amel olduğuna göre münafığı münafik yapan Allah'a karşı olan sevgisindeki samimiyetsizliği ve bunun sonucu olarak emirlerine olan itaatsizliğidir.²⁷³

Bazı değerleri en üstün değerler olarak kabul ederek bu değerler uğrunda insanıncanından, evladından ve malından geçmesi kişinin inandığı şeye olan sevgisinin büyüklüğünü göstermektedir.²⁷⁴ En sevdiğini en sevdiğine adayarak,

---

²⁶⁸ Hucurat, 49/7.

²⁶⁹ Hucurat, 49/7.

²⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Elmalılı, *a.g.e.*, c. VII, s. 474.

²⁷¹ Fromm, *a.g.e.*, s. 37.

²⁷² Tevbe, 9/90.

²⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zekeriya Pak, *Kur'an'da Kulluk*, Kayıhan Yay., İstanbul, 1999, s. 206.

²⁷⁴ Tevbe, 9/24.

sevdiği uğruna evladından geçenin Hanne olduğunu bize Kur'an haber vermektedir. İmran'ın karısı Hanne'nin uzun yıllar sonra kavuştuğu yavrusu Meryem'i Allah'a adaması²⁷⁵ sevginin zirvesidir. Sevginin "adamak" olduğunu insanlığa Hanne öğretmiştir. Hanne teslimiyetini ve sevgisini sahip olduğu en değerli varlığı Allah'a adayarak göstermiştir. Hz. İbrahim de uzun süre kavuşmayı beklediği evladını yani en sevdiğini Allah'a sunmak gündeme geldiğinde tereddüt etmemiştir.²⁷⁶

Sevginin merci olan Yüce Allah kâinattaki ayetleriyle²⁷⁷ ve sünnetullah²⁷⁸ ile güvenin de tek merciidir. Bu sebeple emaneti insana tevdi etmiş²⁷⁹ ve kâinattaki her şeyi güvendiği insanın istifadesine sunmuş²⁸⁰ olan Allah'a karşı insanın görevi Allah'la yaptığı anlaşmanın gereklerini yerine getirmesidir. İnsanın bu anlaşmanın dışına çıkması, sevgi bağıni zedeleyecek bir tercih olacaktır. Dikkat edilmesi gereken şey; Allah'ın dışındakilerin sevgisini O'nun sevgisinin önüne hiçbir zaman geçirmemektir.²⁸¹ Sevgi ve iman gönüldeki asıl yerine yerleştirilemediğinde insan bu dünyaya gönderiliş amacını²⁸² unuttur. Bu durum kulun Allah'ı unutmasını da beraberinde getirir. Allah da kendini unutana, kendisini unutturur.²⁸³ Sevgisizlik ve dolayısıyla imansızlığın doğal sonucu ise insanın kendisini unutmasıdır.

---

²⁷⁵ Âl-i İmran, 3/35.

²⁷⁶ Saffat, 37/103.

²⁷⁷ Fussilet, 41/53.

²⁷⁸ İsrâ, 17/77; Ahzab, 33/38, 62; Fatır, 35/43; Mumin, 40/84; Fetih, 48/23.

²⁷⁹ Ahzab, 33/72.

²⁸⁰ İsrâ, 17/70.

²⁸¹ Tevbe, 9/24; Bakara, 2/165.

²⁸² Zariyat, 51/56.

²⁸³ Haşr, 59/19.

İKİNCİ BÖLÜM

MEKKÎ SURELERDE ALLAH'IN SEVMEDİĞİ KULLAR

2.1. Kur'an'da “Sevmez / لَا يُحِبُّ” İfadesiyle Allah'ın Sevmediği Kullar

Mekkî sure ve ayetler, genellikle kısa, net ve son derece vurgulu mesajlar içermektedir. Bu ayetlerde vahyin esas ve temeli olan tevhit ve ahiret inancı ön plandadır.¹ Kur'an'da merkeze alınan bu iki temel esasla şirkten arınarak tevhid ilkesini temel prensip kabul etmiş mümin bir zihin oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Bu süreçte ilahi vahyin merkezinde yer alan diğer bir önemli husus ise ahlaki vasıflara sahip bir Müslüman kimliği inşa etmedir. Müslümanın; yetime iyi davranması² miskinleri doyurması³, malını Allah yolunda sarf etmesi⁴ gerektiği hakkında pek çok ayet-i kerime sabittir.⁵

Allah'ın sevmediği kul özelliklerinin yer aldığı Mekki ayetler şunlardır:

2.1.1. İsrâf Edenler / الْمُسْرِفِينَ

En'âm Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Müsrif Kullar

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْثُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ
مُنْتَشِبًا وَغَيْرَ مُنْتَشِبٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.”⁶

En'âm Suresi'nin 141. Ayetinde, Allah'ın sevmediği dolayısıyla mümin kullarından yapmasını istemediği durum israf etmektir. İsrâf, Allah'ın hükmünün bulunduğu bir konuda, insanın o hükme uymayarak yetkisini/haddini aşması, kendisi

¹ Konu ile ilgili örnek ayetler için bkz. Tarık, 86/8; A'la, 87/1-5; En'am, 6/12-13; En'âm, 6/95; Tekasür, 102/8; Yasin, 36/78-82; Kıyamet, 75/4.

² Müminlerin özellikleri ayetlerin mefhum-u muhalifinden anlaşılmaktadır. Maûn, 107/2, Duha, 93/9

³ Maûn, 107/3; Kalem, 68/24-25; Hakka, 69/33-34.

⁴ Muzemmil, 73/20.

⁵ Maûn, 107/3; Duha, 93/9; Leyl, 92/19-20; Muzemmil, 73/20; Kalem, 68/10-14 vb.

⁶ En'âm, 6/141.

için çizilmiş olan sınırı geçmesidir.⁷ Yüce Allah, insanın haddini aşmasına vesile olan her şeyi “ısraf” olarak nitelendirerek yasaklamıştır.⁸ Âyet-i kerimde de, “İsraf etmeyin” emriyle, “Herhangi bir şeyi haddinizi aşarak, buna hakkınız olmadığı halde alıp onu yine hak etmediği bir yere koymayınız”⁹ demek istenmiştir.

İsraf, Allah’ın mümin kulundan yapmasını istemediği bir durumdur. Allah’ın müsrifleri sevmemesi, kulun haddini aşması, Rabbinin belirlediği ölçüyü değiştirerek/takdire karşı gelerek dengeyi bozması sebebiyledir.¹⁰

Kur’an-ı Kerim’de “İSRaF/ اسراف” kavramı iki ayette, bunun fiil ve isim şeklindeki türevleri ise, yirmi üç ayette geçmektedir. Ayrıca israf kavramıyla yakın anlamlı olan “TeBZiR/ تبذير” kavramı ve türevleri de Kur’an’da kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de tebzir kavramı türevleriyle birlikte iki ayette üç kez¹¹ kullanılmaktadır.

İsraf ve tebzirin Kur’an’da kullanıldığı ayetlere baktığımızda bu iki kavram arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. “TeBZiR/ تبذير” kavramı; malı saçıp-savurmak, gerektiği yerlere sarf etmemek, yerli yerinde değil de yok olup gideceği yerlerde harcamak anlamındadır. “İSRaF/ اسراف” ise tebzir kelimesini de içinde barındıran daha kuşatıcı bir mana ifade etmektedir. Kur’an-ı Kerim’de tebzir kavramı, sadece malı saçıp savurma, dikkatsiz kullanma anlamında kullanılırken; israf kavramı, doğru inançtan sapma¹², doğru amelden saparak günaha düşme¹³, tutum ve davranışlarda haddi aşma¹⁴, malı saçıp savurma¹⁵ ve taşkınlık¹⁶ anlamlarında da kullanılmaktadır.

⁷ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et- Taberi, *Taberî Tefsiri (Câmiu'l-Beyân an Te'vili Â'yi'l-Kur'ân)*, Daru'l-Hicr, Beyrut, 1978, c. IX, s. 616.

⁸ İsraf eden kimselerin kim olabileceğine dair rivayetler şöyledir:

1. Ebu'l Aliye, İbn Cüreyc ve Ata'ya göre israf yasağı tarımla meşgul olan kimselerdir. O kimselerin israf etmelerinden maksat ise mahsullerini ve diğer mallarını fazlaca dağıtıp yoksul hale düşmeleridir.
2. Saide b. El- Müseyyeb ve Muhammed b. Ka'b el-Kurezi'ye göre ise buradaki muhataplar, tarımla meşgul olan kimselerdir. İsraf etmelerinden maksat ise mallarındaki zekât ve sadaka hakkını vermeyerek günahkâr olmalarıdır. Bunlara göre israf etme, “hakka tecavüz etme” dir.
3. İbn İbn Zeyd'e göre ise kendilerine israf etmeleri yasaklanan kimselerden maksat, idarecilerdir. İsraf etmelerinden maksat ise idarecilerin halklarından, Allah’ın koyduğu sınırın üstünde mal almalarıdır. Allah bu ayet-i kerime ile idarecilere Allah’ın farz kıldığı miktardan daha fazlasını almalarını yasaklamıştır. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. IX, s. 596-597.

⁹ Kurtubi, *a.g.e.*, c. IX, s. 71-72

¹⁰ Seyyid Muhammed Seyyid Nuh, *a.g.e.*, s. 226.

¹¹ İsrâ, 17/26 (iki kez), İsrâ, 17/27.

¹² Taha, 20/127.

¹³ Zümer, 39/53.

¹⁴ İsrâ, 17/33; Duhan, 44/30-31; Zariyat, 51/34.

¹⁵ Nisa, 4/6; En'âm, 6/141; Âraf, 7/31; Furkan, 25/67.

Kur'an-ı Kerim'de, hem aşırı harcama hem de aşırı kısma (cimrilik) hoş görülmemekte bunların ikisi arasında orta bir tutum takip etme tavsiye edilmektedir. İslâm, insan hayatına her konuda bir denge getirmektedir. Bu denge; inançta, amellerde, ahlâkta, mal kazanma ve harcamada, duygularda, nefret etme ve sevmeye ortaya çıkmaktadır. Zira Kur'an'ın tabiriyle Müslüman topluluğu; ifrata kaçmayan tefrite düşmeyen 'vasat bir ümmet'¹⁷ tir. Bu ümmetin yaşam şekli ve tercihleri Allah'ın sınırlarını çizdiği istikamet çerçevesindedir. Dolayısıyla Müslümanların diğer hususlarda olduğu gibi mal konusundaki tutumları da dengeli, harcamaları ölçülüdür.

İslam müminden her konuda itidalli olmalarını istemektedir. Kur'an'da ihlâs sahibi kimselerin özellikleri anlatılırken onların infak ettiklerinde israfı da düşmedikleri cimrilik de yapmadıkları söylenmektedir¹⁸. Bu kimseler yasaklanmış iki aşırı uç arasında "KaVaM/ قوام"¹⁹ olarak tabir edilen bir çizgiye tabi olmaktadır.

Rivayetlerde bu ayetin Sabit bin Kays bin Şemmas'ın malının hepsini tasadduk ederek ailesine bir şey bırakmaması üzerine nazil olduğu bilgisi yer almaktadır.²⁰ İşte bu olay üzerine nazil olan söz konusu ayette, tasadduk etmede dahi olsa aşırı gidip haddi aşmanın doğru olmadığı, orta yolun takip edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

İsra Suresi'nde de eli bağlayarak cimri olma da büsbütün açarak israf etme de yasaklanmıştır. Bu ayetin sonunda cimri olanında israf edenin de yaptıklarından pişman olarak kalakalacağı (pişman olmuş bir halde oturup kalma)²¹ ifade edilmiştir.

Ayetin nazil olduğu dönemde, Mekke müşrikleri putları Allah'a ortak koşmakta ve kendilerine nimet verenin de taptıkları putlar olduğuna inanmaktaydılar. Bu inançları gereği onlar, kendilerine nimetler bahşeden putlara şükür amacıyla kurbanlar kesiyorlardı.²² Ayette bu durumun yanlışlığı ortaya konmuş, nimeti verenin ve dolayısıyla şükredilmesi gereken mercinin Allah olması gerektiği ifade edilmiştir.

---

¹⁶ Âl-i İmran, 3/147.

¹⁷ Bakara, 2/143.

¹⁸ Furkan, 25/67.

¹⁹ Furkan, 25/67.

²⁰ Ferra, *a.g.e.*, c. I, s. 359; Taberi, *a.g.e.*, c. IX, s. 615; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, Mektebetü'l-İlmiyye, Riyad, 1998, c. II, s. 405; İbn Ebi Hatim, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, y.y., Riyad, 1997, c. I, s. 1399; Kurtubi, *a.g.e.*, c. IX, s. 53-54; Zuhayli, *a.g.e.*, c. IV, s. 370-371.

²¹ İsra, 17/29.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1982, s. 107-109.

Bu sebeple ayet-i kerime’de, tevhid inancı merkeze alınmakta ve insanları türlü türlü yiyeceklerle rızıklandırmanın Allah olduğu mesajı verilmektedir.

İbnu’l Kelbi’nin Kitabı’l-Esnam’ında konuyla ilgili şu bilgiler yer almaktadır. “Cahiliye Araplarından Hevlanlı Müşrikler, mahsul ve hayvanlardan bir kısmını Allah ile putları arasında bölüşürlerdi. Allah için ayırdıklarını misafir ve fakirlere sarf ederler, putları için ayırdıklarının gelirlerini ise onların huzurunda kurban, ayin vs. için harcarlar, kendileri de faydalanırlardı. Eğer Allah için verilmek üzere ayrılanlar putlarınkinden daha iyi veya fazla olursa putlarınkine ile değiştirirler ya da fazlasını putlarınkine katarlardı. Putlara ayrılan daha iyi ve fazla çıkarsa aynen kalırdı ve bu yaptıklarının sonucunda Allah’a ve umyanis putuna yakınlık sağlayıp rızalarına erebileceklerine inanırlardı.”²³

İbnu’l Kelbi’nin verdiği bu bilgi cahiliye araplarının Allah’a yaklaşma amacıyla kurban kestiklerini ve bundan Allah için de pay ayırdıklarını göstermektedir. Zira onlar, putlara kendilerine Allah’a yaklaştırmaları²⁴ amacıyla saygı ve tazimde bulunuyorlardı.

Mekke müşrikleri Allah’a ait olan mabudiyet, hâkimiyet ve malikiyet gibi hakları, Allah’ın dışındakilere de izafe etmeleri sebebiyle büyük bir zulüm içindeydiler.²⁵ Elmalı, bu ayette varlığın gayesine dikkat çekildiğini ve müşriklerin rızık konusundaki sıkıntı, ifira ve haram kılma iddialarına karşılık Allah’ın kullarına verdiği nimetin hatırlatıldığını söylemektedir.²⁶ Zira Mekke müşriklerinin içinde buldukları şirk, onların aynı zamanda zulüm ve israfa düşmelerine sebep olmaktadır.

Seyyid Kutub ise bu ayetteki israfın zihinsel anlamda bir israf olduğunu Mekke Müşriklerinin Allah’ın hakkı olan ilahlığı ve hâkimiyeti putlara vererek “Hak ve değer israfı” yaptıklarını söylemektedir. Ona göre; Kur’an’ın ifade yöntemi, dikkatleri Allah’ın hayata olan hâkimiyetine ve rızık gerçeğine çevirmektedir. Kutub, rızık verenin vahid olan Allah olduğuna dair bu açıklamadan sonra hâkimiyet ve otoriteye vurgu yapmaktadır. “Çünkü tek başına yaratan, yarattıklarının rızıkını veren ve onları koruyan kimse, tartışmasız olarak Rabliğin, hâkimiyetin ve otoritenin O’na

²³ İbnu’l-Kelbi, *Kitabu’l-Esnam*, çev. Erdiç Doğru, Kemal Çelik, Fecr Yay., Ankara, 2005, s. 50.

²⁴ Zümer, 39/3.

²⁵ Kur’an-ı Kerim’de en büyük zulmün şirk olduğu belirtilmiştir. Lokman, 31/13.

²⁶ Elmalı, *a.g.e.*, c. IV, s. 118.

ait olması gerektirir.²⁷ Böylelikle Kutup, Rabb olan Allah'ın aynı zamanda kulları üzerinde hâkim bir otorite olduğuna işaret etmektedir.

Bu bilgiler ışığında ayet bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Allah'ın sevmediği kulların hasad ettiklerinden putlar için pay ayıran ve neticede nimeti kendilerine verenin sadece Allah olduğu gerçeğini göz ardı ederek, nimetin şükürünü yerine getirmede putları da Allah'a ortak kılan kimseler olduğu ortaya çıkmaktadır.

Taberi, ayeti tahsis eden herhangi bir delil olmaması sebebiyle "israf" emrini genel anlamıyla değerlendirmenin daha isabetli olacağını söylemektedir.²⁸ Dolayısıyla ayetten genel anlamda yeme, içme, zaman, söz, para, vb. insanın iştiğal ettiği her konuda israfın söz konusu olabileceği anlaşılmaktadır. Zira ayetteki israfı sadece yiyecek, mal ve mülke irca etmek ayetin manasını daraltmak demektir. Bu sebeple ayetin özellikle Mekki olduğu düşünüldüğünde, kastedilen müsrif kulların, ilahlığı ve otoriteyi gerçek hakk sahibine vermeyerek hasad ettikleri meyve ve ekinlerden putlar için de pay ayıran kimseler olduğu söylenebilir.

Ayette müminlere kendilerine rızık verenin Yüce Allah olduğu dolayısıyla ilahlığın ve hâkimiyetin de yalnızca O'na ait olması gerektiği mesajı verilmektedir. Zira nimetin şüküründe hakk israfına düşen kullar aynı zamanda Allah'ın vahdaniyet sıfatında da ziyana uğrayanlardır.

Müsrif kullar, başta Allah'ın hakkı olan ilahlık ve Rablik olmak üzere Allah'ın belirlediği ölçüleri tanımayarak çiğneyip geçenlerdir. Bu kimseler Allah'ı olması gerektiği konuma yerleştiremedikleri için kendileri ile Allah arasına araçlar koymaktaydı. Bu araçlar cahiliye müşriklerinde elleriyle yonttukları put olarak ortaya çıkmaktaydı.

Kur'an-ı Kerim'de, Firavun²⁹ ve Sâlih (a.s)'ın kavmindeki zorbalar³⁰ "Müsrif" olarak nitelendirilmektedir. Bu niteleme onların, Allah'a kul olmaları ve O'nun hükümleri istikametinde davranmaları gerektiği halde, kendilerine çizilen sınırları aşıp Allah'a şirk koşmaları ve insanlara zulmederek yeryüzünde fesat çıkarmaları sebebiyledir.

---

²⁷ Kutup, *a.g.e.*, c. VI, s. 69

²⁸ Taberi, *a.g.e.*, c. IX, s. 617.

²⁹ Mu'min, 40/48.

³⁰ Şuara, 26/149-151.

Kısacası israf, insanın tutum ve davranışlarında Allah'ın belirlediği ölçüyü tanımayarak haddi aşmasıdır. Söz konusu israfa, nüzul ortamı rivayetlerinden anlaşıldığı üzere Allah'a yaklaşma amacıyla insanların kendilerinin ortaya koyduğu uygulamalar da dâhildir. Zira İslam kural ve yasakları itibariyle eksiltilmez ve arttırılmaz bir bütündür. Bunun dışında sonradan yapılan tüm müdahaleler Allah'ın yapılmasını istemediği durumlardır.

Ayette Allah'ın sevmeme üslubu kullanarak, kullarından yapmamalarını istediği şey hayatın bütün alanlarında, yemede, içmede, parada, tasaddukta, vakitte, cihatta Allah'ın belirlediği sınırın dışına çıkarak israfa düşmedir.

Âraf Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Müsrif Kullar

يَا أَيُّهَا آدَمُ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“Ey Âdemoğulları! Allah'a kulluk olsun diye, yapıp ettiğiniz her işte, kendinize çeki düzen verin, yiyip için, fakatisraf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.”³¹

Âraf Suresi'nin 31. Ayeti Kâbe'yi, hac maksadıyla ziyaret edenler ve onlara bu ibadetlerinde kural koymaya kalkan Mekke aristokratlarıyla aralarındaki bir soruna çözüm olması açısından önemlidir. Sorunun adı şudur: Mekke aristokratları, hacetmek maksadıyla Mekke'ye gelenlere Kâbe'nin metaf alanı içinde bazı kurallar koymak istemekteydiler. Bu kuralları dinin emirleri olarak lanse ederlerse insanların bunlara uymaları daha kolay ve devamlı olmaktadır. Kuralın aslında dinle bağlantısı da yoktur. Daha fazla kazanç elde etmeye yönelik bir düzenlemedir.³² Ayrıca kural koyanların dine ilave kurallar koyma yetkileri de yoktur.

Kendilerini Kâbe'nin sahibi olarak gören bu insanlar, adeta bu kutsal mekâmı kendi özel ticarethaneleri gibi görmekte ve orada dışarıdan getirilen yiyeceklerin yenmesini yasaklamaktadırlar. Bir başka yasak da giyeceklerle ilgilidir. Tavaf sırasında giyilecek elbisenin de dışarıdan getirilmesi yasaklanmıştır. Böyle bir yasaklama yetkileri olmadığı halde bütünüyle bir yetki aşımı yaparak yasak koyanlara cevaben bu ayette şöyle buyrulmaktadır:

³¹ Âraf, 7/31.

³² Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yay., İstanbul, 2014, s. 140.

Ey böyle bir yetkileri olmadığı halde Kâbe’de Allah adına yasak koymaya kalkan Mekkelilerin yetki aşımı yaptıklarını fark etmeleri gereken kimseler! Onların mesnetsiz koydukları yasaklara, Kâbe’de tavaf ederken uyulması gereken kuralların hiçbirine itibar etmeyin. Tavaf ederken giymek için yanınızda getirdiğiniz özel elbiseleri (bayramlıklarınızı) onların yasaklarına kulak asmadan giyebilirsiniz. Sadece bu kadar değil, yine Kâbe’de kaldığınız süre içerisinde tüketmek üzere getirdiğiniz yiyecekleri de yiyip için. Bunda bir sakınca yok. Özel giysiyle tavaf etmeniz ve beraberinizde getirdiklerinizi yiyip içmeniz konusunda size yasak koyanların yasaklarına aldırış etmeyiniz. Uyulması gereken dini kuralları sadece Allah koyar. Yetkisi olmayanların kurallarına uyarsanız “kurala uyma” konusunda israf etmiş olursunuz. Allah, sadece kendi buyruklarına itaat edilmesi gerektiği halde, bununla birlikte Mekke’li veya başka birilerinin koydukları mesnetsiz kurallara uymaya kalkanları israf edenler olarak tanımlar ve bunları asla sevmez.

Ayette vurgulanmak istenen mananın asıl kilit noktası “ZiNeT/ زينت” kavramındadır. Zinet kavramı, birçok müfessir tarafından “elbise” olarak tercüme edilmiştir.³³ Zira görünmesi haram olan yerlerin açılması insan için büyük bir ayıp ve hayâsızlık olduğu için elbise, insanın bir süsü olarak kabul edilmektedir. Bunun dışında her türlü süslenme de zinet kavramı içinde değerlendirilmektedir.³⁴

Ayette “Gerek Kâbe’yi tavaf ederken gerekse namaz kılarken elbisenizi üzerinize alın, en güzel hal ve biçimde bulunun”³⁵ mesajı verilmektedir. Dolayısıyla ayette zinet kavramıyla; örtünmenin gerekliliğiyle birlikte bir Müslümanın Allah’a kulluğunun bilincinde olarak hal ve hareketlerinde edepli, hayâ sahibi, ağırbaşlı olması gerekliliği de vurgulanmaktadır. Nitekim bu ayetin bağlamını oluşturan 29. Ayette yer alan “Yüzlerinizi doğru tutun/ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ”³⁶ ifadesinde istikamet esası bu sağlam duruş ve ihlâs tarif edilmektedir.³⁷

Zinet kavramı Kur’an-ı Kerim’de 17 ayette geçmektedir. Bu ayetlerin bazılarında, “ZiNeT/ زينت” bir şeyin üzerine eklenme anlamında maddi süs³⁸

³³ İbn Abbas; *Tefsir’i İbn Abbas ve Merviyatihi min Kütübi’s Sünnet*, y.y., Beyrut, 1993, c. I, s. 418; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. I, s. 1464; Taberi, *a.g.e.*, c. X, s. 150; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 438; Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 186; Zuhayli, *a.g.e.*, c. IV, s. 475.

³⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 186.

³⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 184.

³⁶ Âraf, 7/29.

³⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 185.

³⁸ Âraf, 7/32; Yunus, 10/88; Nahl, 16/8; Kehf, 18/28; Kehf, 18/46; Taha, 20/59; Taha, 20/59; Âraf, 7/31; Kasas, 28/79; Hud, 11/15; Kasas, 28/60; Ahzab, 33/28.

hakkında kullanılırken, bazılarında ise o şeyin bizzat kendisinden kaynaklanan süs³⁹ anlamında kullanılmaktadır.

Ayet-i Kerime Mekke müşriklerinin Kâbe'yi çıplak bir şekilde tavaf etmeleri ve Allah'ın helal kıldığı rızıkları kendilerine haram kılmaları üzerine nazil olmuştur.⁴⁰ Fakat ayette "Ey Âdemoğulları!" hitabıyla genel bir üslup kullanılarak Allah'ın koyduğu hükümleri değiştiren herkes müsrif olarak isimlendirilmiştir.

Mekke müşriklerinin Kâbe'yi çıplak tavaf etme davranışlarının temelinde "Günah işlediğimiz elbise ile tavaf edemeyiz" gerekçesi bulunmaktaydı. Rivayetlere göre müşriklerden yeni elbisesi olan o elbiseyi giyinmiş halde Kâbe'yi tavaf ederdi. Yeni elbise bulamayan ya da Kureyşli birisinden ödünç bir elbise alamayanlar da tamamen çıplak olarak tavaf ederdi. Yeni elbisesi olup da onu giyinmiş olarak tavaf edenler de tavafın akabinde o elbiseyi çıkarıp atar ve hiç kimse o elbiseyi alıp da sahiplenmez ve giymezi.⁴¹

Kendilerine 'Hums' adını veren Kureyş kabilesi, giyecek ve yiyecek konusunda diğer kabilelere bir sınırlama getirmekteydi. Bu kimseler müzdelifeden çıkmazlar ve insanlar Arafat'a ulaştıklarında onlara "Biz Harem ehliyiz. Birinin bizim elbiselerimizi giymeden Kâbe'yi tavaf etmesi ve bizim bölgemize girdikten sonra bizim yiyeceklerimizden başkasını yemesi olacak iş değildir" diyerek insanları kendi elbiseleriyle Kâbe'yi tavaf etmekten alıkoyarlardı.⁴²

Tarihçiler Arapların dinlerini "Hums" dini ve "Hill" dini olarak ikiye ayırmaktadırlar. Hums (teşeddüd), Kureyş'in fil olayından sonra diğer kabilelere üstünlük sağlamasıyla ortaya atıp uygulamaya koyduğu bir anlayıştır. Ekonomik kaygılar güderek dini kendi çıkarlarına alet etme, Hums'un ana fikrini oluşturmaktaydı. Bu sisteme göre diğer kabileler, Kureyş'in üstünlüğünü kabul etmişler, onun uydurduğu kanunlara uyma konusunda boyun eğmişler ve neticede Kureyş'in hizmetkârı olmuşlardı. Humslülerin hac mevsimindeki uygulama ve yasakları; evlere kapılarından değil, arkalarından girmeleri, Arafat'ta vakfe yapmamaları, bu dönemde et ve yağ yememeleri diğer kabilelere de benimsetilmiştir.

³⁹ Kehf, 18/7; Nur, 24/60; Saffat, 37/6; Hadid, 57/20; Nur, 24/31.

⁴⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. X, s. 149, Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 18; Zuhayli, *a.g.e.*, c. IV, s. 473-474.

⁴¹ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 417; Taberi, *a.g.e.*, c. X, s. 154; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 438; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri*, çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul, 1984, c. VI, s. 2935; Kutup, *a.g.e.*, c. VI, s. 55.

⁴² Taberi, *a.g.e.*, c. X, s. 154; Kutup, *a.g.e.*, c. VI, s. 55.

Ayrıca Mekke dışından gelenler ve Ahmesî olmayanlar dışarıdan getirdikleri elbiselerle Kâbeyi tavaf edemezler, çıplak tavafa seslerini çıkarmadan razı olurlardı. Bunun yanı sıra, haram aylarla ilgili koyulan nesî uygulaması da ekonomik çıkarlar için uydurulan bir dini sömürme faaliyetiydi.⁴³

Risaletten sonra İslam, Hums geleneklerini geçersiz kılmıştır. Cahilî adetlerin daha fazla devam etmemesi için ayette genel bir hitapla müşrik düzene uyarıda bulunmaktadır. Kureyşin bu düzenbazlığına sesini çıkarmayanlara “Ey Ademoğulları”, hitabıyla seslenilmektedir.

Kureyş müşriklerinin koyduğu yasak gereği rivayetlerde erkeklerin gündüz, kadınların ise gece Kâbe’yi çıplak bir şekilde tavaf ettikleri bilgisi yer almaktadır. Ayet-i kerime’de bu durumun yanlışlığı ortaya konarak takvaya uygun olanın Kâbe’yi zinetli/ elbiseli bir şekilde tavaf etmek olduğu bildirilmiştir.⁴⁴ Böylece ayette; yiyecek, giyecek ve her türlü süslenmede asıl olanın mübahlık olduğu gerçeği ortaya konmaktadır.⁴⁵

Cahiliye Dönemi âdeti olarak yapılagelen bu durum ayette nehyedilmiştir. Allah’ın koyduğu hükmü değiştirme de israf olarak nitelendirilerek iman eden kimselerin bu cahiliye âdetine düşmemeleri istenmiştir. Bu sebeple ayette Allah’ın yasaklamadığı şeyleri yasaklayanlar aşırılığa düşen kimseler olarak nitelendirilmektedir. Zira israf, helâli haram saymak olabileceği gibi aynı zamanda insanın kendisi için tanınan sınırı aşmasıdır. Ayette sözü edilen durum da bir açıdan sınırı aşmak olduğu için israf olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla ayette Allah’ın kulları için bir nimet olarak vettiği şeyleri O’nun izni ve hükmü söz konusu olmaksızın yasaklayan kimselere ve onlara uyanlara hitap edilmektedir. Allah’ın hükümleri dışında birilerinin hükümlerine uyanlara yanlış yolda oldukları söylenmektedir. Zira Yüce Allah kullarına, dış elbiselerini her ibadette giymeleri çağrısında bulunmaktadır.⁴⁶

Devam eden iki ayette 31. Ayette işlenen konu devam ettirilmektedir. 32. Ayette bu ayeti destekler mahiyette “Allah’ın kulları için yarattığı süsü ve temiz

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şevki Ebu Halil, *Siyer Atlası*, çev: Enver Arpa, Fecr Yay., Ankara, 2007, s. 56-58; Ateş, *a.g.e.*, s. 139-140.

⁴⁴ Taberi, *a.g.e.*, c. X, s. 151-152, Dahhak, *Tefsiru’d-Dahhak*, Daru’s- Selam, Kahire, 1999, c. I, s. 365; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 438; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. I, s. 1464; İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. VI, s. 2935

⁴⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 186.

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutup, *a.g.e.*, c. VI, s. 65.

rızıkları kim haram kıldı?” sorusu yer almaktadır. Bu ifadeyle Allah’ın sevmediği bir durum, muhataba soru sorma üslubuyla anlatılmıştır. Böylelikle muhatap düşünmeye yönlendirilerek yanlışlarını kendilerinin fark etmesi amaçlanmıştır.

33. Ayette ise Allah’ın haram kıldığı durumlar açıkça sayılmıştır. Söz konusu ayette haram olarak kılındığı ifade edilen durumlardan biri de “Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır” emridir. Bu emir iki ayet önce konu edilen durum hakkında bir ikaz mahiyetindedir.

Ayetin sonunda “الله لا يُحبُّ المُسرفين/Allah müsrifleri sevmez” buyrulmaktadır. Söz konusu müsrif kimselerin sevilmemesi haramı helal veya helali haram kılma, yeme içme ve giyimde aşırı gitme sebebiyledir.⁴⁷ Müsrif kimseler, Allah’ın koyduğu helal veya haram hükmünü değiştirenlerdir. Allah kendisinin helal kıldığını helal olarak kabul eden; haram kıldığını da haram olarak kabul ederek kendi emirlerine uyan kullarını sevmektedir. Zira bu durum Allah’ın istediği mutlak adaletin gerçekleşmesidir.⁴⁸ Zira Allah’ın kulunu sevmesi, ona mükâfaatını ve sevabını ulaştırarak kulunun hak ettiğini vermesi demektir. Dolayısıyla Allah’ın kuluna olan sevgisinin olmaması sevabın ve mükâfaatın da olmaması demektir.

Nüzul sebebi rivayetlerinde belirtildiği üzere söz konusu dönemde Kureyş müşriklerinin emrine tabi olunarak Kâbe çıplak tavaf edilmekteydi. Bu durum insanların Kureyş müşriklerine tabi olmaları sebebiyle hakk israfında bulduklarını göstermektedir. Zira bir şeye helal-haram hükmü verme yetkisi sadece Allah’a aittir. Ayette bu yetkiyi Allah’ın dışında bir başkasına tanıma israf olarak nitelendirilmiştir.

İsraf, herhangi bir şeyi hak etmediği yere sarf etmektir.⁴⁹ Allah’ın sevmediği müsrif kullar da özel olarak söz konusu ayet bağlamında Allah’ın koyduğu hükme tabi olmayarak Kâbe’yi zinetsiz/elbisesiz bir şekilde tavaf edenlerdir. Ayetteki hitabın genelliğinden⁵⁰ hareketle de her zaman ve her yerde kendi istek ve düşüncelerini Allah’ın kanunlarının önüne geçirenlerdir.

⁴⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, c.IV, s. 185; Zuhayli, *a.g.e.*, c. IV, s. 474-475.

⁴⁸ Taberi, *a.g.e.*, c. X, s. 156.

⁴⁹ İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. I, s. 1465.

⁵⁰ Kastettiğimiz hitap; “Ey Âdemoğulları” hitabıdır.

2.1.2. Haddi Aşanlar/ الْمُعْتَدِينَ

Âraf Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Mu'tedi Kullar

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

“Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.”⁵¹

Âraf Suresi'nin ilk ayetleri Peygamberimizi teselli etmektedir. Bu teselli Peygamberimizin vahyin kendisine yüklediği sorumlulukların gereğini tam anlamıyla yerine getirip-getirememesi endişesi sebebiyledir. Ayette bu sebeple zaman zaman içi daralan Peygamberimizden gönlündeki sıkıntıyı atması istenmektedir. Daha sonra helak edilen kavimlerden⁵², ahiretten⁵³, insanları Allah'tan uzaklaştırmak için iblis'in kurduğu tuzaklardan⁵⁴, Hz. Âdem ile Hz. Havva kıssasından⁵⁵, inkâr edenlerin ahiretteki durumlarından⁵⁶ söz edilmektedir.

54. Ayete gelindiğinde konu Yüce Allah'ın sıfatlarıdır. Bu ayette Allah'ın; yerleri ve gökleri yarattığından, geceyi gündüzle bürüyüp örttüğünden, güneşin, yıldızların ve ayın kendisine müsahhar olduğundan, yaratmanın ve yaratılanların tabii olmaları gereken sistemde yetki sahibinin Âlemlerin Rabbi olduğundan söz edilmektedir.⁵⁷

Ayetin sonunda “yaratma/ الْخَلْقُ ve hükümün/ الْأَمْرُ” Allah'a ait olduğu olumsuz soru üslubuyla ifade edilerek muhatap düşünmeye yönlendirilmiştir. Bu ifadeyle Yüce Allah'ın hem bütün kâinatın yaratıcısı olduğuna hem de mahlûkat hakkında hüküm koyma yetkisine sahip olduğuna dikkat çekilmiştir. Zira bundan sonra gelen ayeti kerimede vurgulanan “dua”, insanların kudret sahibi Allah karşısında acziyetinin bilincinde olarak O'na yönelmesini ifade etmektedir.

55. Ayette kul-Allah irtibatının nasıl olması gerektiği hakkında bir yol çizilmektedir.⁵⁸ Bu yol; kul ile Allah arasında bir iletişim ve irtibat olan duadır.

⁵¹ Âraf, 7/55.

⁵² Âraf, 7/4-5.

⁵³ Âraf, 7/6-9.

⁵⁴ Âraf 7/12-18.

⁵⁵ Âraf, 7/19-25.

⁵⁶ Âraf, 7/35-53.

⁵⁷ İbn Aşur, *et- Tahrir ve't-Tenvir*, y.y., Tunus, 1984, c. VIII, s. 386.

⁵⁸ Vehbe Zuhayli, *a.g.e.*, c. IV, s. 526.

Kulun dua ile Allah'a yönelerek talebinin O ve O'ndan olduğunu ortaya koymasdır.⁵⁹

Rivayetlerde bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili olarak Ebu Musa el-Eş'âri'nin Peygamber Efendimizden şu olayı naklettiği bilgisi yer almaktadır. "Bir gün Rasulullah ile beraber gazvedeydik. Bir vadiye vardığımızda tekbir ve tahlil getirdik. Seslerimiz fazla yükseldi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ey insanlar, kendinize gelin ve kendinize acıyın. Sizler sağır veya burada olmayan birine yalvarmıyorsunuz. Şüphesiz ki sizler, her şeyi işiten ve size çok yakın olan Allah'a dua ediyorsunuz."⁶⁰

Kur'an-ı Kerim'de sessiz ve gizli bir şekilde dua etmeye Hz. Zekeriya örnek gösterilmiştir.⁶¹ Hz. Zekeriya kendisi yaşlı hanımı kısır olmasına rağmen Allah'a gizli ve sessiz bir şekilde dua etmesi neticesinde muradına ermiş ve kendisine bir oğul müjdelenmiştir. Zira duayı makbul kılan husus talebi yalnızca Allah'tan isteme ve sadece O'na yönelmedir.⁶²

Bir önceki ayette vurgulanan halk ve emr vurgusu; duada gözetilecek hususları göstermesi bakımından önemlidir. Kulun ettiği duayı halk ederek varlık sahasına çıkaracak ve o duanın gerçekleşmesi için gerekli şartları ol⁶³ emriyle sağlayacak olan Yüce Allah'tır. Bu manada Elmalılı duanın şartlarını; içtenlik ve ciddiyetle söz, fiil ve hal olarak yalvarmak; duanın; dua eden ve kendisine duada bulunulmanın haline uygun olması ve iki taraf arasındaki bağı bozucu şekilde olmaması şeklinde zikretmiştir.⁶⁴

Rivayetlerle gelen bilgilerden gizli dua etmeden kastın sessiz⁶⁵ olarak yalvarıp yakarmak anlamında olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ayet, bağlamı

⁵⁹ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 211-214

⁶⁰ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 423; Taberi, *a.g.e.*, c. X, s. 248; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. X, s. 450-451, İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. I, s. 1499, Kutup, *a.g.e.*, c. VI, s.98; Zuhayli, *a.g.e.*, c. IV, s. 526-528.

⁶¹ Meryem, 19/3. "Hani o, gizli bir sesle Rabbine niyaz etmişti".

⁶² Duanın talep ve yönelme olduğuna dair bkz. İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VIII, s. 387.

⁶³ Yasin, 36/82.

⁶⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 219.

⁶⁵ Dua ve salih amellerin sessiz ve gizli olanının makbul olduğuna dair bkz. İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 424; Taberi, *a.g.e.*, c. X, s. 248; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XIV, s. 135-136 Zuhayli, *a.g.e.*, c. IV, s. 526-528; Hasan el-Basri'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir. "Önceleri kişi Kur'an'ın tümünü kalbinde toplayıp ezberliyor, komşusu bunu hissetmiyordu. Yine kişi derin fıkah bilgisi elde ediyor fakat insanlar bunu bilmiyordu. Yine kişi, yanında ziyaretçiler bulunduğu halde evinde uzun uzun namaz kıyor ziyaretçiler bundan haberdar olmuyorlardı. Biz öyle insanlara kavuştuk ki onların yeryüzünde gizli olarak yapabilecekleri bir ameli açıkça yaptıkları asla görülmezdi. Müslümanlar, kendilerini telef edersine dua ederler fakat sesleri duyulmazdı. Sadece bir fisiltı duyulurdu. Çünkü Allah Teâlâ "Rabbimize yalvararak ve gizlice dua edin." buyurmuştur.

itibariyle değerlendirildiğinde tadarru ve hufye halinde dua etmekle, Allah'a tam bir huşu ve samimiyetle yönelme anlamının çıkabileceği de ihtimal dâhilindedir. Zira Taberi'nin ayet hakkında zikrettiği yorumlardan biri de “Ey insanlar, putları ve diğer ilahları karıştırmadan sadece bir olan Allah'a yönelerek ihlâsla dua edin”⁶⁶ dir.

Maturidi de diğer müfessirlerden farklı olarak tadarru ve hufye kavramlarına; huşu ve ihlâs anlamlarını vermiştir. Buna göre ayetin manası “Her vakit ve her saatte huşu ve ihlâs içinde dua edin”⁶⁷ anlamındadır.

Ayetin sonunda “Allah haddi aşanları sevmez/ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ” buyrulmaktadır. Allah'ın sevmediğini buyurduğu “Mu'tedi”; haddi aşan ve yasağı işleyen kimse demektir. Peygamber Efendimiz'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir. “İleride duada haddi aşacak kavimler olacaktır” rivayet edildiğine göre Abdullah b. Muğaffel, oğlunun: “Allah'ım, ben senden cennete girdiğim vakit, sağ tarafındaki beyaz köşkü istiyorum, diye dua ettiğini duymuş, ona şöyle demiş: Yavrucuğum, sen Allah'tan cenneti iste ve cehennemden O'na sığın. Çünkü ben Rasulullah'ı şöyle buyururken duydum: “İleride duada hadi aşacak bir topluluk olacaktır.”⁶⁸ Buna binaen duada haddi aşan kimselerin; kendilerine Peygamber makamlarının verilmesini isteyen ve cennete dair aşırı isteklerde bulunan kimseler olduğu söylenmektedir.⁶⁹ Söz konusu kimseler kendileri için bu dünya hayatında tanınan “beşerlik” sınırına riayet etmeyerek yetki aşımı talebinde buldukları için mutedi sınıfına dâhil olmuşlardır.

Elmalılı bir önceki ayet-i kerime ile de bağlantılı olarak ayetin“Rabbimize; haddinizi bilerek, O'nu tanıyarak, yaratma, emir, yücelik, ululuk, bütün hayır ve bereketin O'ndan olduğunu bilerek dua edin” anlamında olduğunu söylemiştir. Zira insanoğlu ve diğer mahlûkatın tamamı bir dakika olsun Allah'ın kudret ve yardımına muhtaç olmaksızın yaşayamaz. Elmalılı, bundan sonra Allah'ın rahmetinin genişliğinden bahsederek O'nun lütuf ve ihsanından istemenin usul ve âdâbından söz etmiştir. Bu da pervasızca veya bağırıp çağırarak değil, tazim ile yalvararak ve bütün bir ihlâs ile gizli yalvarma halidir. Çünkü Allah, ilahî sınırları aşanları sevmez. Nasıl ki insanın kendisini Allah'ın yardımından müstağni görmesi, duaya başvurmaması

⁶⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. X, s. 247.

⁶⁷ Maturidi, *Tevilatu'l-Kur'an*, Daru'l-Kitabi'l-Ilmiyye, Beyrut, 2005, c. IV, s. 464.

⁶⁸ Kurtubi, *a.g.e.*, c. IX, s. 246; Zemaşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 451; Maturidi, *a.g.e.*, c. IV, s. 465; Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 220.

⁶⁹ Taberi, *a.g.e.*, c. X, s. 249; Zemaşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 450-451; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. V, s. 1500; Maturidi, *a.g.e.*, c. IV, s. 464; Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 220.

haddi aşmaksa ayette zikredilende tam tersi bir durumda haddi aşmaktır. Allah kendilerini talep ve duadan ihtiyaçsız sayanları sevmediği gibi, duanın sınırını aşanları da sevmemekte, dualarını kabul etmemektedir.⁷⁰

Kurtubi duada haddi aşma olarak değerlendirilebilecek hususları şu şekilde zikretmiştir:

1. Çokça sesi yükseltmek ve bağırıp çağırarak dua etmek,
2. İnsanın kendisine bir peygamber mevkiinin verilmesini istemesi yahut inkânsız bir iş için dua etmesi ve buna benzer aşırı isteklerde bulunması,
3. Bir masiyet talebinde bulunarak dua etmesi,
4. Kitap ve Sünnette olmayan lafızlarla dua edip asılsız ve hiçbir şekilde mesnet kabul edilemeyecek bir takım nüshalarda bulunduğu kuru lafızlar ve kafiyeli sözleri kendisine şiar edinmesidir.⁷¹

Maturidi ise haddi aşan kimselerin şirk koşarak Allah'ın sınırını tanımayanlar⁷² olduğunu söylemektedir. Neticede haddi aşma nasıl olursa olsun duayla sağlanacak olan kul ile Allah arasındaki sağlıklı iletişime engel teşkil etmektedir. Zira Allah kulu ile muhabbet eksenli bir iletişime geçmek için her şeyiyle en güzel şekilde mamur edilmiş bir dünya yaratmıştır. Ayrıca insanoğlunu da en güzel kıvamda yaratarak kendisine muhatap kılmıştır. Ahsen-i Takvîm⁷³ üzere yaratılan insan bu dünyada eşref-i mahlûkattır. Yaratılmış her şey insanın hizmetine sunulmuştur.⁷⁴ İşte verilen bu nimetleri yerli yerinde ve hakkıyla kullanabilmesi için insandan Allah'ın koyduğu emir ve yasaklar dairesinde bir hayat yaşaması istenmektedir. Bu dairenin içi helâllerle dışı da haramlarla kaplıdır. Helal sınırını aşarak dairenin dışına çıkanlar Allah'ın koyduğu sınırları tanımayanlardır. Bu kimseler "mu'tedî"olarak isimlendirilmektedir. Allah kendisinin belirlediği sınırları tanımayarak haddi aşan mutedi kullarını sevmemektedir.

Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan herkes, kendisi için belirlenen sınırı çiğneyerek Allah'ın; "Allah haddi aşanları sevmez" buyruğunun hükmüne girmiş

---

⁷⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 219.

⁷¹ Kurtubi, *a.g.e.*, c. IX, s. 248.

⁷² Maturidi, *a.g.e.*, c. IV, s. 464.

⁷³ Tin, 95/4.

⁷⁴ İsra, 17/70.

olmaktadır. Zira Allah duada sükûneti, gizli ve içten yakarmayı emretmektedir.⁷⁵ Bunun aksi davranarak kendi şartlarını göz önünde bulundurmada Allah'ın yetki ve izin vermediği bir alana dair dua etmek insanın “mutedî” olarak nitelendirilerek uyarılmasına sebep olmaktadır.

Nazil olduğu dönem itibariyle değerlendirildiğinde söz konusu ayetin ilk muhatabı cahiliye döneminde müşrik olup da sonrasında İslam ile müşerref olan sahabe-i kiram efendilerimizdi.⁷⁶ Onlar İslam öncesi dönemde somut ve gözleriyle gördükleri bir ilaha inanıyorlardı. Fakat İslam'ın getirdiği tevhid ve gayba iman ilkesi, önceki inanç ve düşünce dünyalarının tam zıttıydı. İşte bu sebeple gözleriyle görmedikleri bir Allah onlar için çok uzaktı ve onların dualarını işitip cevap vermesi de oldukça zordu. Dolayısıyla bu inançla hayatını sürdüren insanların Müslüman olduktan sonraki davranış ve tutumlarına önceki inançlarının etkisi olmuştur. Zira Allah'ın yüceliğinin tam anlamıyla bilincine varan kişi; ihlâs, samimiyet ve huşu içerisinde hareket ederek kendisine tanınan sınıra dışına çıkarak dua etmekten imtina eder. Kutup'un deyişiyle “Gizli ve içtenlikli yakarış, Allah'ın yüceliğine en lâyük ve kul ile mevlası arasında irtibatı sağlamada en uygun durumdur.”⁷⁷

Söz konusu ayette gizlice dua etme teşvik edildikten sonra 56. Ayette dua etmenin usulü yer almaktadır. Bu ayette Allah'tan korkarak ve O'nun rahmetini umarak dua etmenin gerekliliği vurgulanmaktadır. Zira Elmalılı'nın deyişiyle “Korku halinde ümidi, ümit halinde korkuyu bırakmayarak her ikisinin ortak noktası gözetilerek dua edilmelidir”⁷⁸. Çünkü Allah hem celal, hem de ikram sahibidir. Bu sebeple insanın Allah'a her iki tarafı gözeterek dua etmesi elzemdir. Ancak böyle dua edenler ayette müjdesi verilen Allah'ın kendilerine yakın olduğu Muhsinler konumuna ulaşmış olurlar.

“Allah'a korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin” ifadesiyle şart ve adâbının tam olması dâhilinde kulun duasının kabul olunacağına dair bir ümit beslemesi tavsiye edilmektedir. Nitekim ayetin sonunda yer alan “Muhakkak ki Allah'ın rahmeti ihsan edenlere çok yakındır” hükmü de Allah'ın rahmetini umarak O'nun

⁷⁵ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 423; Taberi, *a.g.e.*, c. X, s. 249; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. X, s. 450-451, İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. I, s. 1499-1500.

⁷⁶ İbn Aşur; ayetin muhatabının Müslümanlar olduğunu söylemiştir. İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VIII, s. 387.

⁷⁷ Kutup, *a.g.e.*, c. VI, s. 97.

⁷⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 221.

emirlerini yerine getirip yasaklarından sakınanlar için bir müjdedir.⁷⁹ Zira Allah'ın rahmeti salih kullar için çok geniş ve kuşatıcıdır.⁸⁰

Neticede nüzul sebebi rivayetlerinin de desteklediği üzere Allah'a gizlice dua etme emriyle mümin kullarda, uzakta değil kendilerinin yanında; uykuda değil her zaman kaim olan bir Allah'a inanma bilinci oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu bilinci inşa eden kullar kendilerine şah damarlarından⁸¹ daha yakın bir Allah inancına sahip olmaları sebebiyle ayette “TaDaRRu/ تَصْرَعَا ve HuFYe/ وَخُفِيَةً” olarak ifade edilen dua şeklini yakalayabileceklerdir.

2.1.3. Büyüklük Taslayanlar / الْمُسْتَكْبِرِينَ

Nahl Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Müstekbir Kullar

لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ

“Şüphe yok ki Allah, (onların) gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. O büyüklük taslayanları (asla) sevmez.”⁸²

Nahl Suresi nazil olduğu dönem itibariyle Mekkî bir suredir. Mekke Dönemi'nin üslup özelliklerini surede görmek mümkündür. 3. Ayet-i kerimeden itibaren Allah'ın bu dünya hayatında insana verdiği nimetler zikredilmektedir. Yerin ve göğün yaratılışından⁸³, insanın oluşumundan⁸⁴, hayvanların insanın faydasına sunulmasından⁸⁵, sudan⁸⁶, bitkilerden ve meyvelerden⁸⁷ söz edilmekte; gece ve gündüzün, Güneş ve Ay'ın insanın istifadesine⁸⁸ verildiği söylenmekte; denizlerden ve gemilerden⁸⁹, insanların sarsılmaması için yeryüzünü sabitleyen dağlardan, yolları

⁷⁹ Zuhayli, a.g.e., c. IV, s. 527; Konyalı Mehmed Vehbi, *Hulâsat'ul-Beyan fi Tefsir'il-Kur'an*, Üçdal Yay., İstanbul, (t.y.), 4. Baskı, c. III, s. 1648.

⁸⁰ Âraf, 7/156.

⁸¹ Kâf, 50/16.

⁸² Nahl, 16/23.

⁸³ Nahl, 16/3.

⁸⁴ Nahl, 16/4.

⁸⁵ Nahl, 16/4.

⁸⁶ Nahl, 16/10.

⁸⁷ Nahl, 16/11.

⁸⁸ Nahl, 16/12.

⁸⁹ Nahl, 16/14.

bulmayı kolaylaştıran ırmak ve yıldızlardan⁹⁰ bahsedilmekte ve nihayetinde insanoğlu akletmeye⁹¹ yönlendirilmektedir.

İnsana verilen tüm bu nimetlerin yaratıcısının Allah olduğu söylendikten sonra 19. Ayetle beraber söz müşriklerin taptıkları ilahlarla Allah arasındaki kıyasa getirilmiştir. Bu kıyasta ilk olarak Allah'ın gizli ve açık her şeyi bildiği ifade edilerek müşriklere, Allah'tan hiçbir şeyi gizleyemeyecekleri mesajı verilmiştir. Daha sonra Allah'ın yaratma⁹² sıfatına vurgu yapılmıştır. Bu noktada müşriklerin taptıkları ilahların ise hiçbir şey yaratamadıkları ve hatta kendilerinin yaratılmış olduğu söylenmiştir. Böylelikle bir ilahta bulunması gereken en önemli özelliğin, “yaratma” olduğu bildirilmiştir. Üçüncü olarak da müşriklerin taptığı ilahların ne kendilerinin ne de kendilerini ilah edinenlerin ne zaman dirileceklerini bildikleri⁹³ söylenerek ahiret inancı gündeme getirilmiştir.

Allah Teâlâ “Allah'ı bırakıp da taptıkları (putlar), hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır/ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ⁹⁴ ayetinde, yaratmaya ve nimet vermeye kadir olmadıkları gerekçesiyle putlara ibadet etmeyi, “Hiç şüphesiz Allah, onların gizleyeceklerini de açıklayacaklarını da bilir/ جَرَمَ أَنْ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا يُبْسِرُونَ وَمَا يُعْلَمُونَ⁹⁵ ayetinde de, ilah olanın gizliyi de açığı da bilmesi gerektiğini ileri sürerek, putların, hiçbir şey bilip anlamayan cansız varlıklar olduğunu, dolayısıyla onlara ibadetin yerinde bir davranış olmayacağını bildirmiştir.

Söz konusu ayetlerde putlar birçok noksan sıfatla nitelendirilmiştir. Onların hiçbir şey yaratamayacakları gibi kendilerinin de başkasının mahlûku olduklarına⁹⁶, yaratmaya ve nimet vermeye kadir olmadıklarına dikkat çekilmiştir. “Onlar diriler değil, ölülerdir”⁹⁷ ifadesiyle, onlar gerçekten ilah olsalardı, ölmeyen, hep diri olan varlıklar olurlardı, denilerek putları ilah olarak gören müşriklere “Durum sizin söylediğiniz gibi değil, aksine onlar ölülerdir, hiçbir şey bilemezler”⁹⁸ mesajı verilmiştir.

---

⁹⁰ Nahl, 16/15-16.

⁹¹ Nahl, 16/17.

⁹² Nahl, 16/20.

⁹³ Nahl, 16/21.

⁹⁴ Nahl, 16/20.

⁹⁵ Nahl, 16/23.

⁹⁶ Nahl, 16/20.

⁹⁷ Nahl, 16/21.

⁹⁸ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XX, s. 15.

22. Ayette Allah'tan başka tapınlan bütün ilahlar reddedilmekte bunun yerine ortağı olmayan tek bir Allah inancı ikame edilmektedir.⁹⁹ Ayetin devamında ahireti inkâr eden müstekbir kimselerin tevhid ilkesini kabul etmediği söylenmektedir. Zira Allah'ın vahdaniyetine inanmak belli başlı sorumlulukları yerine getirmeyi ve yapılan her şeyden ahirette hesaba çekilmeyi kabul etmeyi gerektirmektedir. Müşrikler ise kendi ikame ettikleri menfaat düzeninin bozulmasını istemedikleri için Allah'ı ve ahireti ısrarla yalanlıyorlardı.

23. Ayette Allah'ın, müşriklerin kalplerinde gizlemiş oldukları kibirlenmeyi de, açığa vurdukları inkâr ve ifiralarını da bildiği ifade edilmektedir.¹⁰⁰ Razi, müşriklerin içinde bulunduğu bu Hakk'ı inkâr durumunun; taklitten, atalarının inançlarını destekleme tutkularından, tekebbür ve kibirlerinden kaynaklandığını söylemektedir.¹⁰¹

Müşriklerin müstekbir davranmaları onların ahirete iman etmeyişlerinden kaynaklanmaktadır.¹⁰² Zira Kur'an'ın diğer ayetlerinde onların ahirete inanmadıkları için bize melek indirilmeli ya da Rabbimizi görmeli değil miydik¹⁰³, hayat; dünya hayatından başkası değildir, bizi ancak zaman öldürür¹⁰⁴ gibi söylemlerine yer verilmektedir.¹⁰⁵

Ayetin sonunda “Allah müstekbirleri sevmez/ لا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ” buyrulmaktadır. Allah'ın müşrikleri sevmemesi onların hakikate karşı müstekbir davranmaları sebebiyleydi. Zira onlar Allah'ın bir olduğu ve Hz. Muhammed'in O'nun elçisi olduğu gerçeğini kabul etmiyorlardı. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de yer alan önceki peygamberler ve onların ümmetleriyle ilgili anlatımlar için “öncekilerin masalları/ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ” diyerek ifirada bulunuyorlardı. İşte bu sebeplerden dolayı Allah Teâlâ, kendisinden başkasını ilah edinerek müstekbir davrananları sevmemektedir.¹⁰⁶

Müstekbir kimselerin kim olduğuna dair rivayetlerde şu bilgi yer almaktadır. Bir adam Rasulullah'a gelerek: “Ben güzelliği seviyorum. Kimsenin ayakkabı bağı

⁹⁹ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XIII, s. 127; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. III, s. 431.

¹⁰⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. XIII, s. 198; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. III, s.431.

¹⁰¹ Fahrudin Er-Râzi, *a.g.e.*, XX, s. 17.

¹⁰² İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XIII, s. 128.

¹⁰³ Furkan, 25/21.

¹⁰⁴ Casiye, 45/24.

¹⁰⁵ Müşriklerin ahiret inancını reddetmeleri ile ilgili örnek ayetler için bkz. Müminun, 23/36; Sebe, 34/3; Nâziat, 79/ 10-12; Şuâra, 26/137; Câsiye, 45/22.

¹⁰⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. XIII, s. 198; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. III, s. 431.

ile bile olsa beni bu hususta geçmesinden hoşlanmıyorum. Ey Allah'ın Rasulü, bu kibre girer mi" diye sordu. Peygamber Efendimiz bu soruya "Hayır, kibir hakkı iptal, insanları tahkir etmektir"¹⁰⁷ diyerek cevap verdi.

Peygamber Efendimiz bir hadisinde kibrin ne derece büyük bir günah olduğunu şöyle açıklamıştır: "Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan hiçbir kimse cehenneme girmez, kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan hiçbir kimse de cennete giremez."¹⁰⁸ Razi ayetin bağlamından hareketle müstebkir kimselere dair şunları söyler: "Ahirete inanıp, ebedî mükâfâtı elde etmeyi arzulayan ve ebedî azaba düşmekten korkan kimseler, delilleri, teşvikleri ve sakındırmaları duyup dinlediklerinde, azaba düşmekten endişe duyarlar ve duydukları şeyler üzerinde inceden inceye düşünüp tefekkür ederek batıldan Hakk'a dönerler. Ama âhirete inanmayan, onu kabul etmeyen kimseler, mükâfat elde etme arzusu duymaz ve cezaya uğramaktan endişe etmezler, böylece kendi görüş ve inançlarına uymayan her sözü reddeder, başkalarının sözüne kulak verme hususunda kibir gösterir, cehalet ve dalâlete saplanır kalırlar."¹⁰⁹

Razi, ayetteki büyüklük taslama ifadesini ahirete iman etmemeleri sebebiyle müşriklerin hakikate kulak asmaması şeklinde yorumlamıştır. Ahirete iman eden kimselerin ise aklederek nasihatlere uyduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Allah'ın sevmediği müstebkir kullar, âhireti inkâr eden bu konuda başkalarının sözünü dinlemekten imtina ederek kendilerini her şeyden müstağni gören kibirli insanlardır.

Seyyid Kutup, tevhid ve ahiret inancı arasında sıkı bir bağ olduğunu söyleyerek bu ayetle ilgili şu yorumda bulunmuştur. "Allah'ın birliğine iman ile ahirete iman konularına aynı bağlam içerisinde yer verilmektedir. Hatta biri diğerinin varlığı için bir delil olarak kullanılmaktadır. Zira tek olan Allah'a kulluk ile yeniden dirilerek insanın iyi-kötü yaptıklarının karşılığını görme anlamına gelen ahiret inancı arasında yakın bir ilişki vardır. Dolayısıyla tek olan yaratıcının hikmeti, ceza ve mükâfat vermedeki adaleti ancak ahiret inancı ile yerini bulmaktadır."¹¹⁰

Ahiret inancının gereğini bu sözlerle ifade eden Kutup, sözlerini şöyle sürdürür: "Surenin akışı içinde ele alınan yaratılış ayetleri, nimet ayetleri ve ilimle ilgili ayetler, "İlahınız tek ilahtır" ilkesini ortaya koymaya yöneliktir. Evrenin

¹⁰⁷ İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. VII, s. 2280.

¹⁰⁸ Müslim, İman, 147, 148, 149.

¹⁰⁹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XX, s. 17.

¹¹⁰ Kutup, *a.g.e.*, c. IX, s. 178.

yasalarında ve bu yasaların ahengi ve yardımlaşmasında bu gerçeğin etkileri apaçık olarak görülmektedir. Bu gerçeğe teslim olup kabullenmeyen ve Allah'ın varlığı, hikmeti ve adaletinin bir gereği olan ahirete inanmayan müşriklerin inanmama nedenleri, ayetlerin eksikliği ve kesin delillerin bulunmayışı değildir.”¹¹¹

Kutup, bundan sonra müşriklerin inanmama nedenleri üzerinde durmaktadır. Ona göre “Asıl neden, onların yapılarında ve karakterlerinde gizlenmiş bulunmaktadır. Onların kalpleri kötü ve inkârcıdır. Gözleri önündeki ayetleri kabullenmeye yanaşmamaktadır. Üstelik onlar büyüklük de taslayanlardır. Delillere teslim olmayı, Allah'a ve elçisine bağlanmayı istemeyenlerdir. Dolayısıyla onların hastalığı köklüdür. Hastalık onların karakterlerinde ve kalplerinde gizlidir. Onları yaratan Allah, bu hallerini de bilmektedir. Onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını da görmektedir. İşte bu sebeple ayette "O, gerçeğe sırt çeviren kendini beğenmişleri kesinlikle sevmez" buyrulmaktadır. Zira büyüklük taslayan kalbin ikna olması ve teslim olması beklenemez.”¹¹²

Mevdudi de Kutup gibi müşriklerin karakter yapılarını göz önünde bulundurarak ayeti değerlendirmiştir. Ona göre "Ahiret hayatına inanmayanlar, o denli sorumsuz, başıboş ve bu dünya hayatı ile o denli sarhoş oldular ki herhangi bir gerçeği inkâr etmekte, hakka hiçbir değer vermemek ve onu önemsememekte bir an bile tereddüt etmez hale geldiler. Bu nedenle onlar kendilerine herhangi bir ahlâkî sınırlama uygulamaya hazır değildiler ve uydukları yolun doğru mu yanlış mı olduğunu araştırmaya hiçbir ihtiyaç duymazlar.”¹¹³

Söz konusu ayetin siyak ve sibakına baktığımız zaman Allah Teâlâ'nın kullarına sunduğu bin bir çeşit nimetten söz edildiği ve yaratıcı olarak kendisinde bulunan sıfatların hiç birisinin müşriklerin taptıkları ilahlar da olmadığını kıyas edildiği görülmektedir. İşte bu apaçık ayetler, alametler ve deliller olmasına rağmen Allah, kendilerini bundan müstağni görerek büyüklük taslayanları ve yaptıklarından hesaba çekilmeyeceklerini düşünenleri Allah'ın kendilerine sunduğu hakikatlere müstekbir davranmaları sebebiyle sevmediğini söylemektedir.

---

¹¹¹ Kutup, *a.g.e.*, c. IX, s. 179.

¹¹² Kutup, *a.g.e.*, a.y.

¹¹³ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yay., İstanbul, t.y., c. III, s. 19.

2.1.4. Şımaranlar/ المُفْسِدِينَ ve Bozguncular / الْفَرَجِينَ

Kasas Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Şımarık ve Bozguncu Kullar

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرَجِينَ

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

“Karun, Musa'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez.”¹¹⁴

“Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.”¹¹⁵

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın sevmediği kul özelliklerinden ikisinin peş peşe zikredildiği ayetler sadece bunlardır. Kasas Suresi'nde sevilmeyen iki kul özelliğinin art arda geçtiği bu ayetlerde Karun'dan söz edilmektedir. Birinci ayette Allah'ın kibirlenerek “şımaranları / الْفَرَجِينَ” sevmediği söylenirken ikinci ayette “bozguncuları/ الْمُفْسِدِينَ” sevmediği söylenmektedir.

Kasas Suresi'nde Hz. Musa'nın hayatına ve Firavunla arasında geçen diyaloga genişçe yer verilmektedir. Sure'de Firavun'un İsrailoğullarına yaptığı zulümden¹¹⁶, Hz. Musa'nın Nil Nehri'nde Firavun'un adamları tarafından bulunarak Firavun'un evinde yetişmesinden¹¹⁷, Hz. Musa'ya Peygamberlik verilmesinden¹¹⁸ ve O'nun kasıtsız olarak bir Kıptiyi öldürmesi neticesinde¹¹⁹ şehirden kaçmasından¹²⁰, Hz. Şuayb'e çobanlık yaparak O'nun kızıyla evlenmesinden¹²¹,

¹¹⁴ Kasas, 28/76.

¹¹⁵ Kasas, 28/77.

¹¹⁶ Kasas, 28/4.

¹¹⁷ Kasas, 28/8-9.

¹¹⁸ Kasas, 28/14.

¹¹⁹ Kasas, 28/15.

¹²⁰ Kasas, 28/21.

¹²¹ Kasas, 28/26-27.

kardeşi Hz. Harun ile Firavun ve kavmini Hakk'a davet etmesinden¹²² ve neticede Firavun ile kavminin Hakk'ı inkârları sebebiyle helakinden¹²³ söz edilmektedir.

Kur'an geçmişe ait bu ibretlik anlatımlardan sonra "Rasulüm! Musa'ya seslendiğimiz zaman, sen Tur'un yanında değildin"¹²⁴ diyerek sözü ayetlerin nazil olduğu dönemde yaşayanlara getirmiştir. Bu yöntemle Peygamberimiz'e inanmayan müşriklere, Hz. Musa'ya iman etmeyen Firavun ile kavminin helak edilmesi ibret olarak sunulmuştur¹²⁵. Dolayısıyla söz konusu ayetler, Mekke müşrikleri için bir tehdit iken, onların baskı ve zulmü altında bunalmış Müslümanlar için ise bir destek ve teselli ifade etmektedir.

Sure'de Karun örneğiyle müminin dünya malıyla ilişkisinde takınması gereken tutumun nasıl olması gerektiği söylenmektedir. Müminlere verdiği mesajlarla Allah; her şeyi kendi gücü ve kudretiyle yönlendirdiğini, göklere ve yere egemen tek güç ve otorite olduğunu, kendisine inananları sürekli desteklediğini göstermektedir.

Kasas Suresi'nde Hz. Musa aleyhisselâmın kıssası, ilk defa karşılaşılan bir hadise tarzında anlatılmakta ve Kur'an kıssalarının anlatım amacına paralel olarak bazı önemli uyarılara ve öğütlere de yer verilmektedir. Bu anlamda hâkimiyet ve iktidarın şahsında somutlaştırıldığı Firavun'un karşısında görünürde hiçbir gücü ve desteği bulunmayan Hz. Musa ile O'nun safında yer alanların; Allah'a kullukları ve peygambere teslimiyetleri konusunda geri adım atmamaları halinde kesinlikle başarıya ulaşacaklarına işaret edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Ayrıca Sure'de Peygamber Efendimizin Allah'tan vahiy aldığına dair sözlerinin doğruluğuna vurgu yapılarak müşriklerin itiraz ve karşı çıkışları sert bir dille reddedilmektedir¹²⁶. Hz. Musa ile Peygamberimiz'in tebliğleri arasındaki ortak noktaya dikkat çekilerek her ikisinin de aynı kaynaktan vahiy alan Allah elçileri oldukları hususu vurgulanmaktadır.¹²⁷ Bu noktada Mekke'de Peygamberimiz ile

¹²² Kasas, 28/34-37.

¹²³ Kasas, 28/40.

¹²⁴ Kasas, 28/44 ve 46. Ayetlerdeki hitaplar: وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ, وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ, وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحْمَةً مِن رَّبِّكَ لِنُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَنَا لَهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

¹²⁵ Kasas, 28/46-48.

¹²⁶ Kasas, 28/47.

¹²⁷ Kasas, 28/48-75.

Mekke müşrikleri arasında yaşanan mücadelenin aynısının Hz. Musa ile Firavun arasında da yaşanmış olduğu mesajı verilmektedir¹²⁸.

Diğer taraftan Sure'de Peygamber Efendimiz'e "Sevdiği ve hidayetini arzu ettiği bir kimseye hidayet etmesinin mümkün olmayacağı, ne kadar çabalarsa çabalasın gücünün bu işe yetmeyeceği, hidayetini sadece Allah'ın dilemesiyle olacağı"¹²⁹ bildirilmektedir.

Sure'nin devamında dünya hayatının geçiciliğine ve bağlanmaya değmez oluşuna dikkat çekilmektedir. Söz konusu ayetlerde âhireti unutan, Allah ve Rasulüne karşı savaş açan, refah içinde şırmış toplumların helâk yasasına mahkûm oldukları haber verilmektedir¹³⁰. Bunun için de kıyamet sahnelerinin bazı bölümleri tasvir edilmekte, bu konuda kevnî delillere yer verilmektedir¹³¹.

Kasas Suresi'nin son bölümünde¹³² ise Karun kıssası anlatılmaktadır. Karun Hz. Musa'nın kavminden¹³³ olup büyük bir dünya servetine¹³⁴ sahipti. Bu serveti sebebiyle o kibirlenip böbürlenerek azgınlık etmişti.¹³⁵

76. Ayette Karun'a hazinelerin verilmiş olduğu, onun bunlara aldandığı, hazinelerin Firavun'u Allah'ın azabından korumadığı gibi Karun'u da korumadığını söylenmektedir. Bu ifadeyle Allah ve Rasulüne inanmayanlara "Siz Ey Müşrikler! Sayınız da, malınız da Karun ve Firavun'dan fazla değildir. Firavun'a askerlerinin ve mallarının faydası olmadı, Karun'a da Musa'ya akrabalığının da hazinelerinin de bir faydası olmadı"¹³⁶ mesajı verilmektedir. Zira Kur'an-ı Kerim'de Firavun, siyasi zulüm ve despotluğun simgesi kabul edilirken Karun da ekonomik despotluk ve

¹²⁸ Kasas, 28/51-58.

¹²⁹ Kasas, 28/56.

¹³⁰ Kasas, 28/58-60.

¹³¹ Kasas, 28/63-75.

¹³² Kasas, 28/76-82.

¹³³ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 707; Taberi, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 310-311; Kurtubi, *a.g.e.*, c. XVI, s. 312; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. IV, s. 522.

¹³⁴ Rivayetlerde Karun'un hazinelerinin anahtarlarını altmış katırın taşıdığı yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 311-312.

¹³⁵ Karun'un azgınlığı hakkında söylenenler için bkz. Kurtubi, *a.g.e.*, c. XVI, s. 315; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXV, s. 15-16.

1. Onun azgınlığı, elbisesini bir karış uzun yapması idi. Bu açıklamayı Şehr b. Havşeb yapmıştır. Onun azgınlığı Yüce Allah'ı inkâr ederek kâfir olmasıdır. Bu açıklamayı ed-Dahhâk yapmıştır.
2. Azgınlığının sebebi mal ve evlâdının çokluğu idi. Karun sahip oldukları sebebiyle kavmini hafife alıp küçümsüyordu. Bu da Katade'nin görüşüdür.
3. Onun azgınlığı, Yüce Allah'ın kendisine vermiş olduğu hazineleri bilgi ve bu husustaki becerisi dolayısıyla kendi kendisine nisbet etmesi idi. Bunı da İbn Bahr söylemiştir.
4. Azgınlığının "Eğer peygamberlik Musa'ya, kurban kesme yeri ve kurban da Harun'a ait ise, peki ya benim neyim var?" demesi sebebiyle kıskançlığı olduğu da söylenmiştir.

¹³⁶ Kurtubi, *a.g.e.*, XVI, s. 312.

vurgunculuk hususunda bir simge kabul edilmektedir.¹³⁷ Olumsuz örnekler olarak sunulan Karun ile Firavun'un yaptıkları neticesinde helak edilmeleri, inanmayan ve insanlara zulmeden kimselerin nihai sonunu göstermektedir.

Söz konusu ayetin devamında kavmi Karun'u, "Allah şımaranları sevmez/ إِنَّ الْفَرِحِينَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ " diye uyarmakta ve ona sahip olduğu malın cazibesine kendisini kaptırmasından ve malı ile övünmesinden uzaklaşma çağrısında bulunmaktadır. Bu çağrıyla kavmi Karun'un elindeki mal ve mülkün asıl sahibinin Allah olduğunu ona hatırlatmakta ve Allah'ın böyle kullarını sevmediğini belirtmektedir.¹³⁸

Kutup'un deyimiyle ayette Karun'a ve onun yolunda olan haleflerine şu çağrılar yapılmaktadır: "Mala güvenmekten, servet biriktirmekten, mal-mülk sevgisi ile dopdolu olmaktan kaynaklanan kibre kapılıp şımarma. Nimeti kendisine bahşedeni unutan, bu nimete karşı gerekli olan hamd ve şükür görevini yerine getirmeyen azgınlar gibi şımarıp kendinden geçme. Malın cazibesine kapılan, kalbini mal sevgisi ile dolduran, aklını hep onun için çalıştıran, elde ettiği bu servetle de küstahlaşıp Allah'ın kullarına karşı büyüklük taslayan kimseler gibi şımarma"¹³⁹.

Razi; İsrailoğullarının "Şımarma, çünkü Allah şımaranları sevmez." ifadesiyle, şımarması ve dünyaya olan hırsı sebebiyle ahiretten gafil kılacak bir halin Karun'a arz olmasını istememelerinin kastedildiğini söylemektedir.¹⁴⁰ Zira ahiretten gafil olarak yaşama, insanın hiçbir ölçüye uymaması ve dolayısıyla bozgunculardan olması sonucunu doğurmaktadır.

Ayette "şımarık/الْفَرِحِينَ" olarak isimlendirilen kimseler kendilerine verilen nimetler için Allah'a şükretmeyen kimselerdir.¹⁴¹ Bu kimseler ellerindeki her şeyin asıl sahibi olarak kendilerini görmekte ve Allah'ı unutmaktadır. Dolayısıyla bu ayet başta Karun olmak üzere bu özelliğe sahip tüm insanları kapsamaktadır.

¹³⁷ Elmalı, *a.g.e.*, c. XX, s. 403.

¹³⁸ İbn Kesir "Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma, çünkü Allah, şımarıkları sevmez." Ayetiyle ilgili şunları söylemektedir. "Kavminin salih kişileri, içinde bulunduğu durum hakkında ona nasihatte bulunmuş, bir nasihat ve irşat olarak ona şöyle demişlerdi: içinde bulunduğu durumla şımarma, sevinme. Sana verilmiş olan mallarla azıp şımarıncasın. Zira Allah, şımarıkları sevmez." Bkz. İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XI, s. 16239-6240; Sâbuni de Safvetü't Tefasir'de aynı yorumu yapmıştır. Muhammed Ali Es- Sâbuni, *Safvetü't-Tefasir*, çev: Nedim Yılmaz, Sadrettin Gümüş Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014, c. IV, s. 452-453.

¹³⁹ Kutup, *a.g.e.*, c. XI, s. 299

¹⁴⁰ Fahreddin Razi, *a.g.e.*, c. XXV, s. 15

¹⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XX, s. 175; Taberi, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 320-321.

77. Ayette kavminin Karun'a uyarısı devam etmektedir. Kutub ayetteki "Allah'ın sana verdiği bu servet içinde ahiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma" ifadesiyle ilahi hayat sisteminin dengeli oluşuna vurgu yapıldığını söylemektedir. Ona göre "Bu sistem, mal varlığı bulunan kimsenin kalbini ahirete bağlar. Bununla beraber onu bu dünya hayatının nimetlerinden yararlanmaktan alıkoymaz. Tam tersine, onu bu nimetlerden yararlanmaya teşvik eder ve bu konuda ona bazı yükümlülükler getirir. Hayatı ihmal eden, hayatla bağlarını zayıflatan mistikler gibi dünya nimetlerinden el-etek çekmesine engel olur. Zira yüce Allah, hayatın güzelliklerini insanlar yararlınsınlar, yeryüzünde çalışsınlar, bu güzellikleri geliştirip daha iyisini elde etsinler diye yaratmıştır."¹⁴²

Kutub bundan sonra sözlerine ilahi hayat sisteminin amacının ahiret olduğunu vurgulayarak devam eder. "Amaç, hayatın gelişmesi, sürekli yenilenmesidir. İnsanın yeryüzündeki halifelik vazifesinin hedefine ulaşmasıdır. Ancak bu yararlanmada asıl amaç ahiret olmalıdır. İstikamet ahiret yolundan sapmamalıdır. Dünya nimetlerinden yararlanma, insanın yükümlülüklerini yerine getirmesine engel olmamalıdır. Böyle bir amaç dünya nimetlerinden ve güzelliklerinden yararlanma nimeti bahşeden yüce Allah'a şükretmenin, O'nun bağışını hoşnutlukla kabul etmenin, onlardan olumlu yönden yararlanmanın bir çeşididir."¹⁴³

Dolayısıyla Allah'ın koyduğu ilahi sistem, insan hayatında bir denge oluşturmaktadır. Bu sistemde dünya ve ahiret sarsılmaz bir denge içerisindedir. Dengeyi sağlayanlar halifelik vazifesini hakkıyla yerine getirirken dengeyi koruyamayanlar da dünya ve ahirette ziyana uğramaktadırlar.

"Dünyadan da nasibini unutma" buyruğu, Allah'ın nimetlerini, Allah'a itaat yolunda kullanmak¹⁴⁴ anlamına da gelmektedir. Ayetin devamındaki "ihسان etme/iyilik" vurgusu da bu manayı desteklemektedir. Zira kulun kendisine verilen nimetleri, Allah'a itaat yolunda kullanması "ihسان/ iyilik" olarak nitelendirilirken, Allah'ı inkârda kullanması yeryüzünde "fesat/bozgunculuk"¹⁴⁵ çıkarma olarak nitelendirilmektedir.

¹⁴² Kutub, *a.g.e.*, c. XI, s. 300.

¹⁴³ Kutub, *a.g.e.*, c. XI, s. 300.

¹⁴⁴ Kurtubi, *a.g.e.*, *a.g.e.*, c. XVI, s. 319.

¹⁴⁵ "FeSaD"/"فساد" kavramının zıt anlamlısı "SaLaH/ صلاح" kavramıdır. Bu kavramların birlikte kullanımı için bkz. Âraf, 7/56, 85, 142; Bakara, 2/11, 205, 220; Şuâra, 26/152; Neml, 27/48;

Mevdudî, Peygamberimiz'e nazil olduğu dönem itibariyle değerlendirerek ayetin mesajını öne çıkarıcı bir yorumda bulunmuştur. Ona göre "Peygamber Efendimiz'in mesajının, bütün kavmi çıkarları tersyüz edeceğinden korkanlar, aslında büyük sermayedarlar, faizciler ve Mekke kapitalistleriydi. Bu tipler, uluslararası ticaret ve faizcilik yüzünden zamanlarının Karun'ları haline gelmişlerdi. Bunlar asıl hakikatin azamî derecede servet kazanıp biriktirmek olduğuna inanan kimselerdi."¹⁴⁶

Mevdudî Karun ile Peygamberimiz döneminde yaşayan kodamanlar arasında bu kıyası yaptıktan sonra bu kimselere ilgiyle bakanlar hakkında ise şunları söylemektedir: "Öte tarafta ise bu kodamanlara özlem dolu gözlerle bakıp bir an önce bu insanların ulaştığı zenginliğe büyük bir ihtirasla ulaşmak isteyen halk vardı. Böyle para ihtirasıyla yüklü bir atmosferde insanlar, Peygamberimiz'in (s.a) tevhide, ahirete ve manevi bir yasaya yaptığı davetin kabul edilmesi halinde Kureyş'in yalnız ticarî değil, ekonomik açıdan da yıkımına yol açacağı şeklinde bir delile sahip oldukları düşüncesindeydiler."¹⁴⁷

Karun'a "Allah'ın sana vermiş olduğu şeylerde ahiret yurdunu ara" emri, Allah'ın kendisine vermiş olduğu servetin onu inkâra sürükleyerek ahireti unutturduğunu; yeryüzünde bozgunculuk yapma" emri ise Karun'un malını insanları Allah yolundan alıkoymak için sarf ettiğini göstermektedir.¹⁴⁸

Karun'un bozgunculuğu sahip olduğu hazineyi vurgun için saklayıp, servetini piyasadan çekmekti.¹⁴⁹ Zira o malının kendisine ilmi¹⁵⁰ sayesinde verildiğini iddia ederek malın asıl sahibi olan Allah'ı ve insanların ondaki hakkını görmezden geliyordu. Bu durum sebebiyle kavmindeki iman sahibi insanlar ona gerçeği hatırlatmıştı.

Kavmi Karun'a nasihatte bulunup onu hayra irşad ettiklerinde Karun onlara şöyle dedi: "Ben sizin söylediklerinize muhtaç değilim. Zira Allah Teâlâ benim bu

---

Yunus, 10/81. İbn Aşur ise fesad kavramının zıt anlamlısının "ihسان" olduğunu söylemiştir. İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XX, s. 180.

¹⁴⁶ Mevdudî, *a.g.e.*, c. IV, s. 210.

¹⁴⁷ Mevdudî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁴⁸ Maturidî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 201.

¹⁴⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, c. XX, s. 403.

¹⁵⁰ Kasas, 28/78.

mala lâayık olduğunu bildiği için, benim bilgim ve bu malı toplama şeklindeki tecrübem sayesinde bana bu malı verdi.”¹⁵¹

Karun’un yaşam şeklini, kibrini ve sonunu gördükten sonra şu ilkeyi çıkarmamız mümkündür: İnsanın, hayır ve lütfü kendi nefesine nispet etmesi ya da verilen nimete layık olduğunu iddia ederek kendini aldatması onun cahilliğine işarettir. Verilen nimet imtihan ve istidrac için olabilir. Bu sebeple Karun’un malının çokluğuyla gururlanması ve kendisinin buna layık olduğunu iddia etmesi onun hakikatten saparak batıla sürüklenmesine sebep olmuştur.¹⁵² Neticede bu hal üzere bulunması sebebiyle Karun, Allah tarafından tüm sahip olduklarıyla birlikte yerin dibine geçirilerek helak edilmiştir.¹⁵³

Karun kıssasında, dünya malının fâni oluşu, dünyanın ve içindekilerin tümünün sahibinin sadece Allah olduğu, dolayısıyla sahibinin istediği yerde kullanılması gerektiği ifade edilmektedir. Öte yandan bu kıssa, dolaylı olarak hem Mekke müşrikleri arasındaki şımarık, Karun karakterli servet sahipleri, hem de bu kesime imrenen, onların yerinde olmak isteyen müminler için çok büyük ibretler ve uyarılar ihtiva etmektedir.

Hz. Musa ve Peygamber Efendimizin karşılaştığı sorunların aynılığını düşündüğümüzde Mekke Toplumunun Karun’unun kim olabileceği sorusu gündeme gelmektedir. Hz. Musa’nın doğru yola davet mesajını inkâr eden Karun’un timsali Peygamberimiz’in davetini geri çeviren Mekke toplumundaki Ebu Leheb’e benzemektedir.¹⁵⁴ Karun ile Ebu Leheb şu hususlarda ortaklırlar. Karun da Ebu Leheb de içinde buldukları dönemin Peygamberi ile aynı kavimdendi. İkiisi de zengin ve topluma yön veren itibarlı grubun içerisindeydi ve ikisi de haddi aşan Allah’ın emirlerine muhalefet eden mazlumları ezen kibirli kimselerdi. İkiisi de ihtiras ve menfaatlerini koruma kaygısına düşmüş kendisini büyüklük hissiyatından kurtaramamış kişilerdi. İkiiside maddeperest zihniyeti olan asabiyet ruhu taşıyan ve menfi sıfatları kendilerinde toplamış kişiliklerdi. Ve sonuçta ikisinin de ölümü acı bir son ile olmuştur.

---

¹⁵¹ Zuhayli, *a.g.e.*, c. X, s. 450; Sâbuni, *a.g.e.*, c. IV, s. 453.

¹⁵² Zuhayli, *a.g.e.*, c. X, s. 453.

¹⁵³ Kasas, 28/81.

¹⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. XX, s. 174.

Karun kıssasının hemen arkasından gelen iki ayette¹⁵⁵ ise yeryüzünde büyüklük taslamaktan, sahip olduğu nimetler sebebiyle insanlara tepeden bakmaktan, böylece yeryüzünde Allah'ın düzenini bozmaktan ve fesat çıkarmaktan sakınanların âhirette kurtuluşa erecekleri müjdelenmektedir. Allah'ın kontrolünde muhsince bir hayat yaşayanların yaptıkları amellere onların daha güzeliyle karşılık verileceği, kötülük yapanların da işlediklerinin dengiyle cezalandırılacakları belirtilerek kıssadan çıkarılması gereken derslere işaret edilmektedir.

Karun, yeryüzünde kibirlenmesi ve bozgunculuk etmesi sebebiyle Allah'ın sevmediği kul özelliklerinin tipolojisiydi. Allah'ın sevdiği ve ahirette mükâfat vaat ettiği kullar ise sahip oldukları şeyler sebebiyle kibirlenmeyen, birikimlerine güvenip bozgunculuk yapmayan ve Allah'ın kendilerine verdiği her şeyde Allah'ın ve insanların haklarını gözetenlerdir.

2.1.5. Hakikati Görmezden Gelmede Israrlı Olanlar / الْكَافِرِينَ

Rum Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği İnkâr Eden Kullar

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

“Zira Allah, iman edip iyi işler yapanlara kendi lütfundan karşılık verecektir. Şüphesiz O, kâfirleri sevmez.”¹⁵⁶

Rum Suresi'nin nüzul ortamını incelediğimizde şu manzarayla karşılaşmaktayız. Sure Mekke'de zuhur eden bir dinin yavaş yavaş tanınmaya başladığı bir dönemde nazil olmuştur. Bu süreçte cahiliye inancıyla İslam arasında bir var oluş kavgası sürmekteydi. Mücadelenin bir tarafında Allah'ın gönderdiği bu yeni dine giren Müslümanlar diğer tarafında ise bu dini kabul etmemekte direnen müşrikler vardı. Savaşta gün geçtikçe azalan taraf müşrikler, artan, çoğalan, güçlenen tarafta Müslümanlardı.

İslâm'ın zuhur ettiği Mekke'de durum böyle olduğu gibi dış dünyada da aynı savaş sürmekteydi. Hristiyan Bizans ile putperest-ateşperest İran arasında cereyan eden bir savaş vardı. O günün en büyük güçlerinden biri olan Bizans bozulmuş ve

¹⁵⁵ Kasas, 28/83-84.

¹⁵⁶ Rum, 30/45.

tahrif edilmiş de olsa İsa (a.s)’a ve İncil’e inandıklarını, tevhid dinine mensup olduklarını iddia ediyorlar, ikinci güç olan İran da putperestliğe inanarak ateşe tapıyordu. İşte bu surenin nazil oluşundan kısa bir zaman önce İran, Bizans’a galip gelmişti. Putperestler ve Mecusiler tevhid dininin savunucusu olanlara galebe çalmışlardı. Şirk dünyasının, ehli kitaba karşı sağladığı bu galibiyet Mekke’de de etkisini göstermişti. Kendi inançlarının galibiyeti Mekke müşriklerini son derece sevindirmiş ve Müslümanlara “Bakın bizim inancımız sizin inancınıza galip geldi, yakında bizler de sizi ve dininizi bitireceğiz” diye kibirlenerek tehditler savurmaya başlamışlardı. Sevinen taraf putperestler, üzülen taraf ise Müslümanlardı.¹⁵⁷

İşte böyle bir ortamda nazil olan bu sure, Rumların İranlılar karşısındaki mağlubiyetini haber vermektedir. Fakat çok kısa bir zaman sonra Sure’de Rumların İran’a, tevhidin şirke karşı galip geleceği müjdelenmektedir.¹⁵⁸

Bundan sonra Allah’ı inkâr eden kimselere deliller¹⁵⁹ sunulmuş ve onlar, karşılaştıkları muhtemel son¹⁶⁰ hakkında uyarılmışlardır. İman eden kimseler ile inkâr eden kimselerin ahiret hallerinden¹⁶¹ söz edilmiştir.

20-25. Ayet-i kerimeleri arasında ahiret inancını ispatlamak için kâinattan ayetler sunulmaktadır. Kâinattan delil olarak gösterilen bu kevnî ayetler tevhid inancını da desteklemektedir. Bu ayetlerde Allahın insanı ilk olarak topraktan yaratması¹⁶², ona kendi cinsinden eşler var etmesi¹⁶³, göklerle yerin inşası, insanların dillerinin ve renklerinin farklı olması¹⁶⁴, gece ve gündüzün gerek uyku gerekse rızık için yaratılması¹⁶⁵, şimşek ve yağmur¹⁶⁶, göğün ve yerin O’nun emriyle sabit durması¹⁶⁷ Allah’ın kudretinin delilleri olarak sunulmaktadır.¹⁶⁸

26-29. Ayet-i kerimeleri arasında yerin ve göğün hükümlerinin hiç bir ortağı olmaksızın Allah’a ait olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda insan için en fitri hayat tarzının sadece bir tek Allah’a ibadet olduğu vurgulanmaktadır. 28. ayette

¹⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtubi, *a.g.e.*, c. XVI, s. 392; Mevdudi, *a.g.e.*, c. IV, s. 274-275.

¹⁵⁸ Rum, 30/2-5.

¹⁵⁹ Rum, 30/8-9.

¹⁶⁰ Rum, 30/10.

¹⁶¹ Rum, 30/15-16.

¹⁶² Rum, 30/20.

¹⁶³ Rum, 30/21.

¹⁶⁴ Rum, 30/22.

¹⁶⁵ Rum, 30/23.

¹⁶⁶ Rum, 30/24.

¹⁶⁷ Rum, 30/25.

¹⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mevdudi, *a.g.e.*, c. IV, s. 277.

bu durum temsili bir anlatımla gözler önüne sunulmuştur. Ayette, insanların kendi cinslerinden aynı yaratılış evsafına sahip olan kölelerini bile kendilerine denk tutmaya, geçici dünya mülklerine bile onları kendilerine ortak etmeye rıza göstermedikleri gerçeğine işaret edilmiştir. O halde eşi ve benzeri olmayan Yüce Allah'a şirk koşmanın, O'nun mutlak mülkiyetine ortaklık atfetmenin ne kadar akıl almaz bir iş olduğu temsil yoluyla anlatılmış ve kölenin nasıl ki efendisiyle eşit haklara sahip olmadığı gibi kulun da Allah'la eşit haklara sahip olamayacağı vurgulanmıştır. Zira yaratılmış bir kul olarak köle ile efendisi arasında hiçbir fark yok iken müşrikler kendilerini "efendi" olarak görerek kölelerini kendileriyle eşit haklara sahip saymıyorlardı. İşte müşriklere "sizi de kölelerinizi de ben yarattığım halde siz kendinizi üstün görüyorsunuz fakat tek olan Allah'ın yanında başka ilahlara da taparak mülkünde O'na ortaklar izafe ediyorsanız" tenkidinde bulunulmuştur. Ayetin devamında akıl erdirecek kimseler için bu açıklamaların yapıldığı ifade edilmektedir.

30. Ayette ise "fitrat" a vurgu yapılmaktadır. Allah tarafından bütün insanların "dosdoğru dine/ الدِّينَ الْقَيِّمَ" yönelme anlamında kabiliyetli yaratılışına rağmen insanoğlunun aklını kullanmaması ve hevasına tabi olması sebebiyle doğru yoldan ayrılıp Allah'a ortak koşanlardan¹⁶⁹ olduğu bildirilmektedir.

32. Ayetten 44. Ayete kadar da şirk koşanlardan ve bunların sonlarından bahsedilmektedir. Konumuzun merkezini oluşturan 45. Ayette ise Allah'ın salih amel işleyen kullarını lütfu ile mükâfatlandıracağı söylenirken inkâr eden kullarını ise sevmediği ifade edilmektedir.

İmansız amelin makbul olmayacağı gerekçesiyle 44. Ayette "Kim küfre saparsa, inkârı kendi aleyhinedir. Kim de salih amel işlerse, kendileri için (cennetteki yerlerine) hazırlanmış olurlar/ مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ" buyrulmaktadır. Ayette "Kim de iman ederse" sözü hafz edilerek "kim salih amel işlerse" denmiştir. Râzi ayetteki bu tercih için şu yorumda bulunmaktadır: "Allah Teâlâ, "Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhinedir. Kim de sâlih amelde bulunursa..." buyurmuş ama "Kim de iman ederse..." buyurmamıştır. Çünkü iman, ancak amel-i sâlih ile kemale erer, tam ve mükemmel olur. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ, mükellefi amel-i sâlihe teşvik etmek için, burada sadece amel-i sâlih'ten bahsetmiştir.

---

¹⁶⁹ Rum, 30/31.

İnkâra gelince, onunla beraber yapılan, amelin (işin-ibadetin) kıymeti yoktur. Çünkü bir iş imansız yapılıyorsa şayet hayırlı bir iş olsa da bu salih amel sayılmaz.¹⁷⁰

Söz konusu ayetlerde inananlara tembihte bulunulmakta, kâfirler inkârları sebebiyle uyarılırken mü'minler salih amelleri sebebiyle övülmektedir. Ayetlerde "Dosdoğru dine/ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ" tabi olmanın, Allah'a inanma ile O'nun sevgi ve rızasını kazanmayı gerektirdiği söylenmektedir. Buna karşılık kendileri için belirlenen yoldan ayrılarak inkârı seçen kulların kendi günahlarını yüklenerek Allah'ın sevgisinden ve lütfundan mahrum kalacağı belirtilmektedir.¹⁷¹

Allah'ın kuluyla olan mükâfat ve ceza işleyişine baktığımızda şu durumla karşılaşmaktayız. Yaratıcı olarak Allah bütün mahlûkatı yoktan var ederek ve bu var etmeyi de en güzel kıvamda¹⁷² meydana getirerek karşılıksız olarak kullara mükâfatın en büyüğünde bulunmuştur. Kâinatta var olan her şeyi, türlü türlü rızıkları insanın istifadesine sunmuştur. Ayrıca bu dünya hayatında kendisine yol gösterecek Peygamberler ve Kitaplar ile ona klavuzluk etmiştir. İşte Allah'ın kulundan salih amel isteği tüm bunlardan sonradır. Yapılan tüm uyarılara rağmen Allah'ı inkâr eden kâfirlerin karşılığı ceza, salih amel işleyen mü'minlerin karşılığı ise Allah'ın bol lütuf ve ihsanıdır.

İnkâr eden kimseler fitratlarını bozup kendi yaratılış özelliklerinin dışına çıkmaları sebebiyle Allah'tan uzaklaşmışlardır. Bu kimseler Allah'ın kendilerine Hakk'a tabi olmaları için verdiği görme ve duyma yetilerini¹⁷³ batılda kullanmış ve neticede sevilmeyen kullardan olmuşlardır.

Salih amel işleyen kullar ise Allah'a verdikleri iman vaadini yerine getirerek

¹⁷⁰ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXV, s. 130. Vehbe Zuhayli de Tefsiru'l-Münir'in de benzer bir yorum yapmıştır. Allah Teâlâ 44. Ayette "Kim iman ederse" dememiş, "Kim salih amel işlerse" demiştir. Zira makbul salih amel, ancak imandan sonra olur. Ayrıca iman salih amelle kemal bulur. Bunun özellikle zikredilmesi mükellefi buna teşvik etmek içindir. Küfre gelince, küfrün yanında amelin bir değeri ve ağırlığı yoktur. Amellere verilen karşılığın farklılık sebebi şu ayette belirtilen husustur: "Böylece Allah iman edip salih amel işleyenleri lütfuyla mükâfatlandıracaktır. Zira o kâfirleri sevmez." Yani mükâfatı veren benim. Salih amel işleyen müminlere lütuf ve ihsanıyla karşılık veririm. Kâfirlere gelince, hiç şüphesiz Allah onlara buğzeder ve onları cezalandırır. "Onun lütfuyla" ifadesi ise hiçbir kimsenin kendi ameliyle cennete giremeyeceğine, sadece Allah Teâlâ'nın lütfuyla cennete girebileceğine delâlet etmektedir. Dolayısıyla Allah Teâlâ küfür ve imanı kula isnad ettiğinde önce kâfiri zikretmekte ve şöyle buyurmaktadır: "Kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhinedir." Allah Teâlâ mükâfatı kendi nefesine isnad ettiğinde, ikram ve rahmeti ortaya çıkarmak için önce mümini zikretmekte ve şöyle buyurmaktadır: "Böylece Allah iman edip salih amel işleyenleri lütfuyla mükâfatlandıracaktır." Sonra da şöyle buyurmaktadır: "Zira o kâfirleri sevmez." Bu bilgiler için bkz. Vehbe Zuhayli, *a.g.e.*, c. XI, s. 102-104.

¹⁷¹ İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Ekin Yay., İstanbul, 1998, c. IV, s. 307.

¹⁷² Tin, 95/4.

¹⁷³ Örnek ayetler için bkz. Bakara, 2/17, 171; Maide, 5/71; En'âm, 6/39.

bu vaadi her hal ve hareketlerinde kanıtlamış kimselerdir. Neticede bu kullar fitrat çizgilerini korumaları ile Kur'an ve sünnet klavuzluğunda bir hayat sürmeleri sebebiyle Allah'ın azabıyla değil lütuf ve keremiyle muhatap olacaklardır.

Rivayetlerde salih amel işleyen kulların kendileri için hazırladıkları yerin kabir olduğu söylenmektedir.¹⁷⁴ Dolayısıyla salih amel işleyen kullar Allah'ın lütfu ve keremi ile mükâfatlandırılmış bir kabir hayatı yaşayacaklardır.

Ayetin sonunda Allah'ın iman edip salih amel işleyen kullarını lütfuyla mükâfatlandıracağı belirtilmiş hemen ardından O'nun inkâr edenleri sevmediği belirtilmiştir. Bu ifade tarzı bir kâfirin, küfrü sebebiyle karşılaşacağı zararların tümünü kapsayan çok geniş kapsamlı bir listedir. Çünkü Allah'ın sevmemesi, azabın doruk noktası demektir.¹⁷⁵ Zira kulun, Allah'ın kendisini sevmediğini bilmesi onun için sadece ahiret hayatında değil dünya hayatında da büyük yıkımlara sebep olacak bir durumdur.

Neticede Allah Teâlâ, kâinatta ve insanların kendi üzerinde gösterdiği tüm ayetlere kör ve sağır olan, geçmiş kavimlerin başlarına gelenlerden ibret almayan kullarını sevmediğini söylemektedir. Zira hakikate dair her şeyi örterek yok sayan kâfirler için yaptıklarının kendi aleyhlerine olduğunu ve tüm bunlar sebebiyle Allah'ın sevgisinden ve nihayette rahmet ve rızasından uzak kalacaklarını bildirmek onlar için en ağır cezadır.

2.1.6. Kendini Beğenip Övünenler/مُخْتَالٍ فَخُورٍ

Lokman Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Kendini Beğenip Övünen Kullar

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمَسَّ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

“Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez.”¹⁷⁶

¹⁷⁴ İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. IX, s. 3093; İbn Atıyye, *el- Muharraru'l-Veciz fi Tefsiri'l- Kitabi'l-Aziz*, Dar İbn Hazm, y.y.y., t.y., c. IV, s. 341; Taberi, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 516-517; Kurtubi, *a.g.e.*, c. XVI, s. 445.

¹⁷⁵ Bu yorum için bkz. Fahrudin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXV, s. 131; Mevdudi, *a.g.e.*, c. IV, s. 309.

¹⁷⁶ Lokman, 31/18.

Lokman Suresi, adını Surede ismi geçen Lokman aleyhisselamdan almıştır. Surenin konusu; Hz. Lokman'ın oğluna ve onun şahsında tüm Müslümanlara yönelik nasihatleridir. Muhtevasından da anlaşılacağı üzere Sure, Peygamber Efendimizin Mekke'de davetini ortaya koyduğu, inkâr ve karşı çıkışların başladığı, ama henüz işkencelerin hat safhaya ulaşmadığı bir dönemde nazil olmuştur.¹⁷⁷ Dolayısıyla Sure, Peygamberliğin 3. ve 4. yıllarına, 613-614 arasına tekabül etmektedir.

Sure'de İslâm'la şereflenmiş kimselere temel prensipler sunulmaktadır. İlk olarak Allah'a şirk koşmanın büyük bir zulüm olduğu söylenerek birinci temel esas ortaya konmuştur.¹⁷⁸ Bunun hemen ardından anne-babaya itaat emri¹⁷⁹ gelmektedir. Fakat bu emir mutlak bırakılmamış, Allah'ın hakkının söz konusu olduğu durumlar istisna tutularak¹⁸⁰ anne-babaya itaate sınırlama getirilmiştir.

Lokman as.'ın oğluna verdiği öğütler yaptığı bir şeyin, hardal tanesi kadar da olsa Allah'ın onu meydana çıkaracağı¹⁸¹, namazı dosdoğru kılması, iyiliği emredip kötülüğe mani olması ve başına gelen dertlere sabretmesi¹⁸² tavsiyeleriyle devam etmektedir. Bunun ardından Lokman as.'ın sosyal hayata ve insanlar arası ilişkilere dair nasihatleri yer almaktadır. Bunlar; insanlardan yüz çevirmeme, yeryüzünde kibirlenerek değil¹⁸³ de mutedil bir şekilde yürüme ve alçak bir sesle¹⁸⁴ konuşmadır.

Ayrıca Sure'de küfür ve şirkin mantıksızlığı, iman ve tevhidin geçerliliği anlatılmaktadır.¹⁸⁵ Körü körüne atalarının yolunu ve inancını sürdürenlerin şeytanın alevli ateş çağrısına uyan kimseler olduğu söylenmektedir.¹⁸⁶ İnsanlar akıllarını kullanmaya ve Allah'tan gelen vahye kulak vermeye davet edilmektedir.¹⁸⁷ İnsanların, gerek Allah'ın kâinatta yarattığı kevnî ayetlerine gerekse elçisine gönderdiği kitabının âyetlerine bakarak hakikate ulaşması¹⁸⁸ amaçlanmaktadır.

18. Ayette Allah'ın sevmediği kul özelliği olarak zikredilen durum ise insanlardan yüz çevirerek böbürlenme ve kibirli yürümedir. "Yüz çevirerek

¹⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mevdudi, *a.g.e.*, c. IV, s. 317.

¹⁷⁸ Lokman, 31/13.

¹⁷⁹ Lokman, 31/14.

¹⁸⁰ Lokman, 31/15.

¹⁸¹ Lokman, 31/16.

¹⁸² Lokman, 31/17.

¹⁸³ Lokman, 31/18 "Yeryüzünde böbürlenerek yürümek gerektiğiyle ilgili bir başka ayet için bkz. İsrâ 17/37.

¹⁸⁴ Lokman, 31/19.

¹⁸⁵ Lokman, 31/20, 25.

¹⁸⁶ Lokman, 31/21.

¹⁸⁷ Lokman, 31/22.

¹⁸⁸ Lokman, 27-32.

böbürlenme" ifadesi, insanların kendisiyle birşey konuştuğunda kişinin gurura kapılmasını ve muhatabını küçümsemesini ifade etmektedir. Zira Allah, insanların birbirlerine güler yüzle ve samimiyetle davranmasını emretmektedir.¹⁸⁹

Bundan önceki ayetlerde, Allah'ın ayetleri okunduğu ve O'nun yoluna çağrıldığı zamankâfirlerin engelleme, böbürlenme ve büyülenme tavırları¹⁹⁰ sözkonusu edilmekteydi. Bu ayetlerde ise böylesine bir ahlâkı kınama, Allah'ın kendisine hikmet verdiği O'nun yolunda yürüyen Hz. Lokman'ın diliyle yapılmaktadır.¹⁹¹

Ayetin metnindeki "TuSaĞĞiR/ تُصَعِّرُ " kavramının kökü, "SĞR/ صعر" develere isabet edip boyunlarını bir yana eğrilten bir hastalıktır.¹⁹² Kur'an dili, develerin söz konusu halinden mülhem insanların büyülenme ve böbürlenme tutumunu bu deyimle ifade etmektedir.¹⁹³

Kur'an'ın "MeRaH/ مَرَحًا" deyimini ile dile getirdiği yürüme biçimi ise başkalarına önem vermeden kasıla kasıla ve böbürlenerek yürümedir.¹⁹⁴ Bu durum, Allah tarafından yasaklanan ve insanlar arasında hoş görülmeyen bir davranıştır. Zira Allah; fakir, âmâ vb. sebeplerle insanları küçük görerek onlardan yüz çevirmeyi yasaklamaktadır.¹⁹⁵

Böbürlenerek yürümenin olumsuz bir durum olduğu dile getirildikten sonra bir sonraki ayette, yürüyüşün nasıl olması gerektiği ifade edilmektedir. Söz konusu ayette dengeli ve mutedil yürüyüş emredilerek hayatın her alanına olduğu gibi yürüyüş şekline de Allah tarafından bir ölçü ve nizam getirilmiştir.

Ayette kastedilen ölçü, hızlı veya yavaş anlamında bir yürüyüş şekli değil kibirli bir şekilde yürüyen kimsenin ruh durumunun ıslahıdır. Bir kimsenin kibir ve gururu onun yürüyüş biçimine ve adım atışına yansımaktadır. Zira servet, iktidar, güzellik, bilgi ve gücün hâkim olduğu ruh durumu kişinin söz konusu şekilde

¹⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dahhak, *a.g.e.*, c. II, s. 666; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. IX, s. 3099; Taberi, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 559-560; İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. I, s. 1488; Kurtubi, *a.g.e.*, c. XVI, s. 481; Maturidi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 314; Vehbe Zuhayli, *a.g.e.*, c. XI, s. 152.

¹⁹⁰ Lokman, 31/6-7.

¹⁹¹ Derveze, *a.g.e.*, c. III, s. 166.

¹⁹² Ragıp el- İsfehani, "SĞR/ صعر" mad., s. 858.

¹⁹³ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XXI, s. 166; İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. I, s. 1487; Kutup, *a.g.e.*, c. XI, s. 475; Mevdudi, *a.g.e.*, c. IV, s. 331; Vehbe Zuhayli, *a.g.e.*, c. XI, s. 151.

¹⁹⁴ İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. I, s. 1487; Kutup, *a.g.e.*, c. XI, s.475; Mevdudi, *a.g.e.*, c. IV, s. 331.

¹⁹⁵ Örnek ayetler için bkz. İsrâ, 17/28, Abese, 80/1-2, Duha, 93/10.

yürümesine sebep olmaktadır. Ayette bu durumun yanlışlığı ortaya konmakta gösterişsiz, mütevazı ve asil bir şekilde yürüyüş emredilmektedir.¹⁹⁶

Ayetin sonunda Allah'ın sevmediği kul özelliği olarak dile getirilen فَخُورٍ/fahur kimseler, kendisine verilenleri sayıp döken ama Allah Teâlâ'ya şükretmeyenlerdir. Fahur kelimesi, soy-sopla övünme anlamında olduğu gibi başka şeylerle övünmeleri de kapsamaktadır.¹⁹⁷

Allah'ın sevdiği ve sevmediği kul nitelikleri Lokman as.'ın oğluna tavsiyelerinde dile getirilmiştir. Bu ayetlerde namazı dosdoğru kılma, iyiliği emretme, kötülüğü engelleme ve musibetlere sabretme emredilmiş; insanlardan yüz çevirme, yeryüzünde kibirli yürüme ve yüksek sesle konuşma yasaklanmıştır.

Neticede Allah kendisini üstün görerek insanlardan yüz çeviren kullarını sevmemektedir. Zira yaratılış bakımından tüm insanlar eşit hak ve sorumluluklara sahiptir. Allah'ın eşit olarak yarattığı mahlûkat arasından makam, mevki, servet ve güç özellikleri sebebiyle kendini üstün tutma özelliği kişinin kibrine delalet etmektedir. Ve bu kibir bir aşama sonrasında kişinin yaratılanlar statüsündeki yerini aşarak Firavun misali¹⁹⁸ şirke düşmesine sebep olmaktadır.

Allah, insanlar arasındaki üstünlük ölçüsünü takva¹⁹⁹ olarak belirlemiştir. Bunun dışındaki tüm ölçütler Allah katında bir kıymeti olmayan, Müslümanlar arasında da kıymet verilmemesi gereken geçici kıyaslama vesileleridir. Dolayısıyla Allah, kendi belirlediği ölçü ve ölçütlere tabi olarak yeryüzünü islah eden kullarını sevmekte bunların dışına çıkarak kendi ölçütlerini koyan ve bunlara uyan kullarını sevmemektedir.

Allah, insanlar arasındaki üstünlük ölçüsünü takva²⁰⁰ olarak belirlemiştir. Bunun dışındaki tüm ölçütler Allah katında yeri ve önemi olmayan arızı sebeplerdir. Dolayısıyla Allah, kendi belirlediği ölçü ve ölçütlere tabi olarak yeryüzünü islah eden kullarını sevmekte bunların dışına çıkarak kendi ölçütlerini koyan ve bunlara uyan kullarını sevmemektedir.

¹⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mevdudi, *a.g.e.*, c. IV, s. 331-332.

¹⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XXI, s. 167; İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. I, s. 1488; Taberi, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 562.

¹⁹⁸ Şuâra, 26/29; Nâziat, 79/24.

¹⁹⁹ Hucurat, 49/13.

²⁰⁰ Hucurat, 49/13.

2.1.7. Zalimler/ الظَّالِمِينَ

Şûra Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Zalim Kullar

وَجَزَاءٌ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

“Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez.”²⁰¹

Şûra Suresi diğer Mekki Sureler gibi iman, Allah'ın birliği, peygamberlik müessesesi, öldükten sonra dirilme ve hesap gibi temel konuları ihtiva etmektedir. Sure'de göklerin Allah'ın heybetinden neredeyse yarılacağından²⁰², meleklerin Allah'ı tesbih edip müminler için mağfret dilediğinden²⁰³ söz edilmektedir. Bunun ardından söz Allah'tan başkasını dost edinenlere getirilmekte ve Allah'ın onlar üzerinde her zaman bir gözcü olduğunu söylenmektedir. Peygamberimize, inkâr edenler üzerinde kendisinin “VeKil/ وكيل” olmadığı bildirilerek²⁰⁴ bu sebeple üzülmemesi ifade edilmektedir.

Sure'de Allah'tan Peygamberlere gelen vahyin ilk dönemden beri aynı olup değişmediği söylenmektedir. Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa'ya gönderilen şeriatin temel esasının “Dini doğru tutup onda ayrılığa düşmeme/ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ”²⁰⁵ olduğu bildirilmektedir. Fakat bu esasın müşriklere ağır geldiği, onların azgınlık ve açgözlülükleri yüzünden dinlerinde ayrılığa düştükleri²⁰⁶ söylenmektedir. Bundan sonra Peygamberimize, insanları kendisine vahyedilen bu esasa çağırması ve emrolunduğu gibi dosdoğru olması²⁰⁷ gerektiği emri verilmektedir. Bu emirle doğru yolu tercih etme ya da dalâlete düşme seçimini, kendi hür iradeleriyle vermeleri konusunda insanlara izin verildiği söylenmektedir. Neticede herkesin işlediği amelin karşılığını göreceği ifade edilerek dönüşün Allah'a²⁰⁸ olduğu bildirilmiştir.

Şeriatı koyanın ve insanlar üzerinde vekil olanın Allah olduğu ifade edildikten sonra Kitab'ı ve mizanı²⁰⁹ indirenin de O olduğu söylenmektedir. Tüm

²⁰¹ Şûra, 42/40.

²⁰² Şûra, 42/5.

²⁰³ Şûra, 42/5.

²⁰⁴ Şûra, 42/6.

²⁰⁵ Şûra, 42/13.

²⁰⁶ Şûra, 42/14.

²⁰⁷ Şûra, 42/15.

²⁰⁸ Şûra, 42/15

²⁰⁹ Şûra, 42/17. Mizan'ı Allah'ın koyduğuna dair bir diğer ayet için bkz. Rahman, 55/7.

varlıklar adına kanun koymaya, onlara din ve şeriat belirlemeye yetkili olan tek varlık Allah olduğu için sonunda onları öldürecek ve hesaba çekecek olanın da sadece Allah olduğu ifade edilmektedir.

28. Ayette kulları için gerçek dost ve yardımcının Allah olduğu söylenmiştir. İnsanların başlarına gelen musibetlerin²¹⁰ onların kendi elleriyle yaptıkları sebebiyle meydana geldiği ifade edilerek sığınılacak mercinin yalnızca Allah²¹¹ olduğu ifade edilmiştir.

36. Ayet-i Kerime’de iman edip Rablerine güvenip dayananlara Allah’ın hayırlı ve sonsuz nimetler vereceği ifade edilmektedir. İnkâr edenlerin övündükleri evlat ve mal gibi nimetlerin ise bu dünya hayatında geçici olarak onlara verildiği söylenerek geçici olan ile ebedi olanın kıyası yapılmıştır.

37. Ayetten itibaren iman edip Rablerine güvenip dayanan kimselerin özellikleri sayılmaktadır. Allah’ın mükâfatına nail olacak bu kimselerin büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçındıkları, kızdıkları zaman affettikleri²¹², Allah’ın çağrısına icabet ederek namaz kıldıkları, işlerini müşavere ile çözdükleri, kendilerine verilen şeylerden infak ettikleri²¹³ ve bir zulme uğradıkları zaman yardımlaşarak haklarını savundukları²¹⁴ söylenmektedir.

Tezimiz açısından ele almamız gereken 40. Ayette kötülüğün karşılığının onun misli bir kötülük olduğu söylenerek hak savunmanın sınırı çizilmiştir. Zira zalime haddini bildirip onu cezalandırmak; onun yaptığı zulme engel olarak düzeltmek demektir. Bu ise övgüye değer bir davranıştır. Dolayısıyla iman edip Allah’a güvenip dayanan kullar, zalimin zulmüne birlikte karşı koyma hususunda, Allah Teâlâ’nın kendilerine tanıdığı çizgide hareket edip bunun dışına çıkmayanlardır.

Yüce Allah kötülüğe karşı misli bir kötülük ifadesiyle, araplar arasında hâkim olan “Kendisine yapılan haksızlık miktarından fazlasıyla intikam alma” uygulamasını ortadan kaldırmaktadır. Zira Allah haddi aşmaksızın zulmü engelleyerek hakkını savunanları sevmektedir.²¹⁵

---

²¹⁰ Şûra, 42/30.

²¹¹ Şûra, 42/31.

²¹² Şûra, 42/37.

²¹³ Şûra, 42/38.

²¹⁴ Şûra, 42/39.

²¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtubi, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 490-491; Kutup, *a.g.e.*, c. XIII, s. 139-140

Ayette kötülüğe misliyle karşılık vermeyi Rabbimizin tasvip etmesinin sebebinin; fitnenin ve zulmün yaygınlaşmasını önlemek olduğu ifade edilmiştir.²¹⁶ İşlenen suçun miktarından fazla bir mukabelede bulunmak ise zulümdür.²¹⁷ Dolayısıyla adaleti ikame edip zulmü engellemek için Allah kötülüğe misliyle karşılıklıta bulunmayı emretmiştir.

Ayette “Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür/ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا” ifadesiyle suç ve ceza arasında denklik şart koşulmuştur. Bu sebeple kötü davranışa verilecek ceza, o suça denk bir ceza olmalıdır. İntikam almakta yani karşılık vermekte dengeli olmak (adil davranmak) eşitlikle iktifa etmektir.²¹⁸

Derveze, söz konusu ayet ile ilgili “Mekke'de kâfirlerle karşılaşmayı isteyen bazı Müslümanların kendilerine yapılan eziyete aynısı ile karşılık verebileceklerine veya sabretmeyi tercih edebileceklerine yönelik bir ruhsat ifade etmektedir”²¹⁹ yorumunda bulunmuştur. Bu tercih Mekke'de nazil olan ayetlerin genel manasına da uygun düşerek onları desteklemektedir.²²⁰ Zira her ne kadar cihadı farz kılan esaslar Medeni ayetlerde yer alsada da cihad düşüncesinin çekirdeğine dair prensipler Mekki dönemde nazil olan bu ayetlerle atılmıştır. Bu prensipler de saldırganla mücadele etmek, zulmü defetmek, İslami davetin hürriyetini sağlama almak, misilleme ile karşılık verirken aşırı gitmemektir.²²¹ Medine'de inen Kur'an ayetlerinin çoğu daaffectmeye, müsamaha göstermeye, bağışlamaya, sözlerinde durmaya, vaadlerini yerine getirmeye, düşmanlık eden ve etmeyen gayri müslimlere adalet ve ihsanla davranmaya teşvik etmektedir.²²²

Yüce Allah, devamlı olarak intikam almaya, karşılık vermeye teşvik etmemiş, bilakis onun sadece meşru müdafaa sınırında kalması gerektiğini beyan etmiştir. Zulmü ve zalimleri kınayıp, kisası meşru kıldıktan sonra, affa ve bağışlamaya teşvik etmiştir. Kendisine karşı yapılan ezaya sabreden, kötülüğü örten, kendisine

²¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXVII, s. 179.

²¹⁷ Konu ile ilgili örnek ayetler için bkz. Mumin, 40/40; Bakara, 2/178-179; Mâide, 5/45.

²¹⁸ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XXV, s. 115; Vehbe Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIII, s. 71-72

²¹⁹ Derveze, *a.g.e.*, c. III, s. 349.

²²⁰ Örnek ayetler için bkz. Âraf, 7/199; Nahl, 16/126.

²²¹ Derveze, *a.g.e.*, c. III, s. 350.

²²² Örnek ayetler için bkz. Bakara, 2/109; Nisa, 4/90-94; Maide, 5/42; Enfal, 8/38-39-61-72; Tevbe, 9/4-7; Mumteherine, 60/8.

zulmedenin hatasını bağışlayan kimsenin bu sabır ve bağışlamasının karşılığında kendisine bol sevap ve güzel övgü ile mukabele edileceğini söylemiştir.²²³

Kötülük yapanın cezası, Allah'ın o kötülük için bildirdiği cezayı aynen uygulamaktır. Zira Allah'ın takdir ettiği ceza o kötülüğe denk bir cezadır. Fakat kim de cezalandırmaya kadir olduğu halde Allah rızası için kötülük yapana affeder ve arayı düzeltirse onun mükafaatı Allah'a aittir. Çünkü kötülük yapana aynen mukabele etmek, adaleti yerine getirmek iken cezalandırmaya gücü yettiği halde affetmek ise bir lütuftur. Bu itibarla affetmek daha makbul bir davranıştır.²²⁴

Sure'nin başından beri şari olarak tüm Peygamberlere vahiy gönderenin Allah olduğu, kulları için Allah'ın veli ve nasir olduğu, rızık verenin O olduğu, Kitab'ı ve mizanı indirdiği, bütün varlığın nihai olarak O'na döndürüleceği konuları işlenmekteydi. Son olarak da 40. Ayette hüküm koyma yetkisinin sadece Allah'ta olduğu ifade edilerek iman eden Allah'a dayanan kulların O'nun hükmüne tabi olduğu belirtilmektedir.

Ayetin sonunda “Allah zalimleri sevmez/ *إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ*” buyrulmaktadır. Zulüm, “Bir şeyi kendine ait olmayan yere koymak/ *وضع الشيء في غير موضعه*”²²⁵ demektir. Allah, kullarına kendi koyduğu hükmün dışında davrananları sevmemektedir.²²⁶ İman edip Allah'a dayanan ve bu sebeple Allah'ın sevdiği kullar; günahlardan kaçman, Allah'ın çağrısına icabet ederek namaz kılan, işlerini aralarında müşavere ile çözen, Allah yolunda infak eden ve zulme baş eğmeyerek kendilerini savunan kullardır. Bu kullar hayatın tüm alanlarında Allah'ın kendileri için çizdiği sınıra tabi olurlar. Hak yemezler ve kendi haklarını başkalarına yedirmezler. Müslüman toplumun ayırıcı vasfı olan “adalet” prensibini ikame ederek zulme engel olurlar. Zira haksızlık karşısında susmak zalimin zulmüne ortak olmaktır.

Allah'ın zalim olarak nitelendirdiği kimseler, hem bizzat azgınlık yapanlar, hem de cezada ileri gitmek suretiyle zulmedenlerdir.²²⁷ Allah'ın sevmediği kimseler, insanların hak ve hukunu çiğneyerek onlara zulmedenler olduğu gibi zulme ses çıkarmayarak zalimin zulmüne yardımcı olanlardır.

²²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIII, s. 74-75.

²²⁴ Taberi, *a.g.e.*, c. XX, s. 526.

²²⁵ Maturidi, *a.g.e.*, c.VIII, s. 137.

²²⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. XX, s. 526.

²²⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, c. VII, s. 280.

Söz konusu ayet, Müslümanların zayıf ve güçsüz olup zalimlere karşı desteğe muhtaç oldukları bir dönemde nazil olmuştur. Ayette işlerin inananlar arasında müşavere ile çözüldüğü ve kendilerine karşı bir haksızlık yapıldığı zaman onların birbirleriyle yardımlaşmaları ifade edilmektedir. Affetmenin daha hayırlı olarak görülmesi ise müşriklerin tepkisini çekmeyerek adalet ve merhamet prensiplerini ilke edinmiş örnek Müslüman toplumunu göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla haksızlığa uğramış bir kimsenin imkân bulduğunda kendine bu durumu yaşatanlardan intikam almak istemesi insani bir durumdur. Bu sebeple ayette, intikam alma değil, yapılan kötülüğe sadece misli ile karşılık verme Müslümanlardan istenmektedir.

Neticede kötülüğün misli kadar karşılık, zulme uğrayanı da teskin eder. Daha fazlasını talep etmek, yeni bir kötülüğe kapı açacağından dolayı doğru olmaz. Bunun yerine affetmek devreye girmelidir. Allah'ın sevmediği zalimler, kötülük yapana, yaptığından daha fazla "karşı kötülük" yapma eğiliminde olanlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDENÎ SURELERDE ALLAH'IN SEVDİĞİ-SEVMEDİĞİ KULLAR

Bu bölümde de sevme üslubu kullanılan ayetler ve yine sevmeme üslubu kullanılan ayetler olarak iki temel başlık altında incelememizi sürdüreceğiz. Ayetleri incelerken sıra olarak nüzul sırasını takip edeceğiz. Bu tercihteki amacımız bir üslup özelliği olarak “sevme-sevmeme üslubuyla zikredilen insan tiplerinin” nüzul sürecindeki seyrini takip edebilmek ve ilk-son kullanımlar arasındaki (varsa) anlam değişimlerine (genişleme, daralma) tanıklık edebilmektir.

3.1. Kur'an'da “Sever/ يُحِبُّ”İfadesiyle Allah'ın Sevdiği Kullar

3.1.1. Güzel Davrananlar/ الْمُحْسِنِينَ

Bakara Suresi'ndeki Allah'ın Sevdiği Muhsin Kullar

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“Ve (yakın bir gelecekte Mekke’yi feth için gerekli olan hazırlık sadedinde) Allah yolunda infak eyleyin, (Mekke’den size bir saldırı gelmeyeceği vehmine kapılarak hazırlıksız olmayın) kendinizi, kendi ellerinizle tehlikeye atmayın! Sahip olduğunuz şeylerin bir kısmını ortaya koyarak güvenliğinizi güçlendirin, yarın olabilecekleri şimdiden tahmin ederek ihtiyatlı davranın/ihsan. Çünkü Allah yakın gelecekte yaşanabilecek olumsuzlukları önceden tahmin ederek bugünden tedbir alanları (güzel davrananları) sever.”¹

Ayette geçtiği şekliyle “ihsan ederek” Allah'ın sevdiği kullar olan Muhsinleri incelemeyen önce surede işlenen ana konulara bakarak ayetin bağlamını ortaya koymaya çalışacağız.

¹ Bakara, 2/195.

Bakara Suresi, hicretten sonra Medine'de nazil olan ilk suredir. Sure'de Medine'de hicretten sonra oluşan İslam cemaatinin², kâfirlerin³, münafıkların⁴ ve Yahudilerin⁵ durumları ele alınmaktadır. Ayrıca oruç⁶, cihat⁷ ve hac hükümleri⁸, aile hukuku meseleleri⁹, sadaka¹⁰, borç alıp verme ve ticari meselelerin¹¹ prensipleri açıklanmaktadır.

Bakara Suresi'nin ilk ayeti Huruf-ı Mukatta'a ile başlamaktadır.¹² Devam eden ayetlerde Hz. Âdem'in yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak tayin edilmesi¹³, Hz. Âdem'in cennetteki hayatı, şeytanın saptırmalarına kapılması, buna bağlı olarak cennetten çıkarılması, sonra tevbe edip Allah'a iltica etmesi ve tevbesinin kabul edilmesi¹⁴ anlatılmıştır. Daha sonra İsrâiloğullarıyla ilgili anlatıma geçilmiş ve uzunca sayılabilecek detaylar zikredilmiştir. Bu uzunca anlatımın ana teması onların ahlâken bozulmaları ve dinden sapmalarıdır.¹⁵

Bakara Suresi'nin nazil olduğu ortama baktığımızda şu durumla karşılaşmaktayız. Mekke'de genellikle müşriklere hitap eden Kur'an'ın, Medine'de

---

² Bakara 2/3-5.

³ Bakara, 2/7-10.

⁴ Bakara, 2/8-10.

⁵ Bakara, 2/40-41.

⁶ Bakara, 2/183.

⁷ Bakara, 2/191.

⁸ Bakara, 2/196.

⁹ Bakara, 2/226-242.

¹⁰ Bakara, 2/280.

¹¹ Bakara, 2/282-283.

¹² Bakara Suresi Huruf-ı Mukattaa ile başlamaktadır. Kur'an'da kullanılan Huruf-ı Mukattaa'nın amacı muhatapın dikkatini sonraki ayette söylenen şeye çekmektir. Buradaki Huruf-ı Mukattaa da muhatapların dikkatini Kur'an-ı Kerim'in ilâhi kelâm ve muttakiler için bir hidayet rehberi olduğuna çekmektedir. Sure başlarında gelen bu tür ifadelerden sonra genellikle Kur'an'a dikkat çekilmektedir. Meselâ Âraf Suresi'nin başında, “Elif, Lâm, Mîm, Sâd. Bu kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir şüphe olmasın” (Âraf, 7/1-2) buyrulmaktadır. Ayette “Elif, Lâm, Mîm, Sâd” mukattaa harflerinden hemen sonra “Kitâbun ünzile ileyke/ أَنْزَلَ إِلَيْكَ” buyrulurak Kur'an'a dikkat çekilmektedir.

Tâhâ Suresi'nin başında, “Tâ, Hâ. Biz, Kur'an'ı sana, güçlük çekesin diye değil, ancak Allah'tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik. Kur'an yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından peyderpey indirilmiştir.” (Taha, 20/1-4)

Yâsîn Suresi'nin başında, “Yâsîn. Hikmet dolu Kur'an hakkı için, Sen şüphesiz peygamberlerdensin. Doğru yol üzerindesin. (Bu Kur'an) üstün ve çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir. Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir.” (Yasin, 36/1-4)

Yunus Suresi'nde de, “ Elif, Lâm, Râ. İşte bunlar hikmet dolu Kitâb'ın ayetleridir” buyrulmaktadır. Zikredilen tüm ayetlerde mukatta'a harflerinden sonra Kur'an'a dikkat çekilmektedir. (Yunus, 10/1) Huruf-ı Mukattaa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. I, s. 207-227

¹³ Bakara, 2/30.

¹⁴ Bakara, 2/37.

¹⁵ Bakara, 2/40-122.

muhatap kitesine Allah'ın birliği, peygamberlik, vahiy ve ahiret gibi inançlara aşına olan Yahudiler de eklendi. Yahudiler, aslı bozulmamış Tevrat ile Kur'an'ın temel ilke ve esaslarının aynı olmasına rağmen Peygamber Efendimizin davetini kabul etmiyorlardı. Çünkü onlar yüzyıllardan beri Hz. Musa'nın kendilerini davet ettiği doğru yoldan uzaklaşarak Tevrat'ta hiç bahsedilmeyen inanç ve gelenekleri benimsemişlerdi.¹⁶ Ayrıca Tevrat'ı tahrif ederek Allah'ın kelamını bozmuşlardı.¹⁷ Buna rağmen Peygamber Efendimize gelen yeni dinin inanç ve ibadet esaslarını kabule yanaşmıyorlar kendilerini üstün millet olarak görüyorlardı¹⁸.

Yahudiler bu tercihleriyle inançları, amelleri ve ahlakları en aşığı seviyeye düşmüş bir millet olmuştu. İşte Bakara Suresi'nde kendi heva ve hevesleriyle icat ettikleri bir dine mensup olan Yahudilerin dinden sapmaları ve ahlaki bozulmaları eleştirel bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda ibret verici ve mesaj yüklüdür. Böylelikle asıl din ile tahrif edilmiş din arasındaki farklara dikkat çekilerek müminlere "Allah'ın gönderdiği asıl şekliyle Kur'an'a sahip olun ve O'nun hükümlerin değiştirerek Yahudilerin düştüğü yanlışla düşmeyin"¹⁹ mesajı verilmektedir.

Bakara Suresi'nin genel muhtevasına dair bu bilgilerden sonra 190 ile 195. ayeti kerimeleri arasında savaş hükümleri işlendiği tespitiyle konuya devam edebiliriz. Medine'de savaşı emreden ilk âyet 190. Ayeti kerimedir.²⁰ Bu ayette savaşın insani boyutlarda sürdürülmesi ve savaşta barbarca insanlık dışı metotlar kullanılmaması konusunda talimatlar bulunur.

190. Ayet-i Kerime'de müminlere hitaben "Allah'ın, kulları için göndermiş olduğu din uğrunda, sizinle savaşan müşriklerle savaşın. Fakat kadınları, çocukları, ihtiyarları ve size karşı silah kullanmayanları, harp açmayanları öldürerek haddi aşmayın. Zira Allah, koymuş olduğu hudutları aşanları ve haram kıldığını helal sayanları asla sevmez" buyrulmaktadır. Ayetteki "Haddi aşmayın" ifadesiyle "Kendilerine karşı savaşılan kâfirlerin kadınlarının, çocuklarının, ihtiyarlarının, savaşmayanlarının ve silahlarını bırakarak teslim olanlarının öldürülmemeleri

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mevdudi, *a.g.e.*, c. I, s. 43-46.

¹⁷ Bakara, 2/75; Nisa, 4/46; Maide 5/13, 41.

¹⁸ Bakara, 2/47.

¹⁹ Mevdudi, *a.g.e.*, c. I, s. 44.

²⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 289; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 395; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 79.

gerektiği”²¹ ifade edilmektedir.

Savaşta haddi aşmama talimatı verildikten sonra 191. Ayeti kerime’de ikinci talimat olarak “Ey müminler, müşrikler size mescid-i haram civarında savaş açmadıkça savaşı başlatan sizler olmayın. Ancak onlar başlatırlarsa siz de onlarla savaşın ve onları öldürün” emri verilmektedir. Bu izaha göre müminler, mescid-i haram bölgesinde yaşayan müşriklere karşı savaş açamayacaklar ancak onlar savaş açtıklarında onlara karşılık verebileceklerdi.

Ayet-i Kerime’nin nüzul ortamına baktığımızda ayette kastedilen maksat daha iyi anlaşılmaktadır. Bu ayet Hudeybiye barışı hakkında nazil olmuştur. Müşrikler, Peygamber Efendimizi Kâbe-i Muazzama’ya yaklaştırmayıp geri çevirmişler; ertesi sene gelip Kâbe’yi tavaf edebileceğini, umreyle ilgili diğer görevleri yerine getirebilmesi amacıyla da Mekke’yi üç günlüğüne kendisi ve Müslümanlar için boşaltabileceklerini söyleyerek onunla barış anlaşması yapmışlardı. Ertesi sene kararlaştırılan zaman gelince Peygamber Efendimiz ve Ashabı kaza umresi için hazırlandılar. Geçen yıl yaptıkları gibi bu yıl da müşriklerin anlaşmaya uymayıp kendilerini Kâbe’ye yaklaştırmadan geri çevireceklerinden ve savaşacaklarından endişe ettiler. Peygamber Efendimiz ve ashabı Haram aylarda ve Harem-i Şerif bölgesinde onlarla savaşmak istemiyorlardı. Bunun üzerine Mescid-i Haram civarında size savaş açmadıkça siz de onlara savaş açmayın, Eğer onlar size savaş açarsa, onları öldürün”²² ayeti nazil olmuştur.

Ayette zikredilen diğer bir husus da fitnenin adam öldürmekten daha kötü olduğudur. Kur’an-ı Kerim’de "fitne" kavramı, çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır.²³ Bu kavrama, imtihan anlamından sonra en çok baskı, işkence, eziyet ve kötülük²⁴ anlamları verilmektedir.

Söz konusu ayette geçen "Fitne", Katade, Rebi b. Enes ve Dahhak’a

²¹ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 291; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 395-396.

²² Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 396; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 84; Muhammed Mahmud Hicazi, *Furkan Tefsiri*, çev: Mehmet Keskin, İlim Yay., İstanbul, t.y., c. I, s.144.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Emrullah İşler, “*Fitne Katilden Beter mi?* -Fitne Kelimesi ve Türkçe’ye Çeviri Sorunu” *İslâmiyat*, Sayı: II, Nisan- Haziran 1999, s.138.

²⁴“ el-Fitne/ الفتنة ” kavramının Kur’an’da geçtiği yerler için bkz. Bakara, 2/102, 191, 193, 217; Âl-i İmran, 3/107; Nisa, 4/91; Maide, 5/71; Enfal, 25,28, 39, 73, Tevbe, 9/47, 48, 49, Yunus, 10/85, İsra, 17/60, Enbiya, 21/35, 111, Hac, 22/11, 53, Nur, 24/63, Furkan, 25/20; Ankebut, 29/10, Ahzab, 33/14; Saffat, 37/63; Zümer, 39/49; Kamer, 54/27, Mumtehine, 60/5; Tegabun, 64/15; Muddessir, 74/31.

göre, "Allah'a ortak koşmak"²⁵, Mücahid'e göre, "İslam dininden dönmek", İbn-i Zeyd'e göre ise "inkârcılığa düşürmek" anlamındadır.²⁶ "Fitne"nin bu ayetteki anlamı ile ilgili Elmalılı şunları söylemektedir. "Mümine dini hakkında baskı ve şiddet uygulayarak onu kâfir veya müşrik yapmak, onu öldürmekten daha beterdir. Zira öldürülmesi halinde sadece geçici dünya hayatı bitmiş olur. İslam'dan çıkarılması halinde ise ahiretteki ebedi hayatı hüsrân olur, cehennemde ebedi olarak kalmasına vesile olur."²⁷

193. Ayet-i Kerime'de fitne kalmayncaya ve din yalnızca Allah'ın oluncaya kadar savaşılmaması emredilmektedir. Ayrıca eğer müşrikler dine ve dini yaşantıya engel olmaktan vazgeçerlerse mü'minlerin de saldırı ve düşmanlıktan vazgeçmeleri istenmektedir. Ayette geçen "fitne"yle kastedilen manaya ulaşmak ayeti anlamamızı kolaylaştıracaktır.

190 ile 194. Ayet-i kerimeler arasında Müslümanlara, kendileriyle savaşılanlara karşı savaşma izni verilmekte, kâfirlerin Müslümanlara yaptıkları zulümlerden ve onları dinlerinden döndürmek için yaptıkları baskılardan söz edilmektedir.²⁸ 191 ile 193. Ayetlerde geçen "fitne", aynı bağlam içinde kullanıldığından birbirlerini destekler mahiyettedir. 191. Ayette zikredilen "Fitne adam öldürmekten daha beterdir" ifadesinden maksat, "Bir kimseye inancından dolayı baskı (zulüm, işkence) yapmak, onu öldürmekten beterdir"²⁹ anlamında, 193. Ayette zikredilen "fitne kalmayncaya kadar" ifadesi ise "inanca yönelik zulüm ve baskı son bulana kadar din uğrunda savaşma"³⁰ anlamındadır.

"Din yalnızca Allah'ın oluncaya kadar" ifadesinden maksat; i'layı kelimetullah'ın her yere yayılarak isteyen hiçbir kısıtlamayla karşılaşmadan Allah'a kul olabilmesidir. Dolayısıyla Ayet-i Kerime'de geçen "Fitne kalmayncaya ve din bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın" ifadesini Allah'ın dinine davet özgürlüğünü ve bu davete icabet edenlerin can güvenliğini elde edinceye kadar onlarla savaşın" şeklinde anlamlandırmak mümkündür. Bundan sonra gelen "eğer vazgeçerlerse" cümlesi ise müşriklerin, düşmanlığa ve saldırganlığa son vermeleri, insanlarla Allah'ın dininin arasından çekilmeleri, Müslümanların dini

²⁵ Dahhak, *a.g.e.*, c. I, s. 179.

²⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 299-301.

²⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 86.

²⁸ İşler, *a.g.m.*, s. 150.

²⁹ İşler, *a.g.m.*, s. 153.

³⁰ Mevdudi, *a.g.e.*, c. I, s. 155.

özgürlüklerini kısıtlamaya kalkışmamaları halinde müminlerin savaşı bırakmaları gerektiği anlamındadır.³¹

“Fitne”nin, Kur’an’ın başka ayet gruplarında da Müslümanları dinlerinden dönmeye zorlama anlamında kullanıldığı görülmektedir.³² İncelemekte olduğumuz ayetler grubu da insanların dinlerinden döndürülmek için zorlanması durumunda katli mübah görmektedir. Bu anlam ile 191. ayetteki "Fitne, öldürmekten beterdir" ifadesi de açıklığa kavuşmaktadır. Yani Müslümanları dinlerinden dönmeye zorlamak, adam öldürmekten ve savaşmaktan daha ağır bir suçtur dolayısıyla savaş sebeplerinin başında gelmektedir.³³

Seyyid Kutup, bu ayeti şu şekilde açıklamaktadır. “İslâm’da savaşın amacı, insanların dinleri yüzünden baskı görmelerini önlemek, kaba kuvvetle ya da bu anlama gelebilecek sosyal şartlarla olup-bitiler meydana getirerek Müslümanların dinlerinden vazgeçirilmemelerini güvenceye almak, Müslümanların başına ayartıcı, sapırtıcı ve yozlaştırıcı faktörlerin musallat edilmesine engel olmaktır. Bu da Allah’ın dininin üstünlüğünü sağlayarak, taraftarlarını güçlendirerek gerçekleştirilebilir. Bu takdirde İslâm düşmanları Müslümanlara işkence etmeye, dinleri yüzünden baskı yapmaya cesaret edemezler. İslâm’a girmek isteyen hiç kimse kendisini bu karardan alıkoyacak ya da bu kararı yüzünden kendisine işkence ve baskı uygulayacak hiçbir güçten korkmaz.”³⁴

Kutup, bundan sonra Müslümanların yapması gerekeni şu sözleriyle açıklamaktadır: “Buna göre Müslüman cemaat, söz konusu saldırgan ve zalim güçleri ortadan kaldırmaya, Yüce Allah’ın dini kesin bir galibiyet ve üstünlük elde edinceye kadar onlarla savaşmakla yükümlüdür.”³⁵

194. Ayeti kerimede “Haram aylarda savaş yoktur” hükmüne, karşı tarafın saldırıda bulunması halinde geçerli olacak bir ruhsat dâhil edilmektedir. Asıl hüküm olarak, kâfirler haram aylarda sizinle savaşmıyorlarsa direkt olarak siz de bu aylarda onlara hücum etmeyin emri sabitken, kâfirlerin kendilerine savaş açtığı

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 195-199; Mevdudi, *a.g.e.*, c. I, s. 155-156.

³² Örnek ayetler için bkz. Buruc, 85/10; Nahl, 16/110.

³³ Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 196.

³⁴ Kutup, *a.g.e.*, c. I, s. 388.

³⁵ Kutup, *a.g.e.*, c. I, s. 389.

durumlarda müminlerin saldırıya karşılık vermesi³⁶ bir hak olarak verilmiştir.

Rivayetlerde bu ayetin nüzul sebebi hakkında şu bilgi zikredilmektedir. Yasakların ihlal edilmesinin haram olduğu ayın karşılığı, ertesi yıl aynı haram aydır. Yani ayette Müslümanlara, “Hudeybiye antlaşmasının yapıldığı yılda umre yapmak için Zilkade ayında Mekke’ye girmenize engel olmalarının bedeli olarak, ertesi yıl umre menasikini eda edeceğiniz zaman dilimi Zilkade ayıdır” denmektedir.³⁷

Hicretin altıncı yılında yapılan Hudeybiye sulh anlaşmasından önce Rasulullah’nın ve müminlerin Zilkade ayında Mekke’ye girerek umre yapmalarına müşrikler engel olmuşlardı. Fakat bu sulh anlaşmasından sonra ertesi yıl yine Zilkade ayında Rasulullah ve müminler umrelerini yapmışlardı. Böylece bir senenin Mukaddes ayında yapılmayan umre, ertesi yılın aynı ayında yapılmıştı.³⁸

³⁶ Derveze 190-194. Ayetler grubunun müminlerin savaşta uymaları gereken temel prensipleri içerdiğini söylemektedir. Ona göre söz konusu ayetlerden çıkarılması gereken temel kurallar şunlardır:

1. Müslümanlar sadece kendileriyle savaşanlarla savaşmak durumundadırlar.
2. Düşmanca ya da saldırgan bir tutum sergilemeyen birine karşı Müslümanların savaş açmaları caiz değildir.
3. Düşmanlık ve saldırganlık tavrı, yerini Müslümanlığa ya da barışa terk ettiği durumlarda Müslümanların savaşa son vermeleri zorunludur.
4. Müslümanlar, kayıtsız ve şartsız olarak kendilerine yapılan bir saldırıya misliyle karşılık verme hakkına sahiptirler. Hiç bir gelenek ya da değerlendirme bu hakkı ortadan kaldırmaz. Ancak verilecek karşılığın da yapılan saldırıdan nitelik ve nicelik olarak fazla aşırılı olmaması gerekir.
5. Müslümanların güç birliği yapmaları, bütün güçlerini düşmana karşı teyakuzda bulundurmaları gerekir. Çünkü bu durum, herhangi bir kötü niyetin fiilyata dökülmesi açısından caydırıcı olur. İhmal ise tehlikeye ve felakete davetiye çıkarır.
6. Kâfirlerin Müslümanlara karşı yürüttükleri dinden döndürme amaçlı baskılar, eziyetler, İslam’ın tebliğ edilmesini engellemeleri ve davet özgürlüğünü ortadan kaldırmaları Müslümanlar açısından savaş sebebidir. Bu tür bir tavır içinde olan kâfirlerle savaşmak İslami bir yükümlülüktür ki, dinden döndürme amaçlı baskılar (fitne) ortadan kalksın ve egemenlik (din) bütünüyle Allah’ın elinde, dünya düzeni O’nun kontrolünde olsun. Bu bilgiler için bkz. Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 195.

³⁷ Dahhak, *a.g.e.*, c. I, s. 180; İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. I, s. 263; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 397; Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 304; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 90.

³⁸ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 305-306; Ayet hakkında zikredilen diğer rivayetler şöyledir: Abdullah b. Abbas, bu âyet-i kerimenin Mekke’de nazil olduğunu söylemiştir. Ona göre: "Bu âyet-i kerime nazil olduğu zaman Müslümanların sayısı azdı. Onların, müşrikleri ezecek güçleri yoktu. Bu sebeple müşrikler Müslümanlara çeşitli işkencelerde bulunuyorlardı. İşte bu esnada âyet-i kerime nazil oldu ve Allah Teâlâ Müslümanlara, kendilerine saldırıda bulunanlara karşı aynen mukabele etmelerini veya sabredip affetmelerini emretti. Fakat Rasulullah Medine’ye hicret edip Allah onu güçlendirince, bu dönemde Allah Teâlâ Müslümanlara, haksızlığa uğradıkları takdirde güçlerini kullanmalarını, ancak cahillerin birbirlerine saldırdıkları gibi birbirlerine saldırmamalarını emretti. Mücahid’e göre ise bu âyet-i kerime, Rasulullah’a, Hudeybiye sulhu şartlarına göre umre yaptıktan sonra Medine’de nazil olmuştur. Mânâsı: "Ey müminler, müşriklerden kim size karşı vavaşacak olursa siz de onların sizinle savaşmışları gibi onlarla savaşın" dir. Taberi zikrettiği görüşler arasında Mücahid’in yorumunu isabetli bularak bundan önce ve sonra gelen ayetlerin cihad etmeyi emrettiklerini, cihad etmenin ise hicretten sonra farz kıldığını, bu âyetin de

194. Ayette haram aylarda savaşmanın hükmü işlenirken 195. Ayetle birden infak konusuna geçilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Allah yolunda savaşma ve infak etme Mü'minlerin bariz vasıflarından kabul edilmiştir. Bu sebeple münafıkların özelliklerinden bahsedilirken savaştan ve infaktan kaçındıkları zikredilmiştir.³⁹ Zira Allah yolunda infak edemeyenler Allah için savaşmaya da güç yetiremeyenlerdir. Malını Allah yolunda veremeyen insanın canının söz konusu edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla cihad ve infak eden birbiriyle at başı giden şeylerdir.

Ayrıca cihad etmek için birtakım maddi hazırlıkların da olması elzemdir. Bu anlamda bir başka Ayet-i kerime de maddi durumu olmayan Müminlerin cihada katılmadıkları için üzüntüden gözyaşı dökerek geri döndüklerinden söz edilmektedir.⁴⁰ Zira Allah yolunda savaşmak, mala dayanmaktadır. Bu nedenle Yüce Allah, Müslümanlara kendi yolunda mallarını harcamalarını emretmiştir. Savaş için mal harcamak, zafer vesilesi ve kurtuluş yoludur. Cimrilik yaparak malı sıkı sıkı tutma ise ümmetin helak olmasıdır.⁴¹

“Kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye atmayın/ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ” ayetinde geçen “التَّهْلُكَةِ” ifadesini Ebu Eyyüb el- Ensari Allah yolunda cihad etmeyi terk etme olarak açıklamıştır.⁴² Çünkü cihadı terk etme, düşmanın kuvvetlenmesine ve kendilerine karşı saldırıya geçmesine sebep olan bir durumdur. Buna yol açmak ise Müsümanların kendi kendilerini elleriyle tehlikeye atmalarıdır.

Ebu Eyyüb el- Ensari İstanbul kuşatmasında sürekli ileri atılarak şehid olan müminlere “Yapmayın böyle! Allah kendinizi tehlikeye atmayın” buyuruyor denmesi üzerine bu ayetin Ensar topluluğu hakkında nazil olduğunu söylemiş ve şunları eklemiştir. “Allah İslam’ı aziz kılıp onun yardımcılarını çoğaltınca, bizler, Rasulullah’ın bulunmadığı bir yerde birbirimizle gizli olarak şöyle konuştuk: "Biz, mallarımızı kaybettik. Şüphesiz ki Allah, İslam’ı aziz kıldı ve onun yardımcılarını artırdı. Biz artık mallarımızın başında durup da kaybettiklerimizi tekrar elde etmeye çalışsak acaba nasıl olur? "Bunun üzerine Allah bize cevap olmak üzere Peygamberine; "Mallarınızı Allah yolunda harcayın da kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın" ayetini indirdi. Böylece asıl tehlikenin, malların başından

---

cihadın bir şeklini bildirdiğini kabul etmenin daha doğru olacağını söylemiştir. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 310-311; İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. I, s. 264.

³⁹ Âl-i İmran, 3/167; Tevbe, 9/42; Tevbe, 9/81; Tevbe 9/86; Ahzab, 33/13.

⁴⁰ Tevbe, 9/92.

⁴¹ Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 91; Mahmut Hicazi, *a.g.e.*, c. I, s. 145.

⁴² Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 322-323; Zemahşeri, *a.g.e.*, c.I, s. 397; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 91-92.

ayrılmamak, onları çoğaltmaya çalışmak ve cihadı terk etmek olduğu ortaya çıktı.⁴³

Taberi ayetteki “infak”ı, “mallarınızı sizin için şeriat kıldığım dininizi yüceltmek ve kuvvetlendirmek yolunda harcayın. Bu da inkârcılık uğrunda size karşı düşmanlık ilan etmiş olanlara karşı cihad etme yolunda harcamadır”⁴⁴ ifadesiyle açıklamaktadır.

Mevdûdi, “Allah yolunda infak etmek, Allah tarafından emredilen hayat nizamını kurmak için malî fedakârlıkta bulunmaktır”⁴⁵ demiştir. Ona göre müminler “Eğer bencil davranır ve Allah yolunda harcamada bulunmazsa bu dünyada aşağılık bir hayat sürerler”.⁴⁶ Zira müminlerin, müşriklerin hâkimiyeti ve baskısı altında kalmaları onlar için apaçık bir tehlikedir. Bu sebeple ayette müminlerden infak ederek daima teyakkuz halinde bulunmaları istenmektedir. Bu anlamdan hareketle Allah’ın sevdiği kul özelliği olarak muhsinlik; kişinin hem maddi fedakârlıkta bulunması hem de gerektiğinde nefsi fedakârlıktan da kaçınmamasıdır.

Bu bilgilerden sonra Müslümanlar için asıl tehlikenin, saldırı ihtimaline karşı Allah yolunda infakı ve tedbiri elden bırakarak bundan sonrası için kendi mal ve mülklerine dönme isteği olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira Kur’an-ı Kerim’de Allah yolunda ve rızasında olmaksızın mal biriktirme ve çoğaltmanın insanı bu dünyaya bağlayan ve ahireti unutturan bir fitne⁴⁷ olduğu söylenmektedir. Bu sebeple müminler bundan ve dolayısıyla sadece bu dünyaya bağlı yaşamaktan sakındırılmakta müşrik düzen ve hâkimiyetinde yaşama tehlikesine karşı uyarılmaktadırlar.

İnfak ve cihad konularının temel teşkil ettiği ayetler bölümü Allah’ın Muhsinleri sevdiğini hatırlatmasıyla sona ermektedir. Ayetin bağlamından hareketle Allah’ın sevdiği muhsin kullar, olası bir savaş ihtimaline karşı Allah yolunda mallarını infak eden kullardır.

İhsan kavramının anlamına baktığımızda Peygamber Efendimizin bu kavramı şu şekilde açıkladığını görmekteyiz. Cibril hadisinde “İhsan nedir?” diye

---

⁴³ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 323; İbn Atiyye, *a.g.e.*, c. I, s. 265; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 397; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 91-92.

⁴⁴ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 324.

⁴⁵ Mevdudi, *a.g.e.*, c. I, s. 156.

⁴⁶ Mevdudi, *a.g.e.*, c. I, s. 156.

⁴⁷ Teğabun, 64/15; Enfal, 8/28.

soran Cebrail'e, Peygamber Efendimiz şu cevabı vermiştir: "Allah'a, O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan dahi O seni görmektedir." Bunun üzerine Cebrail as. Peygamberimize, "Doğru söyledin" diyerek karşılık vermiştir.⁴⁸ Dolayısıyla muhsin kullar; infakı ve cihadı ihсан üzere yerine getiren; hayatlarının tümünü Allah için ve Allah'ın kendilerini her an gördüğü şuuru içinde yaşayanlardır.

İslam'da her şeyin yeri, zamanı ve ölçüsü tayin edilmiştir. Hiçbir şeyde başboşluk, düzensizlik, plânsızlık ve ölçüsüzlük yoktur. Allah yolunda infak emriyle Allah Teâlâ, herhangi bir saldırı ihtimaline karşı müminlerden her zaman teyakkuzda bulunmalarını istemektedir. Zira olası bir savaş durumunda müminler hem mali hem de nefsi olarak cihad için hazır bulunmalıdır.

Ayet, ihtimal dâhilinde olan bütün savaşlar için infakı ve tedbiri emretmektedir. Fakat nüzul dönemi itibariyle bu emrin ilk olarak Hayber Gazvesi'ne ve Mekke'nin fethine işaret ediyor olabileceği muhtemeldir. Zira Peygamber Efendimiz'in Hudeybiye'den döndükten birkaç ay sonra Hayber üzerine yürüdüğü bilinmektedir.⁴⁹

Allah'ın kendilerini her an gördüğü bilinciyle yaşayan kimselerin vasfi olan "ihsan"a bu ayette tedbir ve ihtiyat anlamını verebiliriz. Bu vasfi taşıyan muhsin kullar da ihtiyatlı davranarak şartları ve zamanı iyi okuyup buldukları zaman diliminin hakkını veren kimselerdir. Muhsinler, hayatın rehavetine ve meşguliyetlerine kendilerini kaptırmayıp infak, cihad ve dolayısıyla tedbir emrini her zaman yerine getirdikleri için Allah'ın sevdiği kullar zümresine dâhil olmuşlardır.

Âl-i İmran Suresi'ndeki Allah'ın Sevdiği Muhsin Kullar

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

"Onlar (müttaki kullar); bollukta da, darlıkta da infak edenler, öfkelerini

⁴⁸ Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1; Tirmizî, İman, 4; Nesâî, İman, 5; İbn Mâce, Mukaddime, 9.

⁴⁹ Peygamber Efendimiz, Hudeybiye'den döndükten ve Zilhicce ayı ile Muharrem'in bir kısmını Medine'de geçirdikten sonra, Hicretin 7. yılında, Muharrem ayının sonuna doğru Hayber üzerine yürümüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hişam, *a.g.e.*, c. III, s. 342; İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, y.y., Beyrut, t.y., s. 115,

yenenler ve insanlar(daki hakların) dan bağışlama ile (vaz) geçenlerdir. Allah (takva bilinciyle) ihsan edenleri (karşılıksız iyilik yapanları) sever.⁵⁰

Âl-i İmran Suresi; Bakara ve Enfal Sureleri'nin ardından hicretin üçüncü yılında Uhud Savaşı'ndan sonra nazil olmaya başlamıştır.⁵¹ Surenin tamamlanması muhtemelen hicretin 9. yılına kadar sürmüştür.⁵²

Âl-i İmran Suresi'nde tevhid⁵³, nübüvvet⁵⁴ gibi İslam'ın temel inanç esasları ile birr'e (iyilik) ulaşma⁵⁵ ve takva⁵⁶ gibi bazı temel ahlâki kavramlar üzerinde durulmakta, yeryüzündeki Allah'ı hatırlatan ilk yapı olan Kâbe'den söz edilmekte⁵⁷ ve hac vecibesine⁵⁸ değinilmektedir. Hz. İsa'yı tanrılaştıran Hristiyanlara, O'nun durumunun Hz. Âdem⁵⁹ ile aynı olduğu bildirilerek yanlış bir inançta oldukları söylenmektedir⁶⁰. Bu hakikat ortaya konduktan sonra hâlâ Hz. İsa'nın tanrılığında ısrar eden kimseler, mübahaleye davet edilmektedir.⁶¹

Sure'de Hristiyanlara yönelik anlatımlara ağırlık verilmekte ve onlar, "Allah'tan başkasına kulluk etmeme ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmama"⁶² ilkesini kabule davet edilmektedir. Müminler için müminlerden başkasının dost olamayacağını altı çizilmekte, İslam karşıtlarının dost edinilmemesi gerektiği söylenmektedir.⁶³ Allah katında hak dinin İslam⁶⁴ olduğu ifade edilmekte ve bu hakikat, Allah tarafından bildirildikten sonra İslam'dan başka bir dinin kabul edilmeyeceği belirtilmektedir.⁶⁵

Bu temalar işlenirken Hz. Meryem⁶⁶, Hz. Zekeriyyâ⁶⁷, Hz. Yahya⁶⁸, Hz. İsa⁶⁹

---

⁵⁰ Âl-i İmran, 3/134.

⁵¹ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. IV, s. 85

⁵² Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sabrettin Gümüş, *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2007, c. I, s. 325-329.

⁵³ Âl-i İmran 3/18.

⁵⁴ Âl-i İmran, 3/33.

⁵⁵ Âl-i İmran, 3/92.

⁵⁶ Âl-i İmran, 3/76.

⁵⁷ Âl-i İmran, 3/96

⁵⁸ Âl-i İmran, 3/97.

⁵⁹ Âl-i İmran, 3/59

⁶⁰ Âl-i İmran 3/60.

⁶¹ Âl-i İmran, 3/61. Mübahale; "Hangi taraf yalancı ise Allah ona lanet etsin" diye karşılıklı olarak lanetleşmek demektir. Bu kavram hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 473.

⁶² Âl-i İmran, 3/20, 64.

⁶³ Âl-i İmran, 3/28, 100, 118.

⁶⁴ Âl-i İmran, 3/19.

⁶⁵ Âl-i İmran, 3/85.

⁶⁶ Örnek ayetler için bkz. Âl-i İmran, 3/35-36.

⁶⁷ Örnek ayetler için bkz. Âl-i İmran, 3/37-41.

⁶⁸ Âl-i İmran 3/39.

ve Hz. İbrahim'in⁷⁰ hayatlarından örnek anlatımlara ve İslâm tebliği açısından önemli bir dönüm noktası olan Uhud Savaşı'na⁷¹ yer verilmektedir. Sure'de savaşın başlangıcında, savaş esnasında ve savaş sonrasında Müslümanların⁷², münafıkların⁷³ ve müşriklerin⁷⁴ sözlerinden ve takındığı tavırlardan bahsedilerek söz konusu kimselerin karakter tipolojileri ortaya konmaktadır.

Sure'de, bizim dikkat kesileceğimiz bölüm 130. Ayette başlamaktadır. Burada faizin haramlığı ifade edilmekte, 135. Ayete kadar da faizi önleyecek ana ilkeler ve İslâm ahlâk sisteminin bir özeti verilmektedir. Kutub, dinin toplumların ruhsal ve ahlaki durumunu düzenlemeye dair ilkeler koyduğunu şu sözleriyle özetlemektedir: "İslam, toplumun ekonomik ve siyasal hayatının sağlıklı olmasına büyük özen gösterdiği gibi, ruhsal ve ahlakî hayatının temiz olmasına da özen göstermektedir."⁷⁵ İşte bu sebeple ayetler grubu, ekonomik hayata dair düzenlemelerle başlamakta daha sonra da toplumun ahlaki durumuna dair düzenlemelere geçmektedir.

Toplumun ahlakını negatif yönde etkileyen ekonomik sebeplerin başında faiz gelmektedir. Faiz, alan ve veren tarafların bundan şikâyetleri olmadığını ifade ettikleri durumlarda dahi olumsuz sonuçları olumluya dönecek masum bir uygulama değildir. Mevdudî'nin ifadesiyle; "Faiz; alanlarda açgözlülük, hırs, cimrilik ve bencillik; ödemek zorunda olanlarda ise nefret, kızgınlık, düşmanlık ve kıskançlık duyguları yaratmaktadır."⁷⁶ Bu sebeple Allah'ın faizi haram kılması, her iki taraf için de söz konusu olumsuz sonuçları sebebiyledir.

Mevdudî, faizin haram kılındığını fakat bu uygulama yerine Allah'ın, İslam toplumunu birtakım erdemlere teşvik ettiğini söylemiştir. Ona göre: "Allah faizi haram kılmış bunun yerine cömertlik, paylaşma, dostluk ve îsar⁷⁷ (=bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içinde bulunsa bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını

---

⁶⁹ Âl-i İmran, 3/48-55.

⁷⁰ Âl-i İmran, 3/65-68.

⁷¹ Âl-i İmran, 3/118-195.

⁷² Âl-i İmran, 3/140.

⁷³ Âl-i İmran, 3/154.

⁷⁴ Âl-i İmran, 3/156.

⁷⁵ Kutub, *a.g.e.*, c. II, s. 450.

⁷⁶ Mevdudî, *a.g.e.*, c. I, s. 294; Mevdudî'ye göre bu kötü duygular, Uhud'taki yenilgide belli bir ölçüde rol oynamışlardır.

⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. DİA, "İsar" mad., c. XXII, yıl: 2000, sayfa: 490-491.

karşılama üzere kullanması) duygularını ortaya çıkaran infakı ikame etmiştir.”⁷⁸

İbn Aşur ile Vehbe Zuhayli de faiz ile Allah’ın müminleri teşvik ettiği bir değer olan “infak” ı birbiriyle karşılaştırmıştır. Onlara göre infak ile faiz arasındaki fark şudur: “Sadaka ihtiyaç sahibi olan kimseye bir yardım, sıkıntılarını giderme yolunda elinden tutmadır. Buna karşılık faiz ise zengin, fakirin ihtiyacını istismar etmesidir”⁷⁹

Kur’an-ı Kerim’de faiz yasağıyla ilgili diğer ayetlerde, mallarının artması amacıyla faize yönelen insanların çabalarının boşa çıkacağı ifade edilmektedir. Bu ayetlerde faizin malı tüketeceği, Allah rızası için verilen zekât ve sadakanın ise malı bereketlendireceği mesajı verilmektedir.⁸⁰

Kutup, faiz sistemi ile yardımlaşma ilkesinin, ekonomik düzen içindeki toplumsal ilişkilerin iki karşıt yönünü teşkil ettiğini söylemektedir. O, faiz sistemi ile yardımlaşma ilkesinin, iki ayrı düzenin belirgin çizgileri olmaları nedeniyle faiz ile sadakanın bir arada zikredildiği görüşünü savunmaktadır. İşte bu sebeple söz konusu ayette de aynı yerde hem faizden söz edilmekte hem de gizli-açık infak etme teşvik edilmektedir.⁸¹

Ayette, zengin borç verdiği fakirden aldığı faizin bir yüzdelik dilimden öte, aşırı bir fazlalık olduğu gerçeği, “kat kat” ifadesiyle vurgulanarak . “Faizi kat kat arttırılmış olarak yemeyin” buyrulmaktadır. Kutup, bu ifade tarzının bir olguyu vasıflandırdığını, hükümle ilgisinin bulunmadığını söylemektedir. ⁸²

Bu ayetin nüzul sebebi hakkında tefsirlerde şu olay zikredilmektedir. Cahiliye döneminde bir kimsenin bir başkası üzerinde, belirli bir zamana kadar yüz dirhem alacağı olduğunda, borcun ödenme zamanı gelip de, borçlu o borcu ödeyemediğinde alacaklı olan kimse, "Benim için, sen malı artır; ben de sana ödeme mühletini uzatayım" derdi. Çoğu kez, bu yüz dirhemi ikiye katlayarak, iki

⁷⁸ Mevdudi, *a.g.e.*, c. I, s. 294.

⁷⁹ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. IV, s. 87; Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 349-352.

⁸⁰ Rûm, 30/39; İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekât veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır.

Bakara, 2/276; Allah faizi tüketir (Faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez."

⁸¹ Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 451.

⁸²; Kutup; Bakara Suresi'nde, hiçbir sınırlama ve hiçbir kayıt belirtilmeksizin faizin temelde haram olduğunun buyrulduğunu ifade etmiştir. (Bakara, 2/275) Bu sebeple Âl-i İmran suresindeki ayetin hükme değil olguya taalluk ettiğini söylemiştir. Bkz. Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 450

yüz dirhem yapardı. Daha sonra, bu ikinci ödeme zamanı gelince, aynı şeyi yapardı. Bu iş, pek çok kere yapılırdı. Böylece alacaklı olan kimse, o yüz dirheme mukabil, onun kat kat fazlasını alırdı.⁸³

Kur'an-ı Kerim'de cahiliye dönemindeki bu çirkin uygulama yasaklanarak, ödeme vakti geldiği halde borcunu ödeyemeyen kişiye, alacaklının ilave bir fazlalık (faiz) koymadan onun borucunu ödeyebilecek duruma gelinceye kadar beklemesi tavsiye edilmektedir.⁸⁴ Hatta ayetin devamında da eli darda olana, borcun sadaka olarak hibe edilmesinin daha hayırlı olacağı ifade edilmiştir.

"Allah'tan korkun" yani "Faizden elde ettiğiniz mallar hususunda Allah'tan korkup onları yemeyin" uyarısından sonra: "Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakınınız"⁸⁵ buyrulmaktadır. Bu tehdit, faizi helâl kabul eden kimselerdir. Faizi helal kabul eden kişi kâfir olur ve kâfir olduğuna hükmedilir.⁸⁶

Faiz yasağının dile getirildiği ayetlerde, Allah faizden vazgeçmeyi imanla irtibatlandırarak zikretmiştir. Bakara Suresi 278. Ayette "Eğer müminlerseniz faizi bırakın" ifadesi yer alırken bir sonraki ayette de faizi terk etmeyenler "Allah ve Rasulüne savaş açanlar" olarak nitelendirilmiştir. Âl-i İmran Suresi 131. Ayette ise müminler, "kâfirler için hazırlanmış ateşten sakınmaları" konusunda uyarılmakta, 132. Ayette de faizi terk ederek Allah'a ve Peygambere itaat edenlere merhamet edileceği müjdesi verilmektedir.

Faizli uygulamaların sürdürülme riskine dair tüm bu tehdit ve sakındırmalardan sonra faizi terk edenler için 133. Ayeti Kerime'de "cennet" müjdesi verilmekte ve bu müjdeye nail olarak cenneti hak eden müttaki kulların özellikleri de 134. Ayet-i Kerime'de zikredilmektedir. Zikredilen takva sahibi kullar; bollukta ve darlıkta Allah rızası için infak edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir.⁸⁷

Ayette, bir önceki ayetle irtibatlı olarak müttaki kulların özellikleri sayılmakta ve devamında ise Allah'ın muhsinleri sevdiği söylenmektedir. Dolayısıyla bu ayette "müttaki"lerin özellikleri olarak sayılan nitelikler aynı

---

⁸³ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 49-50; Maturidi, *a.g.e.*, c. II, s. 479; Vehbe Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 346; Hicazi, *a.g.e.*, c. I, s. 333; İsmali Hakkı Bursevi; *a.g.e.*, c. IV, s. 68-69.

⁸⁴ Bakara, 2/280.

⁸⁵ Âl-i İmran, 3/131.

⁸⁶ Kurtubi, *a.g.e.*, c. V, s. 311.

⁸⁷ Âl-i İmran, 3/134.

zamanda muhsinlerin de vasıfları olmaktadır.

130. Ayette müttaki olma, felaha ulaşma yolu olarak gösterilirken, 131. Ayetteki “ وَاتَّقُوا ” ifadesi; cehennemden sakındırma amaçlı kullanılmaktadır. 134. Ayette davranışları sebebiyle “müttaki” olarak nitelendirilen kimseler ise aynı zamanda Allah’ın sevdiği kullar olan “Muhsinler” dir. Zira Müttaki/ takva sahibi kullar; Allah’a karşı sorumluluk bilinciyle⁸⁸ hareket edenlerdir. Dolayısıyla bu ayette takva ve ihsan vasıflarının aynı anlamlarda kullanıldığını söyleyebiliriz.

Muttakilerin ilk özelliği olarak bollukta ve darlıkta infak etme zikredilmiştir. Bolluk ve darlığa; tefsirlerde kolaylık ve zorluk, nimet ve bela, zenginlik ve fakirlik, sevinç ve üzüntü, sağlık ve hastalık zamanları anlamları verilmiştir.⁸⁹ Tabiatı itibariyle cimri ve fitratı gereği mala düşkün olan insanı⁹⁰, her durumda Allah yolunda infak etmeye sevk eden şey ise “takva” etkenidir.⁹¹

Yerine getirilmesi zor ve güç bir değer olduğu için ayette ilk önce infaktan bahsedilmiştir. Ayrıca ayet, Uhud Savaşı’nın gerçekleştiği günlerde nazil olması sebebiyle infak, düşmanla cihatta kendisine en çok ihtiyaç duyulan emirdi.⁹²

Muttakilerin ikinci özelliği öfkelerini yenmeleridir. Kişinin öfkesini yutup ses çıkarmaması; düşmanına kendisine yapılanın gereğini yapabilecek güce sahipken öfkesini açığa vurmaması⁹³ demektir. Bu vasıf aynı zamanda sabrı ve tevekkülü de içine almaktadır. Zira bir başka ayette tevekkül edenlerin kıvdıkları zaman bağışladıkları⁹⁴ ifade edilmektedir.

Muttakilerin üçüncü özelliği ise insanları affetmedir. Razi, bu ifadeyle faizli alışveriş yapan müşriklerin kınandığını söylemektedir. Ona göre bu fiilin kınanmış olması, aynı zamanda mü’minleri faizli alışverişten men etme ve güç durumda olan kimselerden alacaklarını bağışlamaya teşviktir.⁹⁵

⁸⁸ Müttakiler hakkında bu tercüme için bkz. Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, İşaret Yay., İstanbul, 2002, s.114.

⁸⁹ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 73; Taberi, *a.g.e.*, c. VII, s. 57; Maturidi, *a.g.e.*, c. II, s. 487; Kurtubi, *a.g.e.*, c. V, s. 317; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. IV, s. 91; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. III, s. 762.

⁹⁰ Mearic, 70/19-21.

⁹¹ Maturidi, *a.g.e.*, c. II, s. 487; Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 452.

⁹² Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 7

⁹³ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. IV, s. 91; Maturidi, *a.g.e.*, c. II, s. 488; Kurtubi, *a.g.e.*, c. IV, s. 377; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 7-8; Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 349.

⁹⁴ Şûra, 42/37.

⁹⁵ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 8.

Ayrıca bu ayetin, müşrikler Hz. Hamza'ya müsl⁹⁶ yaptıklarında Peygamber Efendimizin kızarak "Ben de onlara müsl yapacağım" demesi üzerine O'na öfkelerini yutmasını, sabırlı olmasını ve söylediği şeyi yapmaması için nazil olduğu da rivayet edilmiştir.⁹⁷ Dolayısıyla nazil olan ayet sebebiyle Peygamberimizin müslenden vazgeçmesi; "Kızdıkları zaman öfkelerini yenerek insanları affederler" ayetinin tecellisidir.

Ayet-i Kerime, Allah'ın muhsinleri sevdiğini hatırlatmasıyla sona ermektedir. Müttaki olarak bollukta ve darlıkta mallarından infak edenler, öfkelerini yenerek insanları affedenler; Allah'ın sevdiği Muhsin kullardır.

Ayetin bağlamı itibariyle Allah'ın sevdiği kullar olan muhsinleri; aynı zamanda takva bilincine sahip kimseler olarak açıklamıştık. Bu bilinçle yaşayan kimselerin vasfı olan "ihsan", iyilik ederek fayda sağlama veya kişinin uğrayacağı zararı gidermek suretiyle olur. Başkalarına fayda sağlama, ayetteki "Onlar, bollukta ve darlıkta infâk ederler" kısmı ile ifade edilmiştir. Başkasından zararı gidermek ise kötülüğe kötülükle karşılık vermemekle olur. Ayetteki, "Öfkelerini yutan(lar)" kısmı ile ifade edilen mana budur.⁹⁸

Dolayısıyla ihsan vasfı, yapılan kötülüğü affetmeyi ya da kötülüğe iyilikle karşılık vermeyi gerektirmektedir.⁹⁹ Bu sebeple ihsan; karşılık beklemeden iyilik yapmak demektir.¹⁰⁰

Neticede bu ayette Allah'ın sevdiği muhsin kulların; faizli alışverişin yerine infak'ı ikame eden, öfkelerini yutarak Uhud Savaşı'ndaki mağlubiyeti sükûnetle karşılayan ve savaş esnasında müminlere yönelik aşırı saldırıda bulunan müşrikleri affederek misillemede bulunmayan kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Zira muhsinlik, kendisine yapılan muamelenin aynısıyla mukabelede bulunmayı değil, karşılıksız iyilik yapmayı gerektirmektedir.¹⁰¹

Âl-i İmran Suresi'nde Allah'ın sevdiği Muhsin kulların yer aldığı bir başka ayet şudur:

⁹⁶ İnsanın herhangi bir uzvunu, mesela ağzını, burnunu ve kulağını keserek işkence yapmak demektir.

⁹⁷ Peygamber Efendimiz Hz. Hamza'ya müsl yapıldığını (ölünün azalarının parçalandığını) görünce "Ve nefsim elinde olana yemin olsun ki, onlardan yetmiş kişiye müsl uygulayacağım" buyurmuştu. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 8; Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 350

⁹⁸ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 8

⁹⁹ Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 352.

¹⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Maturidi, *a.g.e.*, c. II, s. 489-490.

¹⁰¹ Bu anlam için bkz. Maturidi, *a.g.e.*, c. II, s. 489-490.

فَاتَاهُمُ اللَّهُ تَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“(Bunun üzerine) Allah onlara, -günahlarımızı ve işlerimizdeki aşırılıkları bağışla! Adımlarımızı sağlamlaştırdı ve hakikati inkâr edenlere karşı bize yardım et- (demelerinden dolayı) hem bu dünya nimetlerini, hem de ahiretin en güzel nimetlerini bağışladı. Zira Allah, iyilik yapanları sever.”¹⁰²

Âl-i İmran Suresi hakkında genel bilgileri bir önceki ayette verdiğimiz için konuya söz konusu ayetin bağlamını tespit etmekle giriş yapacağız.¹⁰³

Ayetin bağlamı 140. Ayet-i kerime’de Uhud ile Bedir Savaşı’nın kıyaslanmasıyla başlamaktadır. Bu ayette, Bedir’deki galibiyetin yanında Uhud’daki mağlubiyetle; iyi ve kötü günlerin insanlar arasında evrilip çevrildiği¹⁰⁴ gerçeği hatırlatılmaktadır. Bu uygulamayla şartlar değiştiğinde insanların Allah’a olan bağlarının değişip değişmediğine bakılarak gerçekten iman edenlerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.¹⁰⁵

Elmalılı’nın ifadesiyle bu ayet, “Düşmanlar Bedir Günü verdikleri kayıp, yaşadıkları yenilgiden dolayı gevşekliğe ve zayıflığa düşmeyip Uhud hücumuna hazırlanmış oldukları halde siz onlardan daha yüce iken nasıl olur da gevşekliğe ve za’fa düşer, üzülürsünüz ve bundan sonra cihada hazırlanmazsınız”¹⁰⁶ anlamındadır.

Ayetin sonunda galibiyet ve mağlubiyet günlerinin, mümin-kâfir ayırt edilmeksizin insanlar arasında döndürülmesinin, cihad edenler ile sabredenleri ortaya çıkarma amacıyla Allah’ın koyduğu bir kanun olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁷ Zira Kutup’un ifadesiyle “Kolaylıktan sonra zorluk, zorluktan sonra kolaylık; kalpteki iman, insanın Allah’a olan bağlılığını ve sabrını ölçen, mümin ile münafık saflarını ayıran bir dönüm noktasıdır.”¹⁰⁸

¹⁰² Âl-i İmran, 3/ 148.

¹⁰³ 146. Ayette “Allah sabredenleri sever” buyrulmaktadır. Bu ifade “sabredenler” başlığı altında değerlendirilecektir.

¹⁰⁴ Elmalılı “تَدَوَّلُوا” ifadesini “Evirir, çeviririz” olarak tercüme etmiştir. Bkz. Elmalılı, a.g.e., c. II, s. 518.

¹⁰⁵ Âl-i İmran, 3/140.

¹⁰⁶ Elmalılı, a.g.e., c. II, s. 518.

¹⁰⁷ Âl-i İmran, 3/142; Nitekim başka bir ayette de “İnsanlar sadece iman ettik demekle bırakılıp imtihan edilmeyeceklerini mi sanıyorlar?”(Ankebut, 29/2) İfadesi yer almaktadır.

¹⁰⁸ Kutup, a.g.e., c. II, s. 463.

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde¹⁰⁹ insanları imtihan edeceğini söylemektedir. Hayatımızın tamamını farklı şekillerde kuşatan bu imtihanın yine farklı gerekçeleri vardır. Bu gerekçelerden birisi Âraf Suresi 168. ayette “ola ki hakka dönerler” diye belirtilirken söz konusu ayette de “Allah iman edenleri bilsin/ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا” ifadesiyle belirtilmiştir. Ayetteki bu bölümün zahir anlamını ön plana aldığımızda Allah'ı cehaletle vasıflandırmış oluyoruz. Oysa ayetin devamında “şahit tutmak için” diye başka bir sebep gösteriliyor. Bu bilme ve şahitlik kullar içindir ki Allah'ın bilmesi için imtihana da şahide de gerek yoktur. Bu iki gerekçe bir bütün halinde düşünüldüğünde bu imtihanın amacının iman edenlerin, sabırları ve İslâm'da sebatları ile iman ettiklerini iddia eden münafıklardan ayrılmaları ve bu noktada şahitler temin etmek olduğu görülmektedir. ¹¹⁰

Seyyid Kutup, Uhud Savaşı'nın tarihi arka planının, mağlubiyete sebep olan yasayı ortaya koyduğunu söylemektedir.¹¹¹ Savaşın müminler lehine gittiği bir durumda okçuların ayrılığa düşüp mevzilendikleri yerden ayrılmaları savaşın seyrini değiştiren temel etken olmuştur. Dolayısıyla bu ayeti kerimeyle, savaşta birlik olmama ve emre itaat etmeme neticesinde ortaya çıkan mağlubiyet yasası ortaya konmuştur. Bu yasa, galibiyetin mutlak sahibinin müminler değil, savaşın gereklerini hakkıyla yerine getiren kimseler olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla müminlerin içlerinde Allah Rasülü dahi olsa eğer savaşın yasasına uygun davranan kâfirlerse, galibiyet kâfirlerin olacaktır.

Taberi, ayette Bedir ve Uhud Savaşı'nın “Siz Uhud'da yara aldıysanız düşmanınız olan kavim de Bedir'de yara almıştı” ifadesiyle kıyaslanmasını müminlere yönelik bir teselli olarak değerlendirmektedir. Ona göre bu ayet Uhud Savaşı'nda arkadaşları öldürülen ve yaralanan müminlere hitap etmekte ve onları teselli etmektedir. Çünkü müminler, Uhud Savaşı'nda şehit edilmiş ve yara almışlarsa kâfirler de Bedir Savaşı'nda öldürülmüş ve yara almışlardır. O halde müminlerin, mağlubiyetten sonra ümitsizliğe kapılmamaları gerekmektedir.¹¹²

Derveze de ayette teselli ve teskin edici bir üslup kullanıldığını söyleyerek şu bilgileri zikretmiştir: “Uhud'da Müslümanlar çeşitli sıkıntılara uğramışlar, Hz.

¹⁰⁹ Bakara, 2/155; Âl-i İmran, 3/186; Âraf, 7/168; Ankebut, 29/2-3, Muhammed, 47/31.

¹¹⁰ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 17-18.

¹¹¹ Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 463.

¹¹² Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 81; Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 458

Hamza ve Mus'ab b. Umeyr gibi sahabilerin şehadetiyle üzüntüye ve ümitsizliğe kapılmışlardı. İşte vahy-i ilahi, bütün bu olanlardan sonra güçlü ve etkili ifadelerin yer aldığı bu ayetlerle, mü'minlerin gönüllerini ferahlatmayı ve onlardaki üstünlüğü diriltmeyi hedeflemiştir.¹¹³ Çünkü bazı Müslümanlar yaşadıkları yenilgi ve verdikleri kayıplardan dolayı "Bu da nerden çıktı?", "Müslüman olduğumuz halde bizim işlerimiz böyle mi gidecekti?"¹¹⁴ sözleriyle mağlubiyeti kabullenemeyen bir tutum içerisine girmişlerdi.¹¹⁵

Razi ayeti, kuldaki Allah sevgisinin zor zamanlarda ölçülmesi anlamında değerlendirerek şunları söylemiştir: "Allah ve ahiret sevgisindeki samimiyet, sadece sözle sevdiğini iddia etmekle anlaşılmaz. Bu konudaki esas ölçü, Allah'ın insanlara hem kötü günleri hem de güzel günleri yaşatması ve onlara , bu günlerde dillerindeki Allah sevgisinin, hayat sahnesinde sağlamasını yaptırmasıdır. Çünkü sevgi, cefa ile noksanlaşmayan, vefa ile de artmayandır. Meşakkat zamanlarında sevgi devam ediyorsa, işte bu sevginin hakiki bir sevgi olduğu ortaya çıkmış olur."¹¹⁶

143. Ayette Bedir şehitlerine imrenerek Uhud Savaşı'na katılan fakat savaşta sözlerinde metanet gösteremeyen kimselere hitap edilmiştir. Söz konusu müminler, Peygamber Efendimiz'in Bedir harbine ansızın çıkması sebebiyle harp olacağını bilmedikleri için Bedir Gazvesi'nde bulunamamışlardı. Bedir Ashabı hakkındaki ilâhî ikramları duydukları zaman gitmediklerine pişman olarak: "Ah keşke biz de Bedir Ashabı gibi öldürülüp şehit olsaydık." diyerek düşmanla çarpışmak için arzu beslemeye başlamışlardı. Hatta bu kimseler, düşmanı Medine'de karşılamaya razı olmayıp, Uhud'a çıkma isteğinde bulunmuşlardı. Fakat harbe çıkıp ölümle burun buruna gelince birçoğu sebat edemedi. İşte bu ayet sözü edilen kimseler hakkında nazil olmuştur.¹¹⁷

¹¹³ Ayrıca Derveze mesajın evrenselliğine vurgu yaparak şunları söylemiştir. Ayetler; konu bakımından Uhud Savaşı'nı ele almaları sebebiyle nazil oldukları zamana has olmakla birlikte, verdiği mesaj bakımından her zaman ve her yerde ihlâs sahibi Müslümanlar için, kendilerinden beslenebilecekleri büyük bir ruhi kaynağı teşkil etmektedir. Müminler üzerindeki korku ve ümitsizlik bulutlarını kaldırmakta ve onlara desteğini sunmaktadır. Bkz. Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 476-477.

¹¹⁴ Âl-i İmran, 3/165.

¹¹⁵ Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 458.

¹¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 21.

¹¹⁷ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 93-95; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 525-526; Kutup, *a.g.e.*, c. II, s.248, İbn Kesir, bu ayette müminlere hitaben, "Ey müminler, Uhud gününden önce siz düşmanla karşılaşmak için yanıp tutuşuyordunuz, onlarla harp etmeyi istiyordunuz. İşte isteyip temenni

Elmalılı, ayetin başındaki “ölümü temenni etme” ifadesiyle kastedilenin “harp” olduğunu söylemiştir. Çünkü savaş, çoğu zaman ölümü içine alır. Bu sebeple kendi şahsında ölüme razı olmayan, harbi de temenni etmez. İşte harp ile ölüm arasındaki bu ilgiden dolayı, savaşta düşmanla çarpışma arzusu ölümü temenni etmekle tabir edilmiştir. Fakat şehit olmayı arzu etmek, ölümü arzu etmek şeklinde olmamalıdır. Zira bu durum, düşmanın üstün gelmesini arzu etmektir. Asıl amaç hak yolunda düşmana galip gelmek için mücadele ederken şehitlik rütbesini elde etmek ve Allah katında söz verilmiş olan gerçek hayata ermektir. Yani “ölmek için yaşamak” ile “ahirette gerçekten yaşamak için ölmek” arasında büyük fark vardır. Dolayısıyla harp edecek olanlar sırf bu gaye ile hareket etmeli ve ölümle yüz yüze geldikleri zaman da ondan kaçmamalı ve Allah’a verdikleri sözden caymamalıdır.¹¹⁸

Müminlere yapılan bu hitaptan sonra, Uhud Savaşı sırasında vuku bulan bir hadiseye vurgu yapılmıştır. Ayetin nüzul sebebi olarak müfessirler şu bilgileri zikretmişlerdir. “Savaş sırasında Rasulullah’ın öldüğü haberi üzerine müminler çok sarsılmışlar ve perişan olmuşlardı. Uhud’taki kayaya sığınan sahabilerden bir kısmı, "savaşı bırakalım" diyerek, ellerini salıp oturmuşlar; bir kısmı da "Abdullah b. Übey’e göndereceğimiz bir elçimiz olsa da bizim için Ebu Süfyan’dan eman alsa” diye söylenmişlerdi. Enes b. Nadr ise "Ey kavim, şayet Muhammed öldürüldüyse onun rabbi de öldürülmedi Muhammed (s.a.v.) niçin savaştıysa siz de onun için savaşın. Ey Allah’ım, ben şunların söylediklerinden beriyim. Ve şu müşriklerin de yaptıklarından beriyim." diyerek kılıcıyla savaşa girişmiş ve öldürülünceye kadar savaşmıştır.¹¹⁹

Razi, bu ayetle müminlere: “Muhammed sadece bir peygamberdir. Ondan önce daha nice peygamberler gelip geçmiştir. Binaenaleyh, gelip geçen diğer peygamberler gibi, Muhammed de gelip geçecektir. O peygamberlerden sonra onlara tâbi olanlar, nasıl onların dinlerine sarılıp kalmışlarsa, sizin de Hz. Muhammed’den sonra, O’nun dinine sımsıkı sarılmanız gerekir. Çünkü peygamber göndermenin maksadı, risaleti tebliğ ve gerekli olan hücceti getirmektir; yoksa o

---

ettiğiniz şey karşımızda duruyor. Haydi, buyurun bakalım harp etmeye ve sabra” dendiğini söylemiştir. Bkz. İbn Kesir, *a.g.e.*, c. IV, s. 1374.

¹¹⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 525-526.

¹¹⁹ Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s. 96-97; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 527-528; Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 429; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 21-22.

peygamberlerin, kavimleri arasında ebedî olarak bulunmaları değildir¹²⁰ mesajı verilmiş istendiğini söylemektedir. Nitekim bu mesajı doğru anlayan Hz. Ebubekir de Peygamber Efendimizin ölümü üzerine “Ey insanlar! Kim Muhammed’e (s.a.v.) kulluk ediyorsa bilsin ki Muhammed öldü. Kim de Allah’a kullukta samimi ise bilsin ki Allah Hayy’dır, ölümsüzdür¹²¹ demiştir.

145. Ayette üslup ve mesaj genelleşerek “Allah’ın izni olmadan hiçbir kimseye ölüm gelmeyeceği” ifade edilmiştir. Bu ayette, korkunun ve korkaklığın ecele hiçbir faydası olmadığını bildirilmek suretiyle Müslümanlar cihada teşvik edilmektedir. Zira hiç kimse, eceli gelmeden ölmeyeceği gibi ecel geldiği zaman da ölümü hiçbir şeyin geri çeviremeyeceği aşikârdır. Ayrıca bu ayet münafıkların sözlerine cevap vermektedir. Çünkü müminler, Uhud’a katılan bazı Müslümanların şehit edildiği haberi ile Medine’ye dönünce, münafıklar, “Şayet onlar bizim yanımızda yer almış olsalardı, ne ölür ne de öldürülürlerdi” demişlerdi. Münafıkların bu sözlerine bir cevap olarak ayette; ölümün ve öldürülmenin ancak Allah’ın izni ve ecelin gelmesiyle olduğunu haber verilmiştir. Zira ne atılganlık ömrü kısaltır ne de harpten geri durmak ömrü uzatır.¹²²

147. Ayette ise Uhud Savaşı’nda gevşeklik gösteren müminlere Peygamberleriyle birlikte Allah yolunda savaşan, meşakkatlerden dolayı gevşeyip yılmayan “Rablerine ihlâsla kulluk eden kimseler¹²³ örnek gösterilmiştir. Buna göre ayette, “Geçmiş ümmetlerin sabrının ve metanetinin anlatılmasıyla Uhud Savaşı’nda düşmanın önünden kaçan müminler kınanmakta sabredenler ise

¹²⁰ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 22.

¹²¹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, a.y.

¹²² Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 24; Vehbe Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 374-376; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. IV, s. 1378.

¹²³ Ayette geçen “Ribbiyyun” kelimesi âlimler tarafından çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir.

a. Abdullah b. Mes’ud, Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri, Katade, İkrime, Mücahid, Rebi b. Enes, Dehhak, Süddi ve İbni-i İshaka göre “Ribbiyyun” kelimesinden maksat, “Topluluklar ve binlerce insan” demektir. Bu izaha göre âyetin mânâsı, “Nice Peygamberler vardır ki onlarla birlikte birçok topluluklar, binlerce insan savaşmışlardır” şeklindedir.

b. Abdullah b. Abbas ve Hasan-ı Basri’den nakledilen diğer bir görüşe göre bu kelimedden maksat, “Âlimler ve fatihler” demektir.

c. İbn-i Mübarekten nakledilen başka bir görüşe göre bu kelimedden maksat, “Sabırlı takva sahipleri” demektir.

d. Zeyd’e göre bu kelimedden maksat, “Uyanlar ve tabi olanlar” demektir.

e. Bazı Basralı Nahivcilere göre bu kelimedden maksat, “Rablerine kulluk edenler” demektir.

f. Bazı Küfe âlimlerine göre ise bu kelimedden maksat, “Âlimler ve binlerce insan” demektir.

Taberi ise “Ribbiyyun” ifadesini “Rablerine ihlâsla kulluk edenler” olarak tercüme etmiştir. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 113-116.

övülmektedir.”¹²⁴

Razi, Uhud Günü hezimete uğrayan bu kimselere, "Sizden önce geçmiş olan peygamberler ile onların ümmetlerinde, sizin için güzel bir örnek vardır. Geçmiş peygamberlere iman edenlerin yolu, cihâdda sabır ve firar etmeme olduğuna göre, bu firar ve hezimet size nasıl yakışır?"¹²⁵ mesajının verildiğini, Kurtubi ise ayette "Mü'minlerin kahramanlık duygularının harekete geçirildiğini ve onların, geçmiş peygamberlere tabi olan kimselere uymalarının emredildiğini" söylemektedir.¹²⁶

Ayette "ribbiyyun" olarak isimlendirilen kimseler; günahları ve israfları¹²⁷ sebebiyle Allah'tan bağışlama diledikleri için müminlere örnek gösterilmektedir. Onların müminlere örnek örnekligi; Allah'ın vahdaniyetini, Peygamberinin nübüvvetini inkâr edenlere karşı savaş meydanında sabit-kadem olabilmek, hezimete uğramama ve savaştan kaçanlardan olmamak için Allah'a dua etmeleridir.¹²⁸

Konunun asıl merkezini oluşturan 148. Ayet-i Kerime'de "Rablerine ihlâsla kulluk eden kimselerin" yukarıda ifade edilen özelliklere sahip oldukları için dünya ve ahiret mükâfatına nail oldukları dile getirilmiştir.

Müfessirler bu ayette ifade edilen dünya mükâfatıyla kastedilenin ilâhî yardım ve düşmanlara karşı zafer olduğunu, ahiret mükâfatıyla kastedilenin de cennet olduğu görüşündedir.¹²⁹

Razi, söz konusu mükâfatları genişleterek dünya mükâfatıyla kastedilenin "Allah'ın yardımı, ganimet, düşmana karşı galip gelme, güzel bir nam, iman nuru ile kalplerin ferahlaması, şüphe karanlıklarının giderilmesi, günah ve isyanlarının affedilmesi" olduğunu; ahiret mükâfatıyla kastedilenin de cennet ile cennetteki faydalar, lezzetler ve çeşitli sevinçlerin olduğunu söylemiştir.¹³⁰

Ayette, ahiret sevabı hakkında " وَحُسْنُ ثَوَابِ الْآخِرَةِ/âhiret sevabının güzelliği" tabiri kullanılırken; dünya nimetlerinden bahsedilirken sadece "dünya sevabı/ ثَوَابِ

¹²⁴ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 116; Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 374-376.

¹²⁵ Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 26.

¹²⁶ Kurtubi, *a.g.e.*, c. V, s. 351-352.

¹²⁷ Ayetteki israf, "bir şeyde aşırılık" olarak tanımlanmaktadır. Zira kişi, herhangi bir işte ölçüyü aştığı zaman israfa düşmüş olmaktadır. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 119-120; Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 29; Maturidi, *a.g.e.*, c. II, s. 506.

¹²⁸ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 121; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 638.

¹²⁹ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 123; Kurtubi, *a.g.e.*, c. V, s. 355; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. II, s. 784; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 638.

¹³⁰ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 29-30.

الدُّنْيَا” denilmiştir. Razi ve Maturidi; dünya nimetlerinin azlığı, zararlarla karışık ve sonlu olması sebebiyle ahiret nimetleri hakkında kullanılan “حُسْنٌ” vasfının dünya nimetleri hakkında kullanılmadığını söylemiştir.¹³¹

Ayetin sonunda “Allah ihsanda bulunanları sever/ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ” buyrulmuştur. Sözü edilen Muhsin kullar; bir önceki ayette ifade edilen “Ey Rabbimiz bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla”¹³² diyerek, kendilerinin hatalı olduklarını itiraf eden ve Allah’a yönelen kimselerdir. Bu kimseler; cihad etmek istediklerinde, ayaklarını sabit-kadem kılmasını ve düşmana karşı kendilerine yardım etmesini Allah’tan istemeleri ve Peygamberleri öldürüldükten sonra sabırla Allah’a itaat etmeleri sebebiyle "muhsin" olarak isimlendirilmişlerdir.¹³³

Kısacası “muhsinlik” kulun hem yaptığı işteki niyetinin hem de işi yaparken takip ettiği yöntemin o fiili ifsad eden vasıflardan uzak olmasıdır. Muhsinlik yolda atılan her adımda Allah’a dayanmayı, zafer ve hezimette, ölüm ve hayatta, her işte ve her yönelişte işi sadece O’na döndürmeyi gerektirmektedir.¹³⁴

Ayette belirtildiği üzere zor durumlarında Allah’a yönelmeleri ve sadece O’ndan yardım dilemeleri sebebiyle Allah, muhsinleri sevmektedir. Allah’a güven ve ihsan ile kurmuş oldukları bu sevgi bağı neticesinde Muhsinler, dünya ve ahiret mükâfatıyla müjdelenmişlerdir.

Allah, ahsen-i takvim üzere yarattığı insanın her durumda “ihsan” üzere olmasını istemektedir. Zira Allah’ın, evvel emirde kuluna her şeyin en güzelini vermiş olması kulun da O’na ihsan üzere yönelmesini gerekli kılmaktadır.

Ayetin bağlamı, Allah’ın sevdiği Muhsin kulların, özel anlamda cihadın, genel anlamda hayatın tüm zorluklarında Allah’a yönelerek yardım ve zaferi O’ndan isteyen kimseler olduğunu göstermektedir. Nitekim hayatın her alanında farklı şekillerde cihad söz konusudur. Bu sebeple “muhsinlik”, Allah’ın kanunu daim kılmayı ve bu yolda sebat etmeyi gerektirmektedir.

¹³¹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 30; Maturidi, *a.g.e.*, c. II, s. 507.

¹³² Âl-i İmran, 3/147.

¹³³ Taberî, *a.g.e.*, c. VI, s.123; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 30-31; İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l Beyan*, ihtisar eden: Muhammed Ali Sâbuni, Damla Yay., İstanbul, 1995, c. II, s. 97.

¹³⁴ Kutub, *a.g.e.*, c. II, s. 420

Mâide Suresi'ndeki Allah'ın Sevdiği Muhsin Kullar

فِيمَا نَفَضْنَاهُمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا
ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirdiler (kitaplarını tahrif ettiler). Kendilerine öğretilen ahkâmın (Tevrat'ın) önemli bir bölümünü de unuttular. İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Şüphesiz Allah (Muhsin olarak) iyilik edenleri sever.”¹³⁵

Mâide Suresi Medine Dönemi'nde Hudeybiye Anlaşması'ndan sonra, hicretin altıncı yılında nazil olmuştur.¹³⁶ Kurtubi, Surenin Kur'an'ın en son indirilen surelerinden biri olup diğer surelerde bulunmayan on dokuz hüküm¹³⁷ içerdiğini söylemektedir.¹³⁸ Surenin üçüncü ayeti Kur'an'ın nazil olan en son ayeti olarak kabul edilmektedir.¹³⁹

Mâide Suresi'nde, Medine'ye hicretle birlikte cahiliye adet ve geleneklerinden büyük ölçüde soyutlanmış bir hayat tarzı yaşamaya başlayan İslam toplumuna dair hükümlere yer verilir. Müslümanlardan, Allah'a iman akitlerinin ve insanlarla yaptıkları sözleşmelerin gereklerini yerine getirmeleri¹⁴⁰ istenir. İhramlıyken avlanmaya¹⁴¹ dair hükümler beyan edilerek haram¹⁴² ve helâl kılınan yiyecekler,¹⁴³ ayrıntılı bir şekilde izah edilir. Ehl-i kitap kadınlarla evlenme¹⁴⁴ konusu gündeme getirilir. Abdestin, guslün ve teyemmümün hükümleri¹⁴⁵ açıklanır. Hoşlarına gitmeyen hükümleri değiştirerek kitaplarını tahrif etmeleri sebebiyle

¹³⁵ Mâide, 5/13.

¹³⁶ Zemahşeri Sure'nin, Mekke'nin fethinden sonra nazil olduğunu, Elmalılı Hudeybiye senesinden itibaren inmeye başladığını, bir kısmının Mekke'nin fethinde, bir kısmının da veda haccında nazil olduğunu söylemiştir. Bkz. Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 190; Elmalılı, *a.g.e.*, c. III, s. 235; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VI, s. 69; Mevdudi, *a.g.e.*, c. I, s. 443;

¹³⁷ Bu hükümlerin geçtiği ayetler şunlardır: Maide, 5/3, 5/4, 5/5, 5/6, 5/38, 5/58, 5/95, 5/103, 5/106

¹³⁸ Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 243.

¹³⁹ Müfessirler, bu ayetin Veda Haccı'nda Arafat'ta nazil olduğu söylemişlerdir. Bkz. Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 190; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VI, s. 70; Elmalılı *a.g.e.*, c. III, s. 235.

¹⁴⁰ Mâide, 5/1.

¹⁴¹ Mâide, 5/1-95.

¹⁴² Mâide, 5/3.

¹⁴³ Mâide, 5/4.

¹⁴⁴ Mâide, 5/5.

¹⁴⁵ Mâide, 5/6.

Yahudiler kınanır.¹⁴⁶ Müminler kısas¹⁴⁷, şahitlik¹⁴⁸, yemin ve kefarete¹⁴⁹ hususlarında titiz davranma konusunda uyarılır. İçkiye, kumara, fal oklarına¹⁵⁰ kesin yasak getirilir.

Allah'ın hükümlerine uymayan Yahudi ve Hristiyanların yanlışları gündeme getirilerek Müslümanlar; Allah'ın hükümlerine uyma ve kitaplarını değiştirmeme konusunda uyarılır.¹⁵¹ Müminlere; Yahudi ve Hristiyanları dost edinmemeleri gerektiği emri verilir.¹⁵² Kendilerinin dostlarının kimler olduğunu Allah Teâlâ; "Sizin dostunuz sadece Allah, O'nun peygamberi ve Allah'a boyun eğerek namaz kılan, zekât veren müminlerdir"¹⁵³ ayetiyle bildirir. Dolayısıyla Sure'de dostlukta ölçünün iman olması gerektiği ifade edilir.¹⁵⁴

İsrailoğulları ile Hz. Musa arasında geçen diyalog, müminlere ibret almaları için anlatılır. İsrailoğulları Allah yolunda bir savaşta Hz. Musa ile birlikte hareket etmeyerek "Sen ve Rabbin gidin birlikte savaşın (biz sizinle birlikte gelmiyoruz işte burada oturduk (kalkmıyoruz)"¹⁵⁵ dedikleri için Sure'de "fasık" olarak isimlendirilir.¹⁵⁶

Sure'de, insanın nefesine uyararak dünya ve ahirette ziyana uğraması Habil ile Kabil örneğinden hareketle anlatılır.¹⁵⁷ Kabil'in içinde tutuşan kıskançlık ateşine karşılık Habil'in Allah'a olan teslimiyeti müminlere örnek gösterilir. Kardeşini öldüren Kabil'in dünya ve ahirette ziyana uğrayanlardan olduğu haber verilir.¹⁵⁸ Kabil'in Habil'i suçsuz yere öldürmesi sebebiyle bir insanı öldürenin bütün insanları öldürmüş olacağı hükmü verilerek insan hayatının dokunulmazlığına vurgu yapılır.¹⁵⁹

---

¹⁴⁶ Mâide, 5/41-42-43.

¹⁴⁷ Mâide, 5/45.

¹⁴⁸ Mâide, 5/8.

¹⁴⁹ Mâide, 5/89.

¹⁵⁰ Mâide, 5/90.

¹⁵¹ Mâide, 5/49.

¹⁵² Mâide, 5/51.

¹⁵³ Mâide, 5/55.

¹⁵⁴ Mâide, 5/81.

¹⁵⁵ Mâide, 5/24.

¹⁵⁶ Mâide, 5/25.

¹⁵⁷ Mâide, 5/27.

¹⁵⁸ Habil ve Kabil kardeşlerin aralarında geçen konuşmanın satır aralarından anlaşılacakları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Müftüoğlu, *Beş Vakit Kılmıyorum Diye Bıraktım*, Otto Yay., Ankara, 2012, s. 54.

¹⁵⁹ Mâide, 5/32.

Sure'ye ismini veren ve gelenekte "maide olayı"¹⁶⁰ olarak anılan hadise 112. Ayette zikredilir. Havariler Hz. İsa aracılığıyla Allah'tan bir talepte bulunurlar. Bu talep –haşa- güç yetirebilmesi halinde Allah'ın onlara gökten mükellef bir sofrayı indirmesi talebidir. Ayette havarilerin bu isteğinin amacının, kalplerinin itminana kavuşması ve peygamberlerinin kendilerine söylediklerinin doğruluğuna kesin kanaat getirerek onlara şahitlik etmek olduğu ifade edilir.¹⁶¹

Sure'nin sonunda hüküm gününde Allah ile Hz. İsa arasında geçecek olan konuşma zikredilir.¹⁶² Bu ayetlerde Hz. İsa hakkında yanlış bir akideye sahip olan Hristiyanlara hitaben Hz. İsa'nın ağzından doğru bir Peygamber algısı oluşturulmaya çalışılır.

Surenin bütünü hakkında bu genel değerlendirmeyi yaptıktan sonra bizim incelememize konu olan 13. Ayete geçebiliriz. Söz konusu ayetin bağlamı; 11. Ayette¹⁶³ iman edenlere hitapla başlamaktadır. Bu ayette müminlerden, Allah'ın kendilerine bahsettiği nimeti hatırlamaları istenmektedir. Kendilerine nimet bahşedenin ve onları koruyanın Allah olduğu ifade edilerek müminlere, Allah'a sığınıp tevakkül etmeleri tavsiye edilmektedir.

Ayetin nüzul sebebi hakkında müfessirler farklı rivayetler zikretmişlerdir. Rivayetlerin çeşitliliği; Allah'ın müminlere olan nimetinden kastın ne olduğu hakkındaki cevapların da farklı olmasına sebep olmuştur.

İlk rivayette, ayetin Peygamber Efendimize suikast düzenleyen Benu Nadr Yahudileri hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Aralarındaki bir anlaşma gereğince Peygamber Efendimiz beraberinde ashabıyla Nadr oğullarına, tuzağa düşürülerek öldürülen müslümanların diyetini görüşmeye gittiğinde onlar bir suikast düzenleyerek Peygamberimizi ve ashabını öldürme teşebbüsünde bulunmuşlardı. Cebrail (as)'ın, Yahudilerin tuzaklarını haber vermesiyle Peygamber Efendimiz ve müminler Allah'ın yardımıyla onların şerrinden kurtulmuşlardı.¹⁶⁴

¹⁶⁰ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VI, s. 69.

¹⁶¹ Mâide, 5/113.

¹⁶² Mâide, 5/116.

¹⁶³ Ey İman Edenler! Allah'ın size olan nimetini unutmayın; hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun ve müminler yalnızca Allah'a güvensinler.

¹⁶⁴ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 228-229; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 374; Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 53-54; Mevdudi, *a.g.e.*, c. I, s. 461; Zemahşeri; Diğer müfessirlerden farklı olarak Peygamberimiz'in Benu Kureyza Yahudilerine gittiğini söylemektedir. Bkz. Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 213-214

Ayetin nüzul sebebi hakkında zikredilen ikinci rivayet şöyledir: Bir konaklama yerinde Rasulullah, ashaptan ayrı bir yerde ağacın altında kılıcını asmış bir şekilde istirahat ederken bu hali fırsat bilen müşrikler, bir bedeviyi suikast için gönderdiler. Bedevi, Peygamberimiz uyku halindeyken O'nun kılıcını alıp başına dikildi: "Söyle bakalım seni benim elimden kim kurtaracak?" dedi. Peygamberimiz "Allah" cevabını verdi. Bunun üzerine bedevi elindeki kılıcı düşürdü. Peygamberimiz ashabını çağırdı ve durumu onları anlattı, fakat bedeviye ceza vermedi.¹⁶⁵

Ayrıca ayetin Benu Sa'lebe ile Benu Muharib Kabilelerinin, Peygamberimiz ve ashabı namaza duracakları zaman onları imha etmek için bir suikast plânı hazırlamaları üzerine nazil olduğu da rivayet edilmiştir. Cebrail (a.s) durumu haber verince, Peygamber Efendimiz cemaati ikiye ayırıp korku namazı durumuna geçmiştir.¹⁶⁶

Razi ve Elmalılı, bu ayetin sebebi nüzülü hakkında biri genel biri de özel olmak üzere iki farklı rivayeti zikretmişlerdir. Bunlardan birincisi şudur: "İslâm'ın ilk yıllarında müşrikler galip, müslümanlar ise mağlup idiler. Müşrikler, Müslümanlara sürekli zarar vermek, onları öldürmek ve mallarını mülklerini yağmalamak istiyorlardı. Allah Teâlâ da onları gayelerinden alıkoyuyor, Müslümanları koruyordu. Böylece kısa zaman içinde İslamiyet kuvvetlendi, Müslümanların gücü arttı ve müşriklerin elleri kırıldı. İşte bu sebeple ayette zikredilen müminlere olan nimetten kasıt, Allah'ın müminleri yardımıyla güçlendirmesidir."¹⁶⁷

Razi ve Elmalılı, kendilerine yakın gelen bu birinci rivayetin ardından Taberi'nin de rivayet ettiği Benu Nadr Yahudilerinin Peygamber Efendimiz ve ashabına yönelik suikast girişimlerini dile getirmiştir. Neticede her iki müfessir de

---

¹⁶⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 233; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 213-214; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 374; Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 53-54, Bursevî, *a.g.e.*, c. VI, s. 320.

¹⁶⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 232 ; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 213-214; Bursevî, *a.g.e.*, c. VI, s. 319-320; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yay., Ankara, 1991, c. III, s. 1628-1629.

¹⁶⁷ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 187; Elmalılı, *a.g.e.*, c. III, s. 282; Bayraktar Bayraklı bu görüşü haklı bularak tefsirinde diğer rivayetlere yer vermemiştir. Bkz. Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2002, c. V, s. 489-491.

Allah'ın müminlere olan “nimet” ini; Yahudi suikastinin neticesiz kalması olarak değerlendirmiştir. ¹⁶⁸

Rivayetleri incelediğimizde, nüzul sebebi olarak zikredilen olayların Allah'ın yardımı ile müminlerin lehine dönmüş olduğunu görürüz. O halde ayette Allah'ın nimeti olarak isimlendirilen durum; Allah'ın Peygamberimizi ve Müslümanları Yahudi ve müşriklerin tuzaklarından korumasıdır. Ayetin müminlere verdiği mesaj Elmalılı'nın ifadesiyle şudur: “Ey müminler! Allah'ın nimetleri yalnız hayra ulaşmak kabilinden olanlar değildir. Şerden koruma şekliyle olan nice nimetler de vardır. Bunun için Allah'ın size olan şu nimetini de unutmayınız, şükürünü eda ediniz, hani bir kavim size ellerini uzatmak istemişti de, Allah onların ellerini sizden menetmişti. O zaman bunu Allah'tan başka kim yapabilirdi? O halde müminler bunları unutmasınlar da ancak Allah'a tevekkül etsinler ve dayansınlar. Allah'tan başka itimat ve istinat olunacak hiçbir şey olmadığını bilsinler.”¹⁶⁹

Ayet, Allah'a tevekkül etmelerinin ve güvenmelerinin müminler üzerine bir görev olduğuna, Allah'ın kendilerine yeterli olduğuna ve kendilerini tehlikelerden kurtarının Allah olduğuna dair bir uyarı ile sona ermektedir.

Taberi, müminlerin Allah'a tevekkül etmelerinin, O'nun emir ve yasaklarına tabi olmalarını, işlerinin neticelerini Allah'a teslim etmeleri ve Allah'ın yardımından emin olmaları anlamına geldiğini söylemiştir. Ayrıca O, tüm bunların müminlerin dinlerinin kemali ve imanlarının tamamlanması için bir gereklilik olduğunu belirtmiştir. Eğer müminler bu bilinçte olurlarsa Allah, Yahudilerin kötülüklerinden koruduğu gibi diğer kötülüklerden de onları muhafaza edip koruyacaktır.¹⁷⁰

12. Ayette söz; Allah'ın Yahudilerden “misak” aldığına getirilmektedir. Yahudilerden alınan “misaktan” kastı Taberi'ye göre; Allah'tan başkasına kulluk etmemektir. Bu ifadeyle müminlere, “Allah'a verdiğiniz misak/söz hususunda dikkatli olun” mesajı verilmektedir.¹⁷¹

---

¹⁶⁸ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 187; Elmalılı, *a.g.e.*, c. III, s. 283.

¹⁶⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, c. III, s. 283.

¹⁷⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 234.

¹⁷¹ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 235.

Razi, Yahudilerin “ahitlerini ve misaklarını bozmaları”yla kastedilen durumun, Peygamberlerini yalanlamak ve öldürmek, Hz. Muhammed’in de vasıflarını gizlemek hususlarında olduğunu söylemiştir.¹⁷²

Ayetin devamında İsrailoğullarının sözlerinde durmamaları sebebiyle lanetlenmeleri üzerine Allah’ın onları ikinci bir denemeye tabi tutarak şu dört hususu yerine getirmeleri emrini verdiği ifade edilmektedir.

- a. Namaz kılmak,
- b. Zekât vermek,
- c. Peygamberlere iman etmek ve onlara yardım etmek,
- d. Faizsiz borç vermek

Ayette bu emirleri yerine getirdikleri takdirde İsrailoğulları’nın affedileceği bildirilmiş fakat onlar bu emirlere tabi olmayarak doğru yoldan ayrılmışlardır. Bugün de aynı emirler Kur’an’da yer almakta ve müminlerden bu farzların yerine getirilmesi istenmektedir. Aksine bir yol tutanlara, İsrailoğulları’nın akıbeti hatırlatılmakta ve böylece gereken ilâhî uyarı yapılmaktadır.¹⁷³

13. Ayette müminlere, Yahudilerin ahde vefasızlıkları ve ihanetleri anlatılmaktadır. Bu durumun hem onların hem de atalarının öteden beri karakterlerinde olduğu söylenerek taşkınlık ve sapıklıklarından dolayı Yahudiler kınanmaktadır.¹⁷⁴ Bu ayetle müminlere "Ey mü'minler, bu kötü huy bakımından Yahudiler gibi olmayın ki, onların başlarına gelen lanet ve zillet sizin başınıza da gelmesin" mesajı verilmektedir.¹⁷⁵

Yahudilerin ahidlerine bağlı kalmadıklarına şu tarihi olay şahitlik etmektedir: “Allah İsrailoğulları’na Beytü'l-Makdis'e hicret etmelerini emrettiği dönemde Kudüs'te zorbalıklarıyla meşhur olan Ken’anîler bulunuyordu. İsrailoğulları bu yüzden oraya hicret etmeye cesaret edemiyorlardı. Allah Hz. Musa vasıtasıyla onlara şu vaatte bulunmuştu: “Ben orayı size vatan ve hicret yurdu seçtim; gidiniz zorbalarla savaşınız; ben elbette sizin yardımcınızım.” Hz. Musa bu emir üzerine her boydan bir temsilci seçti. Böylece 12 temsilci bir araya gelerek,

¹⁷² Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 190-191.

¹⁷³ Yıldırım, *a.g.e.*, c. III, s. 1633-1634.

¹⁷⁴ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 234-235; Yıldırım, *a.g.e.*, c. III, s. 1632.

¹⁷⁵ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 191.

Tevrat'a bağı kalacaklarına, zorba Ken'anilerle savaşacaklarına dair söz verdiler. Bu temsilciler durumu yakından görüp bazı bilgiler elde etmek için Kudüs'e yaklaştılar. Ken'anilerin güçlü bir orduya sahip bulduklarını öğrenince moralleri bozuldu ve dönüp her biri kendi boyları adına savaşamayacaklarını söylediler. Hâlbuki böyle yapmayacaklarına dair Hz. Musa kendilerinden bir söz almıştı.¹⁷⁶ Bunun üzerine İsrailoğulları Hz. Musa'ya, "Sen ve Rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız" dediler.¹⁷⁷

İndiği dönem itibariyle ayet, Hudeybiye Barışı'nın gerçekleştiği zamana rastlamaktadır. Ayetteki direktiflerin; müşriklerle şartları ağır bir anlaşma yapan müminlerin, kararlarında sabit durmalarında etkili olduğu muhtemeldir. Aynı zamanda müminlerin sözlerinde durarak Allah'a güvenmeleri; Mekke'nin fethine ve neticede Allah'ın müminleri galip kılmasına zemin hazırlamıştır.

Ayette "Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lanetledik ve kalplerini kaskatı yaptık" ifadesi kullanılmıştır. Müfessirler Yahudilerin lanetlenmesinin ne anlama geldiği hususunda farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Ata; lanetlenmenin "Allah'ın rahmetinden çıkma", Hasan el-Basri ve Mukatil; "maymun ve domuz haline gelme", İbn Abbas ise; "cizye vermelerinin gerekli olduğu" anlamına geldiğini söylemiştir.¹⁷⁸

Allah'ın affediciliği, kullarına olan sevgisi ve "lanetleme" ifadesinin Kur'an'ın bütünündeki kullanımı göz önünde bulundurulduğunda Allah'ın insan ve kavim olarak hiç bir kimseyi lanetlemediği, lanetlenen şeylerin zihin yapısı, anlayış tarzı ve bakış açısı olduğu görülmektedir.¹⁷⁹

Razi; kalplerini kaskatı yaptık ifadesinin, "Biz, o kalpleri, Hakk'ı kabul etmekten uzak, delillere ittîbâ etmekten çevrilmiş kıldık"¹⁸⁰ anlamında olduğunu söylemiştir. Kurtubi'ye göre ise kalplerin katılaşması; "Kalbin hiçbir hayrı anlayamayacak ve hiçbir hayır yapamayacak şekilde sert, katı ve inatçı olması"

¹⁷⁶ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 215; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 376; Yıldırım, *a.g.e.*, c. III, s. 1632-1633

¹⁷⁷ Maide, 5/24.

¹⁷⁸ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 191; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 380.

¹⁷⁹ Örneğin Bakara, 2/88; Nisa, 4/46 ayetlerinde Yahudilerin lanetlenme sebebi olarak küfür ve isyanları gösterilmektedir.

¹⁸⁰ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 191.

anlamındadır.¹⁸¹

Ayetin devamında Yahudilerin kalplerinin kaskatı oluşunun neticelerinden bazıları zikredilerek, “Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitaplarını tahrif ederler)” buyrulmuştur. Ayette bahsedilen bu tahrif, " yanlış tefsir ve batıl te'viller yapma" manasında olabileceği gibi, kelimeleri değiştirme manasına da gelmektedir. Taberi bunun Yahudilerin, Allah'ın Tevrat'ta koymuş hudutları tahrif etme olduğunu söylerken¹⁸² Razi söz konusu bu tahrifin ayetleri yanlış tefsir etme anlamında olduğunu söylemiştir.¹⁸³

Ayette Yahudiler hakkında zikredilen diğer bir hususta onların “Kendilerine öğretilen ahkâmın önemli bir bölümünü unutmalarıdır/ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ”. Taberi, bu ifadeyi Yahudilerin Allah'ı unutmaları¹⁸⁴ olarak açıklamıştır. Neticede onlar Allah'ın emirlerini terk ettikleri için Allah da onları terk etmiştir.¹⁸⁵

İbn Abbas ve Kurtubi ise bu ifadeyle Yahudilerin; peygamberlerinin kendilerinden Hz. Muhammed'e iman etmeye ve O'nun niteliklerini açıklamaya dair aldıkları ahdi yerine getirmediklerinin kastedildiğini söylemektedir.¹⁸⁶

İsrailoğulları'nın Tevrat'taki hükümleri değiştirmelerinin örneği 41. Ayette ifade edilmiştir. Bu ayette İsrailoğulları'nın recm cezasını hoşlarına gitmediği için kabul etmeyerek değiştirdikleri açıklanmıştır.¹⁸⁷

Ayetin devamındaki “İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün/ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ” ifadesiyle hainliği gündeme getirilen kimseler Beni Nadir Yahudileridir.¹⁸⁸ Bu bilgi ayetlerin nüzul sebebinin Beni Nadir Yahudileri olduğunu ve Allah'ın müminlere olan nimetin de onlara karşı Peygamber Efendimizi ve müminleri koruması olduğu ortaya çıkmaktadır.

¹⁸¹ Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 380. Taberi ise bu ifadenin “Kalplerin içinden şefkat ve merhametin çıkarılarak öğüt dinlemeyen sert ve kupkuru bir hale getirilmesi “ anlamında olduğunu söylemiştir. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 250.

¹⁸² Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 251.

¹⁸³ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 192.

¹⁸⁴ Tevbe, 9/67.

¹⁸⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 252.

¹⁸⁶ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 118; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 382. İbn Abbas, "Onlar, kitapları (Tevrat'ta) emrolundukları şeylerden bir kısmını unuttular, o da Hz. Muhammed (s.a.s)'e imandır" demiştir. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 192.

¹⁸⁷ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 118.

¹⁸⁸ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 254; İbn Abbas sözü edilen kimselerin Benu Kureyza Yahudileri olduğunu söylemektedir. İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 118.

"İçlerinden birazı müstesna..." ifadesiyle istisna edilen kimseler ise, Abdullah İbn Selâm ve arkadaşları gibi iman eden yahudilerdir. Ayrıca Ayette bahsedilen bu az sayıdaki müstesna kimselerin, küfürleri üzere kaldıkları halde ahidlerine vefa gösteren ve sözlerinde hainlik etmeyen kimselerin de olabilecekleri söylenmiştir.¹⁸⁹

Ayette Yahudiler hakkında bu bilgiler verildikten sonra söz, Peygamber Efendimize çevrilerek onun söz konusu kimselere nasıl davranması gerektiği hakkında bir yol çizilmektedir. İlk olarak "Yine de sen onları affet ve aldırış etme/ فَاغْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ" emri verilmektedir.

Bu ayet hakkında tefsirlerde iki rivayet yer almaktadır. Birinci rivayette, bu emrin "seyf ayeti" adı verilen Tevbe Suresi 5. Ayetle neshedildiği söylenirken ikinci rivayette "Daha önce yaptıkları şeyler sebebiyle onları hesaba çekme" emrinin verildiği bildirilmektedir.¹⁹⁰

Ayet "Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever/ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ " ifadesiyle son bulmaktadır. Bu ifadeyle kötülüğe kötülükle, düşmanlığa kin ve öfkeyle karşılık verilemeyeceği ifade edilmektedir. İslam Hakk'a teslimiyet, halka rahmet dinidir. İlgili ayetin gerek iniş sebebi gerekse yapılan yorumlar, Yahudilerin verdikleri sözde durmadıklarını ve daima Peygamberimize ve Müslümanlara düşmanlık beslediklerini göstermektedir. Yahudiler Peygamber Efendimizi öldürmeyi planlamış ve mü'minleri İslam'dan uzaklaştırmaya çalışmış olmalarına rağmen hep hoşgörü ile karşılık görmüşlerdir. Çünkü ayette bütün bunlara rağmen dine bir zararları dokunmadığı sürece Peygamberimize ve Müslümanlara, onları affetmeleri tavsiye edilmiştir. Gerekçe olarak da Allah'ın iyilik edenleri sevdiği gösterilmiştir.¹⁹¹

Müfesssirlere göre bu ayet Peygamberimize, kendisine ve ashabına kötülük yapan Yahudileri affetmeyi emretmektedir.¹⁹² Çünkü Allah ihsan eden ve

¹⁸⁹ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 118 Razi, *a.g.e.*, c. XI, s. 192.

¹⁹⁰ Razi, *a.g.e.*, c. XI, s. 192; Maturidi, *a.g.e.*, c. III, s. 486; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 383.

¹⁹¹ Yıldırım, *a.g.e.*, c. III, s. 1635-1636.

¹⁹² İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 118; Maverdi, *en- Nüketü ve'l- Uyun*, y.y., Beyrut, 1992, c. II, s. 21. Taberi, Katade'nin Tevbe Suresi 29. Ayetle bu ayetin neshedildiği görüşünde olduğu bilgisine de yer vermiştir. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 255

Razi tefsirinde bu ayetle ilgili ikinci bir görüş zikrederek Muhsin kimselerin, içlerinden pek azı müstesna..." ifadesi ile kastedilen ahidlerine bağlı Yahudiler olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte ayetin bağlamı sebebiyle hitabın Peygamber Efendimize olduğu görüşünün tercihe şayan olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Razi, *a.g.e.*, c. XI, s. 192.

kendisine yapılan kötülüğü affeden kimseyi sevmektedir. Zira müminin kendisine yapılan kötülüğü affetmesi, onun insanlar başta olmak üzere Allah'ın yarattığı tüm varlıklar ile ilişkisinin "ihsan" üzere olduğunu göstermektedir.

Ayetin bağlamı bir bütün olarak değerlendirildiği takdirde Allah'ın sevdiği Muhsin kulların; kendilerine yapılan kötülükte intikam gütmeyen, Yahudilerin davranışlarına aldırış etmeyen ve neticeyi Allah'a havale eden kullar olduğu anlaşılmaktadır.

Bu ayeti Tevbe Suresi 5. Ayet ile birlikte değerlendirdiğimizde muhsin kulların nereye kadar iyilikle ihsan ederek kötülüğe aldırış etmeyeceğinin sınırı ortaya çıkmış olmaktadır. Zira Tevbe Suresi'nde verilen "Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün/ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ" emri; onların "kendileriyle yapılan anlaşmaya ihanet etmeleri ve dine yönelik bir saldırıda buldukları" halindedir.

Neticede muhsin kullar, kendilerine yönelik bir kötülüğe intikam ile değil de aldırış etmeme ile cevap vererek affetmeyi seçen kullardır. Bu kimseler için Allah'ın muhsinleri sevdiği mükâfatı, Yahudilerin ve müşriklerin kötülüklerini affetme nedeniyle kendilerini zayıf görmemeleri için yeterli bir sebeptir. Zira muhsinlerin kendi otokontrollerini sağlayarak affetmeyi seçmeleri asıl üstün olanın müminler olduğuna delalet eden bir durumdur.¹⁹³

Mâide Suresi'ndeki konuyla ilgili bir başka ayet şudur:

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَاْمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاْمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

*"İman eden ve iyi işler yapanlara, hakkıyla sakınıp iman ettikleri ve iyi işler yaptıkları, sonra yine hakkıyla sakınıp iman ettikleri, sonra da hakkıyla sakınıp yaptıklarını, ellerinden geldiğince güzel yaptıkları takdirde (haram kılınmadan önce) tattıklarından dolayı günah yoktur. (Önemli olan inandıktan sonra iman ve iyi amelde sebattır). Allah iyilikte ve güzel harekette bulunanları sever."*¹⁹⁴

Mâide Suresi hakkında genel bilgileri bir önceki ayette vermiştik. Bu bakımdan burada doğrudan 93. Ayetin konu bütünlüğünün başladığı 87. Ayete

¹⁹³ Konu ile ilgili örnek ayet için bkz. Âl-i İmran, 3/139. "Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz".

¹⁹⁴ Mâide, 5/93.

döneceğiz. İlgili pasaj, 87-108. Ayetler arasındadır ve iman edenlere helal ve haram kılınan hususlar bu ayetlerde işlenmektedir.

Müminlere kendilerine haram kılınan hususlarda belirtilen sınıra tabi olmaları söylenmekte¹⁹⁵ temiz ve helal rızık temin etme emri verilmektedir.¹⁹⁶ Yemin kefaretinin hükmü açıklanmakta¹⁹⁷ içki, kumar, dikili taşlar ve fal oklarının şeytan işi bir pislik olduğu bildirilmektedir.¹⁹⁸ Bu ifadelerden sonra Allah'a ve Rasulüne itaat emri¹⁹⁹ verilerek söz konusu haramlara bulaşmaktan müminler sakındırılmaktadır.

90. Ayette cahiliye kalıntıları olan içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları kesin olarak yasaklanmaktadır. Bu kalıntılar tek bir seferde değil de insan fitratına mutabık olarak tedrici²⁰⁰ bir şekilde haram kılınmıştır. Seyyid Kutup bu duruma şöyle açıklamaktadır: “İslam nizamı ilk etapta, bu gelenekleri ortadan kaldırmaya kalkmadı. Çünkü İslâm, bu geleneklerin bir takım yanlış inançlardan kaynaklandığını biliyordu. Dolayısıyla bu adetleri temele inmeden yüzeysel olarak halletmeye çalışmaya kalkmak, boşu boşuna vakit kaybetmek demektir. Bu sebeple ilahî nizam, akideden işe başlamıştır. Câhili inanç ve düşüncelerin hepsi kökten sökülüp atılarak bunun yerine sağlam İslâm akidesi yerleştirilmiştir.²⁰¹ Bu akideden sonra iman edenlere Allah'ın sevdiği ve sevmediği hususlar bildirilerek iman akidesinin tam olarak yerleşmesi sağlanmıştır.

Kutup, ilahi nizamın insanların taassupla bağlı olduğu cahiliye adetlerini ortadan kaldırmada yöntem olarak “akide bağı” ndan başlamayı seçtiğini zikrettikten sonra bu bağ ile fitrat ilişkisini şu sözleriyle açıklamıştır. “Çünkü beşer fitratının üzerinde birleşeceği ilk bağ akide bağıdır. Bu bağ bir gönülde yer etmedikten sonra o gönülde ne ahlaki duygular ne eğitim prensipleri ne de içtimai ıslahat metotları yerleşebilir.(...) İşte bu sebeple şirk ve küfür düğümü çözülerek akide bağı sağlamlaştırıldıktan sonra cahiliyenin sosyal, ekonomik, psikolojik, ahlâkî ve günlük hayata ilişkin kalıntıları temizlenmeye başlanmıştır.”²⁰²

---

¹⁹⁵ Mâide, 5/87.

¹⁹⁶ Mâide, 5/88.

¹⁹⁷ Mâide, 5/89.

¹⁹⁸ Mâide, 5/90.

¹⁹⁹ Mâide, 5/92.

²⁰⁰ İçkinin tedricen haram kılması şu ayetlerle sabittir. Nahl, 16/67; Bakara, 2/219; Nisa, 4/43.

²⁰¹ Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 431.

²⁰² Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 431-432.

İlahi nizamın ortaya koyduğu bu usul neticesinde, insanlar Allah'la kurdukları akide bağı sonucu her ne olursa olsun “Hiç şüphesiz iman ettik”²⁰³ diyecekleri bir kıvama gelmişlerdi. Böylece cahiliye döneminden kalan ve temizlenmesi gereken hususlar Medine Dönemi boyunca peyderpey ele alınmış ve yerlerine İslamî düsturlar konularak tebdil ve tağyir edilmiştir. Mekke Dönemi'nde şirkten tamamen arınarak tevhidi özümseyen insanlar bu kıvamdan sonra imanlarının gereğini hayatlarına aktaran ve böylece salih ameller ortaya koyan bir hale gelmişlerdi.

90. Ayette içkinin; “şeytan işi bir pislik” olarak nitelendirilerek haram kılınmasından sonra sahabe-i kiram arasında henüz bu ayet nazil olmadan önce vefat edenlerin durumları tartışılmaya başlandı. Sorulan sorulardan birkaçı şöyleydi:

- “İçki kullanma alışkanlığı devam ederken vefat eden kardeşlerimiz ne olacak?”

- İçki haram kılınmadan önce Uhud'da karınlarında içki olduğu halde şehit edilen arkadaşlarımızın durumu nedir?”²⁰⁴

Bu soruların Müslüman zihinleri meşgul ettiği bir dönemde asıl konunun yer aldığı 93. Ayet-i kerime nazil olarak söz konusu soruların cevabı verilmiştir.²⁰⁵ Ayette, genel anlamda bir konu hakkında henüz haram hükmünün verilmediği dönemde yaşayıp o fiili işlediği halde hüküm değişmeden vefat eden kimselerin sorumlu tutulmayacağı belirtilmiştir.

İbn Abbas, haram kılınmadan önce içki içmenin Allah'ın emrine muhalefet etme anlamına gelmeyeceğini söylemiştir. Çünkü müminler içkinin haram kılınmadığı dönem de takva bilinciyle salih amel işliyor ve gizlide de açıkta da Allah'ın murakabesinde olduklarını biliyorlardı.²⁰⁶

Seyyid Kutub, bir mesele hakkındaki haram hükmünün ayetten öncesini kapsamayacağı hakkında şunları söylemektedir: “Bu ayet-i kerime, haram

---

²⁰³ Hucurat 49/14.

²⁰⁴ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 349; Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 664-667; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s.291-292; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 167 ; Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 440; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XII, s. 86-88; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VII, s. 32; Elmalılı, *a.g.e.*, c. III, s. 464; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. IV, s. 2640; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. IV, s. 1201; Maverdi, *a.g.e.*, c. II, s. 65.

²⁰⁵ Dahhak, *a.g.e.*, c. I, s. 335; Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 665-667.

²⁰⁶ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 352; Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 668.

kılınmadan önce hiçbir şeyin haram olmayacağını, haram kılınmanın ayetten önce değil, ayet ile birlikte gerçekleştiğini, hem dünya hem de ahiret ile ilgili meselelerde ayetin kendisinden önceki halleri kapsamayacağını bildirmektedir. Çünkü hükmü ortaya koyan ayettir. Öldüklerinde, o sırada haram kılınmamış olan içkinin müminlerin karınlarında bulunması, onlar açısından herhangi bir sorumluluk doğurmaz. Zira onlar bu durumda, haram kılınmış bir iş yapmış ve günah işlemiş olmazlar. Çünkü onlar Allah'tan korkuyor, salih amel işliyor, her şeyde Allah'ın kendilerini gözettiği bilinciyle hareket ediyor, gizli açık her türlü niyet ve amellerine Allah'ın muttali olduğunu biliyorlardı.²⁰⁷

Zemahşeri de, kişinin imanı ve salih ameli sabit ise günahlardan da sakınıyorsa haram kılınmadan önceki yaptıklarından sorumlu olmadığını söylemiştir.²⁰⁸

Razi ve Kurtubi, bu ayeti ve nüzul sebebini başka bir ayetle benzerlik kurarak şöyle açıklamaktadır. "Bu ayet-i kerime, ashab-ı kiramın ilk kıbleye doğru namaz kılarken vefat eden kimseler hakkındaki sorularını andırmaktadır. Ashabın bu sorusu üzerine; "Allah, imanınızı boşa çıkarmaz"²⁰⁹ ayeti nazil olmuştur. Buna göre bir kimse, ölünceye kadar mübah olan bir işi yapacak olursa, bundan dolayı ne lehine, ne de aleyhine bir şey olur. Günah kazanması da, sorumlu tutulması da, yerilmesi de, ecir alması da, övülmesi de söz konusu değildir. Çünkü mübah, şeriat açısından her iki yönü de birbirine eşit olan iştir. Buna göre, içki mübah iken içkinin kalıntıları karında bulunduğu halde ölen kimselerin durumu ile ilgili olarak korkuya kapılmamak gerekmektedir."²¹⁰

İslam'da ilk kıble Mescid-i Aksa idi. Peygamberimiz ve Müslümanlar hicretten önce de sonra da Mescid'i Aksa'ya yönelerek namaz kılıyorlardı. Hicretin ikinci yılında nazil olan Ayet-i Kerime'de yeni kıble Kâbe olarak tayin edilmiştir.²¹¹ Dolayısıyla Bakara Suresi'ndeki ayet, namazlarını Mescid'i Aksa'yı kıble tayin ederek kılan müminler hakkında nazil olmuştur. Bu ayette de söz konusu hüküm üzere hayatı sona erenlerin amellerinin zayi edilmeyeceği bildirilmiştir.

²⁰⁷ Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 441.

²⁰⁸ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 291.

²⁰⁹ Bakara, 2/143.

²¹⁰ Kurtubi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 168; Fahrudin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XII, s. 86.

²¹¹ Bakara, 2/144.

Derveze, “Allah, mü'min kullarını, bir şeyi haram kılmadan önce bununla ilgili fiillerinden dolayı sorguya çekmez” diyerek ayetten çıkan şu evrensel kurala dikkat çekmiştir. “Allah katında önemli olan kulun imanı tasdiki, Allah'ın koyduğu haramlardan kaçınmaya çalışması, O'nun emirlerine uyması, koyduğu yasaklardan uzak durması, salih ameller işlemesi ve bu konuda en iyiyi (ihsanı) yapma yönünde bir çaba içinde olmasıdır.”²¹²

Müminlerin var olan hükümleri, takva ve ihsan ile yerine getirmeleri imanlarının bir gereği olarak görülmüştür. Bu sebeple salih amelin kapsamına asıl olarak, hükümleri uygulamadaki niyet ve bilinç girmektedir.

Derveze bu yorumundan sonra ayette zikredilen bir diğer ilkeye vurgu yapmıştır: “Üzerinde durulan bir diğer husus da, Yüce Allah'ın kullarının iyi niyetle ve günah işleme kastı gütmeyen, gerçekte şüpheli ya da helal veya haram olduğundan emin olunmayan bazı yiyecek ve içecekleri yiyip içmelerini hoşgörüyle karşılayacaktır. Bu, Kur'an'ın genel direktiflerine de eşyanın tabiatına da uygundur.”²¹³ Lakin bu noktada sahabe efendilerimizin bu konudaki hassasiyetlerine dikkat çekmek gerekmektedir. Onlar helalin hesabı haramın da azabı var gerçeğini idrak ettikleri için şüpheli olabilecek çoğu mübahtan uzak durmuşlardır.²¹⁴

Konuya İslam Hukuku'nda helallerin, asıl olduğu kaidesiyle yaklaşan Derveze, “İslam şeriatını kalıcı kılan da eşyada asıl olanın haramlık değil helallik olmasıdır”²¹⁵ diyerek Müslüman için yasaklardan çok mübahlarla dolu bir hayatın olduğunu vurgulamıştır.

92. Ayette her şeyin kendisine bağlı olduğu ana kaidenin Allah'a ve Rasülü'ne itaat olduğu belirtilmiştir. Ayetin devamında "Eğer bu direktiflere sırt

---

²¹² Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 177.

²¹³ Derveze, *a.g.e.*, a.y.

²¹⁴ Bu duruma Naziat, 79/40-41. Ayet-i kerimeleri delil teşkil etmektedir. Rivayete göre bu ayet Hz. Ebubekir hakkında nazil olmuştur. Hz. Ebu Bekir'in kendisine yemek getiren bir kölesi vardı. Hz. Ebu Bekir ona her gün yemeği nereden getirdin, diye sorardı. Bir gün yine kölesi ona yemek getirdi, fakat O, bunu nereden getirdiğini sormaksızın yedi. Kölesi ona: “Bugün ne yediğini bana sormuyorsun” diye sorunca Hz Ebubekir unuttum dedi ve “Sen bu yemeği nereden getirdin” diye sordu, bu sefer kölesi şöyle dedi: Cahiliye döneminde iken bazı kimselere kâhinlik etmişim, onlar da bunu bana verdiler. Bunun üzerine Ebu Bekir derhal kendisini zorlayarak onu kustu ve şöyle dedi: Rabbim, damarlarımda kalanı ise Sen alıkoymuş bulunuyorsun. Bunun üzerine: "Rabbinin huzuruna varmaktan korkup..." âyeti nazil oldu. Bkz. Kurtubi, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 390-392

²¹⁵ Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 177.

çevirirseniz, biliniz ki peygamberin görevi sadece, açıkça duyurmaktır” buyrularak muhalefette direnenler üstü kapalı bir şekilde tehdit edilmiştir.²¹⁶

Bu ayette, önceki ayette ölçülen asıl durumun Allah’a ve Rasülü’ne teslimiyet olduğu ortaya konulmaktadır. Zira ibadetler kulu Allah’a yakınlaştıran vesilelerdir.²¹⁷ Bu yaklaşımda esas olan ölçütler ise takva ve ihlastır. Bu sebeple ayette, haram kılınan hususlardan sonra Allah ve Rasülü’ne itaat gündeme getirilerek müminler uyarılmıştır.

Kurtubi, ayetteki “Allah’a ve Peygambere itaat edin” buyruğunun haram kılmayı te’kid ettiğini, tehdidi ağırlaştırdığını, emre uymayı ve yasak kılınan şeyden vazgeçmeyi pekiştirdiğini söylemektedir. Daha sonra ayette, emre muhalefet etmekten de sakındırıldığını ve yüz çevirip geri dönenlerin ahiret azabı ile tehdit edildiğini ifade etmektedir.²¹⁸

Asıl konunun yer aldığı 93. Ayetin ifade tarzında, takvanın bir kere iman ve ameli salihle, bir kere yalnız imanla, bir kere de yalnız ihlanla birlikte tekrar edilmesi hakkında Taberi’nin görüşü şudur. "Birinci takva; Allah'ın emirlerini kabul ile karşılamak suretiyle sakınmak ve O'nu tasdik ederek O'na itaat edip gereğince amel etmektir. İkinci takva; bu tasdik üzere sebatı devam ettirmek suretiyle sakınmaktır; Üçüncü takva ise; İhsan ile ve nafil ibadetler yaparak Allah'a yaklaşmak suretiyle sakınmaktır."²¹⁹

Ayetteki bu üslup, kulun Allah’a sağlam ve kopmayan bir kulp misali imanı²²⁰ ile bu imanına mutabık olan salih amelini niteleme amaçlı kullanılmaktadır. Bir ameli salih kılın ilk unsur, kulun ameli işlerken taşıdığı niyettir. Bu anlamda ayette belirtilen Muhsin kullar; sahih bir “imanla”, “takva” çizgisi üzerinde, “ihlan” vasfını taşıyan salih amellerde bulunan kimselerdir.

Kutup ise ayetteki bu ifade tarzını şu cümleleriyle açıklamaktadır; “Bu ifade tarzı, önce ana hatları verip, sonra detaylara inerek pekiştirmeyi sağlama amaçlıdır. Ayeti Kerime’nin birinci kısmında iman ve ameli salih ile birlikte takva kısaca zikredilmiştir. İkinci kısmında takva iman ile birlikte, üçüncü kısmında ise takva, ihlan ve amel-i salih ile birlikte zikredilmiştir. Bu kullanımın amacı üzerinde

²¹⁶ Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 438.

²¹⁷ Mâide, 5/35.

²¹⁸ Kurtubi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 172.

²¹⁹ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 665.

²²⁰ Bakara, 2/256.

durulan olguyu iyice yerleştirmek, amellerin değerlendirilmesinde değişmez yasayı oluşturan Allah'ın her şeyi kontrol ettiğine dair ince ve hassas bilinci ortaya çıkarmaktır.”²²¹

94. Ayet, 93. Ayette kullanılan üslubun amacının “İbadetlerde takva prensibini vurgulamak” olduğu görüşünü pekiştirmektedir. 94. Ayet, iman edenlere hitapla başlamakta ve kimsenin görmediği bir anda, Allah'ın kendilerini gördüğü bilinciyle davrananlar ile bu hassasiyete sahip olmayanları ayırt etmek için müminlerin imtihan edileceğini söylemektedir. Ayetin sonunda bu kadar net uyarılara rağmen hala Allah'ın koyduğu sınırları aşmakta ısrar edenlerin sonunun azap olduğu bildirilmektedir. Bu ayette Allah'ın merhametini de görmek mümkündür. Allah yapacağı imtihanı açıkça ortaya koyarak iman edenleri net tavırlarla uyarmaktadır. Çünkü o merhametlilerin en merhametlisidir²²² ve hiçbir kulunun azap çekmesini istemez. Bile bile haddi aşanlar ise o azabı kendileri hazırlamıştır.

93. Ayet, "Allah iyilikte ve güzel harekette bulunanları sever/ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ" ifadesiyle son bulmaktadır. Bu ifadenin “takva ve ihsan” vurgusundan

²²¹ Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 444.

Ayetin bu üslubuyla ilgili diğer yorumlar için bkz. Kurtubi ayetin ifade tarzıyla ilgili 3 görüş ileri sürmüştür: Bu görüşler şunlardır:

1- Takvanın (sakinmanın) anılmasında tekrar söz konusu değildir. Bunun manası şudur: “İçki içmekten sakınır ve haram olduğuna inanırlarsa, ikincisinin anlamı sakınmaları (takvaları) ve imanları devam ederse, üçüncüsünün anlamı ise sakınıp ihsanda buldukları takdirde...” şeklindedir.

2- İçkinin haram kılınışından önce diğer haramlardan sakınır, haram kılınışından sonra da onu içmekten sakınırlar, sonra da geri kalan diğer amellerinde sakınmalarını devam ettirir ve davranışlarını güzel yapar, ihsanda bulunurlarsa, demektir.

3- şirkten sakınır, Allah'a ve Rasulü'ne iman ederlerse; ikincisinin anlamı sonra da büyük günahlardan sakınarak imanlarını attırırlarsa; üçüncüsünün anlamı ise sonra da küçük günahlardan sakınıp ihsanda bulunurlarsa, yani nafil ameller işlerlerse demektir.” Kurtubi, *a.g.e.*, c. VI, s. 398.

Razi, “Allah bu durumda günahın söz konusu olmayışını, iki kere takva ve iman, üçüncü defasında da takva ve ihsanın bulunması şartına bağlamıştır” der. Bkz. Fahrudin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XII, s. 89.

Elmahlı, ayette iman ve salih amelin iki kere, takvanın üç kere zikredilmiş olması hakkında dört görüş zikreder. “İlk görüşe göre bunlar geçmiş, hal ve gelecek olmak üzere üç zaman dilimine işarettir. İkinci olarak; üç duruma işaret ettiğini söylemiştir; bu durumların birincisi insanın kendi nefsi ile vicdanı arasında takva ve iman; ikincisi kendisiyle diğer insanlar arasında takva ve iman; üçüncüsü kendisiyle Allah arasında takva ve imandır. Bunun için üçüncüsünde iman yerine ihsan kelimesi kullanılarak Peygamber Efendimiz' in “ihsan” tanımına işaret edilmiştir. Üçüncü olarak, başlangıcı, ortası ve sonu olmak üzere takvanın üç mertebesinin bulunduğuna işarettir demiştir. Dördüncü olarak kendisinden ittika edilecek şeylerin mertebelerine işarettir diyerek, cezadan korunabilmek için haramı terk; sonra harama düşmemek için şüpheleri terk, nihayet nefsi cimrilikten korumak ve kirlerinden temizlenmek için bazı mübahları terk etmek gerektiği ifade edilmiştir” bkz. Elmahlı, *a.g.e.*, c. III, s. 465.

²²² Âraf, 7/151.

sonra gelmiş olması Allah'ın sevdiği "muhsin" kulların, takva ve ihsan ile salih amel işleyen kimseler olduğunu ortaya koymaktadır.

Kurtubi, "Allah ihsan edenleri sever" buyruğunun, "ihsan eden ve sakıman (muttaki) kimsenin, salih ameller işleyip iman eden muttaki kimseden daha faziletli olduğuna delil" anlamında olduğunu söylemiştir. Bu fazileti ise ihsanı dolayısıyla Muhsin kula verilecek olan ecre bağlamıştır.²²³

Bu ayetten "muhsin" vasfıyla nitelenen kulun, "sorumlu olduğu alanda, kâmil bir iman ile salih amelini takva bilinciyle yapan kişi" olduğu ortaya çıkmaktadır.

Muhsin kulları "iman-takva-salih amel" kavramlarının kesiştiği noktada görmekteyiz. Biraz daha özele incek olursak Muhsin bir kulun belirleyici özelliklerinden birinin de "salih amel" olduğunu görürüz ki kâmil imanın ve takvanın dünya hayatındaki tezahürü salih ameldir. Bu görüşe paralel olarak ayetin sonunda, Allah'ın sevdiği kulların özelliği "iyilikte ve güzel harekette bulunan" olarak belirtilmektedir.

Netice itibariyle mümin bir kul için Muhsinlik bir tercih meselesi değil bir zarurettir. Zira müminlik; imanı, takvayı ve ihsanı zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple Allah'ın sevdiği Muhsin kullar her işlerini iman, takva ve ihsan ile yerine getirenlerdir.

3.1.2. Tevbe Edenler / التَّوَّابِينَ ve Temizlenenler/ الْمُتَطَهِّرِينَ

Bakara Suresi'ndeki Allah'ın Sevdiği Tevbe Eden ve Temizlenen Kullar

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَدَىٰ فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ

فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

"Sana kadınların hayız halini sorarlar. De ki: hayız hali, onu yaşayana rahatsız eden bir durumdur. Bu sebeple hayız döneminde olan kadınları rahat bırakın. Hayız halleri sona erip de temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.

²²³ Kurtubi, a.g.e., c. VIII, s. 172.

Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah şimdiye kadar yaptığınız yanlışlardan dolayı tevbe edenleri de sever, yeniden günaha girmemek üzere temiz kalmaya çalışanları da sever."²²⁴

Bakara Suresi'nde "Sana sorarlar/ وَيَسْأَلُونَكَ" ifadesiyle başlayan ayetler grubu 215. Ayetle başlamaktadır.²²⁵ Surenin 215 ile 222. Ayetleri arasında "يَسْأَلُونَكَ" ifadesi altı kez zikredilmektedir. Bu ayetlerdeki kullanımlardan ilk üçü herhangi bir atıf yapılmadan (= vav atfı olmadan) son üçü de vav harfi ile başlamaktadır. Bunun sebebini Razi şu şekilde açıklamaktadır: "İlk üç hâdise hakkındaki sorular ayrı ayrı durumlarda vaki olmuştur. Bu sebeple orada atıf harfi getirilmemiştir. Çünkü bu sorulardan her biri birbirinden bağımsızdır. Son üç soru ise, aynı anda yöneltilmiştir. Dolayısıyla cem ifade eden atıf harfiyle getirilmiştir." Razi devamında bu kullanımla verilmek istenilen mesajın; "Soru soranlar, içki, kumar ve şunu şunu aynı anda sana soruyorlar..." olduğunu ifade etmiştir.²²⁶

Razi'nin gramer açısından yaptığı bu açıklama ayetlerin bağlamları ve birbirleriyle olan münasebetleri açısından düşünüldüğünde makul gözükmektedir. Çünkü ilk üç soru "Neyi infak edelim, haram ayda savaşmanın hükmü ile içki ve kumar" hakkındaki sorular birbirinden bağımsız sorulardır. Tekrar edilen "Neyi infak edelim" sorusu, yetimler hakkındaki soru ve hayız hakkındaki sorunun ise ortak bir bağlamda sorulmuş olabileceği mümkün gözükmektedir. Çünkü infak etmenin yetimlerle ilgili bir yönü vardır. Yetim kızlarla evlilik²²⁷ durumunda ise mehir ve hayız hakkında sorular ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu soruların birbirine olan bağlantısı düşünüldüğünde Peygamberimize kısa aralıklarla yöneltilmiş olabileceği muhtemeldir.

Kur'an'da "sana sorarlar/ وَيَسْأَلُونَكَ" ifadesiyle başlayan ayetler grubunun, muhatabın zihninde aydınlanmayan herhangi bir konunun soruya dönüşmüş hali olabileceği muhtemeldir. Peygamberimiz'e sorulan bu sorular mesajın sahibi Allah tarafından cevaplandırılmıştır.²²⁸

²²⁴ Bakara, 2/222.

²²⁵ Kur'an da, "Sana sorarlar/ وَيَسْأَلُونَكَ" ifadesi 13 ayette 15 kez kullanılmaktadır. Bu ayetler şunlardır: Bakara, 2/189, 215, 217, 219 (iki kez), 220, 222; Maide, 5/4, Araf, 7/187(iki kez), Enfal, 8/1, İsrâ, 17/85, Kehf, 18/83, Taha, 20/105, Naziat, 79/42.

²²⁶ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VI, s. 67.

²²⁷ Nisa, 4/3.

²²⁸ Müftüoğlu, *a.g.e.*, s. 212.

Bakara Suresi'nde "sana sorarlar/وَيَسْأَلُونَكَ" ifadesi 215. Ayetle başlamaktadır. Bu ayetin konusu müminlerin, Peygamberimize neyi infak edeceklerini sormalarıdır. Soru böyle olmakla birlikte ayette cevap olarak müminlerin kimlere infakta bulunacağı açıklanmaktadır. Allah Teâlâ, Peygamberimiz aracılığıyla sorulan soruların soruluş gerekçelerini en iyi bilen olduğu için Kur'an'da yer alan sorulara, muhatabın asıl almak istediği cevaplar verilmiştir.²²⁹ Bu durum muhatabın, ayetin kendisine söylediği şeyi gerçekten anlayarak "lafza takılı" kalmadığını göstermektedir.²³⁰

Taberi, burada kullanılan ifade tarzının, önemli bir hususun te'kid edilmek istenmesinden ileri geldiğini söylemektedir. Taberi'ye göre ayetin ifade tarzı her şeyi infak etmenin, her türlü mal ve varlıktan harcama yapmanın mümkün olduğuna delalet etmektedir. Ancak önemli olan bu harcamanın kimlere yapılacağıdır. İşte bu hususun önemine binaen, harcanacak yerler sayılmış ve ana babaya, akrabaya, yetimlere, düşkünlere ve yolda kalmış olanlara harcanması gerektiğine işaret edilmiştir.²³¹

Müfessirler bu âyeti-i kerimenin özel olarak Amr b. el-Cemuh hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Oldukça yaşlı bir ihtiyar olan Amr, "Ey Allah'ın Resulü, benim malım pek çoktur. Ben o malın nesini tasadduk edeyim ve kime infak edeyim? diye sorması üzerine "Onlar sana neyi infak edeceklerini soruyorlar" âyeti nazil olmuştur.²³²

Bakara Suresi'nin Medeni Surelerin ilki olduğu bilgisi göz önünde bulundurulduğunda "Neyi infak edelim" sorusunun muhataplarının kimler olabileceği tahmin edilebilmektedir. Bu dönem de bütün mal varlıklarını Mekke'de bırakarak Medine'ye hicret eden muhacirlerin, böyle bir soruyu gündeme getirmeleri düşünülemez. Dolayısıyla bu sorunun Ensar tarafından sorulmuş olması daha makul gözükmektedir.²³³

217. Ayet haram ayda savaşmanın hükmünün Peygamberimize sorulması üzerine nazil olmuştur. Bu ayet-i kerimede zikredilen ve "çatışmanın haram olduğu ay" diye tercüme edilen ifadeden maksat, Recep ayıdır. Ayetin nüzulüne sebep olan

²²⁹ Müftüoğlu, *a.g.e.*, s. 215.

²³⁰ Müftüoğlu, *a.g.e.*, s. 210.

²³¹ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 640.

²³² Kurtubi, *a.g.e.*, c. III, s. 419-421; Elmalılı *a.g.e.*, c. II, s. 139.

²³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Müftüoğlu, *a.g.e.*, s. 216-218.

olay, Rasulullah'ın gönderdiği bir müfrezenin, Recep ayının birinci gününde, müşriklerden biri olan Amr b. el-Hadremi'yi öldürmesi ve iki müşriki de esir etmesi hadisesidir.²³⁴

219. Ayet ise Peygamberimize şarap ve kumarın hükmünün sorulması üzerine nazil olmuştur. Ayet-i kerimede, içki ve kumarda büyük günah olduğu, fakat insanlar için bir kısım faydalarının da bulunduğu zikredilmiştir.²³⁵

İçkideki günah, kişinin aklını örtmesidir.²³⁶ İçki içen insan sarhoş olması sebebiyle rabbini dâhi tanımaz hale gelmekte ve kendisini tutan bir sabitesi

²³⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 141-141; Kurtubi, *a.g.e.*, c. III, s. 419-421. Taberi ayetin nüzulüne sebep olan bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır. "Rasulullah Bedir'den döndükten sonra (hicretin ikinci yılında) Recep ayında Abdullah b. Cahş'ın komutasında, muhacirlerden oluşan dokuz kişilik bir müfreze (Türlü askerî görev ve hizmetlerin yapılması amacıyla küçük birliklerden, belli bir kuruluşa bağlı kalmadan geçici olarak oluşturulan grup) bir göreve gönderdi. Abdullah b. Cahş'a bir de mektup verdi ve ona: "İki gün gitmeden mektubu açmamasını ancak ondan sonra açmasını, mektubu açmasından sonra da emredilen şeyi yerine getirmesini, fakat arkadaşlarından herhangi birini bu işe zorlamamasını emretti. Abdullah b. Cahş iki gün yürüdüktan sonra mektubu açtı. Mektupta Abdullah b. Cahş'tan Mekke ile Taif arasındaki "Nahle" denen yere varıncaya kadar gitmesi ve orada Kureys'i gözetleyerek peygamberimize bilgi vermesi isteniyordu. Abdullah b. Cahş mektubu okuyunca arkadaşlarına; "Rasulullah, bana, Nahle'ye varıp, Kureys'i gözetlememi, haberlerini almamı emretti ve sizden herhangi birinizi zorlamayı bana yasakladı. Sizden kim şehitliği istiyor ve onu arzuluyorsa benimle gelsin. Kim de bunu istemiyorsa geri dönsün. Ben, Rasulullah'ın emri doğrultusunda devam edeceğim." dedi. Abdullah ve arkadaşları yola devam ettiler. Onlardan hiçbiri geri kalmadı. Hicaz bölgesinde yol almaya devam ettiler Nahle'ye vardılar ve orada konakladılar. O sırada yanlarından Kureys'in kuru üzüm ve diğer yiyecek maddeleri taşıyan bir ticaret kervanı geçti. Kervanda olanlar Müslümanları görünce onlardan korktular. Zira kervan müslümanların yakınında konaklamıştı. Müşrikler Müslümanlardan Ukkaşe b. Mihsan'ı, başını tıraş etmiş bir halde görünce kendilerini emniyette hissettiler ve dediler ki: "Bunlar umre yapan insanlar, bunlardan bize bir zarar gelmez." Müslümanlar müşriklere ne yapacakları konusunda aralarında istişare ettiler. Çünkü o gün, Cemaziyel Âhir ayının son günüydü. Dediler ki: "Vallahi eğer bu gece onlara dokunmayacak olursanız, onlar yarın Haram aya (Recep Ayı) girecekler ve artık kendilerini bizden korumuş olacaklar. Onları öldürmüş olursanız Haram ayda öldürmüş olacaksınız. Böylece bir tereddüt içinde kaldılar. Onlara hücum etmekten çekindiler. Daha sonra kendilerinde bir cesaret buldular ve onlardan güçlerinin yettiğini öldürmek ve ellerinde bulunanları almak hususunda ittifak ettiler. Bunun üzerine Vâkid b. Abdullah bir ok atarak Amr b. el-Hadremi'yi öldürdü. Osman b. Abdullah ile Hakem b. Keysan'ı da esir aldılar. Osman'ın kardeşi Nevfel b. Abdullah ise kaçıp ellerinden kurtuldu. Onu yakalayamadılar. Abdullah b. Cahş ve arkadaşları kervanı ve iki esiri alıp Medine'de Rasulullah'a geldiler. Rasulullah "Ben size, haram ayda savaşmanızı emretmemiştim" buyurdu. Abdullah: "Ey Allah'ın Rasulü! İbn Hadrami'yi öldürdük, akşam Recep hilâlini gördük; bilmiyoruz Recep de mi yoksa Cemaziyel Âhir de mi bunu yaptık." dedi. Peygamberimiz'in savaşmalarını emretmediği halde durumun böyle olmasına müfrezeye katılan Müslümanlar çok üzüldüler ve helak olduklarını zannettiler. Diğer Müslümanlar da bu yaptıklarından dolayı onları kınadılar ve dediler ki: "Sizler emredilmeyen şeyi yaptınız, savaşmanızı emredilmediği halde savaştınız." Kureysliler de Müslümanlar aleyhinde propaganda yaparak "Muhammed ve arkadaşları haram Ay'ı ihlal ettiler. O ayda kan akıtıp mallara el koydular ve insanları esir ettiler." dediler. Mekke'de bulunan Müslümanlar ise onlara cevaben Müslümanların bunu Cemaziyel Âhir ayında yaptıklarını söylediler. Toplumda bu söylentiler hâkim iken Allah Peygamberine bu ayet-i kerimeyi indirdi ve böylece müfrezeeye katılan Müslümanlar hakkındaki söylentiler sona erdi. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 641-643

²³⁵ Menafi/منافع kelimesi hakkında açıklamalar için bkz. Müftüoğlu, *a.g.e.*, s.222.

²³⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 669; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VI, s. 44-45; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. II, s. 341; Kurtubi, *a.g.e.*, c. III, s. 433.

olmadığı için bütün çirkinlikleri ortaya çıkmaktadır. İşte bundan dolayı Peygamber Efendimiz, "İçki, bütün kötülüklerin anasıdır"²³⁷ buyurmuştur. Kumar ise, "kolaylık/ يسر" kökünden gelmektedir. Zira kumar, "Bir insanın elindeki mala, yorulmadan ve çaba sarf etmeden, riske girmeden kolayca ve meşakkatsizce sahip olması" demektir.²³⁸ Neticenin böyle olması ayette içki ve kumarın, günahının faydasından daha çoktur denmesine sebep olmuştur.²³⁹

Ayrıca içki içen kimseler sarhoş olmaları neticesinde diğer insanlara eziyet ederken, kumar oynayan kimseler ise söz konusu malı kendi hakları ile kazanmadıkları için zalim olmaktadır.²⁴⁰ Bunun yanında kumar, kişiyi meşgul ederek Allah'ın zikrinden ve namazdan alıkoymakta insanlar arasına düşmanlık ve kin sokmaktadır.²⁴¹ Bu sebeple ayette içki ve kumarın, şeytanın insanlar arasına kin ve düşmanlık sokmada kullandığı bir hile olduğu ifade edilmiştir.²⁴² Dolayısıyla içki ve kumar, hem kul- Allah iletişimini hem de insanların birbirleriyle iletişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

219. Ayet ashabın, Peygamber Efendimize sorduğu "Neyi infak edelim/ مَاذَا يُنْفِقُونَ نَيْسَانُوكَ" sorusunu ikinci kez gündeme getirmiştir. Bu soru 4 ayet arayla farklı bir bağlamda yeniden sorulmakta ve öncekinden farklı bir cevapla karşılık bulmaktadır. Ayetteki bu sorunun, öncesinde içki ve kumarın, sonrasında yetim mallarının kullanımının sorulduğu bir bağlamda geçmesi tesadüf değildir.

Kur'an-ı Kerim'de içki hakkında tedrici olarak dört ayet nazil olmuştur. Bunlardan ilki Mekke'de, nazil olan "Hurma ağaçlarının meyvesinden ve üzümlerden içki ve güzel bir rızık edirsiniz"²⁴³ ayetidir. Bu ayetin nazil olduğu döneme kadar içki helaldi ve Müslümanlar içki içiyorlardı. Sonra Hz. Ömer ve bir grup sahabe, Hz. Peygamber'e, "Ya Rasullullah, bize içkinin hükmünü söyle, çünkü içki, bizim aklımızı gideriyor, malımızı, tüketiyor" dedi. Bunun üzerine, "De ki:

²³⁷ Nesai, Eşribe, 44 (8/315).

²³⁸ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 427.

²³⁹ İçkinin faydası sağladığı ticarî kârdır. Araplar Şam tarafından ucuz fiyatla içki getiriyor, bunu Hicaz'da kâr ederek satıyorlardı. İçki alım satımında pazarlığı kabul etmiyor, içki almak isteyen bir kimse yüksek fiyatlarla alıyordu. İçkinin menfaati ile ilgili söylenen görüşlerin en sahihi budur. Kumar ise zenginler tarafından oynanan bir oyun olup bu yolla yoksullara et dağıtılmış olurdu. Taberi, *a.g.e.*, c. III, s.678, Neşet Çağatay, *a.g.e.*, s. 140, 687-689.

²⁴⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 675.

²⁴¹ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 676.

²⁴² Mâide, 5/91.

²⁴³ Nahl, 16/67.

“Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için bazı faydalar vardır”²⁴⁴ ayeti nazil oldu. Bu ayet nazil olunca, bazı Müslümanlar içki içmeye devam etti, bir kısmı ise içkiyi bıraktı.

İçki konusundaki üçüncü hükmün nüzul sebebi ise şu olaydır: Abdurrahman İbn Avf, bir grup Müslümanı yemeğe davet etti. Yemek sırasında içki içip sarhoş oldular. Bir kısmı namaza kalktı ve namazda, Kâfirûn Suresi’ni, "De ki: "Ey kâfirler, ben sizin taptıklarınıza taparım" şeklinde okudu. Bu hâdise üzerine, "Ey imanedenler, sarhoşken namaza yaklaşmayın"²⁴⁵ ayeti nazil oldu. Bu ayet nazil olunca, içki içenlerin sayısı azaldı.

Dördüncü ve son hüküm ise, içlerinde Sa'd İbn Ebî Vakkas'ın bulunduğu Ensardan bir grup hakkında nazil olmuştur. Bu kimselerin arasında içki içip sarhoş olmaları neticesinde kavga çıkmıştı. Bu hâdiseden dolayı Hz. Ömer, "Allah'ım, bize içki hakkında, sıkıntımızı giderecek bir açıklama gönder"²⁴⁶ dedi. Bunun üzerine, “Ey İnananlar! İçki, kumar, putlar ve fâl okları şüphesiz şeytan isi pisliklerdir, bunlardan kaçın ki saadete eresiniz. Şeytan içki ve kumarla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?”²⁴⁷ âyeti nazil oldu. Bu ayet inince Hz. Ömer, hemen "Vazgeçtik ya Rabbi!" demiştir.²⁴⁸

İçki ve kumar hakkında Hz. Ömer’in Allah’tan bir cevap istemesine dair bu rivayetlerden sonra aynı ayette “Neyi infak edelim” sorusunun geçmesi bu soruyu dile getiren kişinin Hz. Ömer olma ihtimalini güçlendirmektedir. Çünkü cevap 215. Ayette verilen cevabı açıklayıcı bir mahiyette gelmemiştir. Bu durum 215. Ayetteki “Neyi infak edelim” sorusunu dile getiren kişiyle bu ayetteki soruyu soran kişinin birbirlerinden farklı kişiler olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla buradaki muhatabın içki ve kumar sorusunun hemen ardından “Neleri infak edelim” sorusunu sormasından kasıt, o güne kadar sahip olduğu mallarının içine karışmış olan içki ve kumar kaynaklı kazançlardır.²⁴⁹

---

²⁴⁴ Bakara, 2/219.

²⁴⁵ Nisa, 4/43.

²⁴⁶ Diğer Müslümanların da bırakması için Hz. Ömer’in Allah’tan kesin bir emir istemesi, onun Bakara Suresi’ndeki bu ayetle içkiyi bıraktığının büyük ölçüde göstergesidir.

²⁴⁷ Mâide, 5/90-91.

²⁴⁸ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 426, Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VI, s. 43.

²⁴⁹ Müftüoğlu, *a.g.e.*, s. 226.

Soruya verilen cevap ise kısa ve nettir “قُلِ الْعَفْوَ”²⁵⁰. Afv/ الْعَفْوَ, cevabı; “bu yolla şimdiye kadar kazanç sağlamış olabilirsiniz. Bunları eğer biriktirdiyse ve bu birikimleriniz ihtiyacımızdan fazlaysa bunları infak edin, böyle değilse herhangi bir şekilde infakta bulunmanıza gerek yok”²⁵¹ anlamına gelmesi muhtemel gözükmektedir.

Bu ayette Allah’ın ayetleri, insanların tefekkür etmesi için açıkladığı ifade edilmiştir. Ayetler arası bağlam da düşünüldüğünde, bu ifade öncesinde içki ve kumarın, sonrasında yetim mallarının kullanımının sorulduğu bir bağlamda geçmektedir. Bu bağlamda ayet, malı harcamanın doğru ve yanlış olmak üzere iki usulünü göstermektedir. Ayette malı içki ve kumarda harcamanın israf ve ifsad olduğu söylenirken, yetimin hayrı için kullanmanın “ıslah” olduğu açıklanmıştır. Dolayısıyla ayet müminleri malı, insanların hayrına ve ıslahına sebep olacak işlerde harcamaya teşvik etmekte, günah/ إثم söz konusu olan işlerde ise harcama yapmaktan sakındırmaktadır.

220. Ayette, Peygamberimize yetimler hakkında soru sorulması yer almaktadır. Taberi bu ayetin nüzul sebebi hakkında iki rivayete yer vermektedir. Bu rivayetlerden birincisine göre ayet Nisa Suresi’nin onuncu ayetinin, yetimlerin mallarına yaklaşılmasını yasaklaması üzerine, müminlerin sıkıntıya düşmeleri ve Rasulullah’tan çare istemeleri üzerine nazil olmuştur. Ayetin nüzul sebebi hakkındaki ikinci rivayette; Arapların, yetimlerin malına yaklaşımdan uzak durma konusundaki örfleri ve bu örflerinden dolayı sıkıntıya düşmemeleri için Peygamberimize istekte bulunmalarıdır.²⁵²

Ayet, yetimin vasisi konumunda olan kişiyi rahatlatarak önemli olanın yetimlerle kendilerinin mallarını karıştırıp karıştırmamak değil, yetimler hakkında “ıslah/en iyi” olanın yapılması gerektiğini söylemektedir. Çünkü Allah yetimin malını, “ıslah” için kullananla “ifsad” için kullananı bilmektedir. Bu sebeple vasi konumunda olan kişilerin niyetlerinden ve yaptıklarından hem bu dünyada hem de ahirette sorumlu olduklarını bildirmek amacıyla ayetin başında “dünya ve ahiret” vurgusu yapılmıştır.

²⁵⁰ Müfessirler, Afv/ الْعَفْوَ kelimesine “ihtiyaç fazlası mal” anlamı vermişlerdir. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 687-689; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VI, s. 51; Kurtubi, *a.g.e.*, c. III, s. 447 .

²⁵¹ Müftüoğlu, *a.g.e.*, s. 227.

²⁵² Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 689-692; Kurtubi, *a.g.e.*, c. III, s. 448-449.

221. Ayette ise müşrik kadınlarla evlenmenin yasaklandığı söylenmektedir. . Bu ayetler, Müslümanların Medine’de müşriklerle karışık bir halde yaşadıkları bir dönemde nazil olmuştur. Dolayısıyla ayetin müşrik erkeklerin Müslüman hanımlarla ya da Müslüman erkeklerin müşrik kadınlarla evlenmek istemeleri üzerine nazil olduğu muhtemeldir.²⁵³

Ayette “Mü'min bir cariye, hoşunuza gitse bile müşrik bir kadından elbette ki daha hayırlıdır” buyruğunun illeti olarak, müşrik kadınların ateşe davet etmeleri gösterilmektedir. Çünkü müşrik cehenneme davet eder. Ayrıca bu, bütün kâfirler hakkında geçerli bir illettir. Müslümanın kayıtsız ve şartsız olarak kâfirden daha hayırlı olduğu apaçık bir gerçektir.²⁵⁴

222. Ayet ahabın Peygamberimize, kadınların hayız halinden sormaları üzerine nazil olmuştur. Ahabın bu soruyu gündeme getirmelerinde Cahiliye Araplarının, Yahudilerin ve Hristiyanların tutumları etkili olmuştur. Cahiliye Arapları ve Yahudiler âdet halindeyken hanımlarıyla aynı evde kalmazlar ve onlarla birlikte yiyip içmezlerdi. Hristiyanlar ise hanımlarının hayız dönemlerinde olmalarına önem vermezler ve onlara yaklaşırlardı. Bu iki aşırı tutum ahabın Peygamberimize konu hakkında soru sormalarına sebep olmuştur. Cevap olarak ayette ifrat (aşırı gitme) ve tefrit (ihmalî davranma) arasında orta bir yol takip edilerek adetli olan kadınlarla birlikte oturup kalkmakta ve yiyip içmekte herhangi bir sakınca olmadığı beyan edilmiştir.²⁵⁵

Tarihi kaynaklarda cahiliye döneminde Arap erkeklerinin hayız dönemlerinde bir kadınla bir odada oturmadıkları, onlarla birlikte yiyip içmedikleri hatta bazen hayızlı kadını muvakkaten evden bile çıkardıkları zikredilmiştir.²⁵⁶ Müslüman olmadan önceki dönemlerinde bu uygulamaya alışık olan Ahab-ı Kiram, İslam’la müşerref olduktan sonra yapageldikleri bu uygulamanın doğru olup olmadığını Peygamberimize sorma ihtiyacı hissetmiştir.

Zemahşeri, cahiliye döneminde Arapların, hayızlı kadınla birlikte yemek yemediklerini, oturmadıklarını ve hatta onları evden çıkardıklarını zikretmiştir.

²⁵³ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. II, s. 357

²⁵⁴ Kurtubi, *a.g.e.*, c. III, s. 454.

²⁵⁵ İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. II, s. 400, Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 695, İbn Aşur, *a.g.e.*, c. II, s. 364-365; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 432; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s.157-158; Zuhayli, *a.g.e.*, c. I, s. 557-558; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VI, s. 67..

²⁵⁶ Çağatay, *a.g.e.*, s. 133.

Müslüman olduktan sonra Ashab-ı Kiram Peygamberimize soğuk şiddetli, elbise azdır diyerek hayızlı kadına yapılması gereken muameleyi sormuşlardı. Peygamberimiz onlara siz kadınları evden çıkarmakla emredilmediniz diyerek hayızlı kadınla olan muamele hakkında bilgi vermiştir.²⁵⁷

Ashab-ı Kiram bu soruyu sordukları dönemde Yahudilerde de kendileriyle aynı uygulamanın hâkim olduğunu, Hristiyanlarda ise bu durumun tam zıttı bir uygulamanın hâkim olduğunu biliyorlardı. Medine de ortak bir yaşam alanlarının olması ashabın Ehl-i Kitap hakkında bilgi sahibi olmalarına sebep olmuştur. İşte toplumda konu hakkında birbirinden apayrı iki uygulamanın olması neticede ashabın cevap beklentisini ortaya çıkarmıştır.

Ayet, bu dönemi kadına rahatsızlık vermesi sebebiyle “eziyet” olarak nitelendirmiştir. Bu niteleme, Müslüman erkeklerin bu dönemlerinde kadınlara uygulaya geldikleri evden çıkarma gibi Müslüman olmadan önceki davranışlarını değiştirmeleri gerektiğini bildiren kısa ve net bir emirdir.

Kadının hayız döneminde ona yaklaşılmasını emreden bu ayeti Seyyid Kutup, fitri bir düzenleme olarak değerlendirmiştir. Ona göre, sağlıklı ve bozulmamış fitrî eğilim, bu dönemde kadınlara yaklaşımdan kaçınır. Çünkü bozulmamış fitrata egemen olan kanunlar hayata egemen olan kanunların aynısıdır. Fitrî yapı, neslin devamına imkân sağlamayan bu durumda, kanunlar uyarınca doğal olarak kadınlara yaklaşımdan uzak durur. Buna karşılık kadınların temiz dönemlerinde, fitratın bu ilişki ile güttüğü amaç gerçekleşmektedir. Kutup aynı zamanda kadın-erkek ilişkisinde söz konusu durumun amaç değil, araç olduğunu söylemektedir. Bu amaç da çoğalmak, hayatın sürekliliğini sağlamak ve sonuçta bunların tümünü Allah'a bağlamaktır. Dolayısıyla bu durum; nefsin arzularına ve sapık eğilimlerine bırakılmış bir mesele değildir. Tersine Allah'ın emrine bağlanmış, emir ve yükümlülükten doğmuş bir görevdir. Bu amacı sağlamak için de niteliği belirlenmiş ve sınırlarla kayıtlanmıştır.²⁵⁸

Ayet-i kerimenin sonunda: "Şüphesiz ki Allah, tevbe edenleri ve temizlenenleri sever/ *إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ* " buyurulmaktadır. Tevbe asıl

²⁵⁷ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 721; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 432-433.

²⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutup, *a.g.e.*, c. I, s. 499-501.

olarak gûnahtan dönmektir.²⁵⁹ Isfehâni, tevbe ‘‘Gûnahtan en güzel bir Şekilde dönmektir’’²⁶⁰ demiştir. Burada ki ‘‘en güzel bir Şekilde dönme’’ ifadesinden kasıt, o hataya bir daha yönelmemek üzere aff dilemedir. Yani isyanı, itaate çevirmediir.²⁶¹

Kur’an’da müminlerden felaha ulaŐmaları için tevbe etmeleri istenmektedir.²⁶² Tevbe, kulun içinde bulunduğu durumun yanlışlığının farkına vararak ze dönüş Őabasıdır. Zira ‘‘z’’ ne dönen insan felaha²⁶³ ulaŐırken içinde bulunduğu yanlışı sürdüren insan ise hsrana²⁶⁴ uğrayacaktır.

Gittiği yolun doğruluğundan Şüphe içinde olan insan, içindeki bu Őpheyi ortadan kaldırma adına Őzm arayŐına girecektir. Yolda hatasını fark edinceye kadar epey mesafe kat etmiş olabileceği de henüz yolun başında farkındalığın ortaya çıkması da mümkündür. Netice de yolun hangi aŐamasında bulunulursa bulunsun yapılması gereken en baŐa dönerek doğru bir yol takip etmekten geçmektedir. Farkındalığın yolun başlarında ortaya çıkararak arayŐa sebep olması geri dönüşü kolaylaştıracaktır. Zira knatta var olan bütün her Şey düzen ve sistemiyle ibret vererek insanın bu ilâhi yasayı hatırlamasını amaçlamaktadır.

Doğru yolu takip etmeye karar verip önceki hatalı yolu terk etme tevbe’dir. Tevbe; yeni bir bilinçle sırat-ı müstakim üzere bir hayat inşa etmenin adıdır. Yanlışı fark edip ondan kaçıŐ, doğruyu arayŐ ve farkındalıktır. Zira insan; hayat yolculuğunda bazen Allah’la yaptığı sevgi ve dostluk esasına dayalı kulluk szleŐmesini²⁶⁵ unutarak kötülükler iŐlemektedir. Kişinin işlediği bu kötülükler kul ile Allah arasındaki bağı zedeleyerek kulu Allah’tan uzaklaştırmaktadır. İŞte tevbe, bu uzaklaşmaya son verme Őabasıdır.²⁶⁶ Tüm bunların sonucunda ise insanın özüne dönmesi ve geri kalan yaŐamını tevbesine uygun olarak temiz kalma Çabası içerisinde geçirmesidir. Hadisi Őerifte piŐmanlıĐın tevbe olduğu ifade edilmiştir.²⁶⁷ İŞlediği günah sebebiyle pişmanlık duyan kişinin, bu hatası sebebiyle Allah’a yönelmesi tevbe kabul edilmektedir. Bu sebeple tevbe; ‘‘Yapılan fiillerden pişmanlık

²⁵⁹ İbn Manzur, *a.g.e.*, ‘‘TVB/ توب’’ mad., c. V, s. 454.

²⁶⁰ Rağıp, el-Isfehâni, *Müfredat*, ev: Yusuf Türker, Pınar Yay., Şam, 2002, ‘‘TVB/ توب’’ mad., s. 278.

²⁶¹ Seyyid Muhammed Seyyid Nuh, *a.g.e.*, s. 129.

²⁶² Nur, 24/31.

²⁶³ rnek ayetler için bkz. Nisa, 4/13, 73; Tevbe, 9/72, 89, 111; Mumin, 40/41.

²⁶⁴ rnek ayetler için bkz. Taha, 20/61, 111; Zümer, 39/15, Mumin, 40/78, 85.

²⁶⁵ raf, 7/172-173.

²⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. DA, ‘‘tövbe/ التوبة’’ mad., yıl: 2012, c. XLI, s. 280.

²⁶⁷ İbn Mace, Sünen: Kitabu’z- zühd, 2/1420.

duymak, o anda ve gelecekte o fiilleri bir daha yapmamaya karar verip azmetmekten ibarettir”²⁶⁸.

Ayette zikredilen ikinci husus “Allah’ın temizlenenleri” sevmesidir. Ayette Allah’ın sevdiği iki kul niteliği peş peşe gelmektedir. İlk husus, Allah’ın şimdiye kadar yaptığı yanlışlardan dolayı tevbe edenleri sevmesi, ikincisi ise; devam eden günlerde yeniden günaha girmemek üzere temiz kalmaya çalışanları sevmesidir.

Ayette geçen "Temizlenenler/الْمُنْتَطَهِّرِينَ" ifadesiyle neyin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikredilmiştir.

1. "Su ile temizlenenler”dir. Yani yıkanıp namaz için temizlenenler demektir.

2. Hanımlarına Allah’ın emrettiği yerden yaklaşanlardır. Ayette Allah’ın bu emrine tabi olan kullar "Temizlenenler/الْمُنْتَطَهِّرِينَ" diye vasıflandırılmış ve Allah’ın sevgisine mazhar oldukları ifade edilmiştir

3. Günahlarından tevbe ettikten sonra tekrar o günahı işlemeye dönmeyenlerdir.²⁶⁹

“TeTaHHüR/تَطَهَّرُ”, günahattan ve helal olmayan şeylerden uzaklaşmak demektir.²⁷⁰ Bu kökün ismi faili olarak ayette kullanılan "Temizlenenler/الْمُنْتَطَهِّرِينَ" kullar ise günahlarından tevbe ettikten sonra tekrar o günahı işlemeye dönmeyenlerdir.²⁷¹

Âraf Suresi’nde Hz. Lut’un, Allah’ın yasak kıldığı fiili işleyen kavmi, Allah’ın haram kıldığı bu fiilden uzak durma davranışında sabit olan inananlara karşı hitaplarında “YeTeTaHHeRuN/يَتَطَهَّرُونَ” ifadesini kullanmaktadır.²⁷² Bu kullanımdan yola çıkarak mütetahhir kulların; Allah’ın haram kıldığı ve sevmediği fiillerden uzaklaşan kullar olduğu sonucu çıkarılabilir.

²⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahreddin Razi, *a.g.e.*, c. VI, s. 74.

²⁶⁹ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 732-735.

²⁷⁰ İbn Manzur, *a.g.e.*, “THR/ طهر” mad., c. XXX, s. 2713.

²⁷¹ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 743.

²⁷² Âraf, 7/82; Hz. Lut’un, Allah’ın yasak kıldığı fiili işleyen kavmi, inanan insanlara karşı şu ifadeyi kullanmışlardır. “Kavminin cevabı: Onları (Lût’u ve taraftarlarını) memleketinizden çıkarın; çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış! demelerinden başka bir şey olmadı.

Kur'an-ı Kerim'de "Tuhur/ طهور"²⁷³ mastarının ism-i faili olan "MuTTaHHiRîN/ المطهرين, MuTTaHHiRûN/المطهرون, MuTeTaHHiRîN/ المنطهرين"²⁷⁴ kelimelerinin geçtiği 3 ayette de temizlik, zihni kirlilikten uzak durma anlamındadır. Zihni kirlilik, şirk ve cahili adetlerin insan düşüncesine hükümranlığıdır. İslam'ın bakış açısı ise tevhid, takva ve merhamet eksenlidir. Dolayısıyla ayette kastedilen mütetahhir kullar Allah'ın sevmediği davranışlardan uzak duran kullardır. Çünkü kötü davranışlar kul ile Allah arasındaki sevgi bağı zedelemektedir. Bu bağı sağlam tutmak ise aynı hataya tekrar dönmeyerek temiz kalmak ile mümkündür.²⁷⁵

Ayette, Allah'ın "MuTeTaHHiRîN/ المنطهرين" kullarını sevdiği ifade edilmektedir. Taberi, ayetteki konunun kadınlarla ilgili olmasına rağmen burada "mütetahhirat" denmemiş olmaması sebebiyle bu ifadenin hem kadınları hem de erkekleri kapsadığını söylemektedir.²⁷⁶ Bu sebeple Allah kadın, erkek fark etmeksizin bütün kullarını temizlenmekle mükellef kılmıştır. Zira ayette kastedilen sadece necaset sayılan hayızdan temizlenme olsaydı bu hükmün erkekleri değil de yalnızca kadınları kapsamı gerekirdi.

Ayetin bağlamı açısından düşündüğümüzde şu durumla karşılaşmaktayız. Ayetteki soru ifadesinden Ashab-ı Kiram'ın, İslam'la müşerref olduktan sonra, hayız dönemlerinde kadınlara yönelik tutumlarını yeniden değerlendirmeleri gerektiği kanaatine vardıkları anlaşılmaktadır. Bu durum onları Peygamber Efendimize konuhakkında soru sormaya yönlendirmiştir. Soru sorulmuş ve Allah Teâlâ cevap vermiştir. Cevap, ashabı kiramın arzu ettiği yeniden değerlendirme imkânını onlara tanıyan ifadelerden oluşur. Cevap isteyen müminler zaten ayette kendilerinden isteneni yapmaya hazırdırlar. Yapmaları gerekeni ayet kısa ve net olarak açıklamıştır.

Ayette, Allah'ın sevgisine ulaştırılan durumun ne olduğu beyan edilmiştir. Allah'ın sevdiği kullardan olmak için daha önce yaptıkları kerih şeylerden dönenler

²⁷³ İbn Manzur, "Tuhur" kelimesine şu anlamı vermiştir. "Tuhur", hayızın zıttıdır. Kadın, necaset sayılan hayızdan temizlendiği zaman temiz sayılır. Lisanu'l-Arab, "THR/ طهور" mad., c. XXX, s. 2712.

²⁷⁴ Tevbe, 9/108; Vakıa, 56/79; Bakara, 2/222.

²⁷⁵ İsfehani temizliği, cismani ve ruhani temizlik olarak ikiye ayırmaktadır. Bkz. İsfehani, *a.g.e.*, "THR/ طهر" mad., s. 932. İbn Aşur ise "tevbe ile tetahhür" kavramlarını karşılaştırarak, tevbenin, ruhani temizlik, "tetahhürün" ise cismani temizlik olduğunu söylemektedir. Bkz. İbn Aşur, *a.g.e.*, c. II, s. 370.

²⁷⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 744.

övlümüştür.²⁷⁷ İnsanlara, Allah'ın kendilerini yarattığı selim fitrata dönüşü ifade eden tevbe tavsiye edilmiştir. Ayetin devamında ise tevbe ettikleri hatalarına ilerleyen zamanlarda yeniden dönmeyerek “mütetahhir” kalan kulları Allah'ın sevdiği ifade edilmiştir.

Tevbe Suresi'ndeki Allah'ın Sevdiği Muttahhir Kullar

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

*“(Rasulüm!) Onun içinde asla namaz kılma! İlk günden takvâ üzerine kurulan mescit (Kuba Mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Zira orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever.”*²⁷⁸

Tevbe Suresi, adını Tebük Seferi'ne mazeretsiz olarak katılmayan ve bundan dolayı büyük bir pişmanlık duyan üç sahabinin²⁷⁹ tevbesinin kabul edildiğini anlatan ayetlerden almaktadır.²⁸⁰ Sure “بَرَاءَ” (ülmatom) kelimesiyle başladığı için, ilk ayetlerinin temasına da uygun olarak “Berae Suresi” olarak da adlandırılmaktadır. Sure'de Tebük Gazvesi hakkında bilgiler verilmekte ve münafıkların sırları açığa çıkartılmaktadır.²⁸¹

Sure, Kur'an-ı Kerim sureleri arasında başında besmele olmayan tek suredir.²⁸² Sure'de müminlere, kendileriyle yaptıkları antlaşmaları bozan müşriklere karşı savaş emri verilmektedir.²⁸³ Allah'ın mescidlerini ancak gerçek mü'minlerin imar edeceği²⁸⁴ ifade edilerek münafıkların müminler arasında fitne çıkarmak

²⁷⁷ Seyyid Muhammed, *a.g.e.*, s. 130.

²⁷⁸ Tevbe, 9/108.

²⁷⁹ Kâb b. Malik, Murara İbn Rebia, Hilal İbn Ümeyye. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hişam, *a.g.e.*, c. IV, s. 218.

²⁸⁰ Tevbe, 9/102-118.

²⁸¹ Surenin konusu ve isimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtubi, *a.g.e.*, c. X, s. 95-96; Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 422-423.

²⁸² Surenin başında bismelinin bulunmaması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtubi, *a.g.e.*, c. X, s. 93-95.

²⁸³ Tevbe, 9/5.

²⁸⁴ Tevbe, 9/18.

amacıyla inşa ettikleri Mescid-i Dırar ile ilk günden itibaren temeli takva üzerine inşa edilen Kuba Mescidi arasındaki farka değinilmektedir.²⁸⁵

Söz konusu ayetin bağlamı 107. Ayette başlamaktadır. Bu ayette münafıkların, Müslümanlara zarar vermek, onların aralarına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Peygamberine karşı savaşanlara gözetleme yeri hazırlamak için Kuba Mescidi'nin yanına bir mescid inşa ettikleri söylenmektedir.

Rivayetlerde bu mescidin Rasulullah'a karşı savaşan Ebu Âmir er-Râhib'e gözetleme yeri için yapıldığı yer almaktadır. Medine'de Hazreç kabilesine mensup olan Ebu Âmir, cahiliyye döneminde Hıristiyanlığı kabul etmiş ve Ehl-i kitaba ait birçok kitap okuyarak Papaz olmuştu. Bu adamın, kabilesi nezdinde büyük bir itibarı vardı. Rasulullah (s.a.v.) Medineye hicret etmiş, çevresinde Müslümanlar çoğalmış ve Müslümanlar Bedir Savaşı'yla da müşriklere karşı büyük bir zafër elde etmişlerdi. İslâm'ın ve Müslümanların güçlenmesi, Hazreç kabilesinden birçok kimsenin Müslüman olması karşısında Ebû Âmir Rasullah'a ve İslam'a kin beslemeye başladı. Peygamberimiz onu İslama davet etti. Kendisine Kur'an okudu fakat o, Müslümanlığı kabul etmemekte ısrar etti. Rasulullah'a karşı düşmanlığını açığa vurdu. Medine'de tutunamayarak Mekke'ye kaçtı. Orada, müşrikleri ve bütün Arap kabilelerini Müslümanlara karşı kışkırttı. Uhud savaşı için yapılan hazırlıklara katıldı ve bizzat savaşa da iştirak etti. Savaştan sonra İslam'ın gittikçe güçlendiğini görünce bu defâ Bizans İmparatoru Herakliyüs'a giderek, Rasulullah'a karşı kendisine yardım etmesini istedi. Ve bir müddet orada kaldı. İşte orada bulunduğu sırada, Medine'de bulunan kendi taraftarı münafıklara mektup yazarak, yakında büyük bir güçle Medine'ye geleceğini, kendisi için orada bir karargâh ve gözetleme yeri yapmalarını istedi. Bunun üzerine taraftarları Kuba Mescidi'nin yakınında bir Mescit yaptılar.

Rasulullah Tebük seferine çıkarken, Ebu Âmirin adamları olan münafıklar, Müslümanlar nezdinde bir meşruiyet kazandırmak için kendisini bu mescitte namaz kılmaya davet ettiler. Bu mescidi, âcizler ve sakatlar için yaptıklarını söylediler. Rasulullah onlara "Şu anda sefere çıkıyoruz, inşallah dönerken." cevabını verdi. Tebük Seferi'nden döndüğünde Medine'ye yaklaşırken Cebrail Aleyhisselam geldi ve bu mescid'in Mescid-i Dırar yani, Müslümanlara zarar vermek için kurulmuş bir Mescid olduğunu, bunu yapanların, sadece inkârcılık ve bölücülük için yaptıklarını

---

²⁸⁵ Tevbe, 9/108-109.

bildirdi. Bunun üzerine Rasulullah, daha Medine'ye varmadan bu mescidi yıktırdı. İşte âyet-i kerime'nin nüzul sebebi bu olaydır ve bu fitneyi açıklamaktadır.²⁸⁶

108. Ayette Peygamberimize hitap edilerek münafıkların; müminleri bölmek ve onları gözetlemek maksadıyla yaptıkları Mescid-i Dırar'da hiçbir zaman namaz kılmaması söylenmektedir. Ayette ilk günden itibaren takva üzere inşa edilen Kuba Mescidi'nde namaz kılmak övülmüştür. Bu mescidin takva üzerine inşa edildiği nitelemesi de yapılma amacının sadece Allah rızası olması sebebiyledir. Ebu Amir'in isteğiyle münafıkların inşa ettiği Mescid-i Dırar ise Müslümanlara zarar verme amaçlı olduğu için Allah'ın rızası dışındadır. Kalplerde gizli olan niyetlere muttali olan Allah Teâlâ da Peygamber Efendimizin burada namaz kılmasını yasaklamıştır. Zira takva üzere yapılmış olan bu mescidin içinde Allah'ın mütetahhir kulları bulunmaktadır. Bu kimseler tevbe ederek manevi kirlerden, su ile taharet ederek de maddi kirlerden temizlenmiş olmaktadır.²⁸⁷

Ayetin sonunda Allah mütahhir kullarını sevdiğini söylemektedir. Mütahhir kimseler necasetten arınan kimseler olduğu gibi aynı zamanda harama bulaşmayan kimselerdir. Bu kimseler ihlâsla Allah'a itaat ederler. Takva istikametinde bir yaşam sürerler. Günahtan ve isyandan kaçınırlar. Zira günah ve isyanlardan temizlenmek, Allah'a yaklaşımda ve O'nun mükafaatını hak etmede önemli bir husustur. Ayrıca Allah Teâlâ, Dırar Mescidi'nin ashabını, Müslümanlara zarar vermek, Allah'ı inkâr etmek ve Müslümanların arasını açmakla tavsif etmişti. Buna göre diğer mescidin ehlinin, bunların taşımış oldukları sıfatların zıddıyla muttasıf olmaları gerekir. Bu da onların, küfür ve masiyetten uzak olmalarıdır.²⁸⁸

Ayetteki "mütahhir" nitelemesiyle batnî temizliğin kastedilmiş olduğu muhtemeldir. Zira zahirî temizliğin, bânının küfür ve isyanlardan temizlenmiş olmaması halinde bir tesir ve kıymeti bulunmamaktadır. Ancak bânının küfür ve masiyetlerden temizlenmesi halinde bu durumun her halükârda zahirî temizliğe de yansımaktadır.²⁸⁹

²⁸⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 673-674; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. III, s. 91-93; Kurtubi, *a.g.e.*, c. X, s. 370-372; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XVI, s. 200-201; Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 569.

²⁸⁷ Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 681, 688; Kurtubi, *a.g.e.*, c. X, s. 377-378; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XVI, s. 200; Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 570.

²⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XVI, s. 201; Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 571.

²⁸⁹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XVI, s. 202.

Dolayısıyla ayette kastedilen temizlik batını temizliktir. Nitekim bundan sonraki ayette²⁹⁰ Kuba Mescidi'ni inşa edenler; binasını takva ve Allah rızası üzerine kuran kimseler olarak nitelendirilirken; Mescid-i Drar'ı inşa edenler; binasını uçurumun kenarına kuran kimseler olarak görülmekte ve onların cehennem olduğu söylenmektedir.

Neticede Allah'ın sevdiği müttahhir kullar; takva üzerine inşa edilen Mescid-i Kuba ashabıdır. Bu kimseler kendilerini zahiri ve batını pisliklerden koruyanlardır. Günah ve isyandan kaçınmaları onları Allah'ın rızasına ve mağfiretine ulaştırmıştır.

3.1.3. Sorumluluklarını Yerine Getirenler/ الْمُتَّقِينَ

Âl-i İmran Suresi'ndeki Allah'ın Sevdiği Müttaki Kullar

بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

“Hayır! (Gerçek onların dediği gibi değil.) Her kim sözünü yerine getirir ve kötülükten sakınırsa, bilsin ki Allah muttakileri (ahidlerine bağlı kalarak Allah'a ve insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirenleri)sever.”²⁹¹

Söz konusu ayetin bağlamı 69. Ayette Müslümanlar'ın Ehl-i Kitap hakkında bilgilendirilmesiyle başlamaktadır. Sure'nin 80. Ayetine kadar Ehl-i Kitap hakkındaki söylemler devam etmektedir.²⁹²

69. Ayette Ehl-i Kitap'ın, Müslümanları dinlerinden saptırma isteği yer almakta, fakat onların aslında ancak kendilerini saptırdıkları söylenmektedir. Ayetin devamında onların bu isteklerinin temel sebebi ifade edilmektedir. Bu istek onların, Müslümanlara karşı içlerinde besledikleri kinden kaynaklanmaktaydı. Onlar bu ümmetin hidayete ermesinden hoşlanmıyorlardı. Güç, güven ve kesin bir imanla İslam'a bağlanmalarını istemiyorlardı. Bu nedenle onları bu sistemden saptırmak ve bu yoldan alıkoymak için var güçleriyle çalışıyorlardı. Yahudilerin bilmelerine rağmen hakikati inkâr etmeleri ise delil yetersizliğinden değil, heva-

²⁹⁰ Tevbe, 9/109.

²⁹¹ Âl-i İmran, 3/76.

²⁹² Âl-i İmran Suresi hakkında genel bilgi için Âl-i İmran 3/134 bölümüne bakınız.

heves ve menfaatleri sebebiyleydi.²⁹³ İşte bu sebeple onların durumu ayette “Hakk’ı, batıl ile örtmek Hakk’ı gizleme”²⁹⁴ ifadesiyle dile getirilmektedir.

71. Ayette zikredilen "Hakk'tan" maksat, Abdullah b. Abbas, Katade, Rebi b. Enes ve İbn-i Cüreyce göre İslam'dır. "Batıl'dan" maksat ise, Yahudilik ve Hristiyanlıktır. Dolayısıyla “Hakk’ı, batıl ile örtme” ifadesi Yahudi ve Hristiyanların batıl olan kendi dinlerini, hak olan İslam dinine karıştırmak istemeleridir.²⁹⁵

72. Ayette Ehl-i Kitab’ın Müslümanları dinleri hakkında şüpheye düşürmeyi amaçlayan planları haber verilmektedir. Ayetin nüzul sebebi şöyledir: "Yahudilerden Abdullah b. Sayf, Adiy b. Zeyd, Haris b. Avf, birbirlerine; "Gelin Muhammed’e ve arkadaşlarına indirilene sabahleyin iman edelim. Akşamleyin de onu inkâr edelim. Böylece onların dinlerini karıştırır ve onları, dinleri hakkında şüpheye düşürürüz. Umulur ki bu sayede onlar da bizim yaptığımız şeyi yaparlar ve dinlerinden dönerler” dediler. İşte bu olay üzerine Yahudilerin niyetlerini açığa vuran böylece Müslümanları bu kirli oyundan haberdar edip uyanık olmalarını telkin eden bu ayet nazil olmuştur.²⁹⁶

Yahudilerin Müslüman olduklarını söyleyip sonra dönüş yapmaları henüz dinlerinin gerçekliği konusunda kesin bir kanaate varamamış imanı zayıf insanları kuşkuya ve çelişkiye düşürmekteydi. Özellikle bu durum Ehl-i Kitab’ın, dinleri ve kitapları kendilerinden daha iyi bildiğini sanan ümmi Araplar üzerinde etkisini göstermekteydi. Ümmi Araplar Yahudilerin iman edip geri döndüklerini görünce, bu durumu onların yeni girdikleri dinde bir tutarsızlık ve eksiklik gördükleri sebebine bağlıyorlar ve sonuçta iki taraf arasında şaşırıp kalarak İslam üzere sebat etmeleri mümkün olmuyordu.²⁹⁷

73. Ayette, Yahudilerin iddialarına karşı Peygamberimize “De ki” hitabıyla seslenilmekte ve bu iddiaları boşa çıkaracak cevaplar Allah tarafından verilmektedir. Ayette Yahudilerin “Sizin dininize tabi olanlardan başkasını tasdik etmeyin.” iddiasına "Şüphesiz ki hidayet, Allah’ın hidayetidir” cevabı; "Size

²⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 323-326.

²⁹⁴ Âl-i İmran, 3/71.

²⁹⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 495.

²⁹⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 495-499; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 110-111; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 479.

²⁹⁷ Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 326.

verilen kitap ve Peygamberin benzerinin bir başkasına verileceğine veya imanınızdan dolayı herhangi bir kimsenin, sizi, rabbinizin huzurunda mağlup edeceğine de inanmayın" iddiasına da "Lütuf, Allah'ın elindedir. Ne sizin elinizde ne de herhangi bir kimsenin elindedir. Allah, lütfü bol olan ve bu lütfâ lâıyk olanı çok iyi bilendir" cevabı verilmektedir.²⁹⁸

74. Ayette, rahmet ve lütfâ layık olmada Yahudilerin kendilerinden başkalarını tanımama tabiatlarına karşılık, Allah'ın rahmetini dilediğine tahsis edeceği ifade edilmektedir. Bu ayette Yahudilerin üstün konumda bulunduğu Medine'de yurtlarından hicret ederek gelen, maddi ve manevi bakımdan zayıf olan müminlere destek verilmektedir. Ayette Allah'ın rahmetini hangi topluma has kılacağına Yahudiler değil, Allah'ın bizatihi kendisinin karar vereceğine vurgu yapılmaktadır. Allah Teâlâ kararını vermiş ve İslam rahmetini Peygamber Efendimiz ve onun güzide sahabesine tahsis etmiştir. Dolayısıyla ayette rahmetin kime yönelik olduğu konusunda bilgi verilerek müminlerin, kendilerini üstün ve seçilmiş gören Yahudilerin haksız söylemlerinden etkilenmelerinin önüne geçilmektedir.

73. Ayette, Yahudilerin kendilerine, bir benzeri başka hiçbir kimseye verilmemiş olan dinî mertebe ve makamlar verilmiş olduğunu iddia ettikleri ifade edilmişti. 75. Ayette ise buna karşılık, emanete ihanet etmek bütün dinlerce çirkin olduğu halde, onların emanete ihanette ısrarlı olduklarını açıklanmıştır ki bu da onların yalancı olduklarına delalet etmektedir. Ayrıca 73. Ayette geçen Yahudilerin, "Dininize tâbi olandan başkasına inanmayın" şeklindeki sözleri; onların kendilerinden başkalarına değer vermeyen, insanlara ihaneti ve zulmü ahlak haline getiren kimseler olduklarını koymaktadır.²⁹⁹

İbn Abbas 75. Ayetin şu olay üzerine nazil olduğunu rivayet etmiştir. "Abdullah İbn Selâm, Kureyş kabilesinden birinin kendisine emanet bıraktığı bin iki yüz okka (Kırk dirhem 118,8 gr) altını sahibine eksiksiz teslim etmişti. Nitekim yine Yahudilerden Fenhas İbn Âzûrâ diğer bir Kureyşlinin kendisine emanet bıraktığı bir dinarı inkâr etmişti."³⁰⁰

²⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 501-506.

²⁹⁹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 110.

³⁰⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 512-513; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. III, s. 285; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 481. Razi ayette geçen Ehl-i kitabı, ehl-i emânet ve ehl-i ihanet olarak iki kısma ayırarak şu yorumu yapmıştır.

Ayette sözlerinde durmayarak emanete ihanet eden Yahudilerin yaptıklarına gerekçe olarak Ümmiler (Ehl-i Kitap'tan olmayan kimseler) hakkında sorumlu olmadıklarını iddia ettikleri zikredilmektedir. Razi; Yahudilerin bu sözü, mutlak manada kendi dinlerine tâbi olmayan herkes hakkında söylemediklerini, aksine Peygamber Efendimize iman etmiş olan Araplar hakkında söylediklerini kabul etmektedir. Yahudilerin cahilliye döneminde müşrik Araplarla alışveriş ettikleri, bu insanlar Müslüman olunca, Yahudilere vermiş oldukları malları istediklerinde, Yahudilerin "Sizin bizde herhangi bir hakkınız yoktur. Çünkü sizler dininizi terk ettiniz" dedikleri rivayet edilmektedir.³⁰¹

Dolayısıyla Yahudilerin, Müslümanların kendilerine emanet ettikleri mallara ihanet etmeyi caiz görmelerinin sebebi, Yahudilerin Müslümanları dinlerini değiştiren kişiler saymaları ve Tevrat'ın, kendilerine dinini değiştirenlerin mallarına el koymalarının caiz olduğunu bildirmesidir.³⁰²

Asıl konunun yer aldığı 76. Ayette, kendilerinden olmayana ihanet etmenin herhangi bir günahı olmadığına inanan Yahudilerin bu anlayışına, (Hayır) kelimesi ile bir nefy (olumsuz) ve redd hitabı kullanılarak başlanmaktadır.³⁰³ Yahudilerin bu söylemlerine itiraz aslında onların dininin bütününe itiraz olarak da değerlendirilebilir. Çünkü onlar bu tarz hükümleri kutsal kitaplarına dayanarak vermekteydiler.³⁰⁴ Dolayısıyla kutsal sayılan bir kitaptaki bir hükmün geçersizliği o kitabın, anılan zaman itibariyle Allah kelamı olmadığına delalet etmektedir.

Yahudilerin itikatlarına edilen genel itirazdan sonra asıl doğrunun Allah'ın koyduğu hükümler olduğu; Allah'ın, Yahudilerin söylediklerinin aksine sözlerine sadık ve bu konuda Allah'ın koyduğu kuralları çiğnemekten sakınan kimseleri sevdiği belirtilmiştir.

---

a. Onların ehl-i emanet olanları, Müslüman olanlarıdır. Yahudilik üzere devam edenleri ise, ihanette ısrarlı olanlarıdır. Çünkü onların inançlarına göre, kendi dinlerinde olmayan kimseleri öldürüp onların mallarını almaları helâldir. Bu ayetin bir benzeri de, "Hepsi bir değıldirler. Ehl-i kitap içinde, (hakkı) ayakta tutan bir cemaat vardır. Onlar gece saatlerinde secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okurlar" (Âl-i İmran, 3/113) ayeti ile "İçlerinde iman edenler vardır. (Fakat) onların pek çoğu fasıktırlar" (Âl-i İmran, 3/110) ayetidir.

b. Ehl-i kitaptan emanet ehli olanlar Hristiyanlar, hıyanet ehli olanlar ise Yahudilerdir. Bunun delili ise, Yahudilerin kendi dinlerinden olmayanların öldürülmesini ve hangi yolla olursa olsun, onların mallarını ele geçirmelerini helâl saymalarıdır. Bkz. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 110-111.

³⁰¹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 112-113; Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 433.

³⁰² Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 512; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 481.

³⁰³ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 411; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 113; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. III, s. 289.

³⁰⁴ Mevdudi, *a.g.e.*, c. I, s. 271.

Allah Teâlâ bu ayette emanetin kime verileceğini kullarına bildirmektedir. Buna göre emanet; Allah'a ittika edinenyani Allah'la arasındaki güçlü bağı zedeleme ihtimali olan günahlardan sakınan ve O'nun murakabesinde olduğunun bilincinde olan kimselere verilmelidir. Dolayısıyla Ehl-i Kitabın "Okuryazarlığı olmayan cahil insanlardan aldığımız emanetlere riayet etmekle yükümlü değiliz" demeleri onların yalancılıklarına ve emanet ehli olmadıklarına delalet etmektedir.³⁰⁵

Bu sebeple ayette "Ehl-i Kitaptan kim, Tevrat'ta haber verilen Hz. Muhammed'e inanır, O'nun Allah'tan aldığı "Emanetleri sahibine verin" emrine tabi olarak Allah'a verdiği ahdi yerine getirir ve inkârdan kaçınırsa Allah, kendisinden korkanları ve azabından kaçınanları sever"³⁰⁶ mesajı verilmektedir.

Ayette Yahudiler iki kısma ayrılmıştır. Buna göre Yahudilerin bazıları emanet ehlidir, bazıları ise ihanet ehlidir. Emanet ehli olanlar, aldığı emaneti zayi etmeden onu eksiksiz iade eder. İhanet ehli olanlar ise aldığı emanet miktar olarak az olmasına rağmen emaneti sahibine geri eksiksiz teslim etme prensibine buna riayet etmez.

Bu ayette Yahudilerin "Biz Allah'ın sevgili kullarıyız" anlayışıyla "Yaptıklarımızdan dolayı bize mesuliyet gelmez" şeklindeki sözlerinin yanlışlığı ifade edilmekte ve Allah'ın sevdiği kimselerin ahde vefa gösteren, O'nun emirlerine uyan ve günahlardan kaçınan müttaki kimseler olduğu açıklanmaktadır.³⁰⁷ Zira "Yerin karanlıklarında insanlar arasında hiçbir fark yoktur, gök ışığında görülen aradaki farkların temeli ise "takva" denilen deruni fazilettir."³⁰⁸

Takva, "Allah'a karşı sorumluluk bilinci"³⁰⁹ dir. Kulun sorumluluklarının farkında olarak onları yerine getirmesidir. Ayetin bağlamı sebebiyle Abdullah b. Abbas, ayette geçen ve "Allahtan korkarsa" diye tercüme edilen "وَاتَّقَى" kelimesini "Allah'a ortak koşmaktan kaçınırsa" şeklinde izah etmiştir.³¹⁰ Zira insan daima Allah'ın murakabesi altındadır. Bu sebeple takva, insana yaptıklarından ve yapmadıklarından hesaba çekileceği bir bilinç kazandırmaktadır. Dolayısıyla ancak

³⁰⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 514.

³⁰⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 514-515.

³⁰⁷ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 113.

³⁰⁸ Fazlur Rahman, *a.g.e.*, s. 89.

³⁰⁹ Esed, *a.g.e.*, s. 382.

³¹⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 515.

kuvvetli bir takva duygusu, fitratı gereği mala düşkün insanı, Allah'a olan sorumluluğu sebebiyle bu zafiyetten kurtararak ahdine vefalı kılar.

Ayette ahde vefa gösterme, Allah'ın sevdiği müttaki kul özelliklerinden biri olarak sayılmaktadır. Zira ahdine bağlı olan kul, Allah'ın emirlerine ta'zim edip saygı gösterdiği için Allah'ın sevdiği kullar zümresine dâhil olmaktadır. Bu zümreye dâhil olurken de hem Allah'ın emrine uyma niyetine sahip olması hem de insanlarla ilişkisinde sözünde durması ve emanete riayet etmesi sebebiyle müttaki kul vasfı kazanmaktadır. İslami hükümlere riayet etmenin genel özelliği olarak hem bu dünya hem de ahiret mutluluğunu temin, bu hükümle de açıkça ortaya konmaktadır. Zira emanet ehli kişiler, insanlar arasında da sevilip sayılmaktadır.

Bu durum ahde vefa'nın, bir yandan insanın Allah'a olan bağımlı gösterirken diğer yandan da insanlar arası ilişkilerdeki önemini ortaya koymaktadır. Çünkü ahde vefa göstermede hem Allah'ın emrine saygı hem de O'nun mahlûkatına şefkat gösterme vardır.³¹¹ Bütün şer'i teklifler, Allah'a ve kullara ait haklar, vekâletler ve velayetler emanettir. Ahid de, gerek Allah'a ve Peygambere gerekse de insanlara karşı olan anlaşmaları ve taahhütleri içine almaktadır.³¹² Bu sebeple müttaki kullar, her şeye emanet hassasiyetiyle yaklaşan kimselerdir.

Kim Allah'a verdiği söze bağlı kalır ve takvaya ulaşma niyetiyle Allah'ın emrine uyup günahlardan sakınırsa, Allah onu sever ve ona ikramda bulunur. Kim de Allah'a verdiği sözü ve yeminlerini bu dünya hayatının malları ya da bütünü ile az bir pahadan ibaret olan dünya değerleri karşılığında satarsa ahirette onun hiçbir payı yoktur. Allah'ın ahde vefalı davranan, verdiği sözü basit dünya menfaatleriyle değişmeyen kulunu sevmesi ve tam bunun aksine davranan kulunu da ahirette nasipsiz bırakarak temize çıkarmaması sünnetullah gereği değişmez bir ilkedir.³¹³

Bu ayet aynı zamanda verilen söze bağlılığın, takva ile ilgili olduğuna işaret etmektedir. Kişinin verdiği söze bağlı kalmasının, karşısındakinin mümin ya da kâfir dost ya da düşman olması arasında bir fark yoktur. Zira burada söz konusu olan kişinin şahsi çıkarı değil, Allah ile ilişkisidir. Kişi karşısındaki insana söz verirken öncelikle bu söze şahit olan Allah'a söz vermektedir. Bu nedenle ayette verdiği sözde durmayanlar ve emanete ihanet edenler "Allah'a verdiği sözü ve kendi

³¹¹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 113.

³¹² Allah'ın insanlardan söz alması hakkında bkz. Elmalılı, *a.g.e.*, c. V, s. 16.

³¹³ Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 332.

yeminlerini az bir pahaya satanlar"³¹⁴ ifadesiyle nitelendirilmiştir. Burada, söz verenler ile Allah arasındaki ilişki, onlarla diğer insanlar arasındaki ilişkiden önce gelmektedir. Bu sebeple her anını Allah'ın kendisini görüyor olduğu bilinciyle yaşayarak Allah'a ve nihayetinde insanlara verdiği sözde duran kimseler, Allah'ın sevdiği müttaki kullardandır.

Neticede Allah'ın sevdiği müttaki kullar; verdikleri sözü ve aldıkları emaneti yerine getirerek Allah'a ve insanlara olan sorumluluklarının bilincinde olan ve bu bilinçle hayatlarını devam ettiren kimselerdir.

Tevbe Suresi'ndeki Allah'ın Sevdiği Müttaki Kullar

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَوَمَ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتُّوا إِلَيْهِمْ وَعَهَدَهُمْ إِلَى
مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

“Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklerden (antlaşma şartlarına uyan) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize herhangi bir kimseye arka çıkmayanlar (bu hükmün) dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayınız. Allah (haksızlıktan) sakıncalıları sever.”³¹⁵

Tevbe Suresi'nde müminlere, kâfirleri dost edinmeme uyarısı yapılmakta³¹⁶ Yahudilerin Hz. Üzeyr'e, Hristiyanların ise Hz. İsa'ya Allah'ın oğludur demeleri kâfirlerin sözlerini taklit etme olarak değerlendirilmektedir.³¹⁷ Kâfirlerin bütün çabalarına rağmen Allah'ın nurunu tamamlayacağı³¹⁸ ifade edilerek İslam'ın en son ve kemale ermiş bir din³¹⁹ olduğu ortaya konmaktadır. Haram aylarda savaşmanın hüküm ve şartlarına değinilmekte³²⁰ mü'minlerin savaş konusunda gevşek davranmaları “ahiretten vazgeçip dünya hayatına razı olma”³²¹ ifadeleriyle eleştirilmektedir. Münafıkların meşakkatli bir sefer olması sebebiyle mazeret ileri

³¹⁴ Âl-i İmran, 3/77.

³¹⁵ Tevbe, 9/4.

³¹⁶ Tevbe, 9/23.

³¹⁷ Tevbe, 9/30.

³¹⁸ Tevbe, 9/32.

³¹⁹ Tevbe, 9/33.

³²⁰ Tevbe, 9/36-37.

³²¹ Tevbe, 9/38.

sürerek Tebük Gazvesi'ne katılmadıkları bildirilmekte³²² Allah'ın mallarıyla ve canlarıyla savaşan muttakileri bildiği³²³ söylenmektedir. Neticede müminlere, kâfir ve münafıklara karşı cihad ederek onlara sert davranma emri³²⁴ verilmektedir. Sure, tüm bu uyarılar ve emirlerden sonra Peygamber Efendimizin müminlere karşı ne kadar merhametli olduğunu anlatan ayetlerle sona ermektedir.³²⁵ Nihayetinde mü'minlere kötülük yapan müşriklere karşı sert olmak ve hatta onlarla savaşmak da Müslümanlara gösterilen merhametin bir gereğidir.

Tevbe Suresi'nin ilk ayetinden yirmi dokuzuncu ayete kadar olan bölümü Medine'de ve genel olarak Arap Yarımadası'nda istikrarlı bir varlık kazanan İslâm toplumu ile Yarımada'da yaşayan ve İslâm'a girmeyi kabul etmemiş olan müşrikler arasındaki nihaî ilişkileri belirlemek üzere inmiştir. İlk ayetlerde karşıdaki müşrik dahi olsa verilen sözün kutsiyetine, hangi şartlarda onlarla savaşmanın gerekli olduğuna ve hangi durumlarda onlara merhametle davranılması gerektiğine değinilmiştir.

Söz konusu dönemde müşriklerden bazıları ile Peygamberimiz arasında anlaşma vardı. Fakat onlar Tebük'te Müslümanlar ile Bizanslılar arasında savaş başlayınca anlaşmalarını bozdular. Müşriklerin sözlerini bozmalarının sebebi, Bizans'ın; İslâm'a ve Müslümanlara ölümcül bir darbe indireceğini ya da en azından yarımada onları nüfuzlarını kırarak Müslümanları sarsıntıya uğratacaklarını beklemeleydi. Yine müşrikler arasında Peygamberimiz ile anlaşması olmadığı halde o güne kadar Müslümanlara herhangi bir zararı dokunmamış olan kimseler vardı. Bir de Peygamberimiz ile aralarında anlaşma bulunan ve bu anlaşmalarının bütün şartlarına uyarak Müslümanların hiç bir düşmanı ile işbirliği yapmamış olan müşrikler vardı. İşte surenin söz konusu bölümü, ortaya koyduğu hükümlerle Müslümanlarla müşrikler arasında olan anlaşmalara bir yön çizmiştir.³²⁶

Sure, müşriklere bir ihtarla başlamaktadır. Bu ihtarın ardından müşriklere; dört ay süre verildiği ve bu süre içinde küfründe direnen veya Arap Yarımadasını terk etmeyen müşriklerin perişan edileceği bildirilmektedir.

---

³²² Tevbe, 9/42.

³²³ Tevbe, 9/44.

³²⁴ Tevbe, 9/73.

³²⁵ Tevbe, 9/128-129.

³²⁶ Kutup, *a.g.e.*, c. VII, s. 156-157.

Taberi bu ayetin bazı müşrik kabilelerin, Peygamberimizle yapmış oldukları antlaşmaları bozmaya başlamaları üzerine nazil olduğunu söylemektedir. Ayette Peygamber Efendimize, antlaşmalarını bozan müşriklere dört aylık bir süre tanıdıktan sonra savaş açma emri verilmektedir.³²⁷ Taberi'ye göre, burada ahidleri bozularak kendilerine savaş açılacağı ihtar edilenler, Peygamberimizin aleyhine kâfirlere yardım edenler ve tek taraflı olarak Rasulullah ile olan antlaşmalarını bozanlardır.³²⁸ Ahitlerine sadık kalan müşrikler bu süreye tabi tutulmamışlardır. Onlarda, anlaşmanın bittiği normal süre esas alınmıştır.³²⁹ Böylece Allah için yapılan bir antlaşmada nasıl bir hassasiyet gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

İkinci ayette muhatap olarak direk müşriklere hitap edilmiştir. Bu ayette müşriklere dört aylık süre tanınmış bu süreden sonrası içinse “Yine inkârınıza devam edecek olursanız, kendinizi Allah'ın elinden kurtaramazsınız” mesajı verilmiştir. Ayette Allah'ın gücü ve kudreti vurgulanarak müşriklerin nereye giderlerse gitsinler O'nun gözetiminden kurtulamayacakları ifade edilmiş, kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak olan tek şeyin iman etmeleri olduğu açıklanmıştır. Şayet inkârlarında ısrarlı davranırlarsa Allah'ın kâfirleri dünyada iken helak ederek ahirette de cehennem azabına koyarak perişan edeceği uyarısı yapılmıştır.³³⁰

Ayette müşriklerin uyarılması ve onlara süre tanınması “Birdenbire ve habersiz bir şekilde muahedenizin feshiyle haksızlığa uğratılacağınızı sanmayın, şu andan itibaren size dört ay daha mühlet var. Bu süre içinde geniş geniş hazırlanmakta serbestsiniz ve hürsünüz. Ondan sonra ilişkilerimiz tamamen kesilmiş ve savaş durumu başlamış olacağından bu müddet içinde kendi can ve mal güvenliğinizi iyice düşününüz, her türlü ihtiyat tedbirini alınız”³³¹ anlamındadır.

Kutup da bu mühletin müşriklerin düşünüp taşınmalarını sağlamak amacıyla verildiğini ifade etmiştir. Ayrıca Kutup'a göre ayette kullanılan sakındırıcı ifadelerle de müşriklerin inkârlarından vazgeçirilmesi ve Allah'a yöneltilmesi amaçlanmıştır. Onların bu çağrıya sırt çevirmekte ısrarlı davranmaları durumunda

³²⁷ Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 304.

³²⁸ Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 304-306.

³²⁹ Tevbe, 9/4.

³³⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 310.

³³¹ Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 428.

ise dünyadaki perişanlığın ötesinde ahirette acıklı azaba çarptırılacakları hatırlatılmıştır.³³²

Müfessirler, bu ayette kendilerine dört ay serbest dolaşma izni verilen bundan sonra da iman etmezlerse kendilerine savaş açılacağı ilan edilen müşriklerle kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir. Taberi'nin bu görüşler içerisinde tercih ettiği görüş şudur: "Allah Teâlâ, müşriklerden Rasulullah ile muahede yapıp da daha sonra Rasulullah'ın aleyhine davranan ve süresi dolmadan, antlaşmalarını bozan müşriklere dört ay daha serbest dolaşma izni vermiş bu süreden sonra Müslümanlarla savaş halinde sayılacaklarını beyan etmiştir. Rasulullah ile muahede yapıp da onun aleyhine davranmayan ve muahedelerini bozmayan müşriklerle ise muahedelerini son zamanına kadar devam ettirmesi emredilmiştir. Nitekim bu surenin yedinci ayetinde "Onlar size doğru davrandıkça siz de onlara doğru davranın" emri verilerek Allah'ın ahdi bozmaktan sakınanları sevdiği ifade edilmiştir.³³³

3. Ayette bu ilişki kesme kararının ne zaman açıklanacağı ve müşriklere ne zaman tebliğ edileceği belirtilmektedir. Kutup bu üsluptaki amacın, "Müşrikleri gerek bu ilişki kesme kararı ve gerekse bu kararın açıklanacağı zaman ile ilgili olarak dehşete düşürmek" olduğunu söylemektedir. Bununla onların gözlerini açıp hakikati görmelerini sağlamak istenmektedir.³³⁴ Zira ayette "Ve (bu) hacc-ı Ekber günü Allah ve Rasulünden insanlara, Allah ve Rasulünün, müşriklerden uzak olduklarına dair bir ilândır. Eğer tevbe ederseniz, o sizin için daha hayırlıdır. Yok, eğer yüz çevirirseniz, iyi bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakamazsınız. O kâfirlere can yakıcı bir azabı müjdele" buyrulmaktadır. İkinci ayetin sonunda bulunan "alçaltıcı/مُخْزِي" ifadesi "azabı müjdele" anlamındadır. Bu konuda Taberi şöyle demektedir: Onların azapla müjdelenmesi, kendilerini alçaltıcı bir ifadedir. Zira müjdelenmek, sevinçli bir haber için söz konusudur. Bu ifadede ise onların, çok acıklı bir azaba düşecekleri belirtilmektedir. Bu sebeple onlar, müjdelenmiş değil, alay edilerek küçük düşürülmektedir.³³⁵

Bu ayetin nüzul sebebi hakkında tefsirlerde şu bilgi zikredilmektedir. Peygamberimiz o yıl Hz. Ebu Bekir'i hacc emiri olarak göndermişti. Müşriklerin

---

³³² Kutup, *a.g.e.*, c. VII, s. 191.

³³³ Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 311-312.

³³⁴ Kutup, *a.g.e.*, c. VII, s. 182.

³³⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 340.

Kâbe'yi çıplak olarak ziyaret etmeleri sebebiyle kendisi hacca gitmek istememişti. Bir süre sonra Tevbe Suresi'nin baş tarafındaki ayetler nazil olunca Hz. Ali'yi, Hz. Ebu Bekir'in arkasından bu ayetlerin içeriğini insanlara duyurması için Mekke'ye gönderdi. Hz. Ali, bu ayetlerin içerdiği tüm nihaî hükümleri hacc yapan insanlara ilân etti.³³⁶

Hz. Ali'nin ilan ettiği hükümler rivayetlere göre şöyledir:

1. Kâbe, çıplak olarak ziyaret edilmeyecek
2. Bu yıldan sonra hiç bir müşrik Mescid-i Haram'a yaklaşmayacak.
3. Peygamberimiz ile arasında antlaşma bulunanın antlaşması, süresinin sonuna kadar geçerli olacak.
4. Müslümanlardan başka hiç kimse cennete giremeyecek.³³⁷

Müminlerle olan anlaşmalarını bozan kimselere dört ay süre tanıdığı bildirildikten sonra dördüncü ayette konu, anlaşmalarını bozmayan ve müminlere karşı hiç kimseye işbirliği yapmayan müşriklere getirilmiştir. Bu ayette müminlerden, müşriklerin anlaşmalarına sadık kalmaları sebebiyle kendilerinin de sadık kalmaları istenmektedir.

Rasulullah ile müşrikler arasında "Kâbe'den hiçbir mü'mini engellemek ve Mekke'de Müslümanları tehdit etmemek" üzere genel bir anlaşma; bir de Huzaa, Müdlic gibi bazı Arap kabileleri ile o kabilelerin özelliklerine göre yapılmış ve süreleri belli olan ikili sözleşmeler vardı. Peygamber Efendimiz Tebuk Seferi'ne çıktığı zaman savaşa katılmayarak Medine'de kalan münafıklar, etrafa çeşitli yalan haberler yaymaya başladılar. Bunun üzerine de müşrikler ahitlerini bozmaya başladılar. Öyle ki Hz. Peygamber'in Tebuk'ten döndüğünde onların birçoğu ahitlerini bozmuş bulunuyorlardı. Bu olay üzerine Tevbe Suresi nazil olarak müşriklerle olan ahidler Müslümanlar tarafından da Allah'ın emriyle feshedilmiş oldu. Ancak Beni Damra ve Beni Kinâne gibi birkaç kabile ahitlerini bozmamıştı. Ayette müşriklerle olan anlaşmalara genel bir fesih getirildikten sonra ahitlerine riayet etmiş olan söz konusu kabilelere, antlaşmalarda belirtilen sürenin sonuna kadar mühlet tanınması istisnai bir durum olarak bildirilmektedir.³³⁸

³³⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 321-322; Kurtubi, *a.g.e.*, c. X, s. 105-106; Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 431; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XV, s. 229; Kutup, *a.g.e.*, c. VII, s. 180.

³³⁷ Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 311; Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 432; Kutup, *a.g.e.*, c. VII, s. 180.

³³⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 434.

Müminlerle yaptıkları anlaşmalara bağlı kaldıkları için bu ayette, ikinci ayette genel olarak zikredilen “müşriklerle olan ahidlerin bozulması” emrine bir istisnai hüküm getirilmiştir. Antlaşmalarına bağlı kalan bu kimselere karşı diğer müşrikler gibi dört aylık süre tanınmamış, bunun yerine antlaşmalarında belirtilen süre geçerli sayılmıştır. Çünkü onlar imzaladıkları antlaşmanın tüm maddelerine uymuş ve Müslümanlara karşı hiç bir grubu desteklememişlerdi. Bu dürüstlükleri, kendilerine karşıda dürüstçe davranılmasını ve antlaşmalarının süresinin sonuna kadar geçerli sayılmasını gerektirmiştir.³³⁹

Bu bilgidен sonra ayet, “Allah muttakileri/ ahdini bozmaktan sakınanları sever/” *إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ* ifadesiyle sona ermektedir. Bu durum antlaşmalara uymanın ve kötülükten sakınmanın Allah’ın sevdiği kul niteliklerinden olduğunu göstermektedir. Zira Allah ahde vefa göstermeyi kendisi için bir ibadet ve sevgisini kazandıracak bir "sakınma" olarak kabul etmektedir. Bu durum İslâm ahlâkının temel dayanağının çıkar ya da fayda olmadığını, her zaman ve her yerde geçerli olan temel ilkenin Allah korkusu ve O'nun emrine ters düşmekten sakınma olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir deyimle Müslüman, Yüce Allah'ın sevdiği ve hoşnut olduğu davranışı ahlâk edindir. Bu davranışın kendi çıkarına olması ya da olmaması önemli değildir. Zira kişinin çıkarı zamana göre değişmekle birlikte Allah’ın koyduğu ilkeler hiçbir zaman değişmemektedir. İşte bu sebeple İslam ahlakının yaptırım gücü Allah’ın o konudaki hoşnutluğu ya da hoşnutsuzluğudur.³⁴⁰

Ayette ifade edilen "ittika", ahde vefa gösteren kimse ile göstermeyen kimsenin bir tulmamasını ifade etmektedir. Müşriklerin ahidlerini bozmaktan sakınmaları, Allah tarafından ahidlerinin bozulmayıp korunmasına hak kazanmalarına sebep olmuştur.³⁴¹

Dolayısıyla takva; anlaşmadan doğan haklara uymayı gerektirmektedir. Müşrik bile olsa, sözüne uyan vefalı kimse ile uymayan hain kimseye aynı muamelede bulunmak takvaya aykırı bir durumdur.³⁴² Bu sebeple muttaki kimseler, Allah’ın koyduğu kural ve ilkeler üzerine insanlarla olan ilişki ve anlaşmalarını düzenleyen kimselerdir. Neticede o müşriklerle ilişkilerin nasıl olması gerektiği

³³⁹ Kutup, *a.g.e.*, c. VII, s. 185.

³⁴⁰ Kutup, *a.g.e.*, c. VII, s. 196.

³⁴¹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XV, s. 232.

³⁴² Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 434.

ayetlerle bildirildiğine göre ayette geçen “sakınanlar/مُتَّقِينَ” kelimesi de; “ahdi bozmaktan sakınanlar” anlamından öte “Allah’ın emrine karşı gelmekten sakınma” olarak genel bir manaya bürünmüştür.

Netice itibariyle Tevbe Suresi 4. Ayette belirtilen Allah’ın sevdiği muttaki kulların bir özelliği de muhatabın imanî durumunu dikkate almadan ahdi Allah için yapmaları, ahitlerine bağlı olmaları ve verdikleri sözün gereğini sonuna kadar yerine getirmeleridir. Bu durum, zamanın ve şartların değişmesiyle söz konusu kişinin menfaati değişse bile ahde bağlılık sebebiyle insanlar arasındaki saygı ve güven ortamını sağlamaktadır.

Tevbe Suresi’nde Allah’ın sevdiği müttaki kulların zikredildiği bir başka ayet şudur:

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا
لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

“Mescid-i Haram’ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınızın dışında müşriklerin Allah ve Rasulü yanında nasıl (muteber) bir ahdi olabilir? Onlar size karşı dürüst davrandıkları müddetçe siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah (ahdi bozmaktan) sakınanları sever.”³⁴³

Tevbe Suresi’nde 4. Ayetin ardından üç ayet sonra tekrar Allah’ın ahdini bozmaktan sakınanları sevdiği ifadesi yer almaktadır. 4. Ayette kendileriyle anlaşma yapan ve bu anlaşmayı bozmayan müşriklere karşı Müslümanların da anlaşmalarını bozmamaları istenmişti. Bu ayette de kıtal ayetinin ardından Müslümanlarla yaptıkları anlaşmalarını bozmayan müşriklere karşı dürüst davranma emri yinelenmektedir. Ancak 4. Ayette istisna tutulanlar “sözlerinde sadık olanlar” diye genellenmişken; 7. Ayette daha da öze inilmiş, sadece Mescid-i Haram yanında ahitleşilen müşrikler istisna tutulmuştur. Bu kimselere karşı kendilerine karşı dürüst davrandıkları müddetçe vefalı olma emri verilmiştir.³⁴⁴

³⁴³ Tevbe, 9/7.

³⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 349-350; Maturidi, *a.g.e.*, c. V, s. 307; Zuhayli, *a.g.e.*, c. V, s. 327.

Kurtubi, “Müşriklerin Allah ve Rasulü yanında nasıl (muteber) bir ahdi olabilir/ *كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ*” ifadesindeki “nasıl” kelimesinden kastedilenin ne olduğu konusunda iki görüş ileri sürmüştür. Bu görüşlerden birincisinde “hayret bildirme” amacı olduğunu söylerken; ikincisinde ise müşriklerin Allah katında ahiret azabından, Rasul’ü nezdinde ise dünya azabından emin olmalarını sağlayacak bir ahitlerinin olmadığını ifade etmiştir.³⁴⁵

Ayetteki “nasıl?”; ifadesiyle ilgili Elmalılı’nın görüşü ise şöyledir: “Müşrikler, iman ehli olmadıkları için onların nazarında Allah’a yapılan yeminin hiçbir hükmü ve kıymeti yoktur. Bundan dolayı yaptıkları ahde Allah için riayet etmezler, inançları gereği herhangi bir şekilde ahitlerini bozmaktan kaçınmazlar. Böylesine menfaat üzerine kurulu bir ahit de zaten hakiki ve samimi bir ahit olmaz.”³⁴⁶

Bu yorumundan sonra Elmalılı, Müslümanın her kimle ahit yapmış olursa olsun ahdi karşı tarafa haber vermeden bozmasının zulüm ve ihanet olduğunu söylemiştir. Bu sebeple Müslümanın ahdini bozmasına sebep olacak bir durum ortaya çıktığında izlenecek usulü şöyle izah etmiştir:

1. Ahit belli bir süreye bağlı olarak yapılmış ise o sürenin dolmasını beklemektir.

2. İstenildiği zaman feshedilebileceği şartına bağlı olarak yapılmışsa, o şarta göre hareket etmektir.

3. “Anlaşma yaptığın bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan, sen de (onlarla yaptığın ahdi) aynı şekilde bozduğunu kendilerine bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez”³⁴⁷ ayeti gereğince karşı taraftan bir ihanet tehlikesi belirmesi karşısında o sözleşmeyi yüzlerine çalmak (nebz) şekliyle yapılacak olan fesihdir.³⁴⁸

Neticede Elmalılı akdin feshine dair bu yöntemlerle, dürüstlük çerçevesinde davranılmış olacağını ve böylelikle karşı tarafa ihanet etmenin önüne geçileceğini ifade etmiştir. Bu üç hüküm de ahdin bozulma şartlarını ifade etmekten çok ahdin zaten doğal olarak bittiğini göstermektedir. Dolayısıyla Allah için söz veren bir Müslüman, ortaya konulan hükümler haricinde bir sebeple anlaşmayı feshetme hakkına sahip değildir. Bu konuda da ayetin sonunda “Onlar size karşı dürüst

³⁴⁵ Kurtubi, *a.g.e.*, c. X, s. 117-118.

³⁴⁶ Elmalılı *a.g.e.*, c. IV, s. 427.

³⁴⁷ Enfal, 8/58.

³⁴⁸ Elmalılı *a.g.e.*, a.y.

davrandıkları müddetçe siz de onlara dürüst davranın” ifadesiyle Allah’ın hükmü açıkça ortaya konmuştur.

Ayetin başında kullanılan ifadeyle genel olarak müşriklerin Allah ve Rasulü nezdinde muteber bir anlaşmalarının olmadığı belirtilmiştir. Ayetin sonunda ise Mescid-i Haram yanında müşriklerle yapılan anlaşmalar istisna sayılmıştır. İstisna sayılan bu anlaşma Müslümanların Mescid-i Haram yanında müşriklerden Bekiroğulları kabilesi ile yaptığı anlaşmadır. Rivayete göre Hudeybiye Musalahası’nda, Bekiroğulları da Kureyşlilerle birlikte bu musalahaya katılmış ve Kureyşliler, Rasulullah’a olan muahedelerini bozarken Bekiroğulları anlaşmalarına sadık kalmışlardır. İşte bu sebeple ayet, müşrik olmalarına rağmen onları diğerlerinden ayrı tutarak anlaşmalarında dürüst davranmaları sebebiyle müminlerin de onlara karşı anlaşmalarında dürüst olmaları emrini vermiştir.³⁴⁹ Bu emir de Müslümanların müşriklere karşı muameleatını belirleyen ölçüyü göstermektedir. Zira Müslümanlar müşriklere; müşrik oldukları için değil, kendilerine verdikleri sözü tutmayıp kötülük yaptıkları için cephe almaktadır.

Mümtehine Suresi’nde de Tevbe Suresi’ndeki bu ayeti destekleyici manada "Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever"³⁵⁰ buyrulmuştur. Taberi bu ayetin Allah’ın Müslümanları, kendilerine karşı barış ve iyilik tavırları içerisinde bulunan, hangi dinden olursa olsun hiç kimseye iyilik yapmaktan ve ölçülü davranmaktan menetmediğini söylemektedir.³⁵¹

Ayetin sonunda Allah’ın müttakileri sevdiği zikredilmiştir. Allah, verdiği sözü yerine getirenleri, emirlerine uyup yasaklarından kaçınanları, ahdine vefa gösterenleri ve anlaşma içerisinde oldukları kimselere ihanet etmeyenleri sevmektedir.³⁵² Bu ayette “müttakiler-sakımanlar” umumi bir mana ifade etmektedir. Allah genel olarak emrini çiğnemekten sakımanları sevmektedir ve nihayetinde de bu ayette açık bir emir vardır. Rahmeti gazabından üstün olan Allah da bu emrini çiğneyenleri cezalandıracağını söylemek yerine “müttakileri/ emrini çiğnemekten sakımanları” sevdiğini dile getirmektedir.

³⁴⁹ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 199; Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 351-353, Elmalılı, *a.g.e.*, c. IV, s. 439-440; Sâbuni, *a.g.e.*, c. II, s. 458; Kutub, *a.g.e.*, c. VII, s. 183-184; Zuhayli, *a.g.e.*, c. V, s. 327.

³⁵⁰ Mümtehine, 60/8.

³⁵¹ Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 353.

³⁵² Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 354; Sâbuni, *a.g.e.*, c. II, s. 458; Kutub, *a.g.e.*, c. VII, s. 185.

Ayette işlenen konudan hareketle müttakiler, ahidlerine Allah ve kul hakkı için riayet eden kimselerdir. İnsanın “muttaki” vasfına sahip olması, yaptığı anlaşmaya sadık kalmasını gerektirmektedir. Muttaki kul hem verdiği söze şahit olan Allah’a karşı hem de ahidleştiği kişiye karşı dürüst olan kimsedir. Zira müttakilik vasfı, kişinin öncelikle Allah’la arasındaki güçlü bağı zedeleme ihtimali olan günahlardan sakınmasını gerektirmektedir. Neticede bu hassasiyet Müslümanın, ahdine sadık kalmasına sebep olmaktadır.³⁵³

Ayette Allah’ın, ahidlerini yerine getirenleri ve haksızlık yaparak ahidini bozmaktan sakınanları sevmesi; ahid yapılan kimseler müşrik de olsa, ahde riayet etmenin bir mümin için takva ahlakından olduğunu göstermektedir.³⁵⁴

Muttakiler, Kur-an’ı klavuz edinen ve Allah’ın yönlendirmesiyle yollarını çizen kimselerdir. Dolayısıyla Allah kendisini rehber edinenleri, kulluklarının bilincinde olarak sorumluluklarını hakkıyla yerine getirenleri sevmektedir. Yani “Allah müttakileri sever/ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ” ifadesi; Allah’ın hükümlerine tabi olan kimseler, ahid yapmış olduğu kimselere karşı, ahidini tastamam ifâ eder" demektir.

Bakara Suresi’nin ilk beş ayetinde müttaki kimselerin kimler olduğuna dair bilgi verilmiştir. Bu ayette, Kur’an’ın müttakiler / sakınanlar ve arınmak isteyenler için bir yol gösterici olduğu söylendikten sonra müttakilerin gayba iman ettikleri, namaz kıldıkları, Allah’ın kendilerine verdikleri mallardan Allah yolunda harcadıkları zikredilmişti. Yine onların Kur’an’a ve Kur’an’dan önce indirilen kitaplara ve ahiret gününe iman ettikleri söylenmekteydi. Ayetin sonunda ise müttakilerin, Rablerinden gelen bir hidayet üzere olmaları sebebiyle kurtuluşa erdikleri müjdesi verilmişti. Âl-i İmran 134-135’te de müttakilerin bollukta ve darlıkta infâk ettikleri, öfkelerini yuttukları ve insanları affettikleri, bir kötülük yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah’ı zikrettikleri ve günahları için hemen mağfiret diledikleri belirtilmiştir. Tevbe Suresi’ndeki bu ayetle de müttaki kul özelliklerine “Ahitlerini bozmaktan sakınırlar” maddesi eklenmiştir.³⁵⁵

Neticede Allah’ın sevdiği muttaki kullar, öncelikle Allah’a vermiş oldukları iman sözü gereği ahitlerini bozmaktan ve haksızlık yapmaktan imtina eden kimselerdir.

³⁵³ Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 286.

³⁵⁴ Vehbe Zuhayli, *a.g.e.*, c. V, s. 327.

³⁵⁵ Mahmut Toptaş, *Kur’an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yay., İstanbul, t.y., c. III, s. 316-317.

3.1.4. Sabredenler/ الصَّابِرِينَ

Âl-i İmran Suresi'ndeki Allah'ın Sevdiği Sabreden Kullar

وَكَايِنَ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلَ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرًا فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا
وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ

*“Nice peygamberlerin yanında Rabbe kul olmuş pek çok kimse savaşımıştır. Onlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü gevşememişler, yılmamışlar ve boyun eğmemişlerdi. Allah, sabredenleri sever.”*³⁵⁶

Âl-i İmran Suresi 146. Ayetin bağlamı, Muhsinler başlığı altındaki 148. Ayette işlenmişti. Bu sebeple burada, “Allah sabredenleri sever” ifadesiyle kastedilen kulların vasıfları ortaya konulacaktır.

Bu ayetin Uhud Savaşı'nın işlendiği bir bağlamda geçtiğini söylemiştik. Ayette Uhud Savaşı'ndaki yenilgi ve kayıplar sebebiyle zayıflık gösteren müminlere önceki Peygamberlerin ümmetleri örnek gösterilmiştir. Bu kimseler ayette, “Rablerine ihlâsla kulluk edenler/ رَبِّيُونَ”³⁵⁷ olarak isimlendirilmişlerdir.

Ayette “Rablerine ihlâsla kulluk edenler/ رَبِّيُونَ ” olarak nitelendirilen kimselerin Allah yolunda kıyasıya mücadele verirken, kendilerine isabet eden yaralanma ve diğer zorluklardan bıkmayı usanmamaları; düşmanla cihad etme konusunda zayıflık göstermeyerek onlara boyun eğmemeleri müminlere örnek gösterilmektedir. Zira boyun eğmek, düşmanın güçlenerek dilediği şeyi yapmasına imkân vermekteyken cihaddan kaçmak ise kâfirlere itaat ve yenilgiye, bu da sonuçta dünya ve ahiret zararına sebep olmaktadır.³⁵⁸

İşte bu sebeple ayette, düşmanların kendilerine saldırdığı ve Peygamber Efendimizin öldürüldüğü konusunda asılsız bir haberin yayıldığı zaman

³⁵⁶ Âl-i İmran, 3/146.

³⁵⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 532; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. III, s. 780-781. İsmail Hakkı Bursevî, bu kelimeyi “Rabb'e mensup olan, eren insan” ifadesiyle açıklamıştır. İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e.*, c. II, s. 95; Taberi ise “Ribbiyyun” ifadesini “Rablerine ihlâsla kulluk edenler” olarak tercüme etmiştir. Bu kelime hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 113-116.

³⁵⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 533.

Müslümanların yılgınlık ve zayıflık göstermeleri ve müşriklerle cihad etme konusunda zaafa düşmeleri eleştirilmiştir.³⁵⁹

Ayette önce ayıplayan, akabinde teskin ve tatmin eden, sabır ve direnişe teşvik eden etkin bir üslup kullanılmıştır. Bu üslup kullanılırken Uhud ve beraberinde gelişen hadiselerden etkilenen Müslümanları, önceki ayetlerde olduğu gibi ruhen tedavi etmek de amaçlanmıştır. Müminlere, geçmiş peygamberlerle onlara tabi olanların başlarına gelen musibetler hatırlatılmıştır. Yine bu ayetler; ihlaslı müminlere, her yerde ve her zaman Allah yolunda ve O'nun dini uğrunda her türlü fedakârlığı sergileyebilecek cesareti veren bir kaynak olma özelliğine sahiptir.³⁶⁰

Kurtubi'ye göre bu ayetle; müminlerin, kahramanlık duygularının harekete geçirilmesi amaçlanmış ve geçmiş peygamberlere tabi olan hayırlı kimselere uymaları emredilmiştir.³⁶¹ Yani müminlerin, peygamberleriyle birlikte Allah yolunda savaşan "Ribbiyyûn'u" örnek alarak Allah yolunda hiçbir gevşeklik ve zaaf göstermeden cihatta sabır ve sebat etmeleri istenmiştir.

Ayette Rablerine ihlâsla kulluk eden bu kimselerin, Allah yolunda başlarına gelen meşakkatlerden dolayı gevşeyip yılmadıkları ve zayıflık göstererek müşriklere boyun eğmedikleri söylenmiştir. Onlar zor şartlarda imanları gereği ihlâsla mücadele etmeleri sebebiyle Allah'ın sevdiği sabreden kullardan olmuşlardır.

Razi, ayete iki mana vermiştir. Bunlardan birincisi: "Birçok peygamber öldürülmüş ve fakat onlardan sonra hayatta kalan müminler dinlerinde gevşeklik göstermemiş, aksine düşmanlara karşı cihada ve dinlerine yardım etmeye devam etmişlerdir. Binâenaleyh, "Ey ümmet-i Muhammed, sizin de böyle olmanız gerekir" şeklindedir. İkincisi ise: "Nice peygamber vardır ki, kendisiyle birlikte ve de kendi dini üzere olan nice âlimler öldürülmüştür. Ama geride kalanlar zayıflamamış ve öldürülen kardeşlerinden dolayı da öldürülmeye boyun eğmemiş, aksine cihad etmeye devam etmişlerdir. Binâenaleyh, sizin durumunuzun da böyle olması gerekir"³⁶² şeklindedir. Sonuç itibariyle her iki anlama göre de ayetteki maksat,

³⁵⁹ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 110-117; Maturidi, *a.g.e.*, c. II, s. 505; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 533; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. IV, s. 116; İsmail Hakkı Bursevi, *a.g.e.*, c. II, s. 95; Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 371.

³⁶⁰ Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 479-480; Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 371.

³⁶¹ Kurtubi, *a.g.e.*, c. V, s. 350-351.

³⁶² Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 26-27.

müminlerin cihad konusunda kendilerinden önceki ümmetleri örnek almalarını sağlamaktır.

Uhud Savaşı'nda yaklaşık 700 sahabeden 70 kusuğu şehit olmuştu, Peygamber Efendimiz başta olmak üzere 300'den fazla kişi yaralanmıştı. Diğerleri de savaş nedeniyle Medine'ye yorgun ve bitkin bir halde dönmüşlerdi. Uhud Savaşı kaybedilmiş, müşrikler Müslümanlara galip gelmişti. Medine'ye vardıklarında ise müşriklerin, Müslümanlara yeniden saldıracakları haberini alınca Peygamber Efendimiz hemen sefer hazırlığı emri verdi. Bu durum münafıklar tarafından tepkiyle karşılandı. Sahabe efendilerimiz ise "Allah bize yeter" deyip sefere koyuldular. Tıpkı geçmiş ümmetlerde olduğu gibi "Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler, boyun eğmediler." Savaşın hemen akabinde hiç ara verilmeden, dinlenilmeden, daha yaralar dahi sarılmadan Mekke'li müşrikler üzerine sefer düzenlendi. Orada müşriklere galip gelip Medine'ye geri döndüler. Ayetin sonunda belirtilen Allah'ın sevgisine mazhar sabreden kullardan oldular.³⁶³

Ayette Allah'ın sabreden kulları sevdiği söylenmektedir. Sabır, dinin ve aklın gerekli kıldığı konularda nefsi tutmaktan ibarettir.³⁶⁴ Aynı zamanda kişiye elem veren şeyi, Allah'tan başka hiç kimseye şikâyet etmeyerek her durumda Allah'a yönelmektir. Bu sebeple Kur'an'da pek çok ayette insanın başına gelebilecek her türlü musibet karşısında Allah'a sığınması O'na teslim olması istenmektedir.³⁶⁵ Nitekim bu özelliğe sahip olması sebebiyle bir başka ayette "أَوَّابٌ" olarak nitelendirilerek Hz. Eyüp övülmüştür.³⁶⁶

Hız. Eyüp'ün sabrının örnek gösterildiği bu ayetler, zorluk zamanında sığınılması gereken tek mercinin Allah olduğunu göstermektedir. Zira insan zorluk ve sıkıntıyla denenerak bu durumda iken dönüşünün ve sığınacağının nereye olacağı konusunda imtihan edilmektedir.³⁶⁷ Bu sabrın ve sıkıntı anında Allah'a dönüşün diğer bir örneği ise Peygamber Efendimizin Taif'ten üzerinden kanlar aktığı halde ayrılırken gösterdiği tavrıdır. Peygamberimiz, Cebrail'in o esnada gelip "İstersen karşıdaki dağları bu milletin üzerine atayım." teklifine "Hayır!" diye cevap

³⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hişam, *a.g.e.*, 1985, c. III, s. 135.

³⁶⁴ İsfehani, *a.g.e.*, s. 839.

³⁶⁵ Ali Çelik, *Yunus Emre'nin Şiirlerinde İman-İbadet-Ahlak Esasları*, Emin Yay., Bursa, 2015, s. 190

³⁶⁶ Sad, 38/44; Enbiya, 21/83.

³⁶⁷ Muminun, 23/76.

vermiştir. Peygamberimizin Allah'a dönüşünü, sabrını ve teslimiyetini gösteren de "Allah'm! kuvvetimin zaafa uğradığımı, çaresizliğimi, halkın gözünde hor ve hakir görüldüğümü ancak sana arz ederim"³⁶⁸ duasıdır.

Kutub "Allah sabredenleri sever/ وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ" tabirinin derin bir ifade taşıdığını söylemektedir. Ona göre bu tabirde yarayı saran, acıyı dindiren bir sevgi üslubu hâkimdir. Çünkü sabreden kimseler enerjilerinin kaybolmaması, azimlerinin yok olmaması ve bir zorluk karşısında hemen teslim olmalarını sebebiyle Allah'ın sevgisini kazanmışlardır.³⁶⁹ Ayette kullanılan bu sevgi ifadesi de sabredenlerin sıkıntılarına derman olmuştur.

Kurtubi sabreden kulların; "cihatta sabır ve sebat gösterenler" olduğunu söylemiştir.³⁷⁰ Razi ise Allah'ın sabreden kullarını sevmesini şu sözleriyle açıklamıştır. "Allah yolunda meşakkatleri sırtlanmaya kim sabreder, feryat figan, acizyet ve sabırsızlık izhar etmezse, muhakkak ki Allah, böyle olan bir kimseyi sever. Allah'ın kulunu sevmesi; ona izzet ve ikramda bulunarak onun için sevap ve cenneti hükmetmesidir. Bu ise arzu edilen şeylerin zirvesi ve en mükemmelidir."³⁷¹

Allah'ın sabreden kullarının yanında³⁷² olduğunu söylemesi de O'nun kendi yolunda verilen mücadelede zorluklara göğüs geren kullarını sevdiğini ortaya koymaktadır. Zira Allah, dininin yayılmasına yardım ederek bu uğurda cihan eden kullarına yardım etme ve onların ayaklarını sabit kılma sözü³⁷³ vermiştir.

Sabrın diğer bir yönünün de fiili olduğu bu ayetle ortaya çıkmaktadır. Ayette Allah yolunda savaşılan ümmetlerin başlarına birçok olumsuzluk geldiği halde düşmana boyun eğmediklerinden söz edilmektedir. Fakat ayette "Onlar, başlarına gelen olumsuzluktan ötürü isyan etmediler, hallerine razı oldular biz sabredenleri severiz" değil de "Onlar gevşeklik ve zaaf göstermediler, boyun eğmediler" denmektedir. Dolayısıyla burada vurgulanan sabır çeşidi Allah'a güvenip elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmaktır. Zira Allah, elinden gelenin en iyisini yaparak Allah'a sığınan ve sabreden kullarını sevdiğini söylemektedir.

³⁶⁸ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Ebu Zehra, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, çev: Mehmet Keskin, Birleşik Yay., İstanbul, 1993, c. II, s. 231.

³⁶⁹ Kutub, *a.g.e.*, c. II, s. 477.

³⁷⁰ Kurtubi, *a.g.e.*, c. V, s. 354.

³⁷¹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 28.

³⁷² Bakara, 2/153.

³⁷³ Muhammed, 47/17.

Neticede sevdiği kullarını da Uhud'dan sonra yapılan seferde gösterdikleri gayretleri sonucu galip kıldığı kimseler gibi mükâfatlandırmaktadır.

147. Ayette Rablerine ihlâsla kulluk eden kimselerin meşakkat zamanlarında sabrederek söyledikleri sözler müminlere örnek verilmiştir. O Peygamberlere tabi olan "Ribbiyyun'un sözleri: "Ey Rabbimiz, günahlarımızı; hata işleyerek haddi aşmamızı affet. Savaşta ayaklarımızı kararlı kıl. Senin birliğini ve Rasulünün Peygamberliğini inkâr eden kâfir topluluğa karşı sen bizi muzaffer kıl" şeklindedir. Ayette, geçmiş ümmetlerin sabır ve metanetlerinin örnek gösterilmesi, Uhud Savaşı'nda düşmanın önünden kaçan müminleri kınamak sabredenleri ise övmek içindir.³⁷⁴

Razi, Allah'a ihlâsla kulluk eden kimselerin meşakkat zamanlarında ettikleri duanın, Allah'ın inayetini talep etme manasında olduğunu söylemiştir. Razi'ye göre bu kimseler ettikleri duayla, zorluklar karşısında kendilerini sabra sevk etmeye ve metanet göstermeye muktedir olmuşlardır. Bu ayetle ümmet-i Muhammed'e işte böyle durumlarda siz de onlar gibi davranın mesajı verilmektedir. Çünkü meşakkatli bir işi başarmak isteyen kimse nefesine güvenince, zelil ve hakir olur; Allah'a sığınan ve O'na sarılan kimse ise gayesine ulaşır.³⁷⁵

Ayette ifade edilen sabreden kimselerin Allah'a yöneldiklerindeki ilk duaları zafer istemek olmamıştır. Bu durum, hata ve günahlara afv ve mağfret talep etme için Allah'a yönelmenin, din uğrunda sebat etme ve düşmana karşı zafer kazanma temennisinden önce geldiğine işaret etmektedir.³⁷⁶

Öncelikle "Ey Rabbimiz, bizim günahlarımızı bağışla.../ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا" duasının zikredilmesi, Ribbiyyun'un Allah'tan yardım talebinden önce tevbe ve istiğfarda bulduklarını göstermektedir. Nitekim bu ifadenin muhtevasına, ister büyük ister küçük olsun, bütün günahlar girmiş olur. Daha sonra onlar, özellikle büyük günahlarını zikretmişlerdir ki, bu da onların "Ve işimizdeki taşkınlığımızı.../ وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا" sözleriyle kastedilen husustur. Zira herhangi bir şeyde israf etmek, onda aşırı gitmektir. Allah'tan bağışlanma isteğinden sonra bu kimseler O'ndan, "وَتَبَّتْ أَقْدَامُنَا" ifadesiyle "ayaklarını sabit-kadem kılmasını" istemişlerdir. Bu istek Allah'ın, onların kalplerinden korkuyu gidermesi ve

³⁷⁴ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 121.

³⁷⁵ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 29.

³⁷⁶ Kutub, *a.g.e.*, c. II, s. 478; Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 372.

düşmanla mücadelede sabırlı olarak cihattan kaçanlardan olmamaları içindir. Ayrıca Allah'a iman ve itaatte daim olma isteğidir. Son olarak da “Allah'ın kâfir topluluklara karşı kendilerine yardım etmesi/الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ” niyazında bulunmuşlardır. Nihayetinde bu niyaz Allah'ın vahdaniyetini, Rasulünün peygamberliğini kabul etmeyenlere karşı mümin kulların Allah'tan zafer talebidir.³⁷⁷

Allah müminlerin niteliklerini, önce ona itaat etmeye muvaffak olmaları, sonra bu itaat üzere kendilerine sebat verilmesi şeklinde sıralamıştır. Daha sonra da bütün bunların tümünün Allah'ın inayeti, lütfu, tevfiği ve ihsanı ile olduğuna kulun dikkatini çekmek üzere de bu kimseleri ihsan edenler³⁷⁸, iyilik yapanlar olarak adlandırmaktadır.³⁷⁹

Ayette Ribbiyyun olarak isimlendirilen kulların duasında, müminlere genel bir ilke öğretilmektedir. Bu ilke, “İster cihad isterse başka konularda olsun, musibet ve sıkıntılar esnasında müminlerin dualarla Allah'tan nasıl istekte bulunacakları hususudur”.³⁸⁰

Neticede Allah'ın sevdiği sabreden kullar, ayetin bağlamı itibariyle Allah yolunda ve düşmanla cihatta sabırlı olanlardır. Nitekim Allah'ın yardım ve zafer vaadi bu kimselerdir. Ayrıca onlar, dünya ve ahiret mükâfatıyla müjdelenmişlerdir.³⁸¹

Genel olarak ise Allah'ın sevdiği sabreden kullar; yaşadığı zorluklar karşısında yardım ve nusreti Allah'tan bekleyenlerdir. Bu kimseler zorluk ve sıkıntı zamanlarında tevbe-istiğfar ederek Allah'a sığınır. Sonrasında galibiyet talebiyle Allah'a yönelmeleri neticesinde de Allah'ın sevdiği kullar olan “sabirin/الصَّابِرِينَ” zümresine dâhil olurlar.

³⁷⁷ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 119-121; Maturidi, *a.g.e.*, c. II, s. 506; Fahrudin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 29; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. IV, s. 120; İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. I, s. 522; Dahhak, *a.g.e.*, c. I, s. 261; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. III, s. 783.

³⁷⁸ Âl-i İmran, 3/148.

³⁷⁹ Vehbe Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 373.

³⁸⁰ Fahrudin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 29; Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 373.

³⁸¹ Âl-i İmran, 3/148.

3.1.5. Allah'a Dayanıp Güvenenler / الْمُتَوَكِّلِينَ

Âl-i İmran Suresi'ndeki Allah'ın Sevdiği Mütevekkil Kullar

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ
وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

*“O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”*³⁸²

Âl-i İmran Suresi'nde Uhud Savaşı esnasındaki mümin- münafık tutumları ve savaş kanunları hakkında bilgi verildikten sonra 159. Ayette Peygamberimize, savaşın sonucunun mağlubiyetle neticelenmesine sebep olan müminleri affetmesi, onların bağışlanmaları için dua etmesi ve onları dışlamayıp kendileriyle istişare etmesi tavsiye edilmiştir.

Ayette Peygamberimizin Allah'tan bir rahmet ile müminlere yumuşak davrandığı ifade edilmektedir. Bu ayet Uhud Günü'nde ölüm korkusuyla Peygamberimizden uzaklaşan fakat daha sonra geri dönen müminlere Peygamberimizin sert ve şiddetli davranmayıp yumuşak bir şekilde hitap ettiğine delalet etmektedir.³⁸³ Ayrıca söz konusu ayetten Peygamber Efendimizin davranışlarının Allah'ın kontrolünde olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira O'nun yumuşak davranmasının Allah'ın rahmetiyle olduğu ifade edilmiş daha sonra da yapması gerekenler belirtilmiştir.

Ayette, yaşanmış bir durum gözler önüne serilerek savaşta emrini yerine getirmeyen müminleri affettiğinden ve onlara karşı sert davranmadığından dolayı Peygamberimizin davranışının doğruluğu tasdik edilmektedir.³⁸⁴

³⁸² Âl-i İmran, 3/159.

³⁸³ Fahrüddin Er- Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 62-63; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 647; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 545.

³⁸⁴ Fahrüddin Er- Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 63.

Olayın müminler açısından izahı ise şu şekildedir: Müminler, suçları büyük olduğu halde Peygamber Efendimizin sözlerinde ve davranışlarında bir sertlik görmediler. Bu durumun da ancak rabbani bir teyid ve ilahi bir tevfik ile olduğunu anladılar. Dolayısıyla bu ayet, rahmetin asıl kaynağının Allah olduğunu göstermektedir.³⁸⁵

Peygamberlerin kavimleri ile ilişkisinin merhamet ve şefkat eksenli olduğu ayetlerle sabittir.³⁸⁶ Peygamberlerin gönderilmesinden maksat, gönderildikleri topluma Allah'ın emir ve yasaklarını ulaştırmak ve yaşayışlarıyla da örnek olmaktır. Bu maksat ise ancak kalplerin Allah tarafından gönderilen Peygambere meylettiği ve gönüllerin Peygamberin yanında huzur bulunduğu zaman gerçekleşmektedir. Yine bu maksat O Peygamberin, merhametli ve kerim olup, müminlerin kusurlarını ve hatalarını bağışlamasıyla, onlara şefkat göstermesiyle tamamlanmaktadır. İşte bu sebeple ayette “Uhud Günü hezimete uğrayıp dağıldıktan sonra Peygamberimize tekrar döndükleri zaman O'nun Allah'tan bir rahmet ile Müslümanlara yumuşak davrandığı ifade edilmektedir. Ayrıca Peygamberimize “Bu bozgunun dolayısıyla onlara ağır konuşsaydım senden çekinecekleri ve utanacakları için etraftan dağılıp giderlerdi” mesajı verilmektedir. Eğer müminler Peygamberimizin etrafından dağılıp gitselerdi bir set ve risalet amacına ulaşamamış olurdu. Zira Peygamberlere tabi olmak dinin gereği iken, onlardan ayrılmak ise apaçık inkârdır.³⁸⁷

Ayette Peygamberimize, müminlere olan davranışlarında riayet edeceği üç tavsiyede bulunulmuştur. Bu tavsiyeler şunlardır: “Artık onları bağışla, onlar için mağfiret dile ve iş hususunda onlarla müşavere et.” Razi “artık onları bağışla/ فَاعْفُ عَنْهُمْ” ifadesi hakkında affetmekle kemalât arasındaki bağlantıya dikkat çekerek şöyle demektedir: “Kulun halinin kemali, ancak Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmasıyla mümkündür. Bu sebeple Allah Teâlâ önceki ayetlerde Müslümanları affettiğini bildirmiş, bu ayette ise Peygamber Efendimize müminleri affetmesini tavsiye

³⁸⁵ Fahrüddin Er-Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 64.

³⁸⁶ Peygamberlerin kavimleri ile diyalogları hakkında bkz. Âraf, 7/59; Hud, 11/29; Hud, 11/78; Hud, 11/89; Hz. Nuh'un kavmine tebliği hakkında bkz. Nuh, 71/1-16.

³⁸⁷ Fahrüddin Er-Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 64; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 545; İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e.*, c. II, s. 108-109; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 647.

etmiştir. Zira Peygamberimizin müminleri affetmesi, O'nun kemaline ve merhametine delalet etmektedir.³⁸⁸

Kur'an-ı Kerim'in diğer ayetlerinde de Peygamberimizin müminlere şefkat kanadını indirdiği³⁸⁹, müminlere çok düşkün olduğu ve onların bir sıkıntıya uğramasının kendisine ağır geldiği³⁹⁰ bildirilmektedir. Böyle merhamet dolu bir Peygamberin de hata yapan müminleri affetmesi gayet doğaldır.

Zemahşeri, affetme emrinden sonra “onlar için mağfiret dile/ *وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ*” ifadesinin zikredilmesinin; “Senin hakkın ile ilgili hususlarda onları affet, Allah'ın hakkıyla ilgili olan hususlarda ise şefkatin sebebiyle onların günahlarına mağfiret dile”³⁹¹ anlamında olduğunu söylemiştir.

Ayette vurgulanan üçüncü husus “İş hususunda onlarla müşavere et/ *وَسَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ*” emridir. Müşavere, işlerin hayır ve şer yönlerini ortaya koyup değerlendirmedir. Peygamber Efendimiz, önemli meselelerde Allah Teâlâ'nın emrine uyarak sahabe ile istişarede bulunmuştur. Nitekim Bedir, Uhud ve Hendek Savaşları'nda Peygamber Efendimizin sahabe ile istişarede bulunduğu ve bu istişareler sonucu karar değiştirdiği dahi bilinmektedir. Ayrıca müşavere, bu usule alışkın olan Araplarla bir iletişim kurma yöntemidir. Araplar arasında bir hususun kendileriyle müşavere edilmeden uygulamaya konulması hoş bir durum değildi. Bunun üzerine Yüce Allah Peygamberine iş hususunda onlarla müşavere etmesini emretmiştir. Zira bu şekilde davranmanın, onların Peygamber Efendimize daha çok meyletmelerini, kalplerindeki kinlerin yok olmasını ve gönüllerinin birleştirilmesini sağlayacağı muhtemeldi. Dolayısıyla onlar kendileriyle müşavere ettiği takdirde Peygamber Efendimizin kendilerine değer verdiğini bilmiş oluyorlardı.³⁹²

Taberi, Allah Teâlâ'nın Rasulullah'a, müminlerle istişareyi emretmesinin sebebini şu şekilde açıklamaktadır. “Rasulullah'ın müminlerle istişare etmesi hem

³⁸⁸ Fahreddin Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 65.

³⁸⁹ Şuara, 26/215.

³⁹⁰ Tevbe, 9/128.

³⁹¹ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 647; İsmail Hakkı Bursevî de “artık onları bağışla” ifadesinin Allah'ın onları affettiği gibi, senin hukukuna ait konularda sen de onları affet ve Allah'ın hukukuna ait konularda bağışlanmalarını dile” anlamına geldiğini söylemiştir. Bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e.*, c. II, s. 108. Razi, “onlar için mağfiret dile/ *وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ*” ifadesini ise şu şekilde açıklamıştır. “Ey Muhammed, onlar için istiğfar et, çünkü ben onları, sen onlara istiğfar etmeden önce bağışladım. Onları bağışla, çünkü ben, sen onları bağışlamadan önce bağışladım.” Bu ayet Allah'ın müminlere olan rahmetinin kemaline delalet etmektedir. Bkz. Fahreddin Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 67.

³⁹² Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 188 ; Fahreddin Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 67-68; Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 545-546.

şeytanın vesvesesine kapılma tehlikesine maruz kalabilecek olan müminlerin gönüllerini hoşnut etmektir, hem de müminlere, bir sıkıntı anında nasıl davranacaklarını öğretmektir. Bu yöntemle müminlerin, Rasulullah'ın hayatında olduğu gibi, ondan sonra da zor meselelerde aralarında istişare etmeleri, heva ve heveslerine kapılmadan doğruyu bulmaları amaçlanmıştır.³⁹³ Sonuçta bir mağlubiyet de yaşansa bu sorumluluk tek bir kişinin üzerine değil de bir topluluğun üzerine kalmaktadır. Zira asıl olan herkesin, galibiyetten de mağlubiyetten de bir parça pay sahibi olmasıdır. Böylelikle hata yapanların toplum içinde dışlanması veya zafer kazananların yüceltilmesi gibi hususların da önüne geçilmiş olacaktır.

Elmalılı, ayetteki müşavere emriyle “Vahyin gelmediği ve içtihadı dayanan savaş gibi konularda toplumun görüşünü almanın gerekliliğine”³⁹⁴ işaret edildiğini söylemektedir. Ayette istişare emrinden sonra Allah'a tevekkül etme devreye girmekte, “Bir işe de azmettin mi Allah'a tevekkül et/ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ” buyrulmaktadır. Taberi 'ye göre bu ifadeden maksat “Dini veya dünyevi bir iş hakkında, bizim emrimiz geldiği için o işi yapma hususunda karar verdiğin zaman Allah'a tevekkül et ve onu yap. Böyle yapman, ashabın görüşüne uygun olsa da olmasa da fark etmez”³⁹⁵ anlamındadır.

Taberi'nin bu ifadesinde Peygamber Efendimizin isabetli karar verme noktasında da diğer insanlardan daha üstün olduğu mesajı vardır. Çünkü Peygamber Efendimizin verdiği kritik kararlar dâhil her hareketi Allah'ın kontrolü altındadır. Bu durum, Peygamberimizin yanlış karar verdiğinde vahiy kanalıyla uyarılmasından anlaşılmaktadır.³⁹⁶ Böylelikle Peygamberimizin verdiği kararlarda Allah'ın uyarısına maruz kalmadığı sürece bir hikmet olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Ayetin sonunda “ Çünkü Allah, kendisine güvenip dayananları sever/ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ” buyrulmuştur. Mütevekkil kullar; Allah'ın kendileri hakkında verdiği hükme hoşlarına gitsin veya gitmesin teslim olan kimselerdir.³⁹⁷ Razi'ye

³⁹³ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 190-191.

³⁹⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 545.

³⁹⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 191.

³⁹⁶ Tevbe, 9/43; Enfal, 8/ 67-68.

³⁹⁷ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 191.

göre bu tabirden maksat, mükellefleri Allah'a yönlendirme ve Allah'ın dışındaki bütün şeylerden yüz çevirmeye teşviktir.³⁹⁸

İsmail Hakkı Bursevî ise bu ayetin; “Allah kendisine tevekkül edenlere yardım eder, onları en doğru ve kendileri için hayırlı olan yola iletir” anlamında olduğunu söylemiştir. Ona göre tevekkül, işi Allah'a havale etmek ve O'na güvenmenin yeterliliğine inanmaktır.³⁹⁹ Fakat buradaki tevekkül, insanın tevekkül ediyorum derken gayret çaba ve tedbiri ihmal etmemesi anlamındadır. Aksi halde danışma emri, tevekkül etmeye aykırı olurdu. Tevekkül, insanın bir yandan görünür sebepleri gözetip elinden gelen tüm imkânları kullanırken diğer yandan da kalbinin Allah'a dayalı olmasıdır. Bu takdirde kişi var olan şartlarda elinden gelen tedbiri alacak sonuç olarak mağlubiyetle karşılaştığında ise Allah'ın hikmetine inanacaktır. Zafer kazanmış olsa da aldığı tedbirlerden sonra yine kalbini Allah'a dayadığı için zaferin neticede Allah'ın bir ikramı olduğu bilecektir. Buradan da galibiyet ve mağlubiyetin Allah'ın takdiri olduğu sonucu çıkmaktadır. O halde Müslümanlar sonuçtan öte, süreç esnasındaki tavırlarından sorumludurlar. Bu süreçteki tavrın da nasıl olması gerektiği ayette belirtilmiştir.

Ayetin başındaki “Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın” emri ile “Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven” emri; bütün işlerin Allah'a dayandırılması noktasındaki birliğe işaret etmektedir. Bu emirler de insanların ortak yararını gözetecek olan şuranın görevini ortaya koymaktadır. Neticede şuranın görevi de o alandaki akli ve nakli delillere dayanarak uygulanacak ilahi hükmü belirlemektir.⁴⁰⁰

Ayette danışma emriyle bir karara varıldıktan sonra akabinde bu kararı Allah'a tevekkül ederek uygulama emri yer almaktadır. Bu durum gayret, emek, çaba, danışma ve tevekkülün birbiriyle iç içe olduğunu göstermektedir.

Bu ayet Uhud Savaşı'nın hemen ertesi sabahı gerçekleşen Hamrâülesed Gazvesi'yle bağlantılı olarak da düşünülebilir. Bu gazveye de yalnızca Uhud Savaşı'nda bulunanlar katılabilecekti. Daha dinlenmeden, yaralarını sarmadan Peygamber Efendimizin çağrısına uymuşlardır. Çünkü ayetin başında belirtildiği gibi Efendimiz yaşanan mağlubiyetten sonra onlara yumuşak davranmış ve

³⁹⁸ Fahreddin Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 70.

³⁹⁹ İsmail Hakkı Bursevi, *a.g.e.*, c. II, s. 108.

⁴⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 547

hatalarından ötürü affetmiştir. Sonra Mekkeli müşriklerin tekrar saldırıya geçmelerini önlemek ve Müslümanların yeniden itibar kazanması için bu sefer düzenlenmiştir. Yaşanan mağlubiyet, verilen şehitlere ve hala tedavi edilmemiş yaralarına rağmen sahabe efendilerimiz ayetin sonunda da belirtildiği gibi Allah'a tevekkül ederek yola çıkmıştır. Sonuç olarak da Allah'ın sevdiğini belirttiği “Mütevekkilin/ الْمُتَوَكِّلِينَ” zümresine dâhil olmuşlardır.⁴⁰¹

İslam sonucu değil, ilahi ölçülere riayet edilerek gösterilen çabayı ve emeği esas almaktadır. Zaferin değil usulünce seferin önemli olduğunu öğretmektedir. Müminlere gayret etmelerini, çaba göstermelerini, emek sarf etmelerini ve tüm bunları tevekkülle yapmalarını tavsiye etmektedir. Neticede Allah'ın sevdiği mütevekkil kullar, yaptıkları işi başından sonuna Allah'a iman, teslimiyet ve tevekkül bilinciyle yapan kimselerdir. Fakat söz konusu bilinç bu kimseleri gevşekliğe ve tembelliğe değil gayret ve çabaya sevk etmektedir.

3.1.6. Adaletli Olanlar/ الْمُقْسِطِينَ

Mumtehine Suresi'ndeki Allah'ın Sevdiği Muksit Kullar

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

“Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever.”⁴⁰²

Mumtehine Suresi, Medine'de nazil olmuştur. Surenin ismi, konusundan mülhem imtihan edilen kadındır. Bu kadın Ukbe b. Ebi Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm'dür.⁴⁰³ Sure'de; Allah'ın düşmanlarını dost edinmek ve onlara sevgi

⁴⁰¹ TDV İslam Ansiklopedisi, *Hamrâülesed Gazvesi* mad., c. XV, s. 498.

⁴⁰² Mumtehine, 60/8.

⁴⁰³ Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 280; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 129; Sureye; 7. Ayeti sebebiyle “Meveddet Suresi” de denmiştir.

duymak yasaklanmakta⁴⁰⁴ Peygamberimiz ve müminlerin yurtlarından, Allah'a iman ettikleri için çıkarıldıkları⁴⁰⁵ söylenmekte, Hz. İbrahim'in ve onunla beraber olanların, kâfirlere karşı tavırları müminlere örnek olarak gösterilmektedir.⁴⁰⁶

Sure'de, Medine'ye Müslümanların yanlarına gelen kadınların ne için hicret ettiklerinin araştırılması istenmektedir. Gerçekten iman etmiş olarak geldiklerinin anlaşılması halinde onların kâfirlere geri verilmesi yasaklanmakta ve mümin erkeklerin kâfir kadınlarla, kâfir erkeklerin de mümin kadınlarla evlenemeyecekleri hükmü açıklanmaktadır. Kocalarından ayrılarak hicret eden kadınların, mümin erkeklerle evlenmeleri halinde, kâfir kocalarının verdiği mehrin iade edilmesi emredilmektedir. Ayrıca surede Müslüman erkeklerin muhacir kadınlarla, mehirlerini vermek suretiyle evlenmelerinin caiz olduğu söylenmektedir.⁴⁰⁷

Mümin kadınların Rasulullah'a gelip, "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, iftirada bulunmamak ve iyilikler hususunda kendisine karşı gelmemek"⁴⁰⁸ şartıyla biat ettikleri takdirde onların biatlerinin kabul edilmesi emredilmektedir.

Mumtehine Suresi, 'Ey İman Edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin'⁴⁰⁹ ayeti ile surenin başındaki temel konuya tekrar temas ederek sona ermektedir. Kur'an-ı Kerim'de sıkça kullanılan tekrarlı anlatımı bu surede de görmek mümkündür. Böylelikle surenin ana fikri pekiştirilmiştir.

Rivayetlere göre Sure'nin ilk ayetlerinin nüzul sebebi Hâtıb b. Ebi Beltea isimli bir sahabidir. Taberi Hâtıb hakkında, tefsirinde şu bilgilere yer vermektedir: 'Hâtıb çocuklarını ve mallarını Mekke'de bırakarak hicret eden, Bedir Savaşı'na katılan ve Kureyşli olmayan bir sahabidir. Bu sebeple Mekke'de kalan ailesini koruyacak hiç kimsesi yoktu. Mekkeliler Hudeybiye Musalahası'nı bozunca Peygamber Efendimiz Mekke'yi fethetmeye karar verdi ve Müslümanlara savaşa hazırlanmalarını emretti. Rasulullah, diğer savaşlarda olduğu gibi bu harekâtı da gizli tuttu. Hâtıb ise Mekke'de bulunan Kureyşlilere, Rasulullah'ın onlara karşı savaşmak istediğini bildiren bir mektup yazdı. Böylelikle Kureyşlilerin Mekke'de

---

⁴⁰⁴ Mumtehine, 60/1.

⁴⁰⁵ Mumtehine, 60/1.

⁴⁰⁶ Mumtehine, 60/4.

⁴⁰⁷ Mumtehine, 60/10.

⁴⁰⁸ Mumtehine, 60/12.

⁴⁰⁹ Mumtehine, 60/13.

kalan aile efradına yardım edeceklerini, onları koruyup gözetceklerini düşünüyordu. Bu mektubu Kureyşten olan bir kadınla Mekke'ye gönderdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Peygamberine bu mektubun gönderilişini haber verdi. Peygamber Efendimiz de kadının arkasından adam göndererek mektubu yakalatıp geri getirtti.”⁴¹⁰

Taberi, bu bilgilerden sonra Peygamberimiz ile Hâtib arasında yaşananları şu şekilde nakleder: “Mektubun yakalanması üzerine Rasulullah ‘Ey Hâtib bu nedir?’ diye sordu. Hâtib: "Ey Allah'ın Rasulü, hakkımda acele davranma. Ben Kureyş soyundan değilim. Seninle beraber bulunan muhacirlerden her birinin orada akrabaları var. O akrabaları aracılığıyla da Mekke'deki aile fertlerini ve mallarını koruyorlar. Benim Kureyşlilerle bir soy bağımlı olmadığı için onlardan bir destek sağlamak istedim ki ailemi korusunlar. Ben bu işi ne kâfirliğimden dolayı yaptım ne de dinimden döndüğümünden dolayı." dedi.

Bunun üzerine Rasulullah, ashabına hitaben: "O size doğruyu söyledi." dedi. Hz. Ömer'in "Ey Allah'ın Rasulü, bırak beni de onun boynunu vurayım" demesi üzerine Peygamberimiz, "O Bedir'de bulundu. Ne bileceksin belki de Allah, Bedir ehline baktı ve onlara “İstedığınızı yapın, ben sizi affettim/ غَفَرْتُ لَكُمْ” buyurdu. İşte bunun üzerine "Ey iman edenler, benim düşmanlarımı da sizin düşmanlarınızı da dostlar edinmeyin.." ayeti nazil oldu.⁴¹¹

Ayette müminlere hitaben; "Ey iman edenler, benim de sizin de düşmanınız olan müşrikleri dost ve yardımcılar edinmeyin. Siz onlarla dostluk kuruyorsunuz. Hâlbuki onlar size hak olarak gelen tevhid inancını, Kur'an'ı ve peygamberi inkâr ediyorlar. Sırf Rabbinize iman ettiğiniz için sizleri yurtlarınızdan çıkarıp hicrete zorluyorlar. Şayet sizler benim yolunda cihad etmek için hicret ettiyseniz ve benim rızamı kazanmak için yola çıktysanız, benim de sizin de düşmanınız olan kimseleri dostlar edinmeyin. Ey Müminler!, sizler müşriklere gizlice sevgi besliyorsunuz. Ben ise sizin gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da çok iyi bilirim. Artık

⁴¹⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 559; Maturidi, *a.g.e.*, c. IX, s. 611; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXIX, s. 300-301; Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s.283-284; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XXVIII s. 130; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. X, s. 3350.

⁴¹¹ Taberi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 559-564; Kurtubi, *a.g.e.*, c. XX, s. 397-398; Kutup, *a.g.e.*, c. XIII, s. 413; Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 285; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 132-133.

bundan sonra sizden kim yine böyle yapacak olursa şüphesiz ki o, doğru yoldan sapmış ve haktan ayrılmış bir kimsedir"⁴¹² denmektedir.

Seyyid Kutup, yaşanan bu hadiseye atıfta bulunarak mümin bir kimsenin müşriklerle dostluk kurmasının imkânsızlığı hakkında şu yorumu yapmıştır: "Bir kalp sahibinin hem Allah'ın rızasını isteyerek O'nun yolunda cihad etmek için yurdundan çıkması hem de iman ettiği için kendini yurdundan çıkararakla dostluk ve işbirliği içinde bulunması mümkün değildir."⁴¹³

Yüce Allah ayette, yalnızca "Benim düşmanım" ifadesiyle yetinmeyerek "Sizin de düşmanınız olan müşrikleri dost ve yardımcı edinmeyin" buyurmuştur. Razi, bunun sebebini şu cümleleriyle açıklamaktadır: "Kişinin, müminlere düşman olmasından, onun mutlaka Allah'a da düşman olacağı neticesi çıkmaz. Nitekim Cenabı-ı Hakk başka bir ayette, "Hanımlarınızdan ve çocuklarınızdan, size düşman olanlar vardır"⁴¹⁴ buyurmuştur."⁴¹⁵ Bu durum Allah'a düşman olan birinin doğal olarak Müslümanlara da düşman olduğunu göstermektedir.

3. Ayette kıyamet gününde kimsenin kimseye fayda vermemesi ve yargılamanın bireysel olmasından mütevellit, müminlerin çocukları ve yakınları için dahi olsa müşrikleri veli, dost ve yardımcı edinmemeleri gerektiği belirtilmiştir.⁴¹⁶ Bu ayette tekrar Hatib gündeme getirilmektedir. Hâtib, Mekkeliler arasında çocuklarının ve akrabalarının bulunduğunu belirterek özür beyan edince Yüce Allah "Akrananızın da evlâdınızın da size hiç faydaları olmaz" buyurmuştur. Dolayısıyla ayette "Eğer onlar dolayısıyla Allah'a isyan edilecek olursa, kıyamet gününde akraba ve çocukların hiçbir faydalarının olmayacağı"⁴¹⁷ mesajı verilmektedir.

Yüce Allah, kâfirleri veli ve dost edinmeyi yasakladıktan sonra dördüncü ayette "İbrahim ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak güzel bir örnek vardır" buyruğu ile İbrahim (a.s) 'ın kıssasını söz konusu etmekte ve kâfirlerden uzak kalmanın Hz. İbrahim'in sîretinin belirgin bir özelliği olduğunu

⁴¹² Taberi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 564-565.

⁴¹³ Kutub, *a.g.e.*, c. XIII, s. 416.

⁴¹⁴ Teğabün, 64/14.

⁴¹⁵ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXIX, s. 300

⁴¹⁶ Mumteherine, 60/3; Kıyamet günü ne akranız, ne de çocuklarınız asla size fayda vermeyecek, (Allah) onlarla aranızı ayıracaktır. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.

⁴¹⁷ Kurtubi, *a.g.e.*, c. XX, s. 402; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXIX, s. 300-301; Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 291; Kutup, *a.g.e.*, c. XIII, s. 418.

belirtmektedir. Bu örnek anlatımla müminlere “Siz de Hz İbrahim’e uyun ve onu önder belleyin” mesajı verilmektedir.⁴¹⁸ Zira Yüce Allah, insana anne babasına iyilik yapmayı emretmiş ancak Allah’a ortak koşmayı emrettikleri takdirde onlara itaati yasaklamıştır.⁴¹⁹

Tefsirlerde bu ayetle ilgili şu yorumu yapılmaktadır. Allah Teâlâ bu ayetlerde, kâfirlere uzak durma, onlara düşmanlık besleme ve onları dost edinmeme hususunda müminlerin, Hz. İbrahim’i ve onunla birlikte iman edenleri örnek almalarını emrediyor. Zira Hz. İbrahim ve onunla birlikte iman edenler, kâfirlere karşı kesin bir tavır almışlar, onların taptıkları şeylerden berî olduklarını ve onlara düşman olduklarını kesin bir şekilde ortaya koyarak, iman ile inkâr arasına kesin bir sınır çizmişlerdir.⁴²⁰

Asıl konumuzun yer aldığı 8. Ayette; mümin-müşrik ilişkilerinde esas alınacak temel bir ilkeye değinilmektedir. Bu ilke de Allah’ın din uğrunda kendileriyle savaşmayan ve kendilerini yurtlarından çıkarmayan kimselere karşı iyilik yapmaktan ve adaletli davranmaktan men etmemesidir. Zira mümin bir insanın, kendisine karşı savaşmayan ve kendisine karşı savaşanlara da yardım etmeyen bir kâfire, ister akrabası olsun ister yabancı olsun, iyilikte bulunması ne haramdır ne de yasaklanmıştır. Zira Allah, insanlara karşı adaletli davranan ve ölçülü olan kulunu sevmektedir. Bunun aksine müminlerin kendileriyle savaşanlara düşmanlık etmesi de Allah’ın adaletinin gereğidir.⁴²¹

9. Ayette ise müminler, dinlerinden ötürü kendileriyle savaşanlara, hürriyetlerini çiğneyenlere ve yurtlarını terk etmek zorunda bırakanlara veya müşriklere yardımda bulunanlara karşı dostluk ve sevgi beslemekten

⁴¹⁸ Kurtubi, *a.g.e.*, c. XX, s. 403; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXIX, s. 301.

⁴¹⁹ Lokman, 31/15.

⁴²⁰ Ayetin devamında istisnai bir durum olan Hz. İbrahim’in babasına söylediği "Muhakkak senin için mağfîret dileyeceğim ama Allah'a karşı sana fayda sağlayamam", sözü Hz. İbrahim’in müminlere olan örnekliliğinden ayrı değerlendirilmiştir. Bu sebeple ayette müminlere, “Mağfîret dileme hususunda Hz. İbrahim’e uyup müşriklere mağfîret dilememen” denmiştir. Zira Hz. İbrahim “İbrahim’in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Ne var ki onun Allah’ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. “Şüphesiz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi” (Tevbe Suresi, 9/114) ayetinde belirtildiği üzere babasına daha önce verdiği bir sözü yerine getirmek için böyle bir teşebbüste bulunmuş fakat babasının Allah’ın düşmanı olduğu ortaya çıkınca ondan uzaklaşmış ve Allah’tan af dilemiştir. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 566-567; Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 293.

⁴²¹ Bazı rivayetlerde ise bu ayette adaletle davranılması gereken kimselerin iman eden fakat hicret etmeyerek Mekke’de kalan Müslümanlar olduğu söylenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 571; Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 294-295.

alikonmaktadır. Zira bu kimseler; hem kendilerine zulmederek Allah'ın dininden sapmışlar hem de iman edenlere düşmanlık beslemişlerdir.⁴²²

Seyyid Kutup bu durumun, Müslümanların diğer insanlarla münasebetlerinde değişmez bir kanun olduğunu söylemiştir. Ona göre bu kanun sadece kendilerine savaş yapmak üzere saldırıldığı ve karşılık vermek zarureti hâsıl olduğu zaman ya da anlaşma yapıldıktan sonra anlaşmaya ihanet söz konusu olduğu zaman değişmektedir. Bu gibi hallerin dışında İslam, bütün insanlığa karşı iyiliği ve adaleti emreder.⁴²³

Neticede Allah'ın sevdiği “muksit kullar/ الْمُفْسِطِينَ”, ifrat ve tefrit arasında “kist / قَسِطٌ” üzere davranan kullardır. Kist, insanın davranışlarında ölçülü olmasını gerektirmektedir.⁴²⁴ Cezada da mağfirette de ölçüyü belirleyen tek merci Allah'tır. Sure'de zikredilen konu itibariyle Allah, müşrik kimselerle dostluk ilişkisini yasaklamakta akraba dahi olsa onlarla yakınlık ve sırdaşlıktan men etmektedir.

Müminlerin kâfirlerle olan ilişkilerinde ölçü; kendilerine savaş açmadıkları ve yurtlarından çıkarmadıkları takdirde hak ettikleri insani muamelede bulunmaktır. Müşriklerin kendilerine savaş açtıkları ve düşmanlık yaptıklarında ise ölçü, cihad etmedir. Zira Allah, her durumda kendisinin koyduğu ölçü ile hak edene hak ettiği şekilde davranan muksit kullarını sevmektedir.

Hucurat Suresi'ndeki Allah'ın Sevdiği Muksit Kullar

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي

حَتَّى تَنْفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُفْسِطِينَ

“Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla

⁴²² Dervezea.g.e., c. VII, s. 213.

⁴²³ Kutup, a.g.e., c. XIII, s. 424.

⁴²⁴ Ragıp El- İsfehani, “قسط” mad., s. 1206.

savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever."⁴²⁵

Hucurat Suresi, ayet sayısı bakımından kısa fakat ihtiva ettiği hükümler ve koyduğu esaslar bakımından büyük hususiyetler taşıyan bir suredir. Hücre-i saadetin arkasından Rasulullah'a bağırarak bedevi Arapların tedip edilmesinden bahsedildiği için bu sureye "Hucurat" ismi verilmiştir.⁴²⁶ Sure'de; iman ile ferdi ve içtimai hayat konularında, İslam'ın esaslarının neler olduğu beyan edilmekte o esaslara nasıl bağlanılması gerektiği hakkında bilgiler verilmektedir. İslam cemiyetinin çatısı ve hayat biçimi ortaya konmaktadır. Sure'nin amacı, Allah'a ve Peygambere karşı olan davranışlarda uyulması gereken birtakım muâşeret kurallarını müminlere öğretmektir.⁴²⁷

Sure'nin ilk ayetinde müminlerin, İslam'ın hükümlerinden başka hiçbir hüküm ve hiçbir çözüm tarzını kabullenemeyecekleri ifade edilmektedir. Kendileri için bu, kabul edilmesi ve uyulması gereken zorunlu bir esastır. Bu anlamda "Ey iman edenler, Allah'ın ve Rasulünün önüne geçmeyin"⁴²⁸ buyrulmaktadır. Bu ifadeye göre bir mümin, Allah ve Rasulünün hükmü ortadayken onların önüne geçip onları yok sayarak başka hükümler ve başka çözüm şekilleri arayamaz. Dolayısıyla mümin bir kul hayatını, Allah ve Rasulünün hükümlerine göre şekillendirmek zorundadır.⁴²⁹

Sure'de müminlerin, Peygamber Efendimize nasıl davranacakları, çok açık bir biçimde beyan edilmektedir.⁴³⁰ Bu ayetler ilk olarak ashaba hitap etse de verdiği mesaj bakımından tüm müminleri ilgilendirmektedir. Zira müminler, imanlarının bir gereği olarak Peygamber Efendimizin gıyabında da ona saygı duymalıdır.

Allah'a ve Rasul'e itaat hususunda müminler uyarıldıktan sonra Sure'de içtimai hayata dair temel bir esas konmaktadır. Bu esas "Ey iman edenler" hitabıyla

⁴²⁵ Hucurat Suresi, 49/9.

⁴²⁶ Ayrıca bu Sureye "Ahlâk ve Adab Suresi" de denmiştir. Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIII, s. 439.

⁴²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XXVI, s. 227-228; Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIII, s. 439; Derzeze, *a.g.e.*, c. VI, s. 415.

⁴²⁸ Hucurat, 49/1.

⁴²⁹ Rivayetlerde bu ayetin, Kurban Bayramı'nda bayram namazı kılınmadan önce kurban kesen kimseler hakkında nazil olduğu da yer almaktadır. Fakat ayetteki "Rasulün önüne geçmeyin" ifadesi, hakiki değil, mecazî bir anlam içermektedir. Bu sebeple "takdim/öne geçme", "Hz. Peygamber (s.a.v) katında nefislerinize bir öncelik ve Onun önüne geçme hakkı tanımayın" anlamı taşımaktadır. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. XXI, s. 336; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 110; Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIII, s. 440.

⁴³⁰ Hucurat, 49/2-5.

başlamakta ve müminlerden çevrelerinden gelen bilgi ve haberleri araştırmaları istenmekte, özellikle fasık kimselerden gelen haberlerin doğruluğunun araştırılması ve ona göre hareket edilmesinin emri verilmektedir.⁴³¹ Birbirleriyle çatışan iki Müslüman topluluğun arasındaki ihtilafın nasıl düzeltileceği açıklanmakta⁴³² nesep kardeşliğinden ayrı olarak din kardeşliği sınıflaması yapılmaktadır.⁴³³ Zira nesep kardeşliği, din ayrılığı halinde kesintiye uğrarken, din kardeşliği ise neseplerin farklılığından etkilenmemektedir.⁴³⁴ Bu sebeple müminlerin kardeş oldukları bildirilerek onların birbirleriyle alay etmeyip birbirlerine kötü lakap takmamaları⁴³⁵, zandan, tecessüsten ve gıybetten sakınmaları⁴³⁶ söylenmektedir. İman ve İslam kavramları arasındaki farka değinilerek⁴³⁷ nihayetinde gerçekten iman eden müminlerin vasıfları⁴³⁸ açıklanmaktadır. Son ayetlerde ise Müslüman olan bazı kimselerin bunu Peygamber Efendimize bir lütuf gibi dile getirmeleri eleştirilmiştir. Sürekli dile getirdikleri imanlarında aslında ne kadar samimi olduklarını Allah'ın hakkıyla bildiği belirtilmiştir. Sonuçta da Müslüman olmanın insanların Allah'a değil aslında Allah'ın insanlara bir lütfü olduğu gerçeği hatırlatılmıştır.

Sure'de işlenen ana konuların tespitinden sonra asıl konunun yer aldığı 9. Ayetin bağlamının, 6. Ayette başladığı hususuna geçebiliriz. Bu ayette birbiriyle vuruşan iki mümin grubun arasını adaletle düzeltme emri verilmekte ve nihayetinde Allah'ın adaletli kullarını sevdiği söylenmektedir. Rivayetlerde bu ayet-i kerimenin, Rasulullah'm, Mustalik oğullarının zekâtını almaya gönderdiği Velid b. Ukbe b. Ebi Muyat hakkında nazil olduğu yer almaktadır. Velid, Mustalik oğullarından zekâtı almaya gidince onlar, Rasulullah'm elçisini karşılamak için hazırlanmışlar, Velid de kendisini öldüreceklerini sanarak korkup geri dönmüş ve Rasulullah'a Mustalik oğullarının zekât vermediklerini, kendisini de öldürmek istediklerini söylemiştir. Daha sonra Rasulullah onlara bir müfreze gönderince Velid'in bildirdiği haberin doğru olmadığı anlaşılmış bunun üzerine söz konusu ayet-i kerime nazil olmuştur.⁴³⁹

---

⁴³¹ Hucurat, 49/6.

⁴³² Hucurat, 49/9.

⁴³³ Hucurat, 49/10.

⁴³⁴ Kurtubi, *a.g.e.*, c. XVI, s. 256.

⁴³⁵ Hucurat, 49/11.

⁴³⁶ Hucurat, 49/12.

⁴³⁷ Hucurat, 49/14.

⁴³⁸ Hucurat, 49/15.

⁴³⁹ Taberi, *a.g.e.*, c. XXI, s. 350-351, Dahhak, *a.g.e.*, c. III, s. 71; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XXVI, s. 228; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. X, s. 3303; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 118-119; Elmalılı,

Ayette, çevreden gelen bir haber karşısında mümin bir toplumun takınması gereken tutum açıklanmaktadır. Zira mümin bir toplumda asıl olan, fertlerin güvenilir ve birbirlerine iletmış oldukları haberlerin inanılır ve kabul edilir olmasıdır. Aksi takdirde Müslümanlar arasındaki bilgi akışı sağlıklı işlemez. Oysa fasık, getirmiş olduğu haberin doğruluğu ortaya çıkana kadar şüphe altındadır. İslam toplumu bir fâsığın getirdiği habere dayanarak, acele ile hemen o haberin gereğini yapmaya kalkışmaz. Çünkü bilmeden ve acele ile alınan bir karar o topluma zarar verebilir.⁴⁴⁰

Bu ayet genel bir kurala daha işaret etmektedir ki o kural da şudur: Müslümanlar herhangi bir gerginlik anında ortalığı daha da kızdırmaya çalışan kişilerin asıllarını ve maksatlarını iyi tespit etmek zorundadır. Bu noktada da feraset sahibi olunmalıdır. Fasık kimselerin yapmış oldukları hareketlerin sebebi, insanları galeyana getirmelerindeki asıl amacın ne olduğu etraflıca analiz edilmelidir. Zira iki mümin topluluk karşı karşıya geldiğinde bu kurala riayet hayati bir önem taşımaktadır.

Sure'nin 7. Ayeti'nde "Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir" buyrulmaktadır. Bu ifade; "O halde, duraksamayın, tereddüt etmeyin" manasındadır. Yani, yakîn olan bir hususta durmamak, beklememek gerektiği, malûm olduğu için ayette "Beklemeyiniz, daha ne duruyorsunuz" denmemiş tam aksine, "Size imanı sevdirdi" buyrulmuştur. Zira imanın sevdirmesi onun ne olduğunu açıklama ve delillerle yakînî hale getirerek gönüllerde süslemedir.⁴⁴¹

Elmalı ise bu ifadeyi, "Dinin başı sevgidir" tezinin delili olarak açıklamaktadır. Zira "İman etmek için yalnız bilgi yeterli değildir. İstenen bir şeyin "fiil" olabilmesi için "sevmek" de gerekmektedir.⁴⁴² Bu bakımdan iman, sadece zihni bir kabullenmeyle kalmaz. Bu kabule kalben de sevgi duymak gerekir. Amel-i salih ise zihinde beliren imanın kalplerdeki sevgiyle birleşerek fiile dönüşmesidir. Müminün Suresi'nin ilk ayetlerinde de kurtuluşa eren müminlerin namazı huşu ile

---

a.g.e., c. VII, s. 472; Kutup, *a.g.e.*, c. XIII, s. 493-494; Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIII, s. 453-454;

Derveze, *a.g.e.*, c. VI, s. 420.

⁴⁴⁰ Kutup, *a.g.e.*, c. XIII, s. 494.

⁴⁴¹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 124.

⁴⁴² Elmalı, *a.g.e.*, c. VII, s. 474.

kıldıklarından söz etmektedir. Hz. Ali ise “Huşu kalptedir” diyerek bir filin salih amel olmasını kalbî bir unsura dayandırmaktadır.⁴⁴³

İmanın temeli sevgi olduğu ve sevgi de Allah’ın bir vergisi olduğu için ayette Allah size imanı sevdirdi, bu sayede siz Allah’ın elçisine iman ettiniz buyrulmuştur. Ayetin devamında “işte onlar, -imani sevip peygambere inanan ve kalplerinde iman güzelleştirilip gereğince davranarak doğrulukla itaat eden; inkârı, itaat alanının dışına çıkmayı, fasıklığı ve isyanı çirkin görüp doğruluk ve itaatten ayrılmayan-, raşid kimselerdir” denmiştir.⁴⁴⁴

Ayette füsuk ve isyan, imanı güzelleştirmenin karşıt anlamı olarak kullanılmıştır. Fusuk, yalancılık; isyan da verilen emri terk ederek itaat alanının dışına çıkmaktır. Bu anlamda fasıkın sözüne kapılmanın ve Peygamberi dinlememenin sonuçlarına işaret etmek üzere 9. Ayette; “Ey iman edenler, müminlerden iki grup birbiriyle savaşacak olursa onları, Allah’ın kitabındaki hükme çağırarak aralarını bulun. Şayet o guruplardan biri, Allah’ın kitabındaki hükmü kabul etmeyerek azgınlığa düşerse, Allah’ın hükmünü kabul etmeyene karşı, onun emrine boyun eğinceye kadar savaşın. Sizin o gurupla savaşmanızdan sonra onlar, Allah’ın kitabındaki hükme dönüp de boyun eğecek olurlarsa siz bu iki gurubun arasında, Allah’ın kitabındaki hükmü uygulayarak adaletli davranın. Ve onları barıştırın”⁴⁴⁵ buyrulmaktadır.

Kutup, bu ayetin mü’minler topluluğunu, arzu ve heyecanlarının etkisi ile ortaya çıkabilecek düşmanlıklardan ve dağılmaktan koruyan bir kural niteliğinde olduğunu söylemektedir. Zira bu kural, fasıktan gelen haberi araştırma, acele etmeme, bir şeyin aslını araştırmadan ve emin olmadan heyecana ve taassuba kapılarak ileri atılmamayı emreden ayetten sonra gelmektedir. İşte bu sebeple Kutup ayetin, ister rivayetlerde ifade edildiği gibi belirli bir olay üzerine inmiş olsun, isterse bu olaya benzer durumları ortadan kaldıracak hukuki esasları getirmek üzere inmiş olsun, İslam toplumunu dağılmaktan ve parçalanmaktan koruyan sağlam ve genel bir kuralı yansıttığını ifade etmektedir.⁴⁴⁶

Bu ayeti kerimenin nüzul sebebi hakkında Taberi, Enes b. Mâlik’ten şu olayı nakletmektedir. Rasulullah’a, "Abdullah b. Übey’e gitseniz nasıl olur?"

⁴⁴³ Kurtubi, *a.g.e.*, c. XIX, s. 372.

⁴⁴⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, c. VII, s. 474-475.

⁴⁴⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, c. VII, s. 476.

⁴⁴⁶ Kutup, *a.g.e.*, c. XIII, s. 497.

denildi. Bunun üzerine Rasulullah, merkebine binip hareket etti. Müslümanlar da onunla hareket edip yürüyemeye başladılar. Üzerinde yürüdükleri arazi çorak bir yerd. Rasulullah, Abdullah b. Übey'in yanına varınca o, Rasulullah'a "Benden uzak dur. Allah'a yemin olsun ki senin merkebinin pisliği beni rahatsız etti." dedi. Bu söz üzerine Ensar'dan bir kişi "Allah'a yemin olsun ki Rasulullah'ın merkebinin kokusu senin kokundan daha güzeldir" karşılığını verdi. Abdullah b. Übey'in kavminden bir kişi de bu söze kızarak birbirleriyle kavgaya tutuştular.⁴⁴⁷

Yer, zaman, şahıs gibi ayrıntılara girmeden "Müminlerden iki grup savaşırsa" cümlesiyle başlayan ayetin devamında "hemen ikisinin arasını sulh edin/ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا" ifadesi yer almaktadır. Bu ifade iki tarafı da öğüt ve nasihat etmeyi, eğer varsa aradaki kuşkuyu gidererek onları Allah'ın hükmüne çağırmayı emretmektedir. Bunun üzerine "Eğer birisi yine de diğerine karşı - بَغِي /bağy ederse/ "فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى" "O zaman Allah'ın emrine dönünceye kadar saldıran karşı savaşın/ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَقِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ" buyrulmaktadır.⁴⁴⁸

Neticede her iki grupta saldırıdan vazgeçtiğinde ise "Adaletle aralarımı uzlaştırma/ بِالْعَدْلِ" emredilmektedir. Önceki ifadede " Hemen ikisinin arasını sulh edin/ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا" buyrulmuşken burada " adaletle/ بِالْعَدْلِ" ifadesiyle anlam sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma çatışma sonrasında ortaya çıkabilecek bir haksızlığı önleme sebebiyledir. Böylece aradaki anlaşmazlık tamamen ortadan kaldırılmış olmaktadır. Eğer bir tarafın mağduriyeti söz konusu olursa aradaki husumet bitmiş olmayacaktır. Neticede her iki sulh emri de "adaletli olun/ وَأَقْسِطُوا" emriyle vurgulanmıştır. Zira bu ifade her durumda adalet ve hakkaniyet ölçülerine göre davranmayı, her hak sahibine kendisi için belirlenen payı vermeyi ifade etmektedir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ Bu ayet hakkında birçok rivayet yer almaktadır. Yukarıda yer alan rivayet, Rasulullah'a karşı edepsiz ve terbiyesiz bir tutum takınan Abdullah b. Ubey'in neden olduğu bir problem hakkındadır. Münafıkların ileri gelenlerinden olan Abdullah b. Ubey, Eys ve Hazrec kabilelerinden bazı kimseler arasında münakaşalara sebep olmuş ve bu münakaşalar da yerini vuruşmalara ve sopalı saldırılara bırakmıştı. Bir diğer rivayette ise durum şöyledir. Bu iki ayetin indirilme sebebi, bir kocanın hanımına karşı haksızlık etmesidir. Bu haksızlığın ardından kadının yakınları üstünlük sağlayınca iş iki tarafın birbirlerini dövmeleri şekline dönüşmüştü. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. XXI, s. 359-360; Dahhak, *a.g.e.*, c. III, s. 71; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XXVI, s. 238; İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. V, s. 148; Kurtubi, *a.g.e.*, c. XIX, s. 373; Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIII, s. 462; Elmalılı, *a.g.e.*, c. VII, s. 476; Derveze, *a.g.e.*, c. VI, s. 423.

⁴⁴⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 477.

⁴⁴⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 478.

Adalet kavramının ardarda zikredilmesinin diğere bir sebebi de şudur. İlk verilen adalat emri, savaşa sona erdirmeye amaçlıdır. İkinci kullanım ise, savaşın sona ermesini müteakip, savaşın izlerini, yani telef edilen şeyleri tazmin etme hükmüdür. İşte bu sebeple Hak Teâlâ bunun peşinden, (adaletle) kaydını getirmiş ve adetâ "Bu iki cemaat arasında, savaşı bırakmalarını müteakip adaletle hükmedin ve aralarında yeniden, ikinci kez fitne çıkmasına sebebiyet vermesin diye de aralarını adaletle düzeltip bulunuz"⁴⁵⁰ buyurmuştur.

Kurtubi'ye göre iki Müslüman grup birbirleriyle çarpışacak olursa ya her ikisi de haksız olarak çarpışıyor ya da bu iki gruptan biri diğere haksızlık yapıyor demektir. Eğer her ikisi de haksız ise bu iki grup arasında, ilişkilerini düzelterek, birbirlerinden el çektirecek ve karşılıklı olarak silah bıraktıracak şekilde barış yapılmalıdır ve birbirleriyle anlaşmalarını sağlamak için de aracılık yapmak gerekmektedir. Şayet birbirlerinden el çekmeyecek ve barış yapmayacak olurlarsa, o takdirde her ikisi ile de çarpışılır. Çünkü Peygamber Efendimiz " İki Müslüman birbirine kılıç çektiklerinde ölen de öldüren de cehennemdedir." buyurmaktadır. Bunun da sebebini ikisinin de birbirini öldürme isteğine bağlamaktadır.⁴⁵¹

Şayet gruplardan biri, uğradığı haksızlıktan ötürü kendini koruyacaksa diğere müminlerin bu haksızlığı önlemeleri aksi takdirde haksız olan grupta tevbe edinceye kadar savaşmaları gerekmektedir. Eğer bu grup tevbe ederse, kendilerine haksızlık yapılan kesimle adalet ile barış yapılır. Eğer her iki tarafın karşı karşıya kaldığı bir şüphe sebebiyle aralarında çatışmalar baş göstermiş ve her bir grup da kendisini haklı kabul ediyor ise bu durumda, apaçık deliller ve kesin belgeler ile şüphenin ortadan kaldırılması ve hak yolun gösterilmesi gerekir. Şüphe durumunun ortadan kalkmasına rağmen her iki kesim yine düşmanlığı bırakmayıp, kendilerine gösterilen yola uygun davranmayarak, hakka uymayacak olurlarsa, o takdirde her iki grup da haksızlık ediyor demektir.⁴⁵²

Razi bu ayeti, Sure'nin altıncı ayetiyle birlikte değerlendirerek şu yorumu yapmıştır. Allah, müminleri, fâsık'tan gelen habere karşı sakındırarak müminlere, "Şayet sizler (iş), aranızda bir fitne sokmak isteyen kimsenin sözüne dayandırır ve o iş de (meselâ) iki mü'min cemaatin birbiriyle savaşmasına sebep olursa, o fâsığın

⁴⁵⁰ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 129.

⁴⁵¹ Kurtubi, *a.g.e.*, c. XIX, s. 374.

⁴⁵² Kurtubi, *a.g.e.*, c. XIX, s. 375.

gerçekleştirmeye çalıştığı şeyi izale edip ortadan kaldırım ve o iki mü'min topluluğun arasını düzeltin"⁴⁵³ emrini vermiştir.

Ayetin sonunda "إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ" buyrulmaktadır. Bağlam itibarıyla Allah'ın sevdiği muksit kimseler, her iki tarafın birbirleriyle vuruştuklarında aralarını sulh ederek aralarını bulan, bu mümkün olmadığına ise saldırgan tarafa karşı haklı tarafın yanında yer alan kimselerdir. Zira bu durumdaki ölçü, saldırana karşı savaştır. Saldıran tarafın Allah'ın hükmüne geri dönmesi durumundaki ölçü ise her iki tarafa da kıst ile muamelede bulunmaktır.

Ayette "Adaletle aralarını bulun" dindikten sonra tekrar "Allah'ın adaletle hareket edenleri" sevdiği ifade edilmiştir. Razi bu kullanımın hikmetinin şu şekilde açıklamıştır. Adaletle aralarını bulun" ifadesinde bir halin bir hale tahsisi söz konusudur. Bu husus ayetin devamındaki "Adaletle hareket edin" ifadesi ile umumleştirilmiştir.⁴⁵⁴ Zira kul için ulaşılması istenen en büyük hedef Allah'ın sevgisini ve rızasını kazanmaktır. Bu da her işte kıst'ı hâkim kılmakla mümkündür.

Ayrıca ayette, peş peşe iki taraf arasını sulh etmenin zikredilmesiyle, belirlenen sulh ölçülerindeki hassaslık gösterilmekte ve adalet vurgulanmaktadır. Dolayısıyla muksit kullar, Allah'ın koyduğu taksimata ve ölçüye titizlikle riayet ederek adaleti gerçekleştiren kimselerdir.

Mâide Suresi'ndeki Allah'ın Sevdiği Muksit Kullar

سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ

يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

"Hep yalana kulak verir, durmadan haram yerler. Sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen sana

⁴⁵³ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 129-130.

⁴⁵⁴ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 129.

hiçbir zarar veremezler. Ve eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hükmet. Allah âdil olanları sever."⁴⁵⁵

42. Ayetin de içinde olduğu pasajın konu bütünlüğü, bir önceki ayetle başlamaktadır. Kur'an'da, Peygamberimize hitap eden ayetlerin çoğunda "Ey Nebî" hitabı geçerken Mâide, 5/41-67 Ayetlerinde ve Mü'minun, 23/51. Ayette "Ey Rasul" hitabı kullanılmaktadır.⁴⁵⁶ Bu hitapla, Peygamberimizin aldığı mesajı muhatabına ulaştırma görevine dikkat çekilirken, "Ey Nebî" hitabında ise mesajın muhatapta uyandıracak etkinin büyüklüğüne vurgu yapılmaktadır.

41. Ayet-i Kerime'de kalpleriyle inanmadıkları halde ağızlarıyla inandıklarını söyleyen münafıkların ve Yahudilerin yaptıklarından söz edilmektedir. Peygamberimize hitap edilerek onların kendisini yalanlamalarından ve kendisiyle mücadele etmelerinden dolayı üzülp tasalanmaması söylenerek teselli edilmektedir.⁴⁵⁷ "Ey Rasul" diye hitap edilerek de Peygamber Efendimizin görevinin sadece tebliğ olduğu, kalplere imanı yerleştirecek olanın Allah olduğu hatırlatılarak üzüntüsünün hafifletilmesi amaçlanmıştır.

Ayette münafıkların ve Yahudilerin kötülüklerine karşı, Allah'ın inananlara kâfi olduğu ve yardım edeceği ifade edilmektedir.⁴⁵⁸ Neticede verilen bu ilahi müjde ve destek, başta Peygamberimiz olmak üzere tüm Müslümanlara moral kaynağı olmakta ve hak davalarındaki mücadele azimlerini arttırmaktadır.

Ayetin bağlamı, söz konusu ayetlerin Ahzab/Hendek Savaşı yapılmadan ve Benî Kureyza Yahudileri Medine'den sürülmeden önce nazil olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönemde Yahudiler, tuzak kurarak Müslümanları yok etme çabası içindeydiler. Münafıklar da Peygamberimizin tebliğini engellemek amacıyla, Yahudilere destek olmaktadır. Her ne kadar münafıklar, dillerinin ucuyla "İman ettik" deseler de, bütün uğraşları Yahudilerle iş birliği yaparak İslam'ın nurunu

---

⁴⁵⁵ Mâide, 5/42.

⁴⁵⁶ Kur'an'da birçok ayette Peygamberimize "Ey Nebî" (Enfal, 8/64, 65 ve 70; Tevbe, 9/73; Ahzab, 33/1, 28, 45, 50, 59; Mümtehine, 60/12; Talak, 65/1; Tahrir, 66/1, 9) diye hitap edilmiş, sadece "Maide, 5/41, 67 ve Mü'minun, 23/51" ayetlerinde "Ey Rasul" denmiştir. Razi, bu hitap şeklinin, şeref ve saygı ifade ettiğini söylemiştir. Elmalılı, Peygamberlik unvanı ile seslenişin, Peygamberimizin şanını anlatmak ve kalbini kuvvetlendirmek suretiyle, görevini yerine getirmeye teşvik etmek anlamında olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 238; Elmalılı, *a.g.e.*, c. III, s. 357; Zuhayli, *a.g.e.*, c. III, s. 461, 464; Peygamberimize Nebî ya da Rasul sıfatları dışındaki hitaplar için bkz. Müzzemmil, 73/1; Müddessir, 74/1.

⁴⁵⁷ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 419.

⁴⁵⁸ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 235.

söndürmekti ⁴⁵⁹. İşte onların bu durumları Peygamberimizin üzülmüne sebep oluyordu.⁴⁶⁰

Ayette, münafıkların İslam'a muhalefet eden Yahudilerin yanında olduğu, onlarla birlikte hareket ettiği vurgulanmaktadır. Medine'de Yahudilerin güçlü oldukları bir dönemde nazil olan bu ayet Peygamberimize, muhaliflerinin birlikte hareket ettiklerini söyleyerek yalnızlığını hatırlatmakta ancak bu yalnızlığın vahiy desteğiyle ortadan kalktığını müjdelemektedir. Tüm şer odakları bir araya gelse de Allah'ın yardımı olduktan sonra Peygamberimize hiçbir zarar gelmeyeceği hatırlatılmaktadır.

Taberi, bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili birçok rivayet aktarmıştır.⁴⁶¹ Bu rivayetlerden tercihe şayan olanı ayetin, Peygamber Efendimizin zina suçuna Tevrat'taki karşılığı olan recm cezasını uygulaması üzerine nazil olduğudur.⁴⁶² Rivayete göre zina eden Yahudi erkek ve kadın, Beni Kureyza kabilesinden birilerini Rasulullah'a gönderdiler. Fakat Yahudilerin niyetleri verilen hüküm eğer "40 celde" olursa, Peygamber Efendimizin hükmünü uygulama, "recm" olursa uygulamama idi. Mescitte ashabi ile otururken Peygamber Efendimiz'in yanına gelip şöyle dediler: "Ey Ebe'l-Kasım, zina etmiş bir erkek ve bir kadın hakkındaki görüşün nedir? Bunun üzerine Peygamber Efendimiz Beytül- Midras'a⁴⁶³ varıncaya kadar onlarla konuşmadı. Daha sonra "Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah adına size

---

⁴⁵⁹ Saff, 61/8; Tevbe, 9/32.

⁴⁶⁰ Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 244.

⁴⁶¹ 1- Bu rivayetlerden birine göre; Peygamber Efendimiz, Yahudi Kureyza kabilesini kuşattığında, bunlar Ensar'dan Ebu Lübabe adındaki kişiye durumlarını sordular. Ebu Lübabe Peygamber'in hükmüne göre kesileceklerini işaret ederek cevap verdi. Bunun üzerine bu ayetler nazil oldu.

2- Bir diğer rivayet, bu ayetin Benu Kurayza'dan birinin, Nadiroğullarından birisini öldürmesi üzerine, öldüren kimseye uygulanacak olan hükmün Peygamberimize sorulması üzerine nazil olduğunu söylemektedir.

3- Bunlara ek olarak Taberi, İbn Abbas'tan "Eğer sana gelirlerse aralarında adaletle hükmet.." ayetinin Nadiroğulları ve Kureyzaoğulları'nın kan bedelleri hakkında indiğini aktarmıştır. Beni Nadir'in ölümleri daha şerefli kabul edildiğinden, onların diyetleri tam diyet ödenirdi. Ancak Kureyza kabilesinden biri öldürülürse onun diyeti yarım diyet olarak Nadir kabilesi tarafından ödenirdi. Bu durumdan dolayı Rasulullah'ın hakemliğine başvurdular. Bunun üzerine Allah, iki kabile arasında adaletle hüküm verilmesi için bu ayeti indirdi. Bkz. İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 339-340; Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 413; Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 97; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 474-476; Zuhayli, *a.g.e.*, c. III, s. 462-464.

⁴⁶² Müfessirler, en sahih rivayetin bu olduğunu söylemektedirler. Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 419; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 477-478; Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 102.

⁴⁶³ Yahudilerin dinî eğitim ve öğretim yaptıkları yer. Ayrıntılı bilgi için bkz. DİA, "Beytül- Midras" mad., 1992, c. VI, s. 95

and verdiriyorum. Tevrat'ta muhsan⁴⁶⁴ olduğu takdirde zina eden kimseye uygulanmasını gerekli bulduğunuz ceza nedir?" Şu cevabı verdiler:

Zina eden kişilerin yüzleri kömür ile karartılır, bir merkebe sırtları birbirine dönük olarak bindirilip gezdirilir ve onlara sopa vurulur. Aralarından genç birisi ise susuyordu. Peygamber Efendimiz onun susmakta olduğunu görünce, ona da ısrarla aynı şekilde and verdirip sordu, o genç şu cevabı verdi. "Madem bize and verdirdin, Tevrat'ta bu durumun cezası recmdir." Bunun üzerine Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: "O halde ben de Tevrat'ta bulunan emir gereğince hüküm veriyorum." Peygamberimizin emriyle ikisi de recm edildiler.⁴⁶⁵

Bu durum Yahudilerin, zina olayı karşısında Tevrat'ın hükmüne tabi olmayarak Peygamberimize recm dışında bir ceza vermesi ümidiyle gittiklerini göstermektedir. Fakat Peygamberimiz onların terk ve tahrif ettikleri Tevrat'ın konu hakkındaki emrini öğrenerek, zina cezasıyla ilgili gizledikleri recm hükmünü yeniden uygulamaya koymuştur. Ayrıca bu olay Yahudilerin ahlakını ve Peygamber Efendimize başvurmalarındaki asıl amaçlarını ortaya koymaktadır.

Elmalı, Yahudilerin hâkime başvurma düşüncesinin, iyi niyetten kaynaklanmayıp, sırf arzularına göre bir çözüm aramak maksatlı olduğunu söylemektedir.⁴⁶⁶ Zira Yahudilerin recm cezasını uygulamadan kaldırmalarında rivayetlere göre zinanın soylular arasında yaygınlaşması etkili olmuştur. Bu sebeple recm cezası soylular arasında uygulamadan kaldırılmış sadece zayıflar arasında uygulanır hale getirilmişti. Soylular ve zayıflar arasında yapılan bu ayırım toplumda sorun çıkarmaya başlayınca Yahudiler recm cezasını, uygulamadan kaldırarak bunun yerine yüzü kömürle karartma ve 40 celde cezasını uygulamaya koymuşlardı.⁴⁶⁷ İşte bu durum 41. Ayetteki "Onlar, recm hakkındaki kelimeleri Allah tarafından yerine konulduktan sonra değiştirirler" ifadesinin sebebidir.

Ayette geçen "Kelimeleri Tevrat'ta bulunmaları gereken yere Allah Teâlâ tarafından konulduktan sonra değiştirirler/ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ " ifadesi, "Onlar,

⁴⁶⁴ Zina suçunda "recm", zina iftirasında "had" cezasının uygulanabilmesi için ilgili taraflarda aranan niteliği ifade eden fıkıh terimi. Zina fiilini işleyen kişiye recm cezası verilebilmesi için kişinin aklı başında, hür, Müslüman ve sahil evlilik hali içinde olması gereklidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. DİA, "ihsan" mad., 2000, c. XXI, s. 546.

⁴⁶⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 414-415; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 236; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 478; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 239; Elmalı, *a.g.e.*, c. III, s. 355-356; Kutub, *a.g.e.*, c. IV, s. 245; Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 97-99; Zuhayli, *a.g.e.*, c. III, s. 461- 462.

⁴⁶⁶ Elmalı, *a.g.e.*, c. III, s. 360.

⁴⁶⁷ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 421; Elmalı, *a.g.e.*, c. III, s. 355.

kelimelerin Yüce Allah'ın murad ettiği yerlerini bilip, apaçık hükümlerini de öğrendikten sonra ayetleri kendi arzularına uygun şekilde te'vil ederler" manasındadır. Yahudiler kitaplarını tahrif etmeleri neticesinde; "Allah'ın hükmünde recm cezasının yeri yoktur" dediler. İşte bu sebeple muhsan olanı "recm etme" cezası yerine, kendi görüşleri olan "kırk celde vurma" cezasını ikame ettiler.⁴⁶⁸ Dolayısıyla Yahudilerin, Allah'ın hükmü olan "recm" cezasını uygulamadan kaldırarak bunun yerine "celde" uygulamasını ikame etmeleri kitaplarını tahrif etmelerinin en açık göstergesidir.

Yahudilerin kitaplarını tahrif ederek kendi keyfi hükümlerini hâkim kılmaları; samimiyetini kaybeden, dillerinin söylediğini kalpleri doğrulamayan bütün insanlar için geçerli bir durumdur.⁴⁶⁹ Kutup bu kimseler hakkında şunları söylemektedir. "Bu duruma gelenler için, inançlarından, şeriatlerinden ve getirilen yükümlülüklerden kurtulabilmek, bir amaç haline dönüşür. Söz konusu kimseler artık bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için çeşitli yollara başvururlar. Kendi heva ve hevesleri için bir çıkış yolu, bir hile bulabilme umuduyla, fetva aramaya koyulurlar."⁴⁷⁰

Tüm zamanlara seslenen Kur'an, böylelikle müminlere herhangi bir sorunun varlığında çözüm için başvurulacak yegâne kaynağın Allah'ın koyduğu hükümler olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu hükümlerin yerine insanların istekleri doğrultusunda farklı bir hüküm koymak, Allah'ın ayetlerini apaçık bir tahriftir. Bu sebeple ayette, dini yaşanılan döneme ve hayata uyarlamak yerine, yaşanılan dönemi ve hayatı Allah'ın hükümlerine göre düzenlemenin gerektiğine işaret edilmektedir.

İsrailoğullarının kitaplarını tahrif etmesi ile ilgili bilgilerin ve diğer surelerde yer almayan 19 hükmün⁴⁷¹ Maide Suresi'nde yer alması, inanan zihinlere dersler vermektedir. Bu surede Müslümanlara, hem İsrailoğullarının içinde buldukları durum ibret almaları için örnek gösterilmiş hem de Allah'ın koyduğu hükümler ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Neticede bu hükümlere uygun bir hayat yaşamayanların onlar gibi olacakları mesajı verilmiştir.

⁴⁶⁸ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 235; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 480-481; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 239.

⁴⁶⁹ Kutup, *a.g.e.*, c. IV s. 245-246.

⁴⁷⁰ Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 246.

⁴⁷¹ Bu hükümlerin geçtiği ayetler şunlardır: Mâide, 5/3; Mâide, 5/4; Mâide, 5/5; Mâide, 5/6; Mâide 5/38; Mâide, 5/58; Mâide, 5/95; Mâide, 5/10; Mâide, 5/106

Kur'an'ın İsrailoğulları'nın durumunu bu kadar geniş ve ayrıntılı bir biçimde anlatmasının sebebi de bu olmalıdır. Yüce Allah, tüm bu anlattıklarıyla "Müslüman" kuşakları uyarmak istemektedir.⁴⁷² Zira Kur'an'daki bu anlatımların amacı Müslümanların geçmişte yaşanmış olaylardan ders çıkartmalarıdır. Bu durum Kur'an-ı Kerim'in tüm zamanlara seslenen cihanşümul yönünü ortaya koymaktadır. Yani bir konuda Peygamber Efendimiz zamanında verilen bir hüküm, bugün de dünyanın her bölgesinde geçerlidir, dünyanın son günü olan kıyamet gününde de geçerli olacaktır. Zira Allah'ın bilgisi zaman ve mekânın üstündedir.

Kutup, Yahudilerin içinde buldukları durumun asıl sebebinin temelde, Allah'ın ilahlığını, Rabliğini ve insanlar üzerindeki egemenliğini kabul edip etmemekle ilgili olduğunu söylemektedir. Kutup'a göre, "Allah'ın şeriatine boyun eğmek ve söz konusu şeriatin hükümlerine razı olmak, O'nun ilahlığına, Rabliğine ve egemenliğine ilişkin kabulün yaşama yansımasıdır. Allah'ın şeriatını reddetmek, O'nun ilahlığının, Rabliğinin ve egemenliğinin kabul edilmediğinin göstergesidir."⁴⁷³

42. Ayetin başındaki "Yalana kulak verirler" ifadesiyle Tevrat'ı tahrif eden elebaşlarının söyledikleri yalanları kabul eden Yahudiler kastedilmektedir.⁴⁷⁴ Ayrıca bu ifadenin kapsamına, Tevrat'ın zina hakkındaki hükmünü bildikleri halde değiştirilmiş yalan hükme tabi olarak zina cezasının yüz karartma ve celde olduğunu savunanlar da dâhildir.⁴⁷⁵

"Haram yerler" ifadesinin karşılığı olarak ayetin metninde "أَكْأَلُونَ لِّلسُّحْتِ" ifadesi kullanılmıştır. "لِّلسُّحْتِ", "kökten kazımak"⁴⁷⁶ demektir. Bu anlamda "لِّلسُّحْتِ", işleyenin ayıplanmasına neden olan sakıncalı şeye denir. Söz konusu şeyi yapan kişi, sanki dinini ve şahsiyetini kökten kazımaktadır.⁴⁷⁷ Dolayısıyla harama "suht" denilmesinin sebebi, günahı işleyen insanın, insanlığını kökten alıp götürmesi, fazilet ve şahsiyetini yok etmesidir. Zira dinin gitmesiyle birlikte insanlık da ortadan kalkmaktadır. İşte bu sebeple dini olmayanın insanlığı da yoktur.⁴⁷⁸

⁴⁷² Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 246.

⁴⁷³ Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 251.

⁴⁷⁴ Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 484.

⁴⁷⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 420; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 240.

⁴⁷⁶ "لِّلسُّحْتِ" kelimesi bu anlamda Taha, 20/61 ayetinde kullanılmıştır "Musa onlara: Yazık size! Dedi. Allah hakkında yalan uydurmayın! Sonra O, bir azap ile kökünüzü keser! İftira eden, muhakkak perişan olur."

⁴⁷⁷ Isfehani, *a.g.e.*, "SHT/سحت" mad., s. 701-702

⁴⁷⁸ Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 484-485; Zuhayli, *a.g.e.*, c. III, s. 461-462

Buradan da insanlara merhamet, fazilet ve diğer insani özellikleri aşıl原因an en önemli faktörün din olduğu sonucu çıkmaktadır.

Ayetin tercümesinde “haram yeme” olarak çevrilen “السُّحْتِ” kelimesinden kasıt, Yahudilerin rüşvet almalarıdır.⁴⁷⁹ Rüşvet alma ifadesinde “السُّحْتِ” kelimesinin kullanılma sebebi ise Allah’ın, Yahudileri bundan (yani rüşvet almalarından) dolayı azap ile helak edip köklerini kazıyacak olmasıdır.⁴⁸⁰

Razi ve Kurtubi, ayette belirtilen Yahudilerin “rüşvet” almaları ifadesinden kastın şu olduğunu söylemektedir. “İsrailoğullarının hâkimleri, davasında haksız birisi kendisine rüşvet verdiği zaman, onun sözünü itibar ediyor, hasmının sözlerine değer vermiyordu. Böylece de yalan dinlemiş, rüşvet yemiş oluyorlardı.”⁴⁸¹ Bu durum ayetin sonunda genel bir ifadeyle belirtilen adaletle hükmetme prensibiyle de çelişmektedir.

Ayette Yahudiler, kitaplarını tahrif ettikleri, yani Allah’ın hükümleri yerine kendi keyfi seçimlerini koydukları için “yalancı” olarak nitelenmiştir. Bu tahrif sonucu helal- haram gözetmeyerek Allah’ın emirlerine itaat etmemeleri de “harama düşkün” olarak nitelenmelerine sebep olmuştur.

41. Ayette Yahudilerin ve münafıkların Peygamberimize karşı iş birliği içerisinde olmaları sebebiyle üzülmemesi gerektiği söylendikten sonra 42. Ayette ise söz konusu kişiler, kendisine aralarında hüküm vermesi için başvurduklarında, Peygamberimizin nasıl bir yöntem izlemesi gerektiği söylenmektedir.

Ayet, "Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hükmet" ifadesiyle son bulmaktadır. Bu tüm zamanları ve şartları kapsayan genel bir ifadedir.⁴⁸² Hâkimlik rolünü üstlenen kimsenin, hüküm verirken karşıdaki kimselerin, kendisine olan

⁴⁷⁹ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 341-342; Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 429-430; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 237-238

⁴⁸⁰ İbn Manzur, *a.g.e.*, “سحت/سحت” mad., c. XXII, s. 1949; Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 431-434; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 241; Elmalılı, *a.g.e.*, c. III, s. 359; “Süht” kelimesi, mahkeme sırasında verilen para, zinâkâr kadına verilen para, damızlık erkek hayvanların tohumlarını ve köpek satmadan elde edilen para, içkiden elde edilen para, leşin satılmasından elde edilen para, kâhinlere verilen hediye ve günah olan bir iş için yerini kiraya vermek manalarına gelir. Bu görüş, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Abbas, Ebu Hureyre ve Mücahid’den rivayet edilmiştir. Bazıları bu sayılanlara ilâveler yapmış, bazı diğer âlimler de bunların sayısını azaltmıştır. Bütün bunlar, bu kelimenin hiç bir bereketi olmayan ve hâsıl olduğu zaman, yapan kimsenin onu gizlemeye çalışacağı ar ve utanca sebep olan, değersiz ve âdî bir haram oluşu manasına dayanır. Rüşvet almak da böyledir.

⁴⁸¹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 241; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VII, s. 486-487.

⁴⁸² Bu ifade ayetin nazil olduğu dönem bakımından 750. Dipnotta geçen rivayetleri kapsamaktadır. Daha önce rivayetler arasında en sahihinin yahudiler arasında vuku bulan zina olayı olduğu söylenmişti. Dolayısıyla “adaletle hükmetme emri” özellikle bu olayı kapsamaktadır.

yakınlığına, toplumdaki statüsüne ve zenginliğine bakmaksızın aralarında adaletle hükmetmesi Allah'ın kesin bir emridir.⁴⁸³

Söz konusu ayette Peygamberimiz, “Sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir/أَعْرِضْ أَوْ أَعْرِضْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ ” ifadesiyle hüküm verip vermeme konusunda serbest bırakılmıştır.⁴⁸⁴ Lakin bu serbestlikten sonra “Eğer hüküm verirsen adaletle hükmet/ وَإِنْ حَكَمْتَ فَأَحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ” ifadesiyle bir kayıt getirilerek hükmün Allah'ın kitabına uygun olarak verilmesi gerektiği söylenmiştir.

Kendilerine gelen bir meselede, peygamber de, Müslüman devlet başkanı da, Müslüman yargıç da, Allah'ın buyruğu doğrultusunda hareket etmekle ve adaletin gereğini yerine getirmekle yükümlüdür. Bu konuda, Müslüman bir hâkimin haktan ayrılmaması için “Allah'ın, adaletle bağlı olanları sevmesi” yeterli bir gerekçedir. Mağdur kişiler önceden insanlara zulmetmiş, ihanet etmiş, sapıtmış olsalar bile adalet mekanizması, onların bu yaptıklarından doğabilecek her türlü etkiye, ön yargıya kapalı tutulmalıdır. Zira buradaki adalet, insanların durumlarına göre değil, Allah'ın buyruğu doğrultusunda belirlenmiştir. İşte bu, her yerde ve her çağda geçerli olan İslâm şeriatı ve İslâm'ın yargı sistemindeki kesin güvencenin göstergesidir.⁴⁸⁵

“Allah adil olanları sever” ifadesinin karşılığı olarak ayetin metninde “إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ” kullanılmıştır. “القسط”, sözlükte “hisse, ölçü, insafli olma, adalet, adaletli pay” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸⁶ Muksit ise, “Adaletli, herkese hakkını ve payını adil bir şekilde veren” anlamındadır.⁴⁸⁷

“Kıst” sözcüğünün, 5 ayette “mizan”⁴⁸⁸ kelimesiyle birlikte kullanılması bu kavramla “adalet” kavramı arasında anlam farklılığının olduğunu göstermektedir.

⁴⁸³ Nisa, 4/135.

⁴⁸⁴ Bazı rivayetlerde bu ayetin Maide, 5/49 ayetiyle nesh edildiği söylenmektedir. Bkz. Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 240; Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s.102; Yahudiler arasında meydana gelen ve davaya konu olan anlaşmazlıkların çözümü için Peygamberimize başvuru yapıldığında onların durumuyla ilgili hüküm verme serbestliğinin neshedilip edilmediği konusunda Taberi'nin görüşü şöyledir. En uygun olan görüş, bu ayetlerin hükmünün geçerli olup, neshedilmediğidir. İdareci ve hâkimler için hüküm vermede veya davaya bakmayıp hüküm vermeme de serbestlik vardır. 49. Ayetteki "Onların aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet" ifadesi neshetmek için değil, aralarında hükmetmesini emretmek içindir. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 442-445

⁴⁸⁵ Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 248.

⁴⁸⁶ İbn Manzur, *a.g.e.*, c. XL, s. 3626; Isfehani, *a.g.e.*, “kıstun” mad., s. 1206; Bazı ayetlerde “kıst” kelimesi mizanla birlikte “tartıyı adaletle yapmak” anlamında kullanılmaktadır. Konu ile ilgili örnek ayetler için bkz. (En'am, 6/152; Hud 11 /85; er-Rahman 55/9) Bu kökten türeyen “kıstas” kelimesi iki ayette “tartı ve terazi” anlamında kullanılmıştır. Bkz. İsra, 17/35; Şuara, 26/182.

⁴⁸⁷ DİA, “kıst” mad., 2002, c. XXV, s. 502-503.

⁴⁸⁸ En'am, 6/152; Hud, 11/85; Enbiya, 21/47; Rahman, 55/9; Hadid, 57/25.

“Mizan”, sınırları ve ölçüsü Allah tarafından belirlenmiş hassas bir terazidir. O hassas terazi, üzerine ölçülmesi için konulan eşyanın miktarını belli eder. Kıst; miktarı, ölçüsü ve paya düşeni Allah tarafından hassaslığı onaylanmış mizan terazisinde tartılıp belirlenmiş hususlarda; bu belirlenen oranlara uygun davranmak, oranları değiştirmemek demektir. “Adalet” ise, ilkeleri ortaya konmuş fakat işlevselliği zamana ve değişen şartlara göre insanların kararına bırakılmış bir dağıtımdır. Dolayısıyla “kıst”, Allah tarafından ölçüsü, payı ve taksimi belirlenmiş konularda kullanılırken, adalet, “Basiretle idrak edilen konularda”⁴⁸⁹ kullanılmaktadır. Aradaki ayrımı bir örnekle somutlaştıracak olursak kıst, Allah’ın ölçüsünü belirlediği zekâtı kırkta bir oranına göre vermektir. Adalet ise kulların idrakine göre ihtiyaç durumları dikkate alınarak fakirlere verilecek sadakanın miktarını ayarlamaktır.

Kıst kavramında, “Payına düşeni o şeyin sahibine vermek” söz konusudur. Payına neyin düştüğünü belirleyen de yine Allah Teâlâ’dır. Adalette ise “paya düşen/hisse” yoktur. Hakk etmesi sebebiyle hükmün o kişinin lehine verilmesi vardır. Bu sebeple akıl, “Genel kaideleri belirlenmiş olması şartıyla” adaleti tesis ederek insanlar arasında hüküm verebilecek bir mekanizmadır.⁴⁹⁰

İşte bu sebeple adalet, insanlar arasında herkese aynı payı vererek güya eşitliği sağlamak değil, kişinin hak ettiğini ona vermektir. Yani adalet ile eşitlik farklı kavramlardır. Allah adildir ve her kula hak ettiğini verir ancak dilediği kullarına da hak ettiğinden fazlasını vermesi eşitliğe aykırı olsa da adaletle aykırı değildir. Sonuçta bir hak gaspı söz konusu değildir. Hak edileni ise hak edene vermemek hiçbir zaman adalet olmayacaktır. Adaletin aksi zulümdür. Allah adaleti ve adaletle hükmedeni sevmekte,⁴⁹¹ zulmü ve zalimi ise sevmemektedir.⁴⁹²

Ayetin bağlamı itibarıyla düşündüğümüzde, Allah’ın “muksit kullarını” sevdiği ifadesinde “muksit” kelimesinin kullanılması tesadüf olamaz. Çünkü ayetin konusu, Peygamber Efendimizin Yahudilerin terk ettiği recm uygulamasını yeniden uygulamaya koymasındı. Tevrat’ta zina cezasının hükmü, recm olarak Allah tarafından belirlenmişken, Yahudiler bunu kendi elleriyle değiştirmişlerdi. Dolayısıyla ayette, Allah tarafından belirlenmiş, zamana ve zemine göre

⁴⁸⁹ Isfehani, *a.g.e.*, “adâlet” mad., s. 980

⁴⁹⁰ Müftüoğlu, yayınlanmamış ders notları.

⁴⁹¹ Mâide, 5/42. Konuyla ilgili diğer ayetler için bkz. Mumtehine, 60/8; Hucurat, 49/9.

⁴⁹² Şûra, 42/40; Âl-i İmran, 3/140.

değişmeyecek olan sabit bir cezadan söz edildiği halde bu belirlenmiş cezayı, suçu işleyene tahakkuk ettirmenin gereğinden bahsedilmektedir. Cezayı tahakkuk ettirmek istenmiyorsa, bu durumda tercih edilmesi gereken durum bu cezayı değiştirmeye kalkışmak değil, ceza kendisine tahakkuk edeni affetmek, mağdurun onayıyla cezayı uygulamadan vazgeçmektir.

İşte bu sebeple ayette adalet kavramı değil “kıst” kavramı ön plana çıkarılarak “Allah’ın zina cezası için belirlediği ölçüye tabi olan muksit kullar”, söz konusu edilmektedir. Zira kıst kavramı insiyatif kullanılmayacak durumlar için kullanılmaktayken adalet kavramında bir insiyatif söz konusudur.

Recm cezasını Yahudiler, süreç içerisinde soylu ve zengin kimselere uygulamaktan vazgeçmişlerdi. Peygamber Efendimizden istedikleri de kendi uygulamalarını devam ettirmesiydi. Böylece kendi uygulamaları meşrulaşarak hâşâ Allah Teâlâ’yı ve O’nun Peygamberini kandırılmış olacaktı. Fakat ayette onlara, hakları olmadığı halde kendi kendilerine bir cezanın yerine bir başka cezayı getirmeye kalkışmalarını Peygamberin göz ardı etmeyeceği kesin olarak hatırlatılmıştır. Burada Peygamberimize yapılan tavsiye ise kıst üzere davranarak söz konusu cezanın önceden belirlenen karşılığı neyse onu gündeme getirmesidir. Zira ayette buyrulduğu üzere Peygamber Efendimizin müminlere örneğinden hareketle,⁴⁹³ Allah’ın “muksit kullarını” sevdiği ifade edilmiştir.

“Muksit” olarak isimlendirilen kullar, Allah’ın emrine tabi olarak O’nun belirlediği hisseye, paya, takdire ve ölçüye uygun bir hayat nizamını benimsedikleri için Allah’ın sevdiği kullar zümresine dâhildirler.

3.1.7. Allah yolunda savaşanlar/ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ

Saff Suresi’ndeki Allah’ın sevdiği Kendi Yolunda Savaşan Kullar

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَتْهُمْ بُنْيَانًا مَرْضُوصًا

⁴⁹³ Ahzab, 33/21.

“Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşanları sever.”⁴⁹⁴

Saff Suresi, Uhud Savaşı'na yakın bir dönemde nazil olan Medeni Surelerdendir.⁴⁹⁵ Sure, “Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tesbih eder” ifadesiyle başlamaktadır. Ayette tesbih etme ifadesiyle her varlığın sünnetullahı uygun olarak hayatıyetine devam ettiği kastedilmektedir. Âlemdeki bütün mevcudatın Allah'ın kendilerine çizdiği yasayı bozmadan görevlerini eksiksiz yerine getiriyor olması, varlığın Yüce Allah'a olan tesbihini göstermektedir.⁴⁹⁶ Bu anlamda tesbih, mahlûkattaki kusursuz işleyişin Allah'ın varlığına delil olmasıdır.

Allah'ın mutlak manada aziz, hâkim ve kudret sahibi olması bütün bir evrenin, her şeyi eksiksizce ait oldukları yere yerleştiren Yüce Allah'a boyun eğiş sebebidir.⁴⁹⁷ Zira O'nu, “Hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur”⁴⁹⁸ ayetinde bu durum açıkça ortaya konmuştur. Ayetin devamındaki “Ne var ki siz onları anlayamazsınız” ifadesi de tüm yaratılanların gerçek anlamda Allah'ı kendi işleyişyasalarınca zikrettiğini ortaya koymaktadır. Hayatta Allah Teâlâ'nın kudretinin neticesi olarak gerçekleşen ve bizim idrakimize sunulan hemen hemen her şeyi sıradanlaştıran kâfir düşünce sistemi; ibret alınacak her şeyi yok saymaya ve görmemeye eğilimli olduğu için mevcudatın tesbihini de doğal olarak anlayamaz.

Tesbih, Yüce Allah'ı tenzih etmek yani Allah'ın zatını inanç, söz ve davranış açısından ona layık olmayan her türlü lekeden beri tutmaktır.⁴⁹⁹ Kur'an'a göre, kâinattaki her şey Allah'ı tesbih etmektedir. Dolayısıyla tesbih etme, tüm varlığın yaratılışında mevcuttur. Yaratılmışların tamamı iradeleri dışında zaruri olarak Allah'ı tesbih ederken⁵⁰⁰ bu konuda sadece insan hür bırakılmıştır. Bu

⁴⁹⁴ Saff, 61/4.

⁴⁹⁵ Razi'nin surenin ikinci ayetinin Uhud Savaşı'na işaret ettiğini söylemesi, dolaylı olarak Sure'yi Uhud Savaşı'na yakın bir tarihe yerleştirdiğini göstermektedir. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e* c. XXIX, s. 311.

⁴⁹⁶ Nahl, 16/68 ayetindeki arıya vahyedilmesinden kasıt, Allah'ın arının özüne bal üretme mekanizmasını yerleştirmiş olmasıdır. Müfessirler bunun “ilham”, olduğunu söylemektedir. Kurtubi ilhamı şöyle açıklamaktadır: “Yüce Allah'ın, zahiri herhangi bir sebep bulunmaksızın, kalpte yarattığı şeydir.” Bu da, “Her bir nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona hem kötülüğü, hem de takvayı ilham edene ki andolsun ki” (Şems, 91/7-8) buyruğu kabulüdür. Bkz. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXIX, s. 311-312.

⁴⁹⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “s-b-h maddesi”, c. XXII, s. 1915.

⁴⁹⁸ İsrâ, 17/44.

⁴⁹⁹ Elmalılı, *a.g.e.*, c. I, s. 333.

⁵⁰⁰ Fussilet, 41/11; Enbiya, 21/33; Enbiya, 21/79; Sa'd, 38/18, Ra'd, 13/13.

amaçla doğru ile yanlışın, hakk ile batılın ne olduğu insana gösterilmiştir. Neticede insanlardan cüz'i iradelerini kullanmak suretiyle diğer varlıkların tesbihlerine uyarak kulluklarını ve hamdlerini Allah'a mahsus kılmaları istenmiştir.⁵⁰¹ Dolayısıyla iradesiyle yaptığı tesbih karşılığında mükâfat görecektir olan tek zümre insanlardır.

İnsanın hür bırakıldığı lakin sorumlu tutulduğu bu alan dünya hayatıdır. Dünya hayatında insana iki tercih hakkı sunulmuştur. Bu tercihlerden biri iman ve ihsan ile tesbih iken diğeri ise Allah'ın koyduğu yasaya muhalif davranarak O'nu inkâr etmektir.⁵⁰²

İkinci ayette, iman edenlere hitap edilerek “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?/ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ” buyrulmuştur. Bu ayette müminlere “Söylediğiniz sözleri niçin amellerinizle doğrulamıyorsunuz” denilerek müminlerin işledikleri amellerin söyledikleri sözlere muhalif olduğu dile getirilmiştir.⁵⁰³ Bu ifadeyle bir Müslümanın dini bir konuyu dile getirmesi, o konuyu hayatında tatbik ediyor olması şartına bağlanmıştır. Tesbih mantığına uygun olan da budur. Buna muhalif durumlar hoş karşılanmamıştır.

Ayette, müminlerin yapmayacakları şeyleri söylemelerinin çirkin⁵⁰⁴ olduğu olumsuz soru üslubuyla ifade edilmiştir. Bu üslup tarzı, yapılanın doğru olmadığını bildirmek için mesajı soru ifadesinde gizleyerek muhatabın içinde bulunduğu durum hakkında düşünmesini sağlamaktadır.

Ayetin nüzul sebebi olarak şu olay nakledilmektedir. Rivayete göre, cihad farz kılınmadan önce müminler kendi aralarında konuşarak “Yüce Allah'ın hangi ameli daha çok sevdiğini bilseydik elbette ki onu işlerdik” diyorlardı. Allah, Peygamberine kendisi içinen sevimli amelin Allah'a kesin olarak iman etmek ve iman etmeyen kâfirlere karşı cihad etmek olduğunu bildirdi. Fakat cihad etme emri gelince bu durum müminlerden bir kısmının hoşuna gitmedi ve bu emir onlara ağır

---

⁵⁰¹ Bakara, 2/256.

⁵⁰² Kehf, 18/29.

⁵⁰³ Taberi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 606.

⁵⁰⁴ Saf, 61/3.

geldi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ: "Ey iman edenler, yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?" ayetini indirdi.⁵⁰⁵

Ayette cihad emri vurgulanmış fakat bazı kimselerin sözlerinde durmayarak bu isteklerinden vazgeçtiği dile getirilmiştir. Söz konusu şartlar göz önünde bulundurulduğu takdirde ayetin Bedir Savaşı'ndan sonra nazil olduğu muhtemel gözükmektedir. Bedir Savaşı'ndan sonra Yüce Allah Peygamber Efendimize, Bedir şehitlerinin sevabını haber verince, ashab: "Şahit ol Allah'ım, andolsun biz bir savaşta bulunacak olursak, şüphesiz o uğurda bütün gücümüzü harcayacağız" dediler. Fakat Uhud Günü bu istekleriyle sınıanarak savaşın en zor anlarında sözlerini yerine getiremediler ve kaçtılar. İşte sözlerine bağlı kalmadıkları için onları kınamak ve bu hareketlerine karşılık Allah katında bir azap olduğunu bildirmek üzere bu ayet nazil olmuştur.⁵⁰⁶

4. Ayette, müminlerin sözlerinde duramayarak azarlanmalarına sebep olan "Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf bağlayarak savaşanları sever/ "إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَتْهُمْ بُنْيَانًا مَرصُوصًا" ifadesiyle cihad emrine yer verilmektedir. Bu ifadeyle "Müminlerin düşmanlarıyla harp etmeleri hususunda yekvücut olmaları ve tıpkı birbirine kenetlenmiş bir bina gibi birbirlerini koruyup desteklemeleri" kastedilmektedir. Bu misal, savaş meydanında sabitkadem kalmayı ifade etmektedir. Yani, "İman etmiş kimseler, saff bağladıklarında, adeta yerlerine çakılmış ve birbirine kenetlenmiş bir bina gibi orada sabitkadem olurlar"⁵⁰⁷ demektir.

Ayetteki "birbirine kenetlenip kaynaşmış bir yapı gibi" ifadesinde müminler topluluğunun nasıl olması gerektiği dile getirilmiştir. Müslümanların birbirlerine

---

⁵⁰⁵ Ferra, *a.g.e.*, c. III, s. 153; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. X, s. 3353; Taberi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 606-609; Dahhak, *a.g.e.*, c. II, s. 861-862; Kurtubi, *a.g.e.*, c. XX, s. 435. Kutup, *a.g.e.*, c. XIV, s. 442; Maverdi, *a.g.e.*, c. IX, s. 630. Maverdi tefsirinde diğer müfessirlerden farklı olarak müminlerin cihad farz kılınca "Ey Rabbimiz, bize savaşı niçin yazdın?" (Nisa, 4/77) dediklerini zikretmiştir. Taberi, rivayetler arasında bu ayetin müminlere yardım edeceklerini vaad edip sonra da vaatlerini yerine getirmeyen münafıklar hakkında nazil olduğunu zikretmiştir. İkinci rivayette ise Rasullullah'ın sahabelerinden bazılarının yapmadıkları hayır amelleri yaptıklarını söyleyerek iftihar etmelerini söylemiştir. Buna göre Ayet-i kerime, cihad vb. zor işlerde "Düşmana şöyle yaptım, böyle yaptım" şeklinde övünen bu gibi kimseleri uyarmaktadır. Taberi metinde geçen görüşü tercih etmiş ve ayetin müminlere hitap ettiğini, bu itibarla münafıkların kastedilmediğini söyleyerek son görüşü reddetmiştir. Ayrıca Rasullullah'ın sahabelerinden, yapmadıkları şeyleri söylemelerinin ise kasıtlı bir şekilde yalan söylemek olacağı cihetiyle bunun sahabilere yakıştırılmayacağını ifade etmiştir.

⁵⁰⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 606.

⁵⁰⁷ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXIX, s. 312-313.

karşı nasıl olmaları gerektiği ‘bir vücudun uzuvları gibi’⁵⁰⁸ benzetmesiyle Peygamber Efendimiz tarafından da açıkça ortaya konmuştur. Sadece savaşta değil hayatın bütün aşamalarında birbirlerine destek olan müminleri Allah’ın sevdiği ifade edilmiştir. Zira bu kimseler verdiklerin sözlerin gereğini yerine getirmişlerdir. Ayrıca müminler topluluğu olarak Allah yolunda bir araya gelip cihad ettikleri için Allah’ın sevdiği kullar zümresine dâhil olmuşlardır.

Müminler topluluğu Allah yolunda cihad emri için bir araya gelen ve Rasulullah’ı tek başına bırakmayan topluluktur. Dolayısıyla Rasulullah’ın cihada çıktığı sırada onunla beraber çıkmayıp geride kalanlar, sözleri ile fiilleri birbirine uymayanlardır.⁵⁰⁹

Bu ayetin ardından kavminin Hz. Musa’ya olan kötü muamelesi yer almaktadır. Ayette kavminin Hz. Musa’ya eziyet ettiği söylenmekte ve O’nu davasında yalnız bıraktığı vurgulanmaktadır. Bu durum Hz. Musa’nın kavminin O’na, ‘‘Sen ve Rabbin gidin savaşın, biz burada oturacağız’’⁵¹⁰ dediği anla, müminlerin Uhud Savaşı’nda Peygamberimizin etrafından dağıldıkları anki benzerliği ortaya koymaktadır. Her iki kavim de Allah’a verdikleri sözleri yerine getirmeyerek Peygamberlerini yalnız bıraktıkları için kınanmıştır.⁵¹¹

Sonuç itibariyle bu ayetten Allah’ın; sözlerinin gereklerini yerine getiren, yapamayacakları şeyleri vaad etmeyen ve kendi yolunda birlik halinde savaşan kullarını sevdiği ortaya çıkmaktadır. Zira cihad gibi zor ve sıkıntılı zamanlar, yüreklerdeki imanın ve ağızdan çıkan sözlerin sınıdığı zamanlardır.

Dolayısıyla Allah’ın sevdiği kullar, sözleriyle fiilleri birbirine mutabık olan kimselerdir. Bu kimseler, sözlerinin gereğini yerine getirme şartları oluştuğunda dürüstlük ve metanetle sözlerinde dururlar. Zorluk ve sıkıntı, onları verdikleri sözü tutmaktan caydırmaz. Neticede onlar, bu sözlerini öncelikle Allah’a vermiş olduklarının bilincindedirler. Zira verilen sözler, insanları ilk olarak Allah’a karşı sorumlu kılmakta ikinci olarak diğer insanlarla olan ilişki ve iletişimlerini etkilemektedir.

---

⁵⁰⁸ Buhari, *Edep*, 27.

⁵⁰⁹ Taberi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 611.

⁵¹⁰ Maide, 5/2.

⁵¹¹ İsrailoğullarının verdikleri sözleri bozmaları sebebiyle lanetlendikleri hakkında bkz. Maide, 5/13.

3.2. Kur'an'da “Sevmez/ لَا يُحِبُّ” İfadesiyle Allah'ın Sevmediği Kullar

3.2.1. Hakikati Görmezden Gelmede Israrcı Olanlar/ الْكَافِرِينَ

Bakara Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği İnkâr Eden Kullar

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ

“Allah faizi (faizle çoğaltılmaya çalışılan malı) tüketir (Faiz karışan malın bereketini giderir), sadakalar(la arı-duru hale getirilmek istenen malı) ise bereketlendirir. Allah hakikati görmezden gelme tavrında ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez.”⁵¹²

Bakara Suresi'nde 261. Ayetten 274. Ayete kadar olan bölümde insanların sahip oldukları mallarını nereye ve nasıl harcadıkları konusundaki tutumlarına yer verilmektedir. Bu ayetlerde özellikle mallarını salih bir niyetle Allah yolunda harcayanlar⁵¹³ ile Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde sırf gösteriş için harcayanlar⁵¹⁴ arasında kıyaslama yapılmaktadır.

Ayette malı ihlâs ile Allah yolunda harcamanın sonucunun mükâfat olduğu belirtilerek böyle yapan kimselerin ameli verimli bir bahçeye benzetilmiştir. Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde sadece gösteriş için malını sarf eden kimselerin ameli verimsiz sert bir kayaya benzetilmiştir. Zira verimli bir bahçeye ekilen ürünün karşılığı varken bir kayaya gömülen tohumlar çürüyüp gitmektedir. Dolayısıyla onların gösteriş için işledikleri bu amellerin sonucunun ise boşa çıkacağı ifade edilmiştir.⁵¹⁵ Şeytanın insanı fakirlikle korkuttuğu söylenerek, kullardan Allah'ın mağfret ve bolluk vaadine uyması istenmiştir.⁵¹⁶ Neticede söz

⁵¹² Bakara, 2/276.

⁵¹³ Bakara, 2/262, 265.

⁵¹⁴ Bakara, 2/264.

⁵¹⁵ Bakara, 2/265.

⁵¹⁶ Bakara, 2/268.

konusu ayetlerde belirtilen öğütlere tabi olan kimseler "hikmet sahibi"⁵¹⁷ olarak nitelendirilmiştir.

Malı, Allah yolunda infak etmenin mükâfatına dair bu bilgilerden sonra 275. ve 276. Ayetlerde faizden söz edilmektedir. Ayet, faizli muamelelerde bulunanların ahiretteki hallerinin anlatımı ile başlamaktadır. "Riba yiyenler, yerlerinden, şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar/ *الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَتُومُونَ إِلَّا كَمَا يُتُومُ* / *الَّذِي يَنْخَبِطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ*" buyrulmaktadır. Ayetin devamında ise söz konusu durum; "Bu onların alışveriş faiz gibidir" demelerine bağlanmıştır. Neticede Allah'ın kesinlikle haram kıldığı faizi, bu kimseler alışverişe kıyas ederek Allah'ın hükmünün dışında bir hüküm vermeleri sebebiyle ayette bu şekilde ağır bir misalle temsil edilmişlerdir. Bu durum haramı işlemek ile Allah'ın hükümlerini değiştirmek arasındaki farka da işaret etmektedir. Allah'ın hükmünü değiştirenler için bu ağır ifade kullanılırken, fitrat gereği günah işlemeye meyilli olan kullardan ise işledikleri günahlarına karşılık tövbe etmeleri istenmektedir⁵¹⁸.

Allah ayette, konuyu onların bu kıyaslamalarının dışına çıkararak "Allah alışverişini helal, ribayı haram kılmıştır" buyurmuştur. Faizli muamelede bulunanların kabirlerinden şeytan çarpmış kimseler gibi kalkacağı ifadesi riba akdini helâl görenlere karşı ilâhî bir tehdittir.⁵¹⁹ Çünkü bir şeye helal ya da haram hükmü verme yetkisi Allah'a aittir.⁵²⁰ Bu yetkiyi, insanların kendilerinde göreyerek söz söylemek ise Allah'ın Rububiyetini ve otoritesini kabul etmemek anlamına gelmektedir.⁵²¹ Zira bir mümin için, sebebini ve hikmetini bilmese dahi her hangi bir konuda hükmün Allah'a ait olması yeterlidir. Bir konuda Allah Teâlâ ne dediyse son cümle odur. Ayetlerde Müslümanlara, "Ey iman edenler" olarak hitap edilme sebebi de budur ki kullar, iman ve amel etmekle yükümlüdür. Bu sebeple ayette alışverişle riba arasındaki farka değinilme ihtiyacı hissedilmemiştir.

Ayetteki şeytan çarpma ifadesinin keyfiyetini Razi bir ayetle örneklendirerek açıklamıştır. Ona göre buradaki şeytan çarpma ifadesi, "Takvaya erenler var ya, onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda (Allah'ın emir ve

⁵¹⁷ Bakara, 2/269.

⁵¹⁸ Zümer,39/53.

⁵¹⁹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VII, s. 95.

⁵²⁰ Yusuf, 12/40.

⁵²¹ Tahrim, 65/1.

yasaklarını) hatırlayıp hemen gerçeği görürler”⁵²² ayetindeki gibidir. Şeytan, insanı dünyevi arzuların peşine düşmeye ve Allah'tan başka şeylerle meşgul olmaya davet eder. İşte şeytanın dokunması ve vesvesesi sebebi ile olan çarpma budur. Dolayısıyla şeytanın çarpması (telkini, çağrısı, verdiği vesvese) kendisine uyanları, dünyada Allah'tan uzak kalman ve maddî lezzetler peşinde koşarak geçirilen bir hayata mahkûm eder. Ömrünü böyle tamamlayanlar ahirette de Allah'ın eşsiz lütuf ve yakınlığından mahrum olurlar.”⁵²³

Bu yorumdan ayetteki “şeytan çarpma” ifadesinin bu dünya için düşünüldüğünde mecazi bir mana ifade ettiği anlaşılmaktadır. Nisa Suresi'nin 118. ve 119. Ayetlerinde şeytan yapacağı kötülük ile ilgili olarak insanları Allah'ın yolundan uzaklaştıracağını ifade etmektedir. Âraf Suresi 201. Ayette şeytanın vesvesesinin; “Saptırıcı etkisiyle insanda ahlâkî ve manevi değişime sebep olan fikir” anlamında olma ihtimalini güçlendirmektedir. Dolayısıyla çarpma ile kastedilen fiziksel etki veya şekilsel özellik riba yiyenlerin ahiretteki durumlarıyla ilgilidir. Zira insanların dünyadaki durumlarına göre ahirette bazı şekilsel özelliklere bürünebilecekleri yine ayet ve hadislerde bildirilmektedir. Buna örnek olarak “Dünyada Allah'ın şeriatinden yüz çevirenlerin kıyamet günü kör olarak haşredilmesi”⁵²⁴ ve peygamberimizin kardeşlerim dediği kişileri; “abdest azalarındaki nurdan tanınması”,⁵²⁵ gösterilebilir. Konuyla ilgili Ömer Neseî ve Seyyid Kutup tefsirlerinde şu bilgilere yer vermektedirler: “Kabirlerinden diriltildiklerinde adeta sar'a hastalığına tutulmuş kimselerin kalkışı gibi kalkarlar. Çünkü yaptıkları muamelede çarpmaya ve aldatmaya kalkışmışlardır, dolayısıyla aynı şekilde cezalandırılacaklardır. Zira ayette geçen habt kelimesi de, önünü göremeyen; deve gibi doğru dürüst hareket edemeyen ve sağa sola, bir ileri bir geriye yalpalayan demektir.”⁵²⁶

Ayetin lafzında her ne kadar “riba yiyenlerin” durumu zikredilse de "Faizi sadece yiyenler değil, faizli muamelede bulunan her türlü iş bu ayetin beyan ettiği hükme dâhildir. Zira ayetin indiği dönemde insanların, faizden elde ettikleri gayr-i meşru kazancı en çok yeme ve içmelerinde kullandıkları için ayette "Faiz yiyenler”

⁵²² Âraf, 7/201.

⁵²³ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VII, s. 96.

⁵²⁴ Taha, 20/124.

⁵²⁵ Müslim, *Taharet*, 39

⁵²⁶ Neseî, *Neseî Tefsiri*, çev: Harun Ünal, Şerafettin Şenaslan, Ravza Yay., İstanbul, 2011, c. II, s. 171-173, Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 120.

ifadesi yer almaktadır. Yoksa faizle muamele yapılan bütün işler bu ayetin kapsamına girmektedir.⁵²⁷ Peygamber Efendimiz de bir hadisi şerifinde “(faiz) yiyen, yediren, şahidi olan, onu yazan ve onu helal sayan lanetlenmiştir”⁵²⁸ buyurmuştur.

Faizli alışverişin cahiliye döneminde uygulaması şöyleydi: Cahiliye döneminde alacaklılar, borcunu zamanında ödeyemeyen kimseye "Benim için, sen malı artır; ben de sana ödeme mühletini uzatayım" derdi. Daha sonra bu ikinci ödeme zamanı gelince, aynı şeytekrarlanırdı. Bu iş, pek çok kereler yapılırdı. Böylece alacaklı olan kimse, borç olarak verdiği paraya mukabil, onun kat kat fazlasını alırdı.⁵²⁹

Faizli muamelede bulunanlar, faizin haram kılınmasına karşı çıkmışlardı. Faizli işlemlerin haram, ticaretin ise helal kılınmasını gerektirecek bir nedenin bulunmadığını ileri sürerek itiraz etmişlerdi. Bu durum ayette, onların “Alım-satım tıpkı faiz gibidir/ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا ” sözleriyle ifade edilmiştir. Hâlbuki “Allah, alım-satımı helâl, faizi haram/ وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا ” kılınmıştır.

Faizli işlemde bulunan kimselerin; faiz ile alışverişi aynı görmeleri her ikisinin de fayda ve kâr sağlamasıydı. Fakat bu yanlış bir kıyastır. Zira bütün faiz şekillerinde görülen ortak hususiyet ana sermayenin üzerine kâr etmektir. Nesie ribasında⁵³⁰ anaparanın dışında fazla olarak alınan para bu müddetin karşılığındadır. Neticede bu durum malın malı doğurması olduğu için faiz haram kılınmıştır. İşte haram kılınan faizin helal kılınan alışverişten farkı budur.⁵³¹

Arapçada "Faiz", "Artmak ve fazlaşmak" anlamına gelmektedir. Mallarını faizle verenler, onları bu yolla arttırmak istedikleri için faize, "Riba" denmiştir.⁵³² İnsanların faizli muamelelerdeki amacı mallarını arttırma iken 276. Ayette bunun tam tersi bir duruma değinilmiştir. Bu ayette, Allah'ın faizle kazanılan malı,

⁵²⁷ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 41-42.

⁵²⁸ Ebu Davud, *Buyu'*, 4 (3/244); Tirmizî, *Buyu'*, 2 (3/512).

⁵²⁹ Ferra, *a.g.e.*, c. I, s. 182; İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 51; Mücahit, *Teşiru'l Mücahit*, Daru'l-Fikir, Medine, 1989, c. I, s. 24; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. III, s. 79; Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 38; Fahrudin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VII, s. 92; Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 121.

⁵³⁰ Riba ikiye ayrılmaktadır: 1- Nesie Ribası: Veresiye muamelelerden ve borçlardan doğan riba çeşididir. 2- Fazlalık Ribası: Peşin alışverişte kâfızlalıktan ibaret olan riba çeşididir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mavsılı, *İhtiyar*, çev: Celal Yeniçeri, Şamil Yay., İstanbul, 2011, s. 167; İbn Abidin, *Reddül-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, çev: Mehmet Savaş, Şamil Yay., İstanbul, 1984, c. XI, s. 110-111; *Fetavayı Hindiyeye*, çev: Mustafa Efe, Akçağ Yay., Ankara, 1985, c. V, s. 362-363.

⁵³¹ Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 123.

⁵³² İbn Manzur, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 1573; Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 37-38.

beklenenin aksine arttırmayıp azaltacağı ifade edilmektedir. Zira faizli muamelelerde aldatılan bir taraf vardır. Bu insanlarla ömürde bir defa karşılaşılacak bile olsa bu aldatmaya şahit olanların kendilerini benzer bir aldatmadan koruma refleksleri canlı kalacaktır. Alış veriş yapmadan bir ömür sürdürmenin de imkânı yoktur. Dolayısıyla önceden aldatan sonra da aldatır beklentisi, taraflarda hâkim olur. Bu durum da ileride, zaten büyük çoğunluğu takas yoluyla yapılan ticaretin taraflarının birbirlerine karşı gergin durmalarını zorunlu kılar. Böylece ticaretin tarafları daha alırken diğerini aldatmayı hesaplarlar.

Allah'ın faizle kazanılan malı azaltmasından kasıt, onun karıştığı malın bereketini gidermesidir. Sadakalardaki durum ise ribanın tam tersidir. Çünkü Allah sadakaları bereketlendirir ve arttırır.⁵³³ Nitekim Allah'ın sadakaları bereketlendirerek çoğalttığı şu ayette de ifade edilmiştir. "Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfü geniştir, O her şeyi bilir."⁵³⁴ Bu noktada Allah kullarından, mantıklarına uymamasına rağmen kendisine karşı tam bir teslimiyet içinde olmalarını beklemektedir. Buna karşılık da kendi hükmüne teslim olana, hem rızayı kazanacağını hem de fakirlik sıkıntısı çekmeyeceğinin garantisini vermektedir.

Faiz karışan malın azalacağı, sadakası verilen malın ise Allah tarafından bereketlendirilerek arttırılacağı açıklaması Allah'ın kullarına yönelik bir lütf ve ikramdır. Zira Allah'ın bir konuda hüküm koymuş olması sebebi ve sonucu ne olursa olsun yeterli bir gerekçidir. Fakat burada ribadan vazgeçirme ve tasadduka teşvik etme amacıyla faizli muamelede bulunan kimselere verilecek ceza, tasadduğu tercih eden kimselere ise verilecek mükâfât zikredilmiştir. Bu üslubun sebebi de insan fitratlarının ve takva derecelerinin birbirinden farklı olmasıdır. Bazı müminler için Allah'ın emrinin zikredilmesi yeterlidir. Bazıları da bu emirlerin sebeplerini öğrenmek isterler. Kimi mümin için ceza caydırıcı olabilirken kimi mümini de mükâfata ulaşma gayesi harekete geçirebilmektedir.

Razi, ayetin bağlamından hareketle tasadduk ve riba hakkında şunları söylemektedir. "Bu ayetler, mümin kulları ribadan son derece sakındırmakta ve bu ayetlerden önceki ayetler ise tasadduku özendirmektedir. İnsanı ribaya sevk eden

⁵³³ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 45; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 507.

⁵³⁴ Bakara, 2/261.

şey, daha çok mal elde etme arzusu iken, sadaka vermekten alıkoyan şey ise, malın noksanlaşmasından kaçınma arzusu olduğu bir hakikattir. İşte bu sebeple ayette ribanın, her ne kadar o anda bir artış ve fazlalık temin etse de, hakikatte onun bir noksanlaşma olduğu; yine sadakanın ise, görünüşte her ne kadar bir noksanlaşma olsa dahi, aslında onun bir artış ve ziyâdelik olduğu ifade edilmiştir.⁵³⁵

Ribanın, hali hazırda malı arttırıyor görüntüsü insanların bu sisteme ayak uydurarak yoğun bir ilgi duymasına sebep olmuştur. Ayette riba ile muamelede bulunanların ahiret hayatına yönelik ağır ve temsili ithamlarda bulunulmasının sebebi insanların ribadan uzaklaşmasını sağlayabilmektir.⁵³⁶

Bakara Suresi'nin 261. ve 274. Ayetleri arasında sadakanın hükmü hakkında bilgi verilmiş devamındaki 275. ve 276. Ayetlerinde ise ribanın hükmüne geçilmiştir. Bunun sebebi riba (faiz) ile sadakanın arasında, zıt yönlü bir ilişkinin olmasıdır. Çünkü sadaka, Allah'ın emri sebebiyle, kişinin malını zahiren noksanlaştırmasıdır. Ribaya yönelme ise, Allah'ın yasakladığı bir şekilde, kişinin malını artırma isteğinin bir sonucudur. Bu bakımdan, sadaka ve riba birbirinin zıttıdır. İşte bundan dolayı ayette "Allah ribanın bereketini tamamen giderir, sadakaları ise artırır"⁵³⁷ buyrulmuştur.⁵³⁸ Bu ayetten de malın miktarının değil bereketli olmasının daha önemli olduğu sonucu çıkmaktadır. Bereketlenen malın alım gücü ise Allah'ın lütfuyla, nominal değerinin üzerindedir. Böylece sadaka verenin bu durumu çevresi tarafından da bilindiği için alış-verişte insanlar "aldatılma" korkusu yaşamazlar. Ticaret normal seyrinde yapılır. Taraflar kendilerini kasmazlar. Mallar, asıl değerleri üzerinden işlem görür ve satıcının inisiyatifi devreye girer. Sadaka veren kişi böylelikle, bereketlenen malıyla daha az ödeyerek daha çok ihtiyacını giderebilir. Ahirette ise riba ile muamelede bulunanlara azap vardır. Sadakalar için ise durum bunun tam tersidir. Allah sadaka verenin karşılığını bizzat kendisi verecektir.⁵³⁹

Neticede cahiliye âdeti olan borçlunun ödemeyi geciktirmesi sebebiyle alacaklının zamanı uzatarak borcunu katlaması durumu haram kılınmıştır. Çünkü bu durum adalete aykırı olarak bir tarafın haksız kazanç sağlamasına sebep olurken

⁵³⁵ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VII, s. 102.

⁵³⁶ Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 129.

⁵³⁷ Bakara, 2/276.

⁵³⁸ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VII, s. 102.

⁵³⁹ Dahhak, *a.g.e.*, c. I, s. 227

diğer tarafın zulme uğramasına sebep olmaktadır. Bu noktada adaleti tesis eden Allah'tır. Alacaklının da borçlunun da bu duruma rıza gösteriyor gibi durması ribayı meşru kılmaz.

Ticaret ve anlaşmaların insanlar arasındaki güvene bağlı olduğu düşünüldüğü takdirde ribanın uzun vadede kazancı ve malı tüketen, sadakanın ise kazancı ve dolayısıyla malı arttıran bir sistem olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira müşterinin memnuniyetini ve devamlı olarak müşteri kalmasını sağlayacak olan satıcıya olan güveni yani aldatılmıyor olduğu bilinci ve aldığı malın kalitesidir. Yaptığı alışverişten memnun kalmayan alıcının bir daha o satıcıyla alışveriş yapma ihtimali zayıftır. Ayrıca alıcı ile satıcı arasında ödeme süresini uzatarak satış akdine konu olan miktarı arttırma şeklinde gerçekleşen riba akdinin de her iki tarafa zararı vardır. Bu durum ileriki süreçte müşterinin yoğun borç yükünden yeni bir alışveriş akdine fırsat bulamayarak hem müşterinin hem de satıcının nihai süreçte zarara uğramasına sebep olmaktadır.

Paranın ve malın peşin olarak verildiği alışveriş akdi ise uzun vadede hem müşterinin hem de satıcının hayatını kolaylaştıracaktır. Mal sahibinin kârını makul oranda tutarak müşteriye zulmetmeden, müşterinin de elindeki parasının çok üzerine çıkmadan çıkmadan gerçekleştirdiği akitten müşteri de satıcı da kazançlı çıkacaktır. Çünkü müşteri faize bulaşmadığı için mevcut birikimini zamanla arttırarak kendisini aldatmayan güvendiği satıcıyla yeni bir alışveriş yapmak isteyecektir. Böylelikle uzun süreçte müşteri de satıcı da kazanmış olacaktır. Allah'ın insanlar arasında var olmasını istediği bu sistem, ayetteki "alışveriş riba/faiz gibi değildir ve Allah riba/faiz (le çoğaltılmaya çalışılan malı) tüketir (Faiz karışan malın bereketini giderir), sadakalar(la arı-duru hale getirilmek istenen malı) ise bereketlendirir" ifadesinin tecellisidir.

Ayetin sonunda Allah, haramda ısrar ederek faizli muamelede bulunan kimseleri sevmediğini söylemektedir. Zira son bölüme kadar ribayı neden yasakladığını, malı arttırmak için sadaka verilmesinin gerekliliğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Hem açıkça emredilmesi hem de her türlü mantiki gerekçe sunulmasına rağmen bazı kimseler Allah'ın emrine karşı gelerek haram olan ribayı terk etmemişlerdir. Bu vasıfta olan kimseler Allah'ın riba ile kazanılan malı azalttığı, üzerinden sadaka verilen malı arttırdığı hakikatini görmezden gelerek

ribayla alışverişi devam ettirdikleri için ayette Allah'ın sevmediği hakikati inkârda ve günaha ısrar eden kullar olarak nitelendirilmiştir.

Allah Teâlâ, Kitap'ında bir üslup özelliği olarak menfi ve müspet durumları genelde bir arada veya sıralı bir şekilde vermektedir. Ayetlerde kullar yasaklar hakkında uyarılmalarının hemen ardından kendilerinden beklenen davranışların neler olduğu ortaya konmaktadır. Sadaka ve riba örneklerinin peş peşe verilmesi gibi 276. Ayet'te haram da ısrarcı olan kimseler kâfir olarak nitelendirildikten sonra da 277. Ayette konu iman eden ve salih amel işleyen kimselerin vasıflarına getirilmektedir. Ayette bu kimselerin namazı ikame ettikleri ve zekâtı verdikleri için Allah katında mükâfata nail olacakları belirtilmektedir. Böylelikle Allah'ın emrini yerine getirerek itaat eden kullarla Allah'ın hükmüne karşı gelen kulların Allah karşısındaki durumu hakkında bilgi verilmektedir.

Ayette Allah'ın riba hakkındaki hükmünü görmezden gelerek ribayı bey'a/alışverişe kıyas edip ikisinin aynı şey olduğu sonucunu çıkaran kimseler hakkında "kâfir" nitelemesi kullanılmaktadır. Bunun sebebi "Küf" kelimesinin kök olarak "örtmek" anlamına gelmesidir.⁵⁴⁰ Geceye, gündüzü örttüğü⁵⁴¹ için çiftçiye de tohumu toprakla örtüp gizlediği için kâfir⁵⁴² denmesi gibi hakk olanı örtüp gizleyen kişiye de kâfir denmektedir.⁵⁴³ Riba'nın, neticede bir aldatma olduğunu örten de elbette kâfirdir.

Dolayısıyla bu ayette ifade edilen Allah'ın sevmediği kullar, besbelli hakikatleri gizlemeye çalışarak Allah'ın emrini görmezden gelmede ısrarcı olan kimselerdir. Onlar Allah'ın ribadan kazanılan malın bereketini azaltacağı, sadaka verilen malın ise bereketini arttıracığı gerçeğini inkâr ettikleri için hakikati görmezden gelmede ve günaha ısrar edenler olarak nitelendirilmişlerdir. Günah işleyen kullardan ayrı olarak günaha ısrar eden kullar mevzu bahis edilmiştir. Günah işlemekte ısrarcı olanların özellikle vurgulanması, fark edildiği zaman yanlıştan dönme erdemi göstermeyenlerin inatçılıklarını ortaya koymaktadır. Bu karakterin de zaten sevilecek tarafı yoktur.

⁵⁴⁰ Isfehani, *a.g.e.*, "küfrün" mad., s. 1283.

⁵⁴¹ Isfehani, *a.g.e.*, a.y.

⁵⁴² Hadid, 57/20.

⁵⁴³ İbn Faris, *Mucem'u Mekayisu'l-Luga*, Daru'l-Fikr, y.y.y., t.y c. V, s. 191; Isfehani, *a.g.e.*, "küfrün" mad., s. 1285.

Allah'ın bu kimseleri sevmemesi onlara yakın olmayacağını göstermektedir.⁵⁴⁴ Çünkü onlar ribayı bey'a/alışverişe kıyas ederek Allah'ın riba hakkındaki hükmüne tabi olmamışlardır. Neticede Allah'ın verdiği hükmün üstünü örterek gizlemeye kalkışan kul, kendisiyle Allah arasına perde koyması sebebiyle Allah'tan uzaklaşarak sevilmeyen kullar zümresine dâhil olur.

Âl-i İmran Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği İnkâr Eden Kullar

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

*“(Necran Hristiyan)larına; “Allah'a ve Rasulü'ne itaat edin” de! Şayet senin bu teklifinden yüz çevirirlerse bilsinler ki; Allah hakikati görmezden gelerek kendine ve Rasulü'ne iman etmekte direnenleri asla sevmez”.*⁵⁴⁵

Âl-i İmran Suresi'nin ilk ayetinden 32. Ayete kadar olan bölümünde Allah'ın birliğinden⁵⁴⁶, ilahi kitaplar ile bu kitapların gönderiliş amacından⁵⁴⁷, ahiret gününden⁵⁴⁸, inkâr eden⁵⁴⁹ ve takva sahibi⁵⁵⁰ kimselerin ahiret hallerinden, Allah'ın kullarına olan lütuf ve ikramından⁵⁵¹ söz edilmektedir.

Ayetlerde işlenen bu konular, Sure'de müminlere verilmek istenen mesajın doğru yolu bildirme olduğunu göstermektedir. 28. Ayette bu tespiti teyid edici manada müminlere, müminleri bırakıp da kâfirleri veli/dost edinmemeleri gerektiği söylenmektedir. Varsa şayet böyle bir dostluğun muteber olmadığı ve nihayetinde dönüşlerin ancak Allah'a olacağı konusunda müminler uyarılmakta ve kâfirleri veli/dost edinenlerin bu halleri sebebiyle Allah'ın yardımını göremeyecekleri belirtilmektedir.

29. Ayette Allah'ın sadırlarda/gönüllerde olanı -düşünce halinde olan-, kimseyle paylaşılmamış niyetleri, sevgi ve nefretleri bildiği ifade edilmiştir. Allah, kulların gönüllerinde saklı olan sevginin Allah'a ve müminlere yönelik mi yoksa küfre ve kâfirlere yönelik mi olduğunu bilmektedir. Zira Allah'ın bilgisi sevginin

⁵⁴⁴ İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. II, s. 548.

⁵⁴⁵ Âl-i İmran, 3/32.

⁵⁴⁶ Âl-i İmran, 3/2.

⁵⁴⁷ Âl-i İmran, 3/3-4.

⁵⁴⁸ Âl-i İmran, 3/9, 25, 30.

⁵⁴⁹ Âl-i İmran, 3/10-11-12-13-14.

⁵⁵⁰ Âl-i İmran, 3/15.

⁵⁵¹ Âl-i İmran, 3/26-27.

nesnesi olan unsurları yalnızca zahiri olarak bilmekten ibaret değildir. Aynı zamanda O, yerdeki ve gökteki her şeyin görünmeyen yönlerini de bilmektedir⁵⁵². Yüce Allah, tüm eksikliklerden münezzehtir ve mutlak manada kudret sahibidir.

Müminlerin inkâr edenleri niçin dost edinmemeleri gerektiği aynı surenin bir başka ayetinde⁵⁵³ izah edilmektedir. Zira inkâr edenleri veli/dost edinmek; müminlerin yaşam tarzlarını, bakış açılarını, düşünce ve yaklaşımlarını değiştirerek onları İslam'ın gerektirdiği hayat tarzından uzaklaştırmaktadır. İşte bu tehlikeye binaen müminlerden ehl-i kitabın yanında genel anlamda kendi dini ve ahlaki değerlerini kaybederek özlüklerinden uzaklaşmalarına sebep olacak kimselerle dostluk kurmaları istenmemektedir.⁵⁵⁴ Kâfirlerle kurulacak olan bu dostluğun neticede müminleri nereye kadar sürükleyeceği noktasında Peygamber Efendimiz de "Kişi sevdiği ile beraberdir"⁵⁵⁵ diyerek bu tehlikenin büyüklüğüne işaret etmekte, Allah'ın sevdiği salih kimselerle dostluk kurmanın gerekliliğini belirtmektedir.

Âl-i İmran Suresi'nin nüzulüne dair rivayet şöyledir: Medine'ye gelen Necran Hristiyanları Peygamberimize "Sen, İsa'nın, Allah'ın kelimesi ve ruhu olduğunu kabul ediyor musun?" diye sormuşlardı. Peygamberimiz de onlara "Evet o öyledir" demişti. Hristiyanların da "Senin bu sözün bizim için kâfidir" cevabı üzerine Âl-i İmran Suresi'nin 6. Ayeti olan "Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve kendi arzularına göre ayetleri açıklamak niyetiyle Kur'an'ın müteşabih ayetlerine uyarlar"⁵⁵⁶ ayeti nazil olmuştur.

Aktarılan rivayetler bu ayetin; müteşabih ayetleri tevîl ederek Rasulullah ile tartışmaya giren kimseler hakkında nazil olduğunu göstermektedir. Bu tartışma, Hz. İsa veya Rasulullah ile ümmetin ömrü hakkındaki tartışmadır. Zira "Bunların açıklamasını sadece Allah bilir " ifadesi göstermektedir ki Rasulullah ile tartışmaya

---

⁵⁵² Hadid, 57/3.

⁵⁵³ Âl-i İmran, 3/100.

⁵⁵⁴ Haşr, 59/19.

⁵⁵⁵ Buhari, *Edeb*, 96.

⁵⁵⁶ Bu ayetin nüzul sebebi hakkında diğer rivayetler şöyledir:

a. Kur'an'ın müteşabih ayetlerine uyan bu kimselerden maksat, Yasir b. Ahtab, Huyey b. Ahtab gibi Rasulullah'nın ve ümmetin ömrünün ne kadar olduğunu mukattaa harflerinden çıkarmaya çalışan Yahudilerdir. İşte Allah Teâlâ bu Yahudiler hakkında şöyle buyurmuştur: "Kalplerinde hidayetten sapma isteği bulunan bu Yahudiler, çeşitli yönere çekilebilen mukattaa harflerini tevîl etmeye giriştiler. Bundan maksatları fitne çıkarmak, heva ve heveslerine göre ayetleri yorumlamaktır."

b. Diğer bir rivayete göre ayetin bu bölümünde zikredilen kalplerinde sapma duygusu bulunan kişilerden maksat, Kur'an-ı Kerim'in farklı tevillere göre açıklama ihtimali bulunan ayetlerini yanlış bir şekilde yorumlayarak dine bidat sokmak isteyen her insandır. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 206

giren Yahudiler, merak ettikleri bu ömür müddetlerini müteşabih ayetlere dayanarak öğrenmeye çalışmışlardır.⁵⁵⁷

Ayette, müminlerin sakındırıldığı durum ise müteşabih ayetleri, gelecekte vaki olması muhtemel işlerin vakitlerini öğrenmek için tevil etmektir. Bu yolu izleyenler hem ayetin asıl anlamını değiştirmiş hem de geleceği bildiğini iddia etmek gibi insanı küfre götüren bir duruma düşmüş olacaktırlar. Zira Allah Teâlâ, gelecekte olacak şeyleri kendisinden başka kimsenin bilemeyeceğini söylemiştir. Gaybı bilen sadece Allah'tır⁵⁵⁸.

Ayette, muhkemler dururken müteşabih ayetlere ittiba etme konusunda ısrarcı olanlar uyarılmıştır. Bu uyarının kimlere yapıldığından daha çok niçin yapıldığı önemlidir. Zira “Müteşabih ayetlere fitne çıkarmak kastıyla dalarlar” ifadesini sadece bir gruba hasretmek, ayeti zaman ve kişilerle sınırlamaya yol açacak bir tavidir. Müteşabih ayetlerin teviline yönelmeme gerekliliği vurgusu ise ayetin hükmünü zaman bağımlılığından kurtarıp çağları aşan bir geçerlilik kazandırmak olur. Dolayısıyla müminlerin, müteşabih ayetleri gelecekteki olayları bilmek için tevil etmemeleri, Allah ve Rasulü'ne halis niyetle koşulsuz tabi olmaları gerekmektedir.

Âl-i İmran Suresi'nin nüzul tarihine denk gelen Necran Hristiyanlarının Medine'ye geliş zamanı düşünüldüğünde, bu ayetlerle müminlerden; Hristiyanları veli ve dost edinmemeleri istenmektedir denilebilir. Zira onlarla dostluk kurup iletişim halinde olmanın müminlerin dünya görüşünü değiştireceği muhtemeldir.

Ayetlerin devamında Yahudi ve Hristiyanların hak yoldan uzaklaşarak ayrılığa düştüklerinden⁵⁵⁹, Peygamberimizle tartışmaya girdiklerinden⁵⁶⁰, Allah'ın ayetlerini yalanladıklarından⁵⁶¹, Peygamberleri ve adaleti emreden insanları öldürdüklerinden⁵⁶² söz edilmiştir. Bu kimselerin, dünya ve ahirette amellerinin boşa gideceği bildirilmiştir.⁵⁶³

---

⁵⁵⁷ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 212 .

⁵⁵⁸ Neml, 27/65.

⁵⁵⁹ Âl-i İmran, 3/19.

⁵⁶⁰ Âl-i İmran, 3/20.

⁵⁶¹ Yahudilerin Tevrat'ın zina hakkındaki hükmüne tabi olmamaları hakkında bkz. Âl-i İmran, 3/23-24.

⁵⁶² Âl-i İmran, 3/21.

⁵⁶³ Âl-i İmran, 3/22.

Yahudi ve Hristiyanlar hakkında bu ayrıntılı anlatımdan sonra 28. Ayette müminlerden, Ehl-i kitaptan olmasa dahi bu özellikleri taşıyan kimseleri dost edinmemeleri istenmektedir. Allah'ın gizli ve açık her şeyi bildiği söylemiyle insanların tüm yaptıklarından hesaba çekileceği ifade edilmektedir.⁵⁶⁴

Kur'an-ı Kerim'in bir üslup özelliği olarak olumsuz tavırlar söz konusu edildikten sonra kendilerinden beklenen olumlu davranışlar Müslümanlara iletilmektedir. Böylece müminler boşlukta kalmadan neleri yapıp neleri yapmayacaklarını tam olarak anlamaktadırlar. Asıl konunun yer aldığı ayette de önceki ayette sakındırılan durumlardan sonra müminlere ebedi hayattaki saadet yolu gösterilmektedir. Bu yolun, Allah'a ve Rasulü'ne itiba olduğu bildirilmektedir. Taberi bu ayetin Hz. İsa hakkında Rasulullah ile tartışan Necran Hristiyanları heyeti hakkında nazil olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁵ Zira Sure'nin başından bu ayete kadar, doğrudan veya dolaylı olarak Necran Hristiyanlarından söz edilmiştir. Dolayısıyla bu ayette, Allah'ı sevdiklerini iddia eden Necran Hristiyanlarına, ancak Hz. Muhammed'e tabi olduklarında kendisini sevmiş olabilecekleri bildirilmiş, Hz. İsa'yı sevdikleri iddialarının da ancak Hz. Muhammed'e tabi olmalarıyla mümkün olacağı söylenmiştir.⁵⁶⁶

Necran Hristiyanları, Hz. İsa ile ilgili iddialarının Yüce Allah'a olan sevgilerinin bir ifadesi olduğunu ileri sürmüşlerdi.⁵⁶⁷ Ayette ise bu durumun yanlışlığı ortaya konmuş ve Peygamber Efendimizi sevmeden Allah'ın hakiki manada sevilmiş olunmayacağı ifade edilmiştir. Bunun sebebi ise Hristiyanların Allah ve Hz. İsa algılarındaki çarpıklıktır. Onların sevdiklerini iddia ettikleri Allah ile Hz. İsa, hakikati yansıtmayan tevhid inancına aykırı olan kendi tasavvurlarıdır. Asıl hakikat Hz. Muhammed'in onlara tebliğ ettiği şekildedir. Allah'ı en doğru şekilde sıfatlarıyla ve isimleriyle tanıtan, Hz. İsa ile ilgili de gerçekleri anlatan

⁵⁶⁴ Âl-i İmran, 3/30.

⁵⁶⁵ Konu hakkında aktarılan ikinci rivayet şudur: Rasulullah döneminde bazı insanlar "Biz, rabbimizi seviyoruz." demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti-i kerimeyi indirmiş ve Hz. Muhammed'e "Biz rabbimizi seviyoruz" diyenlere de ki: "Eğer sizler, gerçekten Allah'ı seviyorsanız onun Peygamberi olan bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin." Böylece Allaha Teâlâ, Hz. Muhammed'e uymayı, kendi sevgisi için bir alâmet, ona karşı çıkmayı da azabı için bir nişane kılmıştır. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 324-325, İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. III, s. 633; Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 410; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 20; Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 190-191;

⁵⁶⁶ Taberi bu rivayetin sahih olduğu görüşündedir. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 326-327,

⁵⁶⁷ Razi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 18.

ancak Peygamber Efendimizdir. Dolayısıyla gerçek anlamda Allah'ı ve Hz. İsa'yı sevmek Hz. Muhammed'i sevmek ve ona tabi olmakla mümkündür.

Kulun Allah'ı sevmesinin somut göstergesi; O'nun emirlerine itaat etmesi ve sevdiklerine tabi olmasıdır. Yüce Allah, kendisini sevdiğini iddia edenlere bu iddialarının kuru bir söz olmaktan öteye geçmesi gerektiğini ifade ederek bir test alanı açmaktadır. Zira Peygamber Efendimize ittiba⁵⁶⁸; Allah'ı seviyor olmanın en önemli somut göstergesidir.

Peygamberine ittibâ ederek sevgilerini iddia olmanın ötesine taşıyan kimselerin bu davranışlarına Allah Teâlâ da mukabelede bulunur. Bu mukabelede Allah'ın kullarını sevmesi; mağfiretiyle onlara lütuf ve ikramda bulunmasıdır.⁵⁶⁹ Dolayısıyla Allah'ın kullarını sevmemesi ise onlara ahiret hayatında lütuf ve ikramda bulunmayacağı anlamına gelmektedir. Söz konusu ayet itibarıyla Allah'ın sevmediği inkâr eden kullar; ‘Peygamber Efendimizin Allah'ın elçisi olduğu hakikatini görmezden gelip, O'na ittiba etme konusunda gevşek davrananlar kimselerdir. Zira kulun Allah'ı sevmesinin en görünür karşılığı, Rasulüne iman ederek O'nun sünnetine tabi olmaktır.⁵⁷⁰

Ayrıca Rasul'e ittiba; sadece Allah'a itaat ve ta'zim edip O'nun dışındaki bütün varlıklara itaat ve tazim etmekten uzaklaşmadır. Şirkten sakınıp halis olarak Allah'a ve Rasulü'ne itaat de kulun Allah ve Peygamber sevgisinin bir göstergesidir. Dolayısıyla muhabbet, sevilene (mahbûba) tamamıyla yönelmeyi ve mahbûbun dışındaki her şeyden sadece O'nun sevgisi için yüz çevirmeyi gerektirmektedir.⁵⁷¹

Allah sevgisinin tezahürleri, Allah Rasulüne iman, koşulsuz bağlılık, O'nun gösterdiği yolda yürüme ve yaşam biçimini örnek almadır. Bu anlamda imanın göstergesi de Allah'a ve Rasulüne bağlılık ile dinin buyruklarına göre hareket etmedir. Dolayısıyla bu ayet, Allah'ı sevdiğini iddia ettiği halde Peygamber Efendimize tâbi olmayan kimselere karşı kesin bir hüküm niteliği taşımaktadır. Zira Allah'ı sevdiğini iddia ettiği halde sözlerinde ve eylemlerinde Peygamberimizi

---

⁵⁶⁸ Âl-i İmran, 3/3.

⁵⁶⁹ Kurtubi, *a.g.e.*, c. V, s. 93.

⁵⁷⁰ Benzer bir açıklama için bkz. İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. III, s. 633.

⁵⁷¹ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 547; Fahrudin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 19.

örnek almayan kimselerin; Kutub'un ifadesiyle "Muhammedî yaşayışa ve O'nun tebliğ ettiği dine tabi olmayan yalancı kimseler"⁵⁷² olduğuna hükmedilmektedir.

Ayette Allah'ı sevdiğini iddia ettiği halde, bu sevginin pratik göstergesi olarak Peygamber Efendimize tabi olmayan kimseler; "kâfir" olarak nitelendirilmiştir. Bu kimseler Peygamber Efendimizin Allah'ın elçisi olduğu hakikatini görmezden gelerek O'nun emrine tabi olmayan gayri müslimlerdir. Zira hakiki bir iman için hem Allah sevgisinin hem de Allah sevgisine ulaştırılan yolların sahih olması gereklidir. Bu düşünce genel anlamda İslami uygulamaların nasıl olması gerektiğini de bizlere göstermektedir. Müslümanlar yapacakları her türlü işte meşru yolları takip etmelidirler. Hedef ile o hedefe götüren yol aynı derecede önemlidir.

Cahiliye Dönemi müşrik Arapları da Allah'ı sevdiğini söylüyorlar ve kendilerini Allah'a yaklaştırmaları amacıyla putlara tapıyorlardı.⁵⁷³ Hâlbuki onların benimsemiş oldukları bu anlayış, kendilerini Allah'a ortak koşmaya götüren şirkti. Onların bu durumu ayette eleştirilerek takip ettikleri yolun yanlış olduğu ortaya konmuştur.⁵⁷⁴

Necran Hristiyanlarının Allah'ı sevdiğini söylemelerine rağmen Peygamber Efendimize tabi olmamaları onların iddialarında samimi olmadıklarını göstermektedir. Zira Allah sevgisinin, insan hayatında tezahürleri vardır. Bu tezahürlerden birincisi ise Allah Rasulü'ne tabi olmaktır. Aksi takdirde Allah sevgisinin varlığı söz konusu değildir. Bu sebeple Allah ve Rasulü'ne itaat, Allah sevgisinin kanıtı ve alâmetir.⁵⁷⁵

Neticede ayette Allah'ı sevdiğini iddia ettiği halde Allah'ın kulu ve elçisi olan Hz. Muhammed'in peygamberliği hakikatini görmezden gelenleri Allah'ın sevmediği ifade edilmiştir. Ayetin bağlamı itibarıyla söz konusu kimseler, Necran Hristiyanlarıdır. Bununla birlikte Allah'ın sevmediği söz konusu kimseler kapsamına; bu görüşe sahip olan herkes dâhildir.

Dolayısıyla ayette Allah'a tabi olan kimsenin aynı zamanda Rasulüne de tabi olması ifade edilmektedir.. Allah'a ve Rasulüne iman birbirinden ayrılmaz bir

---

⁵⁷² Kutub, *a.g.e.*, c. II, s. 258.

⁵⁷³ Zümer, 39/13.

⁵⁷⁴ Kâfirûn, 109/2-6.

⁵⁷⁵ Nesefi, *a.g.e.*, c. II, s. 252-254.

bütündür. Bu sebeple Allah, iman ettiğini söylediği halde Rasul'üne tabi olmayan kimseleri, İslam'ın emir ve yasaklarını örterek bunlardan yüz çevirmeleri sebebiyle sevmemektedir.

Ayette geçen “Hakikati görmezden gelerek” ifadesinden, bu tarz kişilerin aslında gerçeği bildikleri ancak herhangi bir sebepten ötürü bu gerçeği inkâr ettikleri anlaşılmaktadır. Kendilerine daha önce bildirilen alametleri Peygamber Efendimizin şahsında gördükleri halde ona itaat etmemelerinde farklı bir maksat olduğu düşünülebilir. Bu tarz kişilerin durumları gerçeği göremeyen kişilerden daha farklıdır. Zira hakikatin peşinde olan kimseler ona ulaştıkları zaman tabii olarak hakikati benimseyeceklerdir. Ancak gerçeği aradığını iddia eden ancak onu bulunca benimsemeyen kimseler farklı hesaplar içindedir. Bu sebeple, ayette belirtildiği gibi hakikati görmezden gelenler ve inatla itaat etmeyenler doğrudan Allah tarafından sevilmeyenler zümresine dâhil edilmektedir. Neticede bu durumda kul aslında doğrudan Allah ile inatlaşmış, olmaktadır.

Hac Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği İnkârcı Kullar

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ

“Muhakkak ki Allah, iman edenleri (inkârcılara karşı) savunur. Çünkü Allah, hiçbir haini ve kendisinin ortağı olmadığı gerçeğini kabul etmeyen hiçbir nankörü asla sevmez.”⁵⁷⁶

Hac Suresi, “Ey İnsanlar” hitabıyla dikkatleri üzerine çekerek başlamakta ve insanları, Allah'ın emirleri karşısında sorumluluk sahibi olmaları konusunda uyarmaktadır.⁵⁷⁷ Bu uyarıdan sonra surede, kıyamet saatinin dehşetine vurgu yapılmakta ve o güne dair örnekler verilmektedir.⁵⁷⁸ Ayette o günün dehşetinden annelerin en değerli varlıkları olan evlatlarını unutacağı ve insanların meydana gelen olaylar sebebiyle sarhoş gibi olacağı ifade edilmektedir.⁵⁷⁹

Beşinci ayette ahirette tekrar dirilmeyi inkâr edenlere ilk yaratılış örnek gösterilmektedir. Yaratılış merhaleleri hakkında bilgi verilerek ilk kez yaratmış

⁵⁷⁶ Hac, 22/38.

⁵⁷⁷ Hac, 22/1.

⁵⁷⁸ Hac, 22/1.

⁵⁷⁹ Hac, 22/2.

olan Allah'ın ikinci kez yaratmaya elbette kadir olduğu ifade edilmektedir.⁵⁸⁰ Ayetin sonunda, iman etmeyen kimselere somut bir örnek verilmektedir. İnsanların öldükten sonra yeniden diriltilmesi, yeryüzü ve bitkilerin Allah tarafından gökten indirilen suyla canlandırılmasına kıyas edilerek açıklanmaktadır. Bu misalle yeryüzünü kuruduktan sonra tekrar canlandırmaya muktedir olan Allah'ın, ölümden sonra bütün insanları ahirette tekrar diriltmeye muktedir olduğu mesajı verilmektedir.⁵⁸¹

Ahiret hayatının kesin olarak vaki olduğuna⁵⁸² dair bu bilgilendirmelerden sonra bazı kimselerin hiçbir bilgiye dayanmaksızın Allah hakkında tartıştıkları ifade edilmektedir.⁵⁸³ Bu kimselerin yaptıkları sebebiyle ahirette ziyana uğrayacakları söylenmektedir.

Surede önce hacc⁵⁸⁴ daha sonra kurban⁵⁸⁵ ibadetinden söz edilmektedir. Beytullah'ın yerinin Hz. İbrahim'e bildirilerek tüm insanların uzak yakın demeden Allah'ın evine çağrıldığı zikredilmektedir.⁵⁸⁶ Hac ve kurban ibadetleri yerine getirilirken Allah'ın isminin zikredilmesi emredilerek Cahiliye Dönemi hac ve kurban uygulaması ile İslam'ın gelişinden sonraki uygulama arasındaki farka değinilmektedir.⁵⁸⁷ Böylelikle hac ve kurban emrinin, Allah'ın isminin anılmasıyla ibadet niteliği kazandığı vurgusu yapılmaktadır.

31. Ayette dini sadece Allah'a has kılmanın manası açıklanarak müşriklerin içinde bulunduğu durum, gökten savrulup düşerek kuşların kapıştığı veya rüzgârların uzak bir yere sürüklediği kimsenin durumuna benzetilmiştir.⁵⁸⁸ Ayette yapılan bu benzetmeyle Allah'ın var olduğuna inandığı halde O'nun tek olduğunu kabul etmeyen müşriklere seslenilmiştir. Onların Allah'tan başka varlıkları yüceltip ilahlaştırmaları sebebiyle Allah katında paramparça ve değersiz oldukları bildirilmiştir. Hiçbir sabitesi olmayan müşriklerin zihni ve ameli anlamdaki bocalamaları "şirk içinde olmalarına" bağlanmıştır. Ayrıca şirk koşan kimseler

---

⁵⁸⁰ Kıyamet, 75/40.

⁵⁸¹ Konu ile ilgili ayetler için bkz. Fatır, 35/9; Fussilet, 41/39; Âraf, 7/57; Yunus, 10/56.

⁵⁸² Hac, 22/6-7.

⁵⁸³ Hac, 22/8-9.

⁵⁸⁴ Hac, 22/26.

⁵⁸⁵ Hac, 22/34.

⁵⁸⁶ Hac, 22/26-29.

⁵⁸⁷ Hac, 22/28.

⁵⁸⁸ Hac, 22/31.

hakkında verilen bu temsille tevhid çizgisi üzerinde kaim olmanın önemi vurgulanmıştır.

Allah'ın hüküm koyma yetkisini kabul etmeyen müşrikler hakkında böyle bir benzetme yapıldıktan sonra konu "kurban" emrine getirilmektedir. Ayette Allah'ın emri olan kurban ibadeti tevhid akidesiyle birlikte zikredilerek "Sizin ilahınız tek bir ilahdır, o halde O'na teslim olun" buyrulmuş ve Allah'ın emrine itaat eden müminler müjdelenmiştir.⁵⁸⁹

Cahiliye Döneminde de müşriklerin kurban kestikleri ve Kâbe'yi tavaf ettikleri⁵⁹⁰ bilinmektedir.⁵⁹¹ Fakat onların ibadet niyetiyle yaptıkları bu uygulamalar İslam'ın emrettiği şekilden oldukça uzaktır. Zira müşrikler, ilahlaştırdıkları putlar için kurban kesmekte, Kâbe'yi ıslık çalarak ve el çırparak tavaf etmekteydiler.⁵⁹² Neticede İslamiyet, yapılan bu uygulamaları "ıslah" ederek yeni bir şekilde devamını sağlamıştır.

Tevhid ile kurban ibadetinin birlikte zikredilmesi bir yandan cahiliye dönemi anlayışına itirazı diğer yandan da iman-amel bütünlüğünü göstermektedir. Zira ibadetler, kulu Allah'a yaklaştıran vesilelerdir.⁵⁹³ Fakat kulun Allah'a yaklaşmasını sağlayan asıl şey; ibadetin ihlâs ve saminiyetle yapılmasıdır.⁵⁹⁴ 37. Ayette kurban hükmünün bu yönüne değinilmektedir. Zira müminin, kurban ibadetini yerine getirmesinin hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'a maddi bir faydası yoktur. Kurban ibadetiyle Allah'a ulaşan ne kesilen kurbanların kanları ne de etleridir. Allah'a ulaşan tek şey takvadır. Bu ayetteki takva da kulun kurban ibadetini bir başka kasıtlı değil, Allah'a yaklaşıma amacıyla ihlâs ve saminiyet ile yerine getirmesidir.

37. Ayetin devamında yeryüzündeki bitki ve hayvanların insanın emrine verilmesi Allah'ın vahdetini gösteren bir delil olarak gösterilmiştir. İnsanın kendi istifadesine verilen her şeyin asıl sahibinin Allah olduğunu bilmesi ve bunlar sebebiyle Allah'a şükretmesi tevhid ilkesinin gereğidir. Bu ilke gereği kendisine

---

⁵⁸⁹ Hac, 22/34.

⁵⁹⁰ Enfâl, 8/35.

⁵⁹¹ Cahiliye dönemi hac ve kurban uygulaması hakkında bkz. İbn Hişam, *a.g.e.*, c. I, s. 124.

⁵⁹² En'âm, 6/136; Enfal, 8/35.

⁵⁹³ Kehf, 18/110; Sebe, 34/37; Mâide, 5/35; Tevbe, 9/99.

⁵⁹⁴ Konu ile ilgili örnek ayetler için bkz. Beyyine, 98/5; Nisa, 4/146; Ârâf, 7/29; Yûsuf, 12/23-24; Hicr, 15/39-42; İsrâ, 17/64-65; Sâd, 38/82-83; Zümer, 39/1-2, 11-14; Mü'min 40/13-14, 65.

verilen nimetleri Allah'ın koyduğu kurallara göre sınırı aşmadan kullanması ise takvadır.

Amellerin uygulanmasında esas olan; kişiyi o ameli icra etmeye götüren sebeptir. Söz konusu amelin nasıl yapılacağı ile niyet ise zihinsel arka planı oluşturmaktadır. İşte bu sebeple kurban ibadetini, Allah ile putlar arasında paylaştıran zihniyet şirkin ürünüyken, takva ve ihlâs ile mal-mülk sevgisini olması gereken noktada tutup, Allah'a yaklaşma amacı ile yerine getiren zihniyet ise tevhidin ürünüdür.

Hiç şüphesiz ki kurban teslimiyettir. Amacı, hayvanla temsil edilen mala gereğinden fazla önem vermekten, hatta tapacak bir puta döndürmekten kurtarıp kişiyi Allah'a yaklaştırmaktır. Bu durum Habil ile Kabil kıssasında net bir şekilde ortaya konmuştur. Kabil'in mala olan düşkünlüğü, hırs ve kıskançlığı onu Allah'tan uzaklaştırırken Habil'in itaat ve ihlâsı onu Allah'a yaklaştırmıştır.⁵⁹⁵ Yine Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in hadisesinde Allah'ın emrine ihlâsla itaat etme ve samimiyet öne çıkmaktadır.⁵⁹⁶ Dolayısıyla kurban, Allah'a gösterilen koşulsuz sevgi ve itaattir. Onu Allah katında makbul yapan bu koşulsuz sevgi ve itaatken ifsat eden haset ve isyandır.

Şirkin neticesi olan amellerle tevhid akidesinin neticesi olan ameller arasındaki bu derin ayırmadan sonra 38. Ayette; Allah'ın iman edenler ile inkâr edenlere olan farklı tutumundan bahsedilmektedir. Ayette Allah'ın iman edenleri, inkârcılara karşı savunacağı söylenerek müminlere ilahi destek verilmekte inkârcıları ise Allah'ın sevmediği belirtilerek onların ilahi rahmetten uzak olduğu ifade edilmektedir.

Taberi, söz konusu ayetin bundan önceki ayet-i kerimelerle ilgili olduğunu söylemiştir. Önceki ayetlerde hac ve hac sırasında yapılan çeşitli ibadetlerin izahı yapılmıştı. Bu ayet-i kerimede ise, kendilerini hac yapmaktan alıkoymaya çalışan kâfir ve müşriklere karşı Allah'ın, mümin kullarını müdafaa edeceği beyan edilmiş ve Allah'ın, hainleri ve vermiş olduğu nimetlere nankörlük edenleri sevmediği bildirilmiştir.⁵⁹⁷ Dolayısıyla ayetteki masum niyetlerle hac yapmak isteyen mümin

---

⁵⁹⁵ Mâide, 5/27.

⁵⁹⁶ Saffat, 37/102-105.

⁵⁹⁷ Taberi, *a.g.e.*, c. XVI, s. 572. Ayrıca Taberi bu âyeti-i kerimenin, henüz hicret etmemiş olan müminlerin, Kureyş müşriklerine karşı Allah Teâlâ tarafından himaye edildiğini açıklamak üzere

kulları müdafaa ve nankörleri sevmeme beyanı, muhatapların morallerini güçlendirme olarak anlaşılabilir.

Allah'ın müminleri, müşriklere karşı savunması müminlerin Allah'a olan samimi imanları sebebiyledir.⁵⁹⁸ Zira ayetlerde Allah'ın yardımının kendisine ihlâsla iman eden kimselere olduğu buyrulmaktadır.⁵⁹⁹ Bu kimseler samimi olarak iman etmeleri, zorluklara sabretmeleri ve Allah'ın dinini hayatta hâkim kılmak için gayret göstermeleri sebebiyle Allah'ın yardımıyla mükâfatlandırılmışlardır. Ayette Allah'ın özellikle kendisinin bir olduğuna yürekten bağlı olarak O'na hiç kimseyi ve hiçbir şeyi ortak koşmayan kimselerin yardımcısı olduğu vurgulanmaktadır. Allah'ın bu kimselerin yanında olması, iman edenlerin sadece Allah'ın koymuş olduğu hükümlere tabi olarak kulluklarını yerine getirmeleri sebebiyledir.

Ayrıca ayette müşriklerin hain ve nankör olduğu dile getirilmiştir. Zira onlar; Allah'a, Rasulü'ne ve onların emanetlerine karşı çokça hain, nimetleri hususunda da çokça nankördüler. İşte müşriklerin bu durumu kendilerine karşı Allah'ın, müminlerin yanında olduğunu bildirmesine sebep olmuştur.⁶⁰⁰

Müşriklerin Allah'ın emanetine olan hainliği öncelikle bütün varlığın sahibi olan Allah'a şirk koşmaları anlamındadır. Bu durumun ameli anlamdaki yansıması ise önceki ayetlerde söz edildiği gibi onların hac ve kurban konusundaki yanlış uygulamalarıdır. Zira müşriklerin uygulayageldikleri hac ve kurbanda, ilahlaştırdıkları putlar için tavaf etme ve kurban kesme söz konusuydu. Dolayısıyla Allah'ın evi olan Beytullah'ta putlara tavaf etme ve yine onlar için kurban kesme, kullara emanet olarak tevdi edilen bu hükümlerin sahibine apaçık bir hainlik anlamı taşıyordu.

---

nazil olduğunu söylemektedir. Ayettin nüzul sebebiyle ilgili Kurtubi şu rivayetleri de zikretmektedir.

- 1- Yüce Allah, kalplerinde iman iyice yer edinceye kadar mü'minlerin muvaffakiyetlerini sürdürerek onları savunur. Kâfirler onları dinlerinden uzaklaştıramazlar. Eğer herhangi bir baskı ve zorlama ile karşı karşıya kalacak olurlarsa, kalpleriyle irtidat etmemeleri için onları korur, muhafaza eder.
- 2- Bu âyeti-i kerime mü'minler sebebiyle nazil olmuştur. Mü'minler Mekke'de sayıca çoğalıp kâfirler onlara eziyet ve işkenceler yapınca, onların bir bölümü Habeşistan'a hicret etti. Mekke'de kalan mü'minler de fırsat buldukları takdirde kâfirleri öldürmek, suikast tertiplemek, emanetlerine hainlik etmek ve hile yapmak istediler. Bu ayet ile Yüce Allah, mü'minlere savunma va'dinde bulundu ve çok açık bir şekilde hainliği yasakladı. Bkz. Kurtubi, *a.g.e.*, c. XIV, s. 404-405.

⁵⁹⁸ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XVII, s. 271.

⁵⁹⁹ Örnek ayetler için bkz. Muhammed, 47/7; Hac, 22/40; Mumin, 40/51; Âl-i İmran, 3/123-125; Âl-i İmran, 3/160.

⁶⁰⁰ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. IV, s. 198, Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXIII, s. 39; Zuhayli, *a.g.e.*, c. IX, s. 201-202.

Müşriklerin nankörlüğü ise Allah'a vermiş oldukları iman sözünden dönmeleridir.⁶⁰¹ Onlar Allah'a verdikleri sözü unutarak batıla tabi olmuşlardı.⁶⁰² Bu durum onların Allah'ın hükümlerini unutmalarına ve başkalarına da unutturmaya çalışarak Allah'ın koyduğu düzenin karşısında bir başka düzen için (boşa) çaba sarf etmelerine sebep olmuştur.⁶⁰³

Ayetin sonunda “Allah hain ve nankör kimseleri sevmez/ *ءَامَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ*” buyrulmaktadır. Ayetin bağlamı itibariyle söz konusu hain ve nankör kimselerin genel anlamda Allah'ın tüm emir ve yasaklarına, ayetin bulunduğu özel bağlam itibariyle ise hac ve kurban hakkındaki emir ve yasaklarına uymayan kimseler oldukları anlaşılmaktadır.

Surede işlenen konulardan hareketle ayetteki “kâfir” nitelemesinin, Allah'ın birliği hakikatini görmezden gelerek O'na şirk koşan müşriklere yapıldığı muhtemeldir. Zira Allah şirki en büyük zulüm⁶⁰⁴ olarak görmekte ve kendisinin bir olduğu hakikatini görmezden gelenleri sevmemektedir.

Neticede ayette Allah'ın kendi birliğini ve hükümlerini kabul etmeyen kâfirleri ve müminlere hainlik yapan kimseleri sevmediği söylenmektedir. Zira onlar, bu tutumlarıyla hem Allah'a hem de kendisine iman eden kullarına haksızlık yapmaktaydılar. Amaçları müminleri zor durumda bırakarak onları yok etmektir. Fakat Allah Teâlâ, müşriklerin bu niyetine, kendisinin iman edenleri desteklediği ayetiyle cevap vermiştir.

Neticede Allah Teâlâ, kâfirlere karşı müminlerin destekleyicisi ve savunucusudur. Bu durum müminlerin imanından değil haklı olmalarından kaynaklanmaktadır. Allah'ın kâfirlerin karşısında yer alması ise onların hakikate karşı kör, müminlere karşı hain olmaları sebebiyledir. Zira Allah adaletlidir. Haklının yanındadır.

Dolayısıyla Allah Teâlâ, kendine ait olan ilahlık hakkını başka şeylere tanyan hain kullarını sevmemektedir. İçinde buldukları bu durum sebebiyle

---

⁶⁰¹ Âraf, 7/172.

⁶⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XVII, s. 272.

⁶⁰³ İnkâr edenlerin amellerinin boşa gittiğine dair örnek ayetler için bkz. Muhammed, 47/1, 9, 33; Bakara, 2/264.

⁶⁰⁴ Lokman, 31/13.

onların karşısında bulduklarını belirtmektedir. Böylelikle hakk ile batıl arası kesin bir çizgiyle ayrılmış olmakta ve neticede insanlar kendi hür iradelerine bırakılarak amel defterlerini doldurmaktadır.

3.2.2. Hainler / الخائنين

Enfal Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Hain Kullar

وَأِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ

“(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan, sen de (onlarla yaptığın ahdi) aynı şekilde bozduğunu kendilerine bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez.”⁶⁰⁵

Enfal Suresi'nde Bedir Savaşı sonrasında yaşananlar anlatılmaktadır. Sure, savaş sonrası ganimetlerin taksimi konusunda Müslümanlar arasında ortaya çıkan bir sorunu konu edinerek başlamaktadır.⁶⁰⁶ Devam eden ayetlerde ganimetler konusunda Müslümanların takınması gereken tutumun ne olduğu söylenmektedir.⁶⁰⁷

Surede; Bedir Savaşı'nda Allah'ın müminlere olan yardımından,⁶⁰⁸ düşmanla savaşmada sabır ve sebat etmenin gerekliliğinden,⁶⁰⁹ Allah'a ve Rasulü'ne itaatın öneminden,⁶¹⁰ ganimetlerin nasıl paylaşılması gerektiğinden,⁶¹¹ Bedir'de toplanan Müslüman ve müşrik grubun hallerinden söz edilmektedir. Müşriklerin içinde buldukları durum, Hz. Musa'ya karşı gelen Firavun ve adamlarının durumuna benzetilmektedir. Firavun ve adamlarının Allah'ın ayetlerini yalanlamaları sebebiyle helak edildiği söylenerek başlarına gelmesi muhtemel felaket konusunda müşrikler uyarılmaktadır.⁶¹²

⁶⁰⁵ Enfal, 8/58.

⁶⁰⁶ Enfal, 8/1.

⁶⁰⁷ Enfal, 8/2-4.

⁶⁰⁸ Enfal, 8/12.

⁶⁰⁹ Enfal, 8/15-16.

⁶¹⁰ Enfal, 8/20, 24.

⁶¹¹ Enfal, 8/41.

⁶¹² Enfal, 8/52-54.

55. Ayette Allah katında mahlûkatın en kötüsünün iman etmeyenler olduğu söylenmektedir. Ayetin devamında iman etmeyen bu kimselerin her defasında kendileriyle yapılan anlaşmaları bozdukları ifade edilmektedir. Bu sebeple onlara ağır bir ceza verilmesi emredilmekte ve bu cezayla diğer insanlara gözdağı verilmek istenmektedir.

Rivayetlerde bu âyet-i kerimenin, Beni Kureyza Yahudileri hakkında nazil olduğu yer almaktadır. Kureyza Yahudileri ileri gelenlerinden Kâb' b. el-Eşref ve taraftarları, Mekke müşriklerine destek vermeyecekleri konusunda Peygamberimizle bir anlaşma yapmıştı. Fakat Kureyzalılar Hendek savaşında bu antlaşmayı bozarak Peygamberimize ve inananlara karşı müşriklerle birlik olmuşlardı.⁶¹³

Ayette Benu Kureyza Yahudileri her defasında anlaşmalarını bozan kimseler olarak nitelendirilmektedir. Çünkü Medine'de bulunan Yahudiler sadece Hendek Savaşı'nda değil Bedir Günü'nde de müşriklere silah vermek suretiyle, Rasulullah'm aleyhinde onlarla yardımlaşmışlardı. Sonra da, "Biz yanıldık." demişlerdi. Bu sebeple Peygamber Efendimiz onlarla, yeniden anlaşma yaptı. Fakat onlar, Hendek Günü yaptıkları bu anlaşmayı tekrar bozdular. Bu sebeple ayette diğerlerine de ibret olması amacıyla onların ağır bir cezaya çarptırılması gerektiği ifade edilmektedir.⁶¹⁴

Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayet, Peygamberimizi iman etmiş olsun olmasın herkese karşı yumuşak davranmaya ve tatlı söz söylemeye teşvik etmektedir.⁶¹⁵ İslam'ı tebliğde insanlarla güzel iletişim tavsiye edilerek İslam düşmanlarına dine davet için gidildiğinde bile tatlı ve yumuşak söz söylenmesi emredilmektedir.⁶¹⁶ Bu manayı teyid edici olarak Peygamberimizin gönderiliş amacının âlemlere rahmet olduğu belirtilmektedir.⁶¹⁷ Zira peygamberlerin, Hakk'a davetlerinden maksat fayda vermeyen sert ve kaba sözler sarf etmek, muhatabı kırmak ve incitmek değil, muhatapta hidayet ışığının uyanmasına vesile olmaktır.⁶¹⁸ Fakat bazen bu ayette olduğu gibi, Yüce Allah Peygamber Efendimizi sert ve şiddetli davranmaya teşvik

⁶¹³ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 1719; Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 235; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 592, Kurtubi, *a.g.e.*, c. X, s. 47; Fahrudin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XV, s. 188; Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 367.

⁶¹⁴ İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 1719; Dahhak, *a.g.e.*, c. I, s. 394; Ferra, *a.g.e.*, c. I, s. 414; Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 235-236.

⁶¹⁵ Bu konudaki örnek ayetler şunlardır: Âl-i İmran, 3/159; Nahl, 16/125.

⁶¹⁶ Taha, 20/44.

⁶¹⁷ Enbiya, 21/107.

⁶¹⁸ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XVI, s. 225.

etmektedir.⁶¹⁹ Bu teşvikin sebebi; sözden dönmenin alışkanlık haline getirilmesiyle oluşan olumsuzluktan, toplumun diğer kesimlerinin de haksızlığa uğraması ihtimalidir.

Ayrıca birbirleriyle anlaşmalı olan taraflardan birinin anlaşmayı habersiz bozarak savaş ilan etmesi diğer tarafın mağduriyetine sebep olacak bir durumdur. İşte bu yüzden ayette anlaşmalarını bozan söz konusu hain kimselere caydırıcı bir ceza verilmesi bu duruma şahit olan kimselerin de ibret alması istenmektedir.

Asıl konumuzun yer aldığı 58. Ayette; anlaşma yapılan bir topluluğun hainlik yapmasından korkulduğu takdirde, o anlaşmanın bozulması emredilmiştir. Ayrıca anlaşmanın bozulduğunun karşı tarafa açıkça bildirilmesi söylenmiştir. Buna sebep olarak da Allah'ın hain kullarını sevmediği gösterilmiştir. Dolayısıyla bu ayette Müslümanlara, karşı tarafın ihanetinden endişe ettikleri takdirde anlaşmalarını bozma hakkı tanınmaktadır. Fakat onların ne olursa olsun ihanet etme hakları yoktur. "Allah'ın hainleri sevmediği" ilkesi inananları bu kötü davranıştan her zaman alıkoymaktadır.

"Bir kavmin ihanetinden korkarsan.../وَمَا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً" ayetinde karşı tarafın ihanet etmesinden endişe duyulduğu takdirde anlaşmanın bozulabileceği söylenmektedir. Tefsirlerde ihanet korkusunun zan mı yoksa kesinlik mi ifade ettiğinin nasıl belirleneceği tartışılmıştır. Buna dair ayrım şu soruyla ortaya konmuştur. "Sırf düşmanın ihanetinden korkulduğu için bir sözleşme/ahit nasıl bozulabilir? Zira ihanet endişesi bir "zan"dır. Zan ise kesinlik ifade etmez". Bu soruya "Düşmanın ihanet edeceği belirtileriyile ortaya çıkar ve onların sana saldıracaklarından korkacak olursan işte o zaman onlarla yaptığın anlaşmayı boz ve onlara karşı savaş ilan et" cevabı verilmiştir. Bu ifadeyle zan olan düşüncenin ortaya çıkan belirtilerle kesinlik boyutu kazanacağı söylenmiş ve böylelikle anlaşmanın bozulabileceği belirtilmiştir. Nitekim Rasulullah; Kureyza oğullarının, müşriklerle birlikte kendileriyle savaşacaklarını bildirmelerinden sonra onlarla olan antlaşmasını bozduğunu bildirmiştir. Dolayısıyla Müslümanlar, Kureyza oğullarının Rasulullah'a ve sahabilere yaptıkları ihanet gibi herhangi bir ihanet görecekl olurlarsa yaptıkları antlaşmayı bozabilir ve onlara karşı savaş ilan edebilirler.⁶²⁰

⁶¹⁹ Konu ile ilgili diğer ayetler için bkz. Mâide, 5/33, Fetih, 48/29; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 592, Fahrudin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XV, s. 189.

⁶²⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. XI, s. 239; Dahhak, *a.g.e.*, c. X, s. 51; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. X, s. 51.

Ayette, Müslümanların anlaşmalı oldukları kimselere karşı kendilerinin anlaşmayı bozduklarını bildirmeden önce saldırıya geçmeleri yasaklanmaktadır. Bununla her iki tarafında anlaşmanın bozulduğunu bilme konusunda “eşit” olmaları gerektiği ilkesi hâkim kılınmaktadır.⁶²¹ Böylelikle her iki tarafın da zulme uğraması önlenmektedir. Bu durum savaşta da barışta da adalet ve doğruluğun hâkim olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Düşmanı da olsa bir Müslümanın söz verip anlaşma yaptıktan sonra hainliğe başvurması, Allah’ın sevmediği bir özelliktir.

İhanet, emanetin/ güvenin zıttıdır.⁶²² Bu ayetteki ihanette bir topluluğun diğer bir topluluğa vermiş olduğu sözü bozması sebebiyle artık aralarında güven ilişkisinin kalmamasıdır. Çünkü ihanet endişesi ortaya çıktığı zaman tarafların birbirlerine vermiş oldukları söze sahip çıkmaları mümkün değildir. Bu sebeple ayette ya her iki tarafın birbirlerinden emin bir şekilde anlaşmalarını sürdürmesi ya da bu mümkün olmuyorsa karşı tarafa bildirerek anlaşmayı fesh etmeleri söylenmektedir.

Neticede ayetin bağlamı itibariyle Allah’ın sevmediği hain kullar, Peygamberimizle yaptıkları anlaşmaları her seferinde bozan Kureyza Yahudileridir. Fakat Kur’an’ın bir üslup özelliği olarak hainlik yapan kavmin ismi değil de nitelikleri yer almaktadır. Dolayısıyla “/ Allah hainleri -yaptıkları anlaşmanın gereklerine uymayanları- sevmez/ الْخَائِنِينَ” ayeti zaman ve mekân fark etmeksizin bu özelliği taşıyan ve ileride taşınması muhtemel herkesi kapsamaktadır.

Nisa Suresi’ndeki Allah’ın Sevmediği Kendilerine İhanet Eden Kullar

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ حَوَآئًا أَثِيمًا

“Kendilerine ihanet edenleri (bana karşı) savunma; şüphesiz ki Allah, hainliği meslek edinen günahkârları sevmez.”⁶²³

Nisa Suresi’nin büyük bir kısmında kadımlarla ilgili hükümler yer almakta sosyal hayatla ilgili düzenlemeler ortaya konmaktadır. Surede Müslümanlar; akrabalık bağlarını kesmekten⁶²⁴ ve yetimlere zulmetmekten sakındırılmakta,⁶²⁵

⁶²¹ Kurtubi, *a.g.e.*, c. X, s. 50-51.

⁶²² İbn Aşur, *a.g.e.*, c. X, s. 51.

⁶²³ Nisa, 4/107.

⁶²⁴ Nisa, 4/1.

birden fazla evliliğin gerçekleştirilme şartlarından,⁶²⁶ mehirinden,⁶²⁷ miras taksiminden⁶²⁸ ve evlenilmesi haram kılınan kadınlardan⁶²⁹ söz edilmektedir.

Surede sarhoşken namaz kılmak yasaklanmakta,⁶³⁰ Yahudi ve Hristiyanların sapmalarından⁶³¹, münafıklardan⁶³² kâfirlerden⁶³³ ve müşriklerden⁶³⁴ bahsedilmektedir. Korku namazının⁶³⁵ nasıl kılınacağı hakkında bilgi verilmekte⁶³⁶, iman edenlerden adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olmaları istenmektedir.⁶³⁷ Dolayısıyla surede özellikle cahiliye toplumunun yetimler hakkındaki tutumlarına, kadınlara bakış açlarına ve onlara zulmederek mirastan mahrum bırakmalarına, akrabalık ilişkilerini kesmelerine ve mallarını batıl yollardan kazanmalarına değinilerek söz konusu cahiliye kalıntılarının temizlenmesi hedeflenmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek amacıyla ayetlerde, olması gereken İslami davranış ve tutumlar ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

Asıl konumuzun yer aldığı 107. Ayetin bağlam bütünlüğü, 101. Ayetle başlamaktadır. Bu ayette seferdeyken namazların kısaltılabileceği hükmü yer almaktadır. 102. Ayette korku namazı adı verilen bu namazın nasıl kılınacağı ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

104. Ayette müminlerden, inkâr eden kimselerle mücadelede gayretli olmaları istenmektedir. Savaşta yaralanmalar sebebiyle onların dakendileri gibi acı çektikleri söylenmektedir. Bu kıyaslama ile müşriklerin davalarında gösterdikleri sabır ve sebat vurgulanmakta; müminlere, davalarında onlardan daha çok gayretli olmaları gerektiği mesajı verilmektedir. Ayetin sonunda iman edenler ile inkâr edenlerin çektiği acıların sebep ve neticelerinin aynı olmadığı söylenmektedir. Zira iman edenleri cihada yönlendiren sebep, Allah'ın rızası ve muhabbetullah iken inkâr edenlerin savaş sebebi kendi menfaat düzenlerinin

---

⁶²⁵ Nisa, 4/2.

⁶²⁶ Nisa, 4/3.

⁶²⁷ Nisa, 4/4.

⁶²⁸ Nisa, 4/7-12-176.

⁶²⁹ Nisa, 4/23-24.

⁶³⁰ Nisa, 4/43.

⁶³¹ Nisa, 4/46-47, 51, 54.

⁶³² Nisa, 4/72-81-138.

⁶³³ Nisa, 4/76.

⁶³⁴ Nisa, 4/117.

⁶³⁵ Korku Namazı (salatu'l havf): Korku ve tehlike hallerinde farz namazların tek imama uyararak nöbetleşe kılınmasıdır. Konuyla ilgili detaylı bilgi için Bkz. Mehmet Erdem, *TDV İslam Ansiklopedisi* "salatu'l havf" mad., 2009, c. XXXVI, s. 21-23.

⁶³⁶ Nisa, 4/101-102.

⁶³⁷ Nisa, 4/135.

devamı arzusudur. Neticede iman edenler Allah'ın yardımını ve cenneti umut ederken inkâr edenlerin umut ettikleri nihai bir hedefleri yoktur.

Rivayetlerde ayetin nüzul sebebinin, Uhud Savaşı sonrası Peygamberimizle müşrikler arasında yaşananlar olduğu yer almaktadır. Bu hususta Abdullah b. Abbas şunları söylemektedir: "Uhud Savaşı'nda Müslümanlar, zayıf verince Rasulullah Uhud dağına çıktı. Ebu Süfyan da oraya geldi ve şöyle dedi: "Ey Muhammed, yara ancak yaraya karşılıktır. Savaş nöbetleşedir. Bir gün bize, bir gün de sizedir." Bunun üzerine Rasulullah, sahabilerine şöyle buyurdu : "Şuna cevap verin." Onlar dediler ki: "Aramızda eşitlik yok. Çünkü bizden öldürülenler cennette sizden öldürülenler ise cehennemdedir." Bunun üzerine Ebu Süfyan: "Bizim Uzza putumuz var sizin ise Uzza putunuz yok." dedi. Rasulullah "Ona deyin ki: "Allah bizim dostumuzdur. Sizin ise dostunuz yoktur." Ebu Süfyan da "Ey Hübel putu yücel, ey Hübel putu yücel." dedi. Rasulullah da buyurdu ki: "Deyin ki: Allah daha yüce ve daha büyüktür." Bunun üzerine Ebu Süfyan, "Buluşacağımız yer, küçük Bedir mevkiidir." dedi. İşte Müslümanlar orada yaralı halde uyudular. Dolayısıyla bu ayet-i kerime Uhud Savaşı'nda yaşananlar sebebiyle zayıf veren Müslümanları teselli etmekte ve onları cihada teşvik etmektedir.⁶³⁸

105. Ayette, Kur'an-ı Kerim'in gönderiliş amacından bahsedilmektedir. Bu ayette Peygamberimize "İnsanlar arasında Allah'ın gösterdiği şekilde hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma" denmektedir. Müfessirler, bu ayetten yüz on altıncı ayete kadar olan bölümün, hırsızlık yapan veya kendilerine verilen bir emaneti inkâr ederek ihanette bulunan, Rasulullah'nın da bilmeden savunduğu bir kişi hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.

Rivayetlerde bu kişinin Ensar'dan Übeyrik'in oğlu Tu'me olduğu söylenmektedir. Tu'me, amcasının kendisine emanet ettiği zırhı çalmış sonra onu, Zeyd b. es-Semin diye adlandırılan bir Yahudinin çaldığını söylemiştir. Yahudi gelip Rasulullah'a şikâyetle bulununca Tu'me'nin kabilesi Rasulullah'a gelerek Tu'me'yi savunmasını istemişler, Rasulullah da onu savunmak isterken; Allah Teâlâ onun hakkında bu ayetleri indirmiş ve Tu'me'yi savunmamasını emretmiştir.⁶³⁹ İşte bu olaya işaret edilen 107. Ayette Peygamber Efendimiz,

⁶³⁸ Taberi, *a.g.e.*, c. VII, s. 455 .

⁶³⁹ Konu hakkında failleri değişik olmak üzere pek çok rivayet vardır. Fakat bütün rivayetlerin ortak noktası hainlik eden bir kimseyi Peygamber Efendimizin bilmeden savunmak istemesi üzerine bu ayetin nazil olmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. VII, s. 466-470; Dahhak,

hırsızlık yapan ve suçu başkalarının üzerine atan kimseler hakkında uyarılmaktadır. Zira onlar öncelikle kendi fitratlarına aykırı davranarak hain olmuşlardır. Allah ise hainliği karakter haline getirmiş kimseleri sevmemektedir.

Ayette Müslümanlar, “لَا تُجَادِلْ” ifadesiyle hain kimseler için çaba sarfetmekten nehyedilmektedir. Bu emrin ilk muhatabının nüzul sebebi rivayeti nedeniyle Peygamber Efendimiz olduğu söylenebilir. Bununla birlikte ayet; Peygamberimizin şahsında bütün Müslümanları hainleri savunmaktan men etmektedir.⁶⁴⁰

Ayetin nüzul sebebinden “hain” olarak isimlendirilen kimselerin kim ya da kimler olduğu anlaşılmaktadır. Fakat ayette isimler zikredilmeyerek bunun yerine “hainlik” davranışına dikkat çekilmiş; Allah’ın, hiçbir haini ve günahkârı sevmediği belirtilmiştir. Böylelikle iman edenler Allah’ın sevmediği kul özelliği olan “hainlikten” sakındırılmıştır.

Ayetteki, “Nefislerine ihanet ederler/ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ” ifadesiyle onların ihanet etmekle başkalarına değil asıl olarak kendilerine zarar verdikleri kastedilmektedir.⁶⁴¹ Onlar görünürde başkalarına ihanet etmiş görünse de gerçekte kendilerine ihanet etmekteydiler. Bu durumun sonucu Allah’ın dünyada hainlerin yanında olmayarak onları desteklememesi ahirette ise onlara rahmetiyle muamele etmemesidir. Zira Allah, hainlikte ısrar ederek kendisinden yüz çeviren kullarını sevmemektedir.

108. Ayette “hainlik” vasfıyla nitelenen kimseler hakkında açıklama yapılmaya devam edilmektedir. Bu ayette onların Allah’ın sevmediği planlarını gece kararlaştırdıkları söylenmektedir. 109. Ayette ise: “Siz, hainlik yapanları dünyada savundunuz, peki kıyamet gününde Allah’a karşı onları kim savunacak?” sorusuyla iman edenler hem hainlikten hem de hainleri savunmaktan sakındırılmaktadır.

113. Ayette zamir değiştirilerek muhatap tekrar Peygamber Efendimiz kabul edilmektedir. Bu ayette “Allah’ın fazl-ü rahmeti üzerinde olmasaydı onlardan bir taife seni vereceğin hükümde haktan şaşkırtmayı tasarlamışlardı/ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ

---

a.g.e., c. I, s. 303-304; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. V, s. 191-192-193; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 145; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XI, s. 33; Kutub, *a.g.e.*, c. III, s. 430;

⁶⁴⁰ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. V, s. 193.

⁶⁴¹ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. V, s. 194.

”وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضْلُوكَ“ buyrulurak Peygamberinizin Allah’ın lütuf ve yardımıyla hainlere itibar etmediği söylenmektedir. Ayetin devamında doğru hüküm vermede kendisine tabi olunacak yegâne kaynağın Kur’an ve hikmet olduğu ifade edilmektedir. Zira bu iki temel kaynaktan Kur’an, Allah’ın kullar için koyduğu değişmez hükümler iken hikmet ise; Allah’ın ayetlerinde ifade edilen hakikatleri, sebep ve sonuçlarıyla birlikte anlama kabiliyetidir. Dolayısıyla ayette hüküm verecek kişinin saptırıcı kimselerin hilelerine kapılmayan “hikmet sahibi” bir kimse olması gerektiği söylenmektedir. Böylelikle hâkim sıfatını taşıyan kimselere yol gösterilmektedir.

Neticede ayette hainlerin, Allah’ı ve çevresindeki insanları değil asıl olarak kendilerini kandırılmış oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca ayetten hüküm verme yetkisine sahip olan kimselerin verdikleri hükümden sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Zira bu kimseler saptırıcı kimselerin söylediklerine ittibâ ettikleri takdirde adalet sistemi bozularak hainlik değer kazanmaktadır. Bu durum ise Allah’ın sevmediği bir sonuçtur.

Ayetlerde hain kimselerin tuzağına düşmeyip, Hakk’ın ortaya çıkmasına katkı yapmanın yolu olarak Kur’an’a tabi olmak gösterilmiştir.⁶⁴² Bu sebeple Kur’an’ın hükümlerine hem bireysel hayatlarında hem de toplumsal sorunlarda ittibâ eden kimseler, Allah’ın sevdiği kullar iken; hainlik yaparak adalete engel olan kimseler, kendilerine zulmeden Allah’ın sevmediği kullardır.

Dolayısıyla Allah’ın sevmediği hain kullar, kendilerine verilen emanete sadık olmayanlardır. Bu yaptıklarına karşılık Allah Teâlâ onların destekçi bulup savunulmayacaklarını söylemektedir. Zira Allah, hainliği ve hainliği karakter haline getirmiş kimseleri sevmemektedir.

3.2.3. Zalimler/ الظَّالِمِينَ

Âl-i İmran Suresi’ndeki Allah’ın Sevmediği Zalim Kullar

وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

⁶⁴² Nisa, 4/105, 113.

“İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, Allah onların mükâfatlarını eksiksiz verecektir. Allah zalimleri (İşledikleri günahlar sebebiyle Allah’a, Rasulüne ve kendilerine karşı zulüm içinde olan kullar) sevmez.”⁶⁴³

Âl-i İmran Suresi’nin, 35. Ayetinden itibaren Hz. Meryem konu edilmektedir. Bu ayette İmran’ın karısı Hanne’nin kızı Meryem’i daha doğmadan Allah’a adadığı söylenmektedir. Devam eden ayetlerde Hz. Meryem’in, “/seçilmişlerden/اصْطَفَا ” olduğu belirtilmekte ve Hz. Meryem Allah’ın kelimesi olan Hz. İsa ile müjdelenmektedir. Bundan sonra ise Hz. İsa’nın Allah tarafından görevlendirilen bir elçi olduğu ifade edilmekte ve O’nun Peygamberliğine dair deliller sunulmaktadır.⁶⁴⁴

Rivayetlerde Âl-i İmran Suresi’nin nüzul sebebinin Necran Hristiyanları olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu ayetlerde her ne kadar Hz. İsa’ya ait haberler zikrediliyorsa da aslında bu bilgiler Hz. İsa hakkında Peygamber Efendimiz’le tartışan Necran Hristiyanlarına bir delildir.⁶⁴⁵ Çünkü bu ayetlerde Allah’ın birliği esasına vurgu yapılmakta, Necran Hristiyanlarının yanlış bir itikatta olduğu söylenerek “sırat-ı müstakim” in ne olduğu açıklanmaktadır.⁶⁴⁶

52. Ayette Hz. İsa’nın Hakk’a davetine kavminin çoğunluğunun olumsuz bir tavır sergilerken “havarı” ismi verilen bir grubun O’na destek verdiği söylenmektedir. Havarilerin “Ey Rabbimiz! İndirdiğin Kitap’a inandık, Rasulü’ne tabi olduk (bu sebeple) bizi Peygamberlerinin imanlarına şahit olduğu kimseler grubuna dâhil eyle/رَبَّنَا ءَامَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ”⁶⁴⁷ sözleriyle, Hz. İsa’ya tabi olmayan Beni İsrail grubundan hem dünyada hem de ahirette uzak oldukları haber verilmektedir. Onlar bu özellikleri sebebiyle ayette “Allah’ın indirdiği kitabı ve gönderdiği Peygamberi tasdik eden kimseler olarak yaşanan hayatın bütün detaylarına şahitlik edenler” vasfıyla nitelendirilmektedir.⁶⁴⁸

56. Ayette inkâr eden kimselerin yaptıkları şeylerin dünya ve ahiretteki sonucundan, 57. Ayette ise iman edip salih amel işleyen kimselere verilecek

⁶⁴³ Âl-i İmran, 3/57.

⁶⁴⁴ Âl-i İmran, 3/48-51.

⁶⁴⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 452; Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 420.

⁶⁴⁶ Âl-i İmran, 3/51-64.

⁶⁴⁷ Âl-i İmran, 3/53.

⁶⁴⁸ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 561-562.

mükâfattan söz edilmektedir. Allah'ın herkese amelinin karşılığını tastamam vereceği bildirilerek zalimleri sevmediği açıklanmaktadır.

56. Ayette zikredilen “kâfirler”, Hz. İsa'nın Peygamberliğini inkâr eden, kendilerine Hakk olarak gelen şeyleri yalanlayan ve Hz. İsa hakkında asılsız sözler söyleyen kimselerdir. Allah bu kimseleridünyada zelil ve hakir edecek, ahirette ise içinde ebedi olarak kalacakları cehenneme koyarak cezalandıracaktır. Allah'ın kendilerine daha dünyadayken açıklamış olduğu bu cezalar için onların, Allah'a karşı bir yardımcıları ve kendilerini Allah'ın azabına karşı savunacak bir koruyucuları da bulunmayacaktır.⁶⁴⁹

57. Ayette zikredilen “İman edip salih amel işleyenler” ise Hz. İsa'nın Peygamberliğine iman eden ve O'nun Allah'tan getirdiği şeylerin Hakk olduğunu tasdik eden kimselerdir. Allah onların salih amellerinin karşılığını eksiksiz bir şekilde kendilerine verecektir. Zalimlerin tersine onlar dünyada ve ahirette Allah'ın rızasını ve yardımını görecek olan Allah'ın sevdiği kullardır.⁶⁵⁰

Ayette “İman edip salih amel işleyenler” ifadesiyle kastedilen Hz. İsa'nın risaletini ve bir tek Allah inancını kabul eden kimseler; Hz. Muhammed'in risaletine de iman edenlerdir. Bu husus 61/Saf Suresi'nin 6. ayetinde şöyle ifade edilmiştir: "Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları, ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmet adında bir elçiye müjdeleyici olarak gönderildim" demişti. Fakat onlara apaçık deliller getirince: “Bu apaçık bir büyüdür, dediler.” Dolayısıyla ayette ifade edilen “İman edip salih amel işleyen kullar”, Hz. İsa'nın nübüvvetine ve şeriatına tabi olan daha sonra da Peygamber Efendimize iman edip onun risaletine ittibâ edenlerdir.⁶⁵¹

Ayetin sonunda “Allah zalimleri sevmez/ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ” buyrulmaktadır. Zulüm, “Herhangi bir şeyi kendine ait olmayan yere koymak”⁶⁵² demektir. Bu fiili işleyerek hakk edene hakk ettiği şeyi vermeyen kimse de zalimdir.⁶⁵³ Allah, hakkı yerine teslim etmeyerek zulmeden kimseyi asla sevmediğini söylemektedir.

⁶⁴⁹ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 457; İbn Atiyye, *a.g.e.*, c. I, s. 445; Kurtubi, *a.g.e.*, c. V, s. 156; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 79-80; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. III, s. 261-262.

⁶⁵⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 457; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. III, s. 262.

⁶⁵¹ Derveze, *a.g.e.*, c. V, s. 422.

⁶⁵² Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 457.

⁶⁵³ Zulüm hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Düzenli, *a.g.e.*, s. 84-85.

Zalimleri sevmeyen Allah, kullarına asla zulmetmeyeceğini bildirmekte⁶⁵⁴ ve “zulmetme” fiilini kendisinden nefyettirmektedir.⁶⁵⁵

Allah’ın; Peygamberlerini yalanlayarak emirlerine tabi olmayan kimseleri cezalandıracağı söylenirken kendisine itaat ederek yasaklarından kaçınanları mükâfatlandıracağı belirtilmektedir. Ayette bu durum kesin bir ifadeyle ortaya konmaktadır. Hem iman edenler hem de inkâr edenler yaptıklarının karşılığını eksiksiz göreceklidir. Dolayısıyla Allah’ın “Her hak sahibine hakkını vermesi” müminler için bir müjdeyken kâfirler için ise bir uyarıdır. Fakat kesinlikle zulüm değildir. Zira Allah, zalimleri sevmemektedir.⁶⁵⁶

Allah, en başta kendi hakkı olan “İlahlık” olmak üzere tüm hakları sahiplerine teslim etme konusunda adil davranmayan kullarını “zalim” olarak isimlendirmekte ve bu özellikteki kullarını sevmediğini söylemektedir. Zira en büyük zulüm, insanın Rabbini tanınaması anlamına gelen şirkittir.⁶⁵⁷ İkinci olarak ise insanların, Allah’ın kendilerine dini tebliğ etmesi için gönderdiği Rasulü’nü ve kitabını tanımayarak bunların yerine başka birtakım şeyler ikame etmesi anlamındaki zulüm gelmektedir. Bundan sonra ise herhangi bir şeye “O şey için belirlenmiş olan hakkı vermemek veya az ya da çok vermek” anlamındaki zulüm gelmektedir. Tüm bunlar Allah’ın sevmediği niteliklerden olan “zulüm” kavramının içerisine girmekte ve iman edenler “zalimlikten” sakındırılmaktadır.

Allah’ın zalimleri sevmediğini ifade ettiği bu ayet Hristiyanların, Allah’ın birliğini ve Hz. Muhammed’in peygamberliğini kabul etmediklerinin açıklandığı bir bağlamda geçmektedir. Hristiyanların Allah’ı ve Hz. Muhammed’i inkâr ederek, birtakım varlıklara iman ve itaat etmeleri onların apaçık bir zulüm içinde olduklarını göstermektedir. Allah ise Hristiyanların zalimliğine mukabil kendisinin zalimleri sevmediğini söylemekte ve bu sebeple kullarına amellerinin karşılığını hiç kimseye zulmetmeden eksiksiz vereceğini ifade etmektedir.

Ayetteki Allah’ın sevmediği kullar olan zalimler ile kastın “Kâfirler” olduğu da söylenmiştir.⁶⁵⁸ Netice itibariyle ayette, İsrailoğullarının “zalim” olarak isimlendirilmesi onların öncelikle inkâr içinde olmaları sebebiyledir. Zira hakikati

---

⁶⁵⁴ Nisa, 4/40.

⁶⁵⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 457-458.

⁶⁵⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. V, s. 457-458.

⁶⁵⁷ Lokman, 31/13.

⁶⁵⁸ İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. I, s. 664.

inkâr etmek ve görmezden gelmek, hakikate karşı nankör davranmaktır. Hakikat, örtülmeyi ve inkârı değil, kabullenilmeyi hak eder. Hakikati görmemek için gözlerini kapatınca da insan kendine zulmeder. Zira gözün hakkı görmezlikten gelmek değil, görmektir.

İsrailoğullarının zalim olarak isimlendirilmesinin bir diğer sebebi ise onların “Allah’a çocuk isnat etmeleri” sebebiyle Allah’a karşı zulüm içinde olmalarıdır. Ezeli, ebedi ve her şeyden münezze olan Allah tektir, Samed’tir, doğmamış ve doğrulamamıştır.⁶⁵⁹ Allah, hakikatin kaynağı olarak kendisine çocuk izafe edilmekten, eşi, benzeri ve soyu olmaktan uzaktır. Bütün güzel vasıflara muttasıf olan Allah sübhandır.⁶⁶⁰

Hristiyanların “İsa, Allah’ın oğludur” sözleri aynı zamanda onların Peygamberlerine karşı bir zulüm içinde olduklarını göstermektedir. Çünkü Hz. İsa Allah’ın oğlu değil O’nun kulu (kelimesi)⁶⁶¹ ve Rasülü ’dür.⁶⁶² Yahudilerin zalim olarak isimlendirilmesi ise Hz. İsa’yı yalanlamaları ve O’na eziyet etmeleri sebebiyledir.⁶⁶³

Sonuç olarak ayetin bağlamı itibariyle Allah’ın sevmediği zalim kimseler; Allah’ın birliğini ve Hz. Muhammed’in peygamberliğini kabul etmeyenlerdir.

Âl-i İmran Suresi’nde Allah’ın sevmediği zalim kulların zikredildiği bir başka ayet şudur:

إِنْ يَمْسَسْكُمْ فَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ فَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

“Eğer siz (Uhud’ta) bir acıya uğradıysanız, (Bedir’de de düşmanınız olan) o kavim de benzer bir acıya uğramıştır. O günleri biz insanlar arasında döndürür dururuz (zaferi bazen bir topluma bazen öteki topluma nasip ederiz.) Ta ki Allah, iman edenleri ortaya çıkarsın ve aranızdan şahitler edinsin. Allah zalimleri

⁶⁵⁹ Hadid, 57/3; İhlâs, 112/1-3.

⁶⁶⁰ Allah’ın “sübhân” olması ile ilgili ayetler için bkz. İsra, 17/1; Hadid, 57/1; Haşr, 59/1; Saf, 61/1. Cuma, 62/1; Tegabün, 64/1; A’lâ, 87/1.

⁶⁶¹ Âl-i İmran, 3/45; Nisa, 4/172.

⁶⁶² Âl-i İmran, 3/49-50; Nisa, 4/171; Mâide, 5/75.

⁶⁶³ İbn Aşur, a.g.e., c. III, s. 261.

sevmez.”⁶⁶⁴

Âl-i İmran Suresi'nin 121 ile 169. ayetleri arasında Uhud Savaşı sonrasında yaşananlara yer verilmektedir. Surede müminlerin, münafıkların ve kâfirlerin Uhud Savaşı'ndaki davranışları arasındaki farka dikkat çekilmektedir.⁶⁶⁵ 139. Ayette müminlere destek verilmekte ve Uhud Savaşı'nda yaşananlar sebebiyle müminlerin üzülmemesi gerektiği söylenmektedir. Ayrıca bu ayette üstünlüğün tanımı yapılarak savaşın sonucu önemli olmaksızın niyetlerinde samimi oldukları sürece Allah katında üstünlüğün iman edenlerde olduğu açıklanmaktadır.

Ayette müminlerin üstün kılınması iman ettikleri “akideye” bağlanmıştır. Her şeyden önce akide üstündür; çünkü müminler sadece Allah'ı Rab olarak kabul ederken, müşriklerse Allah'la birlikte putlaştırdıkları birtakım şeyleri de ilah kabul etmektedirler. İkinci olarak müminlerin yaşam şekli üstündür; çünkü müminler Allah'ın emir ve yasaklarına göre bir hayat takip ederken müşrikler, ilahlaştırdıkları varlıkların sistemine uygun bir hayat düzenine sahiptirler.⁶⁶⁶ Dolayısıyla müminler tevhid akidesine bağlı olarak salih amelde buldukları için sırat-ı müstakim üzereyken müşrikler Allah'ın gösterdiği doğru yoldan sapmışlardır. Müminlerin müşriklerin karşısında sırf imanları sebebiyle üstün olduğu ayette “Eğer müminseniz en üstün sizsiniz/ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ” ifadesiyle ortaya konmuştur.⁶⁶⁷

Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede müminleri, Uhud Savaşı'nda verdikleri kayıplardan dolayı teselli etmekte, en sonunda yine onların galip geleceklerini haber vermektedir. Dolayısıyla bu ayette müminlere, “Eğer size vadettiği hususlarda Allah'a ve Peygamberine inanyorsanız bilin ki sonunda galip gelecek

⁶⁶⁴ Âl-i İmran, 3/140. Bu ayet, Âl-i İmran, 3/148. ayeti bağlamında ayrıntılı olarak işlendiği için burada özellikle “Allah'ın sevmediği kullar olan zalimler” üzerinde durulacaktır.

⁶⁶⁵ Âl-i İmran, 122-127.

⁶⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 462.

⁶⁶⁷ “Eğer müminseniz en üstün sizsiniz” buyruğu hakkında yapılan diğer izahlar şöyledir:

1. Öldürülme sebebi hususunda müminlerin durumu müşriklerden daha üstündür. Müşriklerin savaşı bâtil din içinken müminlerin cihadı ise hak dini içindir.
2. Müminler hüccet, dine sarılma ve güzel neticelere ulaşma bakımından müşriklerden daha üstündür.
3. Neticede müminler müşriklere galip gelme ve onlara üstün olma bakımından en üstündür. Bu izah, kendisinden önceki ifadeye daha uygundur. Bu ayette Allah, savaş sonrası mağlubiyetten ümitsizliğe ve gevşekliğe düşen ashâbı, kalplerine kuvvet, gönüllerine inşirah verecek ifadelerle müjdelemektedir. Bkz. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 14.

olan sizlersiniz”⁶⁶⁸ müjdesi verilmektedir.

Bu hususta İbn-i Cüreyc’ten şu olay rivayet edilmiştir: "Rasulullah’ın sahabileri Uhud vadisinde yenilgiye uğradılar. Onlar birbirlerine "Fılan ne yaptı, falan ne yaptı? Diyerek birbirlerine ölenleri bildirdiler. (aralarından birinin) Rasulullah’ın öldürüldüğü haberini vermesi üzerine büyük bir üzüntü içine düştüler. Onlar bu haldeyken Halid b. Velid, müşrik süvarileriyle birlikte Uhud Dağı’na çıktı. Müslümanlar ise dağın eteğinde idiler. O sırada Müslümanlar, Rasulullah’ın sağ olduğunu gördüler ve çok sevindiler. Rasulullah, Allah’a dua ederek "Ey Allah’ım bizim senden başka hiçbir gücümüz yoktur. Bu beldede şu topluluk dışında sana kulluk edecek hiçbir kimse de yoktur." dedi. Bunun üzerine Müslüman okçulardan bir topluluk harekete geçip dağa çıktılar. Müşriklerin süvarilerine ok attılar. Böylece Allah onları mağlup etti ve Uhud Dağı’na Müslümanlar çıkmış oldular. İşte ayet-i kerimenin "Eğer inanıyorsanız en üstün sizsiniz/ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ" bölümü bu olaya işaret etmektedir.⁶⁶⁹

140. Ayette müminlere hitaben “Ey müminler topluluğu, sizler savaşta zayıf verdyseniz düşmanlarınız olan topluluk da aynı zayıfı vermişti. Biz bu günleri insanlar arasında değiştiririz. Bazen mağlup olur bazen de galip gelirsiniz. Bunun sebebi Allah’ın, sizden mümin olanları münafıklardan ayırması ve içinizden bir kısmınızı şahitler edinmesi içindir. Allah, günah işleyip cezayı hak ederek kendilerine zulmedenleri sevmez. O halde ümitsizliğe düşmeyin. Yeri geldiğinde cihada çıkmaktan asla geri durmayın”⁶⁷⁰ denmektedir.

Ayette yara diye tercüme edilen “ فَرْحٌ ” kelimesi; Mücahit, Hasan-ı Basri, Katade, Süddi, İbn-i İshak ve Abdullah b. Abbas’a göre "Yaralanma ve öldürülme" manalarına gelmektedir. Dolayısıyla ayetteki “Eğer siz (Uhud’ta) bir acıya uğradıysanız, (Bedir’de düşmanınız olan) o kavim de benzer bir acıya uğramıştır/ إِنْ يَمَسُّكُمْ فَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ فَرْحٌ مِثْلُهُ” ifadesiyle, Uhud Savaşı’nda arkadaşları öldürülen ve yaralanan müminlere hitap edilmektedir. Bu ayetle Allah Teâlâ, müminleri teselli etmektedir. Çünkü müminler, Uhud Savaşı’yla davalarını sürdürme yolunda yara almışlarsa kâfirler de Bedir Savaşı’nda aynı şeylere uğratılmışlardı. O halde

⁶⁶⁸ “Sonunda galip gelecek olan sizsiniz” yorumu için bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 76-77.

⁶⁶⁹ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 78; Kurtubi, *a.g.e.*, c. V, s. 334; Zuhayli, *a.g.e.*, c. II, s. 358-359

⁶⁷⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 79-80.

müminlerin, mağlubiyetten sonra ümitsizliğe kapılmamaları gerekmektedir.⁶⁷¹

Çıktıkları yolda müminlerin aldıkları yarının onların düşmanla cihad etme hususundaki gayret ve çabalarını yok etmemesi gerektiği bu ayette beyan edilmiştir. Çünkü bu tökezleme durumu Uhud'ta Müslümanların başına geldiği gibi, bundan önce de düşmanlarının başına gelmişti. Buna rağmen onlar, kendi bâtil inançları ve bunun kötü neticeleri yanında, kendilerine isabet eden yaralanma ve ölümlerden dolayı harp konusunda bir gevşeklik göstermemişlerdi.⁶⁷²

Galibiyet ve mağlubiyet günlerinin müşriklerle Müslümanlar arasında yer değiştirmesi Allah'ın koyduğu "savaş yasa"sıdır. Bu yasa, zafer için gerekli hazırlıkları en iyi şekilde yapan ve savaşın kurallarına eksiksiz bir şekilde uyan kimselerin galip olacağıdır. Bedir Savaşı'nda mağlup olan müşrikler, yenilgileri sebebiyle gevşekliğe ve zayıflığa düşmeyerek daha güçlü bir şekilde, kendi sistemlerini hâkim kılma adına müminlerin karşısına çıkmışlardı. Bu durum müminlere, her ne kadar Uhud'ta hezimete uğramış olsalar da ileriye dair ümitsizliğe kapılmamaları gerektiği adına örnek oluşturmaktadır. Zira ayet müminleri, iman etmiş olmaları sebebiyle daha üstün görmekte ve müminlere ümitsizliğe kapılmamaları gerektiği konusunda teşvik etmektedir.

Allah'ın hayata egemen olan yasasını Seyyid Kutup şu şekilde açıklamaktadır: "Hayata hükmeden kanunlar değişikliğe uğramadan seyrine devam etmektedir. İşler düzensiz olarak yürümez. Şayet müminler, hayata egemen olan kanunlardan ders alıp öze dönerlerse, olayların arka planındaki hikmetikavrarlar. Neticede olayların tâbi olduğu düzenin değişmezliği ve bu düzenin ötesindeki gizli hikmetin varlığıyla tatmin olurlar. Yollarına devam ederken bu kanunların ışığında seyir çizgilerini belirlerler. Böylece zafer ve üstünlük elde etmek için, sadece Allah'a ve Rasülü'ne itaat etmenin yeterli olmadığını anlayarak galip olmak için gerekli şartlara başvururlar."⁶⁷³

Ayetin sonunda "Allah zalimleri sevmez/ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ" buyrulmaktadır. Ayetin bağlam bütünlüğünden, Allah'ın sevmediği zalim kulların ümitsizliğe kapılarak Allah yolunda sabır ve sebatı bırakan kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Zira iman ettiği ve Allah'ın kendileriyle birlikte olduğuna inandığı halde herhangi

⁶⁷¹ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 80-81; Ferra, *a.g.e.*, c. I, s. 234; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 631; Kurtubi, *a.g.e.*, c. V, s. 335; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. IV, s. 99.

⁶⁷² Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 15; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 631.

⁶⁷³ Bu açıklamalar ve devamı için bkz. Kutup, *a.g.e.*, c. II, s. 458-459.

bir sıkıntı sonrasında geleceğe dair ümitsizlik ve ye'se kapılan kullar, bu halleri sebebiyle hem Allah'a hem de kendilerine zulmetmektedir.

Savaşların birinde yenilmek, yenilgiye yol açan sebepleri ortadan kaldırmakla aşılabilir bir durumdur. Yenilgi, Allah'ın bir yazgısı ve kaçınılmaz bir kader tecellisi olarak algılanmamalıdır. Bir sonraki denemede, yenilgiye götüren şartların yerine, zafere ulaştıracak şartlar ikame edilerek sonuç değiştirilebilir. Yenilgiyi asıl saymak, bu hakikatin üzerini örtmek olur ki bu da zulümdür.

İnsanın kendine zulmü, Rabbine iman etmiş olduğu halde daima yanında ve kendisine şah damarından⁶⁷⁴ daha yakın olan Allah'ın desteğini ve müminlere olan vaadini unutmuş olmasıdır.⁶⁷⁵ Kendisine olan zulmü ise, ümitsizliğe kapılması sebebiyle Allah yolunda çaba ve gayret göstermeyerek Allah'ın sevmediği zalim kullardan olmasıdır.⁶⁷⁶

Zemahşeri ve Razi, ayette kastedilen Allah'ın sevmediği zalim kulların, imanda sebat etmeyen, cihatta sabır göstermeyen kullar olduğunu söylemiştir.⁶⁷⁷ İmanda sebat etmemeleri sebebiyle bu kimseler Allah'ın kendilerine vermiş olduğu “iman” emanetine karşı zulüm içindedir. Ayrıca bu emanetin hayata yansması olan “cihad” emrinde sabır göstermemekte yine insanın Allah'ın vermiş olduğu emanete zulüm içinde olduğunu göstermektedir.

Netice itibarıyla ayeti kerimede Allah'ın, vadettiği üstünlük ihtimalini zayıf görerek gerekli çabayı ortaya koymayanları zulüm içerisinde oldukları için sevmediği söylenmektedir.

---

⁶⁷⁴ Kaf, 50/16.

⁶⁷⁵ Âl-i İmran, 3/139.

⁶⁷⁶ Merhum Mehmet Akif Ersoy şu mısralarında bu durumu veciz bir şekilde ortaya koymaktadır: Atiyi karanlık görerek azmi bırakmak / Alçak bir ölüm varsa, eminim, budur ancak / Dünyada inanmam, hani görsem de gözümle / İmanı olan kimse gebermez bu ölümle / Ey dipdiri meyyit, 'İki el bir baş içindir./ Davransana... Eller de senin, baş da senindir! His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin? / Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin. Kurtulmaya azmin neye bilmem ki süreksiz? / Kendin mi senin, yoksa ümidin mi yüreksiz?

⁶⁷⁷ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 19; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 633-634.

3.2.4. Kendini Beğenip Övünenler/مُخْتَالًا فَخُورًا

Nisa Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Kendini Beğenip Övünen Kullar

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

“Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşta, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlar (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.”⁶⁷⁸

Nisa Suresi 36. Ayetin bağlam bütünlüğü 29. Ayette “Ey iman edenler” hitabıyla başlamaktadır.⁶⁷⁹ Bu ayette müminlere “Birbirlerinin mallarını gayri meşru yoldan yemeleri” yasak kılınmış ve insanlar arasındaki mal dolaşımına ilişkin helal kazanç yolunun ticaret olduğu açıklanmıştır.⁶⁸⁰

30. Ayette Allah'ın koymuş olduğu sınırlara tabi olmayan kimselerin sonlarından bahsedilmektedir. Hadlerini aşarak hakızsızlık yapan bu kimselerin sonlarının cehennem olduğu söylenmektedir. Sonraki ayette ise büyük günahlardan kaçınan kimselerin diğer kusurlarının örtüleceği bildirilerek bu kimseler güzel bir son ile müjdelenmektedir.

32. Ayette erkeklerin ve kadınların farklı alanlarda birbirlerinden üstün kılındığı söylenmektedir. Bu durumun Allah'ın dünya hayatında koyduğu çalışıp kazanma düzeni olduğu belirtilmekte ve neticede herkesin emeğinin karşılığını alacağı ifade edilmektedir. Bu sebeple ayette “İman edenler”, birbirlerinin kazandıklarını arzu etmekten sakındırılmaktadır. Olması gerekenin insanların birbirlerinin sahip olduklarını arzu etmek değil de “çalışarak Allah'ın lütfundan isteme/ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ ” olduğu bildirilmektedir.

⁶⁷⁸ Nisa, 4/36.

⁶⁷⁹ Nisa Suresi'nde işlenen ana konulara “Hainler” (Nisa, 4/107) alt başlığı altında değinildiği için ayet burada bağlam bütünlüğü çerçevesinde işlenecektir.

⁶⁸⁰ Kutup, a.g.e., c. III, s. 187.

Ayetin sonunda “Allah’ın, “her şeyi hakkıyla bilen/ عَلِيمًا” olduğu söylenmektedir. Kullarına olan sevgisi sebebiyle onlar hakkında daima iyilik ve güzellik dileyen Allah⁶⁸¹, erkek ve kadın her mümin kul için kendisine yakın olma ve rızasını kazanma yolları var etmiştir. Bu sebeple erkeklerin de yaptıkları hayır ve kötülüklerden dolayı sevap veya cezaları vardır. Kadınların da yaptıkları iyilik ve kötülüklerden dolayı sevap veya cezaları vardır. Kula düşen Allah’ın rızasına ulaşmak için salih amellerde bulunmaktır.

Allah erkeğe ayrı kadına ayrı görevler yüklemiştir. Bu görevleri yerine getiren kullarına mükâfat vermeyi getirmeyen kullarını ise cezaya çarptıracağını bildirmiştir. Kimseye haksızlık edilmeksizin karşılığının verileceği Allah tarafından taahhüt edilmiştir. Nisa Sure’nin 40. Ayetinde bu durum “Allah zerre miktarı haksızlık etmez” ifadesiyle ortaya konmaktadır.

Rivayetlerde bu ayetin Ümmü Seleme’nin "Erkekler cihad ediyor biz etmiyoruz. Mirastan da erkeğin payının yansını alıyoruz" demesi üzerine nazil olduğu yer almaktadır. Ümmü Seleme’nin bu sözü üzerine nazil olan söz konusu ayette müminlere "Allah’ın, bir kısmınızı diğerinden üstün kıldığı şeylere tamah etmeyin " buyrulmuş herkesin görev ve sorumluluklarının farklı olduğu bildirilmiştir. Müfessirler de tercihe şayan olan görüşün bu ayetin, erkek ve kadın bütün insanların, bazılarına verilen üstünlüklere diğerlerinin tamah etmemesini emrettiğini söyleyen görüş olduğunu söylemektedir. Zira erkeklere de kadınlara da yaptıkları iyilik ve kötülüklerin karşılığı vardır.⁶⁸²

Erkeğin de kadının da çalışmasının karşılığı olduğu bildirildikten sonra 34. Ayette erkeklerin kadınlar üzerinde “hâkim/ قَوَّامُونَ⁶⁸³ kılınması yer almaktadır. Erkeklerin bu hâkimiyeti, Allah’ın, erkekleri vücutça kadınlardan daha güçlü

⁶⁸¹ Allah’ın kullarına olan sevgisi “vedüd” sıfatıyla ifade edilmektedir. Bu ifadenin Kur’an’da kullanımı için bkz. Hud, 11/90; Bürûc, 85/14.

⁶⁸² Konuyla ilgili diğer rivayet şöyledir: Bu âyet-i kerime, bir kısım insanların, Allah Teâlâ’nın diğer insanlara, özellikle lütfettiği üstün derecelerin kendilerine de verilmesini istemeleri üzerine nazil olmuş ve onlara cevap vermiştir. Zira bir kısım erkekler "Bizim mirastaki payımız, kadınların iki katı olduğu gibi, alacağımız sevapların da kadınların iki katı olmasını istiyoruz." dediler. Bir kısım kadınlar da: "Biz, sevaplarımızın erkeklerin sevabı kadar olmasını istiyoruz. Zira cihad edemiyor sevabını alamıyoruz. Şayet cihad etmek bize farz kılınmış olsaydı biz de savaşır ve sevabını alırdık." dediler. Allah Teâlâ da bu âyeti indirerek "Allah’tan lütfunu isteyin ki size güzel ameller istemeyi nasip etsin. Bunu istemeniz sizin için daha hayırlıdır" buyurdu. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 664-667; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 85-86.

⁶⁸³ "Kavvâm", işi bi-hakkın yapan kimse demektir. Kadının işlerini hakkıyla yerine şetirip, onu korumaya itinâ gösteren kimse için de, denilir. Bkz. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. IX, s. 90-91.

yaratması ve evin geçimini erkeğe yüklemesindedir.⁶⁸⁴

Ailede görevler bakımından erkek ve kadının ayrı ayrı sorumlulukları vardır. Aile fertlerinin geçimini sağlama görevi erkeğe verilmiştir. Bu görev onları kadınlara karşı yetkili ve aynı zamanda sorumlu kılmaktadır. Kişinin yetkisi ne kadar çoksa sorumluluğu da o kadar çok olmaktadır. Dolayısıyla ayette erkeklere verilen yetki aynı zamanda onlara verilen sorumluluktur.

35. Ayette, birbirleriyle geçinemeyen eşlerden her birinin ailesinden birer hakem tayin edilmesi emredilmektedir. Kadının geçimsiz olması, kocasına karşı gelmesiyle kocanın geçimsizliği ise, karısını iyilikle nikâhı altında tutmaması veya geçinme imkânı kalmamışsa güzellikle salıvermemesi durumudur. İşte böyle bir geçimsizliğin var olması halinde eşlerin, aile bağlarını koparmadan önce her birinin ailesinden birer hakem tayin edilerek uzlaştırılmaları veya uygun bir şekilde ayrılmaları emredilmektedir.⁶⁸⁵

Sevap ve Allah'a yaklaşma yöntemi bakımından, kadın ve erkeğin birbirlerinden farklı olduğu, miras taksiminde kadın ve erkeğin her ikisinin de varis olduğu, erkeklerin kadınlar üzerinde "kavvam" olduğu ve anlaşmazlık durumunda hakem tayin edilmesi konularında bilgi verildikten sonra asıl konumuzun yer aldığı 36. Ayette şöyle buyrulmaktadır. "Ey insanlar, Allah'a itaatle boyun eğin. Sadece onu Rab edinin. Emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak ona kulluk edin. Rab kabul etmekte ve ibadette hiçbir şeyi ona ortak koşmayın. Anneye babaya iyilikte bulunun. Anne ve babanız tarafından olan akrabalarınıza, babası ölen yetimlere, ihtiyaç sahibi olan yoksullara, akrabalık bakımından veya mesafeye yönünden yakınınız olan komşulara yine akrabalık bakımından ve mesafeye yönünden uzakta olan komşulara, yanınızda bulunan yol arkadaşınıza, hanımınız ve sizden ayrılmayan kimselere ve sahip olduğunuz kölelere iyi davranın. Şüphesiz ki Allah, kölelerine iyi davranmayan kibirlileri ve insanlara karşı böbürleneni sevmez."⁶⁸⁶

Ayeti kerime ilk olarak Allah'a kulluğu ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamayı emretmektedir. Zira insanı yoktan var eden ve rızıklandıran Allah Teâlâ'dır. Bu sebeple kulluğu, itaati ve şükürü yalnızca O hak etmektedir.⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 687-688.

⁶⁸⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 715; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. X, s. 94- 95.

⁶⁸⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. VII, s. 5-7.

⁶⁸⁷ Vehbe Zuhayli, *a.g.e.*, c. III, s. 59.

İkinci olarak Âyet-i kerimede: "Anaya babaya iyilik edin" buyrulmaktadır. Bu ayette olduğu gibi birçok ayette, Allah kendisine kulluk edilmesini emretmesinin hemen ardından anaya babaya itaat edilmesini emretmektedir.⁶⁸⁸ Bu durum anne-babaya itaat ve iyilik etmenin önemini ortaya koymaktadır.

Ayette Allah'a kulluk emredilip O'na ortak koşmak yasaklandıktan sonra yakından uzağa olmak üzere tüm insanlara iyilik etme emredilmektedir. Bundan sonra ise kendini beğenip övünen kimseler kınanmaktadır. Ayette bütün bu hatırlatma ve sakındırmalar, "Yüce Allah'ı dönemin putlarıyla bir tutmayı onu yegâne sayma" ilkesine bağlanmaktadır. Bu ilkeyle aynı zamanda Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayanların tabi olmaları gereken yasa belirlenmiş olmaktadır. Zira Yüce Allah'ın, tek ve bütün insanların ibadetlerine muhatap olmakta ortağı olmadığı gibi yasa koymakta da ortağı yoktur.⁶⁸⁹

Ayette iyilik etme emri öncelikle anne-baba, yakın ve uzak akrabadan başlamakta sonra bu eksen etrafında çapını büyütürken insanlık ailesinin tüm gözetime muhtaç kesimlerini kapsamına alacak şekilde genişlemektedir. Bu sistem insan fitratıyla uyumludur. Çünkü merhamet ve şefkat duygularının; yardımseverlik ve dayanışmanın geliştiği ilk yer ailedir. Aile fertlerinden bu hissiyatı alan çocuğun tüm insanlara bu bilinçle yaklaşacağı muhtemeldir.⁶⁹⁰

Âyet-i kerimenin sonunda "Şüphesiz ki Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez/ *إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا*" buyrulmaktadır. Bu hususta Ebu Reca'nın şöyle söylediği rivayet edilmektedir. "Kölelerine kötü davranan herkesi, kibirlenen ve övünen biri olarak görürsün." Zira Allah Teâlâ, "Kölelerinize iyi davranın." buyurduktan sonra "Şüphesiz ki Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez." buyurmuştur.⁶⁹¹

"Muhtâl/ *مُخْتَالًا*", kendini beğenen ve kibirlenen demektir. Ayette "muhtâl" ifadesi ile hiç kimsenin hakkını vermeyen ve kendini beğenen kimseler kastedilmiştir.⁶⁹² "Fahr" isesahip olduklarıyla övünmek manasındadır. Fahr, büyüklenmek ve övünmek için iyiliklerini sayıp döken kimse demektir. Bu kimseler

⁶⁸⁸ Bakara, 2/83; İsrâ, 17/23; Lokman, 31/14-15; En'âm, 6/151.

⁶⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutup, *a.g.e.*, c. III, s. 226.

⁶⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutup, *a.g.e.*, c. III, s. 228-229.

⁶⁹¹ Taberi, *a.g.e.*, c. VII, s. 21.

⁶⁹² Taberi, *a.g.e.*, c. VII, s. 20.

Allah'ın kendilerine verdiği nimetler sebebiyle diğer insanlara karşı övünmektedirler. Ayrıca insanlara dair sorumluluklarını Allah rızası için değil de gösteriş ve kahramanlık duygusu yerine getirmektedirler. İşte yapmış oldukları bu durum sebebiyle onlar ayette “fahur/ فَخُورًا” olarak isimlendirilerek zemmedilmiştir.⁶⁹³

Ayetteki, “kendini beğenme ve böbürlenme/ مُخْتَالًا فَخُورًا” vasıfları bilhassa “zemm/ kınama” için kullanılmıştır.⁶⁹⁴ Allah bu vasıftaki kimseleri kınamakta ve bu davranışları sevmediğini söylemektedir. Çünkü Hâlık olan Allah, tüm varlıkların yaratıcısıdır. Övgüye layık olan tek varlıktır. Allah'ın dışında, kâinatta var olan her şey mahlûktur. Mahlukat içinde ahsen-i takvim⁶⁹⁵ üzere yaratılan ve bütün her şeyin emrine verildiği en şerefli varlık “insan”dır.⁶⁹⁶ Bu ortak vasıfta yaratılmış olan insanların birbirinden üstün olma yönlerinin ölçütü ise “takva”dır.⁶⁹⁷ “Takva” üstünlüğü dışında yeryüzündeki bütün insanlar Allah katında eşittir. Zenginin fakire, erkeğin kadına, Arabın Arap olmayana, güçlünün zayıfa karşı bir üstünlüğü yoktur. Zira öz itibarıyla bütün insanlar kendilerinde ilahi bir nefha⁶⁹⁸ taşıyan eşref-i mahlûkattır.⁶⁹⁹

37. ve 38. Ayetlerde Allah'ın sevmediği “kendini beğenen ve övünen kimselerin” özelliklerine değinilmektedir. Bu kimselerin cimri oldukları, insanlara cimriliği emrettikleri ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri gizledikleri söylenmektedir.⁷⁰⁰ Ayrıca Allah'ın sevmediği bu kimseler ayette “Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını gösteriş niyetiyle sarf edenler”⁷⁰¹ olarak nitelendirilmektedir.

Ayetlerde genel olarak insanlar arası ilişkiler konu edilirken ayetler grubunun başında⁷⁰² ve sonunda⁷⁰³ söz tevhid akidesine getirilmektedir. Bu durum bütün davranışların, hissiyatın ve sosyal ilişkilerin temelini inanç sistemi olduğunu göstermektedir.⁷⁰⁴

⁶⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dahhak, *a.g.e.*, c. V, s. 51.

⁶⁹⁴ Fahrudin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. X, s. 101.

⁶⁹⁵ Tin, 95/4.

⁶⁹⁶ İsrâ, 17/70.

⁶⁹⁷ Hucurat, 49/13.

⁶⁹⁸ Hicr, 15/29; Secde, 32/9; Sad, 38/72.

⁶⁹⁹ İsrâ, 17/70.

⁷⁰⁰ Nisa, 4/37.

⁷⁰¹ Nisa, 4/38.

⁷⁰² Nisa, 4/36.

⁷⁰³ Nisa, 4/39.

⁷⁰⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutup, *a.g.e.*, c. III, s. 230.

Allah'ı ve ahiret gününü inkâr etmek; böbürlenmeyi, kibirlenmeyi, cimriliği, Allah'ın kendisine verdiği nimeti saklamayı ve sırf başkalarının övgüsünü kazanabilmek amacıyla yardımseverlik gösterisi yapmayı beraberinde getirmektedir. İşte bu durum güzel ahlakın sebebinin “Allah'a ve ahiret gününe iman etmek”, kötü ahlakın sebebinin ise “Allah'a ve ahiret gününü inkâr etmek” olduğunu göstermektedir.⁷⁰⁵

Ayetin sonunda yer alan “Allah kendini beğenenleri ve böbürleneni sevmeyiz/ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا” ifadesi, Allah'ın bu vasıftaki kişilerden razı olmadığını ve onlara yakın olmayacağını delildir. Zira kendini beğenen kibirli kimselerin sahip olduğu özellikler “şirk ehlinin” vasıflarıdır. İşte bu sebeple ayette müminler, bu özelliklerden sakındırılmaktadır.⁷⁰⁶

Allah'ı ve ahiret gününü inkâr, insanın diğer insanlarla ve bilimum varlıkla olan ilişki biçimini etkilemektedir. Allah'ı inkâr, insanı kendisine emanet olarak verilen malı, makam ve mevkii bir zaman sonra putlaştırarak bunların kulu- kölesi haline getirmektedir. İnsanın kendisini varlığın tek sahibi olarak görerek ilahi sorumluluk bilincini yok sayması, diğer insanlara karşı kibirlenmesine sebep olmaktadır. Yaptıklarından hesaba çekilme düşüncesiyle yaşamayan insan varlığa hakk ettiği değeri vermeyerek ziyana uğrayanlardan olmaktadır. Zira hüsrandan kurtulan kullar iman edenler, salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenlerdir.⁷⁰⁷

Ayetin bağlamından “kendini beğenip böbürleneni kulların”, başta Allah olmak üzere anne-baba, eş- dost ve çevresindeki bütün insanlara karşı kibirlenerek onların varlığını tanımayan ve onlara değer vermeyen kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Kendi dışında kimsenin varlığını dikkate almayıp hesaba katmayanlar, ellerine imkân geçtiğinde bu imkânları hakkın ve hakikatın devamı için kullanmazlar. Bu durumda elinde güç olan, bu gücü diğerine karşı olumsuz sonuçlar doğuracak şekilde kullanabilir. Kendini beğenip böbürlenmek, başkalarına zulmetmeyi, onları hesaba katmadan kararlar almayı beraberinde getirir. Hâlbuki Allah Teâlâ yaratılış olarak bütün insanları eşit yaratmış ve üstünlüğün ölçüsünü vermiştir. Kendisinde böyle bir ölçü olmadığı halde sahip olduklarıyla övünmek,

⁷⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutup, *a.g.e.*, c. III, s. 230-231.

⁷⁰⁶ İbn Aşur, *a.g.e.*, c. V, s. 51.

⁷⁰⁷ Asr, 103/1-3.

böbürlenmek mümince bir tavır olmaz.

Onların bu davranışlarının sebebi ahiret gününü yalanlayarak yaptıklarından hesaba çekilecek olduklarını düşünmemeleridir. Ayette aynı zamanda Allah'a kul olmanın sosyal hayattaki yansımaları ortaya konmaktadır. Buna göre Allah'ın sevdiği kullar, Allah'a iman eden ve tüm varlığa "İhsan" üzere davrananlardır.

Netice itibariyle Allah, sahip oldukları birtakım izafi şeyler sebebiyle kendilerini diğer insanlardan üstün görerek böbürlenmiş kullarını sevmemektedir. Çünkü bu durum Allah'ın koymuş olduğu ölçüleri değiştirmekte ve hakk terazisinde ifsada yol açmaktadır.

Hadid Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Kendini Beğenip Övünen Kullar

لَٰكِنِّي لَا تَأْسُوْا عَلٰی مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوْا بِمَا ءَاتَاكُمْ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ

“(Allah bunu) elinizden çıkana üzülmeysiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmanız diye açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenmiş kimseleri sevmez.”⁷⁰⁸

Sure, gökte ve yerde olan her şeyin Aziz ve Hâkim olan Allah'ı tesbih ettiği ifadeyle başlamaktadır. Birinci ayetten yedinci ayete kadar Allah'ın sıfatları zikredilmekte O'nun göklerin ve yerin sahibi, öldüren ve dirilten, her şeye kâdir⁷⁰⁹ evvel-ahir, zahir –batın, her şeyi hakkıyla bilen⁷¹⁰, gökleri ve yeri altı günde yaratan⁷¹¹ olduğu söylenmektedir.

Allah'ın yerde ve gökte vuku bulan her şeyden haberdar olduğu zikredilmektedir. Bunun ardından her şeyden haberdar olan Allah'ın aynı zamanda daima kullarının yanında olduğu bildirilmektedir. Bu durum ayette Allah'ın “gören/بَصِيْرٌ” sıfatına bağlanarak O'nun kullarının fiillerine niyet ve akıbet olarak muttali olduğu söylenmektedir.⁷¹² Ve nihayetinde bütün işlerin kendisine döndürüleceği⁷¹³ sinelerin özünü hakkıyla bilen yetkili mercinin sadece Allah olduğu ifade

⁷⁰⁸ Hadid, 57/23.

⁷⁰⁹ Hadid, 57/2.

⁷¹⁰ Hadid, 57/3.

⁷¹¹ Hadid, 57/4.

⁷¹² Hadid, 57/4.

⁷¹³ Hadid, 57/5.

edilmektedir.⁷¹⁴.

Ayetlerin devamında inananlar Allah'a ve Rasulü'ne imana⁷¹⁵, malı Allah yolunda infak etmeye⁷¹⁶, karz-ı hasene⁷¹⁷ teşvik edilmektedir. Müminlerin ve münafıkların ahiretteki halleri anlatılarak insanlar yaptıkları amellerin neticesi hakkında bilgilendirilmektedir.⁷¹⁸ Dünya hayatının oyun ve eğlence olduğu yağmurun bitirdiği yemyeşil bir tarlanın zamanla sararıp kuruyarak yok olduğu örneğiyle misallendirilmektedir.⁷¹⁹ Bu örnekle insanlara gelip geçici dünyanın aldaticılığına kanmayıp Allah'ın mağfiretini ve cennetini kazanmak için çalışmanın gerekliliği anlatılmaktadır.⁷²⁰

22. Ayette “Ne yeryüzünde ne de kendi canlarınızda hiçbir “musibet” meydana gelmez ki bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu Allah'a göre kolaydır”⁷²¹ buyrulmaktadır. Bu ifadeyle insanların dünyaya ve ahirete verdiği önemle musibete karşı verdiği tepki arasında bir ilişki kurulmaktadır. Zira ayetin bağlamında dünya hayatının bir oyun ve eğlence olduğu söylenmekte insanın asıl çabasını “ahiret hayatı” için ortaya koyması istenmektedir.

Dünyadaki sıkıntı ve ferahlık, Allah'ın takdirine bağlıdır. Bu takdire mümince bir tavır koymak ise insanın safını belli etmektedir. Müminler, bir musibetle karşılaştıklarında ümitsizliğe kapılmayan, zenginlik ve ferahlık elde ettiklerinde kibirlenmeyen bir karaktere sahip olmalıdırlar. Çünkü Allah'ın kendilerine verdiği nimet sebebiyle şımaran, bu nimeti Allah rızası için sarf etmeyen ve hatta başkalarını da sarf etmekten alıkoyan kâfir ve münafıklardır.⁷²²

“Musibet/ مُصِيبَةٌ”; hedefine isabet eden mermi gibi insana şiddetle dokunan olay ve felakettir. Yeryüzünde meydana gelen “musibet”, yerde herhangi bir zarar ve harabeye neden olan kuraklık, kıtlık ve zelzele gibi afetlerken nefislerdeki musibet ise ölüm, hastalık, açlık, susuzluk, fakirlik gibi durumlardır. Bütün bunlar

---

⁷¹⁴ Hadid, 57/6.

⁷¹⁵ Hadid, 57/7.

⁷¹⁶ Hadid, 57/10.

⁷¹⁷ Hadid, 57/11..

⁷¹⁸ Hadid, 57/12-16.

⁷¹⁹ Hadid, 57/20.

⁷²⁰ Hadid, 57/21.

⁷²¹ Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 171.

⁷²² Mevdudi, *a.g.e.*, c. VI, s. 115.

Allah'ın ezeli ilminde olan bir yazgı iledir.⁷²³

Bela ve musibetlere karşı kadere bağlanmanın kalbe kuvvet ve sağlamlık vermesi yanında, acı ve tatlı olaylar karşısında insanı sarsmayan bir yararı da vardır.⁷²⁴ Bu durum, insanın kaybettiği dünya nimetleri sebebiyle üzülmemesi gerektiği hikmetini ve kendisine verilen nimetler sebebiyle şımarması gerektiği lütfunu hatırlatmaktadır.⁷²⁵ Zira Allah verdiği nimetler neticesinde kulunun şükür mü edeceğini yoksa nankörlük mü edeceğini sınamaktadır.⁷²⁶

Elmalılı Allah'ın yazgısını, O'nun maddeye ve zamana ihtiyacı olmamasıyla açıklamaktadır.⁷²⁷ Kutup da aynı görüşü şu cümleleriyle dile getirmektedir. “Yüce Allah'ın bilgisinde geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman yoktur. Bu zaman dilimleri biz ölümlülerin dünyalarında geçerlidir. Biz nesnelere ve olayları bu zaman dilimleri ile sınırlayarak algılayabiliriz. Zaman ve yer sınırlamaları ile belirlenmemiş olayları ve nesnelere algılayamayız. Fakat Yüce Allah, şu varlık âlemini bir bütün olarak gözetten mutlak gerçektir. O'na göre hiçbir kayıt, hiçbir sınır yoktur. Bu varlık âleminin ilk anından son anına kadar meydana gelen bütün olaylar ve dönemler bir bütün olarak yüce Allah'ın bilgisi kapsamındadır. Bu bilgi hiçbir zaman dilimine, hiçbir yer sınırlamasına bağımlı olmaz. Yüce Allah'ın bilgisine açık olan genel planda her olayın yeri vardır. Buna göre gerek yeryüzünde gerek insanın kendisinde, hatta bu ayetin indiği günkü ilk muhataplarının kişiliklerinde meydana gelen her iyi ve kötü olay yeryüzünde ve insanlarda henüz meydana gelmeden önce, henüz somut biçimi ile ortaya çıkmadan önce yüce Allah'ın katında bulunan "ezeli" bir kitapta kayıtlıdır.”⁷²⁸

İbn Aşur, ayetteki “kitap” kelimesinin mecazi anlamda kullanıldığını söylemektedir. Ona göre kitap kelimesiyle “Allah'ın bilgisi” kastedilmektedir. Allah dünya nizamını belli sebeplere ve bu sebeplerin işleyişine bağlamıştır. Böylelikle her şeyin meydana gelme sebebi ve yaratılış vakti belirlenmiş

⁷²³ Taberi, *a.g.e.*, c. XXII, s.418; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XIX, s. 238; Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 171; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XXVII, s.410; Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIV, s. 278-280; Sabuni, *a.g.e.*, c. VI, s. 335-336.

⁷²⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 172.

⁷²⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 421; Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIV, s. 279-280; Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 255

⁷²⁶ Neml, 27/40.

⁷²⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII, s. 171.

⁷²⁸ Kutup, *a.g.e.*, c. XIV, s. 314.

olmaktadır. Tüm bunlar Allah'ın bilgisi, kontrolü ve takdiri dâhilindedir.⁷²⁹

Ayetin nazil olduğu döneme baktığımızda şu durumla karşılaşmaktayız. O dönemde Müslümanlar, kâfirlerin tehdidi altında ve her yandan kuşatılmış olmanın meydana getirdiği bir halet-i ruhiye içindeydiler. Kâfirlerin ekonomik boykotu sebebiyle tüm Müslümanlar zulüm altındaydı. Kâfirler Müslümanların bu halini, onların yanlış yolda olmalarının delili olarak kullanırken, münafıklar bu durumu istismar ederek Müslümanların kalbine şüphe sokarak kendi şüphelerinin doğruluğunu ispatlamaya çalışıyorlardı. İhlâslı müminler, bu musibetlere tahammül ediyorlardı fakat zaman zaman bu musibetlere dayanmak onlara da zor geliyordu. İşte söz konusu şartlarda Allah, bu ayetle Müslümanların başlarına gelen musibetlerin kendisinin bilgisi dışında olmadığını bildirerek onlara teselli vermiştir. Tüm bunlar her şeyi bilen Allah'ın planı ve hikmeti dâhilindedir.⁷³⁰

Ayetlerde Müslümanlara, her halükârda Allah 'a güvenmeleri, ona teslim olmaları, kendilerine dokunan bir belaya sabretmeleri, ümitsizliğe düşmemeleri, kendilerine gelen hayırdan dolayı şükretmeleri, sevinçten dolayı kibirlenip böbürlenmemeleri, mağrur olmamaları, Allah yolunda infak etmenin ve muhtaçlara yardım etmenin sonuçlarından korkmamaları ve cimriliği teşvik etmemeleri öğütlenmiştir.⁷³¹

Ayetteki, “Elinizden çıkıp gidene üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiğiyle de şımarmanız içindir/ لَا تَأْسُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ” ifadesi, “Kendinizi helak edecek bir şekilde üzülmekten kaçınınız, elinizden kaçan fırsatlardan elde edeceğiniz mükâfat ve kârların hesabını yapmayın. Aynı şekilde sizi şımartıp azgınlatacak bir şekilde olan aşırı sevinç ve şımarıklıklara da düşmeyiniz” anlamındadır. Bunun delili ayetteki, "Allah kendini beğenip böbürlenene kimseleri sevmez" ifadesidir. Ayette, bu ifade ile kişinin böbürlendiği ve şımarttığı bir sevincin Allah katında kınanmış olduğu bildirilmektedir.⁷³²

Müminlerin Allah Teâlâ'nın kendilerine verdiği nimetlere karşı sevinmesi ise, bu nimetlerin şükürünü eda etmeleridir. Zira bu anlamda, “Üzülmeyen ve sevinmeyen hiçbir kimse yoktur. Fakat mümin musibetini sabra, elde ettiği

⁷²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XXVII, s. 410-411.

⁷³⁰ Mevdudî, *a.g.e.*, c. VI, s. 135; Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIV, s. 278.

⁷³¹ Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 256.

⁷³² İbn Aşur, *a.g.e.*, c. XXVII, s. 411; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XIX, s. 239-240.

ganimeti de şükre dönüştürür.”⁷³³Yasaklanan üzüntü ve sevinç kişinin aşırı davranışlarda bulunduğu üzüntü ve sevinçlerdir. Hoş görülmeyen sevinç, tekebbür ve hak tanınamayı içeren sevinçtir. Yasaklanan hüznün de kişiyi sabırdan ve Allah'ın hükmüne teslim olmaktan çıkararak hüzündür.⁷³⁴ Dolayısıyla müminlerden istenen, sıkıntıların verdiği acılar ile sevinçlerin yol açtıkları mutlulukların onları yüce Allah'a yönlendirmesi gerektiği, iyi ve kötü günde Allah'ı hatırdan çıkarmamaları, hem üzüntü de hem de sevinçte ölçünün dışına çıkmamalarıdır.

Allah'ın kibirlenen ve övünen kimseleri sevmediği ifadesinin yer aldığı Nisa, 4/36 ve Hadid, 57/23 ayetlerinin hemen ardından bu kimselerin özelliklerine değinilmektedir. Her iki ayette de bu kimselerin “Cimri oldukları ve insanlara cimriliği emrettikleri” söylenmektedir. Bu durum; kibirli, gururlu insanların başkalarının kendileri üzerinde herhangi bir hakkı olduğunu kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu kimseler, Allah'ın kendilerine verdiği nimetin hakkını ödemezler, bir yoksula bir fakire iyilikte bulunmazlar. Başkalarından da mallarını harcamamalarını isterler, cimrilik yapmayı insanlara güzel gösterirler. Lakin kim bu harcamayı yapmaz, Allah'ın emirlerinden ve O'na itaat etmekten uzak durursa, bilsin ki Allah'ın ona ihtiyacı yoktur. Bu cimrilik O'na zarar vermez. Çünkü cimrilik, ancak o kişinin kendisine zarar verir. Zira ayette "Eğer siz ve yeryüzünde olanların hepsi nankörlük etseniz, (bu Allah'a zarar vermez) bilin ki Allah gerçekten zengindir, hamd edilmeye lâyıktır"⁷³⁵ buyrulmuştur. ⁷³⁶

18. Ayette sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınların övülmesiyle bu ayette Allah'ın sevmediği kullar olan kendilerini beğenen, cimrilik yapan ve cimriliği emreden kimseler⁷³⁷ arasında bir bağlantı söz konusudur. Sahip olduğu her şeyi kendisine Allah'ın verdiğini bilen mümin verdiği sadakalar sebebiyle büyüklemez. Cimrilik yapmayacağı gibi cimriliği de emretmez. Ama bu hakikati anlamayan kişi kendisine verilen malın makam ve mertebenin kendi kazancıyla olduğunu zanneder. Bu sebeple övünür, böbürlenir ve onu kimseye vermek istemez. Sonrasında ise cimriliği teşvik ederek kendi prensip ve metodunu gerçekleştirmeye

⁷³³ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXI, s. 239-240; Kutup, *a.g.e.*, c. XIV, s. 315; Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIV, s. 280.

⁷³⁴ Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIV, s. 280; Sabuni, *a.g.e.*, c. VI, s. 336.

⁷³⁵ İbrahim, 14/8.

⁷³⁶ Vehbe Zuhayli, *a.g.e.*, c. XIII, s. 280.

⁷³⁷ Hadid, 57/24.

uğraşır.⁷³⁸

Ayetlerin birbiri ardınca dizilişi, ilk ayette her şeyin bir plana bağlı olduğu gerçeği ile şımarıklık ve kendini beğenmişlik arasında, ikinci ayette ise şımarıklık ve kendini beğenmişlikle cimrilik ve cimriliği önerme arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu ilişki şöyledir: Başına gelen her şeyin Allah'ın bilgisi dâhilinde olduğunun bilincinde olan kimse üstünlük taslamaz, kazancı yüzünden şımarmaz, bunun yanı sıra ne cimri olur ne de başkalarına eli sıkı olmayı önerir. Fakat söz konusu gerçeği kavrayamamış olan kimseler sahip olduğu malı, gücü ve mevkii kendi öz kazancı sanarak üstünlük duygusuna kapılır ve varlığı yüzünden şımarır. Cimrice davranır başkalarına da cimri olmayı önerir.⁷³⁹

Ayetin sonunda “Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez/ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ” buyrulmaktadır. Ayetin bağlamı itibariyle kastedilen “kibirli ve övünen kullar”, kendilerine verilen nimetler sebebiyle şımaran kullardır. Bu kimseler sahip oldukları mal ve mülkün tek sahibi olarak kendilerini gördükleri için cimrilik yapmakta ve diğer insanlara da cimriliği emretmektedirler. Allah bu özellikteki kullarını nimet veren olarak kendisini unuttukları ve sahip oldukları şeyleri de başkalarına karşı kibirlenme amacıyla kullandıkları için sevmediğini söylemektedir.

Allah verdiği nimetlere şükreden ve bu nimetleri diğer insanlarla paylaşan kulunu sevmektedir. Zira mümin kullar, başlarına gelen musibetlere karşı sabreden, kendilerine verilen nimetlere de şükreden kullardır.⁷⁴⁰

Neticede Allah Teâlâ, nimetle karşılaştığında kendisine şükürle; musibetle karşılaştığında ise sabırla yönelen kullarını sevmektedir. Bunun tam tersi olarak kazandığında kibirlenerek şımaran kimseleri sevmemektedir. Zira bu durum kulun her daim kendisinin yanında olan Allah'ı unutması demektir.

⁷³⁸ Kutup, *a.g.e.*, c. XIV, s. 315.

⁷³⁹ Kutup, *a.g.e.*, a.y.

⁷⁴⁰ Maturidi, *a.g.e.*, c. IX, s. 536.

3.2.5. Bozguncular/ الْمُفْسِدِينَ

Mâide Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Bozguncu Kullar

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

“Yahudiler, Allah'ın eli bağıdır (sıkıdır), dediler. Hay dedikleri yüzünden elleri bağlanası ve lânet olasılar! Bilâkis, Allah'ın elleri açıktır, dilediği gibi verir. Andolsun ki sana Rabbinden indirilen, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü arttırır. Aralarına, kıyamete kadar (sürecek) düşmanlık ve kin soktuk. Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa (fitneyi uyandırmışlarsa) Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar; Allah ise bozguncuları sevmez.”⁷⁴¹

Sure'de 64. Ayetin de yer aldığı pasajın bütünlüğü 61. Ayetle başlamaktadır.⁷⁴² Bu ayetler bölümünde Yahudilerin karakteristik özellikleri konu edilmektedir. 61. Ayetin nüzul sebebi; "Medine'ye girdiğiniz vakit, günün erken saatlerinde iman edenlere indirilen şeylere iman ediniz. Evlerinize döndüğünüz günün son vakitlerinde de onu inkâr ediniz" diyen Yahudilerdir.⁷⁴³ Devam eden ayetlerde Yahudilerin çirkin işleri, günahta haddi aşmaları ve haram yemede birbirleriyle yarışmaları zikredildikten sonra 64. Ayette onların cüretkârca davranarak Allah'ı cimrilikle nitelendirmeleri yer almaktadır.

Rivayetlerde bu ayetin Finhas b. Âzûrâ ile arkadaşları hakkında nazil olduğu yer almaktadır. Söz konusu kimseler zengin Yahudilerdendi. Peygamber Efendimizi inkâr edince, malları azaldı ve şöyle dediler: “Şüphesiz Allah cimridir ve Allah'ın eli bize bir şeyler vermek noktasında kapalıdır (cimridir).”⁷⁴⁴

⁷⁴¹ Mâide, 5/64.

⁷⁴² Mâide Suresi hakkında genel bilgilere, “Mâide, 5/13” ayeti kapsamında yer verildiği için burada değinilmeyecektir.

⁷⁴³ Kurtubi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 80; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 41; Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 323; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VI, s. 248; Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 133.

⁷⁴⁴ Konuyla ilgili diğer rivayetler şöyledir:

1. Yahudiler, "Allah'a kim güzel bir borç verirse..." (Bakara, 245) ayetini duydukları zaman, "Eğer Allah borca muhtaç ise, fakir ve âcizdir" dediler. Onlar, kullarından borç isteyen

Elin bağı ve açık olması, cimrilik ve cömertliği ifade için kullanılan bir mecazdır. Nitekim “Elini boynuna bağlama (cimrilik yapma), onu büsbütün de açıp saçma (israfçı olma)”⁷⁴⁵ âyeti de bu manadadır. “El”, kelimesinin cimrilik ve cömertlik anlamında mecazi anlam ifade etmesi “el” ’in, işlerin çoğunun, bilhassa mal verip, infak etmenin yapıldığı bir vasıta ve araç olarak kullanılması sebebiyledir. Bu nedenle Araplar, sebebin (aracın) ismini müsebbebe (neticeye) vermişler, böylece cömertlik ve cimriliği, (sebebi olan) el, parmaklar, avuç içi veya parmak uçlarına isnad etmişlerdir. Binâenaleyh cömert olan bir kimseye avucu feyizli; eli açık; parmakları açık ve "parmak uçları (çöl gibi) engin" denilir. Cimri olan kimseye de "Parmakları dar", "avuç içi dar", "parmak uçları zayıf, etsiz" denilmektedir.⁷⁴⁶

İnsanların Peygamberimizin etrafında toplanmaya ve Yahudilerden uzaklaşmaya başlamaları, Yahudilerin ekonomik faaliyetlerinde olumsuz etkiler bırakmıştı. Başta "Allah fakir, biz zenginiz"⁷⁴⁷ diyen Yahudiler, geniş imkânlar dünyasından ekonomik darboğaza düşmüşlerdi. Müminlerin, galip gelmesi özellikle Medine'de Yahudileri sosyal, dinive ekonomik açıdan sahip oldukları seçkin konumu kaldıracaktı. Neticede Yahudileri kızdıran durum, Araplar arasındaki ayrıcalıklı konularının son bulmasıydı.⁷⁴⁸

Ayette “Onlar ne zaman bir ateş yaksalar/ كَلَّمَا أَوْفَدُوا نَارًا لِّلْحَرْبِ” ifadesinde geçen “ateş/ نَارًا” kelimesinde istiare yapılmıştır ve “savaş” kastedilmiştir. Dolayısıyla bu ifade “Ne zaman savaş yapmaya karar verseler” anlamındadır. Neticede Allah’ın, Yahudilerin bu kötülüklerini onları kahrederek ve zayıflatıp

---

İlah’ın fakir ve elleri bağı (cimri) olduğu neticesine varınca, Yüce Allah, onlardan böyle söylediklerini nakletmiştir.

2. Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.s)’in ashabının son derece sıkıntı, fakirlik ve ihtiyaç içinde olduklarını görünce, alay ve istihza yoluyla şöyle dediler: "Muhammed'in Tanrısı fakir ve elleri bağı (cimri)dir." Onlar bu sözü söyledikleri için, Hak Teâlâ böyle söylediklerini nakletmiştir.
3. Yahudiler, insanlar içinde malı ve serveti en çok olanlar idiler. Cenâb-ı Allah, Hz. Muhammed (s.a.s)’i peygamber olarak gönderip de, onlar da onu yalanladıklarında, Allah, onların geçimlerini darlaştırdı. O zaman Yahudiler, Allah’ı cimrilikle tavsif ederek, "Onun elleri, baş ve ihsanda bulunmaktan uzaktır" dediler. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. VI, s. 554-555; Dahhak, *a.g.e.*, c. I, s. 333; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 81; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 43; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VI, s. 249; Zuhayli, *a.g.e.*, c. III, s. 515; Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 326.

⁷⁴⁵ İsra, 17/29.

⁷⁴⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 552-553; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XII, s. 44; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VI, s. 249; Zuhayli, *a.g.e.*, c. III, s. 513-514.

⁷⁴⁷ Âl-i İmran, 3/181.

⁷⁴⁸ Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 134-135

güçsüzleştirerek “yok ettiği(söndürdüğü)/أَطْفَأَهَا اللَّهُ” söylenmektedir. ⁷⁴⁹

Ayetin sonunda Yahudilerin daima fesda/ bozgunculuğa koştukları söylenmiştir. Ayette fesat olarak ifade edilen durum Yahudilerin İslam’ı yok etme çabalarıdır.⁷⁵⁰ Yahudiler, Allah’ın ayetlerini inkâr etmekte, Rasulü’nü yalanlamakta, O’nun emir ve yasaklarına muhalefet etmekteydiler. Bütün çabaları fesat çıkarma üzerineydi. Allah’ın koymuş olduğu hükümleri değiştirmekte ve bunların yerine kendi isteklerine göre hükümler koymaktaydılar.⁷⁵¹ Bu durum, Allah’ın ıslah ettiği düzenin bozulmasına ve yeryüzünde fesda sebep olmaktaydı.⁷⁵² Fakat Yahudiler sebep oldukları fesadı, “biz ıslah edicileriz”⁷⁵³ diyerek kabul etmemekte ve düzenin sahibi olan Allah hakkında asılsız ve çirkin sözler⁷⁵⁴ sarf etmekteydiler.

Kaynaklarda Yahudilerin tarih boyunca çıkardıkları her fessatta başlarına daha büyük sorunlar açtıkları söylenmektedir. İlk önce Allah’ın Kitabı olan Tevrat’a muhalefet edince Allah üzerlerine Buhtunnasr’ı gönderdi. Daha sonra tekrar fesat çıkarınca, Bizans komutanı Petrus’u; sonra Mecusîleri ve nihayet yine fesat çıkarmaktan geri durmayınca, bu sefer de onlara Müslümanları göndermiştir. Böylelikle ne zaman işleri yoluna koyulacak olduysa Allah onları darmadağın etmiştir.⁷⁵⁵

66. Ayette Yahudilere isabet eden darlık ve sıkıntının yalnızca kendileri sebebiyle olduğu ifade edilmiştir. Ayette, “Eğer onlar Tevrat’ı, İncil’i ve Rablerinden onlara indirileni (Kur’an’ı) doğru dürüst uygulasalardı, şüphesiz hem üstlerinden, hem de ayaklarının altından (yerin her türlü nimetlerinden) yerlerdi” buyrulmaktadır.⁷⁵⁶ Zira Allah, ihsanı ve nimeti bol olandır. Yahudilerin “Allah’ın eli dardır” nitelemeleri asılsız ve çirkindir. Dolayısıyla onların başlarına gelenler hırs, çıkarıcılık ve sömürü zihniyetleri sebebiyledir.

⁷⁴⁹ Kurtubi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 86-87; Fahrudin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XII, s. 48.

⁷⁵⁰ Kurtubi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 87.

⁷⁵¹ Mâide, 5/41.

⁷⁵² Âraf, 7/56; Âraf, 7/85.

⁷⁵³ Bakara, 2/11.

⁷⁵⁴ Âl-i İmran, 3/181; Mâide, 5/64.

⁷⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 560-561; Kurtubi, *a.g.e.*, c. XIII, s. 86; Zuhayli, *a.g.e.*, c. III, s. 518-520; Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 132

⁷⁵⁶ İman eden, takva sahibi olan ve şükreden kullara verilen nimetlerin artırılaacağı ile ilgili ayetler için bkz. Talak, 65/2-3; Cin, 72/16; Âraf, 7/96; İbrahim, 14/7.

Bakara Suresi'nde, Allah Teâlâ "fesad", sevmediğini söylemektedir.⁷⁵⁷ Ayetlerde "fesat"; toplumun düzenini bozma anlamında harsı (kültürü) ve nesli helak etme anlamında kullanılmıştır. İfsad kavramı, gerek fizik gerekse sosyal düzen ve dengenin bozulması anlamında olumsuz bir duruma işaret etmektedir. Aynı zamanda hem içsel olarak kişinin fitratının bozulması hem de tabii dengenin bozulmasıdır. Allah kulları için hem kendi fitratlarında hem de kâinatta mükemmel bir düzen inşa etmiştir. Bu düzenden sonra Allah'ın yeryüzünde hâkim kılmak istediği yaşam biçimine karşı çıkan girişimleri bozgunculuk saymıştır.⁷⁵⁸

Ayetin sonunda "وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ/Allah bozguncuları sevmez" buyrulmaktadır. Bu beyan yeryüzünde fesat peşinde koşan kimselerin, Allah katında gazaba uğramış olduğuna delâlet etmektedir.⁷⁵⁹ Zira bu kimseler Allah'ın koymuş olduğu düzeni bozarak hem yeryüzündeki işleyişin değişimine⁷⁶⁰ sebep olmakta hem de dini ve kültürel değerleri yok sayarak insanların ruh ve gönül dünyalarında olumsuz etkilere yol açmaktadırlar.

"İfsad", sözcüğünün zıttı ıslah'tır. İslah, Kur'an-ı Kerim'de kâinatın ayakta durabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için Allah'ın koyduğu düzen ve dengeye (sünnetullaha) tabi olmak anlamında kullanılmaktadır. Allah'ın koyduğu bu düzen ve denge ayetlerde "tevhid" akidesine vurgu yapılarak işlenmektedir. Zira bir başka ayette "Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı elbette ikisinin idare ve düzeni de bozulurdu"⁷⁶¹ buyrulmaktadır. İşte bu "tevhid" esasına aykırı olarak ne zaman bir yerde Allah'a ve emirlerine karşılık kendilerinde ilahlık ve hâkimiyet yetkisi gören kimseler çıkmışsa, o yerlerin toplumunda ve hayat düzeninde huzursuzluk, kargaşa, parçalanma ve düşmanlık ortaya çıkmıştır.⁷⁶² Bu sebeple ayetlerde kavimlerin helak edilme sebebi olarak "yeryüzünü ifsad etme"⁷⁶³ gösterilmiştir.

Ayetin nüzul sebebinden "Allah'ın sevmediği müfsid/ bozguncu kimselerin", başta "Allah cimridir" diyen Finhas b. Âzûrâ ile arkadaşları olmak üzere tüm Yahudiler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu ayetin kapsamına sayılan niteliklere

⁷⁵⁷ Bakara, 2/205.

⁷⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. DİA, "fesad" maddesi, 1995, c. XII, s. 421-422

⁷⁵⁹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XII, s. 49.

⁷⁶⁰ İnsanların yeryüzünü ifsad etmelerine; küresel ısınma, küresel soğuma ve tohumların değiştirilmesi örnek verilebilir.

⁷⁶¹ Enbiya, 21/22.

⁷⁶² Nahl, 16/88.

⁷⁶³ Feccr, 89/7-12; Âraf, 7/74; Ankebut, 29/28-30; Âraf, 7/85; Âraf, 7/103.

sahip tüm insanlar dâhildir. Dolayısıyla Allah'ın sevmediği müfsid kullar Allah'ın koyduğu kurallara tabi olmamaları sebebiyle yeryüzünde istediklerine ulaşamayan ve bu sebeple de Allah'a kötü sıfatlar yakıştıran kimselerdir.

3.2.6. Haddi Aşanlar/ الْمُعْتَدِينَ

Bakara Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Mu'tedi Kullar

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

*“Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Fakat sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.”*⁷⁶⁴

Bakara Suresi'nde yukarıdaki ayetin de dâhil olduğu ayetler pasajı 189. Ayetle başlamaktadır. Bu ayette müminlerin peygamberimize “hıla” hakkında soru sordukları yer almaktadır. Peygamber Efendimize sorulan ve Kur'an'da cevabı verilen sorular, sadece hilalin sorulduğu bu sorudan ibaret değildir.⁷⁶⁵ Sure'nin 215. Ayetinde müminlerin Peygamber Efendimize “neleri harçayacaklarını”, 217.ayetinde “haram ayda savaşmanın hükmünü”, 219. Ayetinde “içki ve kumarı”, 220. Ayetinde “yetimleri”, 222. Ayetinde ise kadınların hayız halini sordukları söylenmektedir.⁷⁶⁶

189. Ayette “iyilik/ الْبِرُّ” kavramına dâhil olan amellerin neler olduğuna dair kısa bir açıklama yapmaktadır. Bu ayette cahiliye âdeti olan evlere arkalarından girmenin iyi ve erdemli bir davranış olmadığı söylenmiş asıl iyilik ve erdem Allah'a itaat etme anlamında azami gayret gösterme anlamına gelen “takva” olduğu ifade edilmiştir.⁷⁶⁷

“Takva”, emrinden sonra 190. Ayette konu Allah yolunda savaşmaya getirilmiştir. Zira Allah'ın emirlerine kesin itaat anlamına gelen "takva" nın uygulama açısından insanlara en zor ve en güç geleni Allah yolunda cihad

⁷⁶⁴ Bakara, 2/190.

⁷⁶⁵ Bu üslup tarzının değerlendirilmesi için bkz. Müftüoğlu, *a.g.e.*, s. 212-215.

⁷⁶⁶ Sana soruyorlar ifadesinin yer aldığı diğer ayetler için bkz. Mâide Suresi, 5/4; Âraf Suresi 7/187; Enfâl Suresi, 8/1, İsrâ Suresi, 17/85; Kehf Suresi, 18/83; Tâhâ Suresi, 20/105; Nâziât Suresi, 79/42-44.

⁷⁶⁷ Takva hakkında yorumlar için bkz. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. V, s. 136-137.

etmektir.⁷⁶⁸ Ayetteki “Allah yolunda savaşın/ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ” ifadesi de “Allah'a itaat ve O'nun rızasını talep etme yolunda savaşın”⁷⁶⁹ anlamındadır. Zira Allah yolunda cihad eden mücahid, gösteriş ve kahramanlık niyeti taşımadan i'layi-kelimetullahı hâkim kılmak için savaşan kimsedir.

Rivayetlere göre bu ayet Hudeybiye anlaşmasından sonra nazil olmuştur. Peygamber Efendimiz umre yapmak üzere Ashab-ı kiram ile birlikte Mekke'ye giderken Hudeybiye adı verilen bir bölgede konakladı. Müşriklerle yapılan görüşmeler neticesinde o yıl geldikleri şekilde dönmek ve ertesi yıl umre yapmak üzere anlaştılar. Ertesi sene Peygamber Efendimiz ve müminler kaza umresi yapmak üzere hazırlıklarını yaptılar. Müslümanlar her ne kadar haram ayda savaşmayı hoş görmeseler de kâfirlerin sözlerinde durmayacaklarından korkuyorlardı. İşte bu âyet-i kerime söz konusu olay üzerine nazil olarak müminlere kendilerine savaş açıldığı takdirde karşılık verme izni vermiştir.⁷⁷⁰

Dolayısıyla müşriklerle savaşma izni veren 190. Ayetle, cahiliye âdeti olan insanların hac dönüşü (ihramlı iken) evlerine arkalarından girmelerinin söz konusu edildiği bir önceki ayet arasında sıkı bir ilişki vardır. Zira rivayetler 190. Ayet-i kerimedeki savaş emrinin, Peygamber Efendimizin Hudeybiye Anlaşmasına göre kaza umresi yaptığı bir dönemde nazil olduğunu ortaya koymaktadır. Böylelikle müminler umre dönüşü eski cahiliye davranışlarına dönmekten alıkonmaktadır.⁷⁷¹

Ayrıca Sure'nin 190. Ayeti, müşriklere karşı savaşın emredildiği ilk ayettir.⁷⁷² Ayette Taberi'nin açıklamasıyla; “Ey müminler, Allah'ın, kulları için göndermiş olduğu din uğrunda, sizinle savaşan müşriklerle savaşın. Fakat kadınları, çocukları, ihtiyarları ve size karşı silah kullanmayanları, size harp açmayanları öldürerek haddi aşmayın. Zira Allah, koymuş olduğu hudutları aşanları ve haram kıldığını helal sayanları asla sevmez”⁷⁷³ buyrulmaktadır.

Ayet-i kerimedeki “Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın/ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ ” ifadesi hakkında iki görüş rivayet edilmiştir. Bu

⁷⁶⁸ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. V, s. 136-137.

⁷⁶⁹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. V, s. 138.

⁷⁷⁰ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 396; Kurtubi, *a.g.e.*, c. III, s. 238; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. II, s. 200.

⁷⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 283-285; Kurtubi, *a.g.e.*, c. III, s. 238.

⁷⁷² Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 289; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 395; Kurtubi, *a.g.e.*, c. III, s. 237; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. I, s. 325; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. II, s. 200.

⁷⁷³ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 290-291.

görüşlerden birincisine göre ayette kâfirlerin kadınlarının, çocuklarının, ihtiyarlarının, savaşamayanlarının ve silahlarını bırakarak teslim olanlarının öldürülmemeleri emredilmiştir.⁷⁷⁴

Bir diğer görüşe göre ise bu âyet-i kerime, Tevbe suresinin otuz altıncı ayetinde zikredilen "Müşriklere karşı topluca savaşın" âyet-i kerimesiyle neshedilmiştir. Zira bu âyet, Müslümanların, müşrikle savaştıkları ilk zamanlarda inmiş ve Müslümanlara sadece kendilerine savaş açanlara karşı savaşmalarını emretmiş ve savaş açmayanlara karşı da savaş ilan ederek ileri gitmemelerini istemiştir.⁷⁷⁵

Taberi, bu görüşlerden birincisini tercihe şayan görmekte ve gerekçe olarak şunları söylemektedir: "Bir âyet-i kerimenin neshedilmediği göz önünde bulundurularak izah edilmesi mümkün iken onun neshedildiğini söylemek doğru değildir. Bu âyet-i kerimenin neshedilmediğini söyleyerek izah etmek mümkündür. Zira "Haddi aşmayın" ifadesinden maksadın, kadınları, çocukları, yaşlıları ve size karşı savaşmayanları öldürmeyin." demek olduğu açıktır. Bu durum ayetin neshedilmediğini ortaya koymaktadır. Aksini iddia edenin, sağlam delil göstermesi gereklidir.⁷⁷⁶

Ayrıca ayette savaş emrinden sonra "Aşırı giderek haddi aşmayın/ وَلَا تَعْتَدُوا" buyrulmaktadır. Savaşta haddi aşmama "Size savaş ilan etmeyenlere savaş açarak haddi aşmayın", anlamına geldiği gibi "Allah rızası dışında bir maksatla savaşarak haddi aşmayınız" anlamına da gelmektedir. Zira kavmî asabiyet ve ün kazanmak gayesiyle savaşmak da haddi aşmak olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeple mümin kullardan sadece Allah'ın dinini üstün kılma kastıyla savaşmaları istenmektedir.⁷⁷⁷

Neticede ayete verilen her iki anlam da ortak bir noktada birleşmektedir. Allah, müminlere hayatın bütün alanlarında olduğu gibi cihad emrinde de uyulması gereken kurallar ve sınırlar koymaktadır. Müminlerin bu sınırların dışına çıkmamalarını istemektedir. Her ne kadar savaş durumunda dahi olsalar müminlerin düşmanlarına karşı insanlık dışı muamelelerde bulunmaları yasaklanmaktadır. Böylelikle müminlerle savaşma hususunda bir irade

⁷⁷⁴ Taberi, *a.g.e.*, a.y.; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. V, s. 139.

⁷⁷⁵ Taberi, *a.g.e.*, a.y.; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 395-396; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. V, s. 138.

⁷⁷⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 291-292; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. II, s. 200.

⁷⁷⁷ Kurtubi, *a.g.e.*, c. III, s. 241.

göstermeyen kadınlar, çocuklar, yaşlılar, ibadetle meşgul olanlar ve hatta hayvanlar ve ağaçlar Allah'ın bu emriyle savaştan korunmuş olmaktadır.⁷⁷⁸

Ayetin sonunda “إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ/ Allah haddi aşanları sevmez/” buyrulmaktadır. Ayette kastedilen haddi aşan kullar Allah'ın koyduğu sınırlara tabi olmayarak savaşta O'nun öldürülmesini haram kıldığı kimseleri öldürmeyi kendilerine helal sayan kimselerdir.⁷⁷⁹

Ayetin nüzul sebebinden anlaşılacağı üzere Müslümanlara, kendileriyle yaptıkları anlaşmayı bozarak savaş ilan eden müşriklere karşı haram ayda bulunulsa dahi karşılık verme izni verilmiştir. Fakat ayette bu izin “haddi aşmama” şartıyla sınırlandırılmıştır. Bu izne göre Müslümanlar kendilerine yönelik bir saldırıyı önleme yani savunma amacıyla savaşıacaklardır. Bizzat savaşı başlatan taraf olmayacaklardır. Ayrıca savaşa katılmayan ve savunmasız durumda bulunan kimselere zarar vermeyeceklerdir.

Ayetin bağlamından, Allah'ın sevmediği haddi aşan kulların, özel anlamda savaş hukukunda Allah'ın koyduğu kurallara tabi olmayan kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Genel anlamda ise Allah'ın sevmediği söz konusu vasıftaki kullar, hayatın bütün alanlarında kendilerine dinde kural koyma yetkisi olan Rabbimiz ve gerektiğinde Peygamber Efendimiz tarafından çizilen helal ve meşru dairenin sınırına riayet etmeyerek sınır ihlali yapan kimselerdir.

Mâide Suresi'ndeki Allah'ın Sevmediği Mu'tedi Kullar

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

“Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.”⁷⁸⁰

Mâide Suresi'nin 70 ile 82. Ayetleri arasında İsrailoğullarından söz edilmektedir. Bu ayetlerde İsrailoğullarının kendilerine gönderilen Peygamberleri yalanlayıp öldürdükleri⁷⁸¹ ve Hz İsa'yı ilahlaştırdıkları⁷⁸² söylenmekte Hz. İsa'nın

⁷⁷⁸ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. I, s. 396; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. I, s. 325; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. II, s. 200.

⁷⁷⁹ Taberi, *a.g.e.*, c. III, s. 292; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. V, s. 139; İbn Hatim, *a.g.e.*, c. I, s. 325.

⁷⁸⁰ Mâide, 5/87.

⁷⁸¹ Mâide, 5/70.

⁷⁸² Mâide, 5/72.

Allah tarafından gönderilmiş bir rasul olduğu belirtilerek onların yanlış itikatlarına müdahale edilmektedir⁷⁸³. 77. Ayette İsrailoğullarının bu yanlış itikatları “Dinde haddi aşma” olarak nitelenmekte, 78.ayette ise bu hal üzere devam edenlerin; Allah’a isyan etmeleri ve sınırı aşmaları sebebiyle lanetlendikleri söylenmektedir.

82. Ayette müminlere düşmanlık bakımından en aşırı olanların Yahudi ve müşrikler, sevgi bakımından en yakın olanların ise Hristiyanlar olduğu söylenmektedir. Ayetin devamında bu durum, Hristiyanların içinde kendilerine yol gösterici ve hakikati kabul etmekte kibirli davranmayan rahipler olmasına bağlanmıştır. Devam eden ayetlerde bu kimselerin gerçeği idrak ederek iman etmeleri sebebiyle cennetle mükâfatlandırıldıkları ifade edilmiştir⁷⁸⁴. Rivayetlerde bu ayetin Peygamberimize gelen ve Kur’an-ı Kerim dinleyerek Müslüman olan Habeş Hristiyanlarından keşiş, rahip ve halktan bir grup hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir.⁷⁸⁵

86. Ayette ise hakikati inkâr ederek Allah’ın ayetlerini yalanlayan kimselerin sonunun cehennem olduğu ifade edilmiştir. Bunun ardından 87. Ayette Allah’ı ve Rasulü tasdik ederek kendilerine Allah’tan gelen her şeyin hakk olduğuna iman eden kimselere seslenilmektedir. Ayette bu kimseler ruhban ve keşişlerin yaptığı gibi Allah’ın helal kıldığı şeyleri kendilerine haram kılma konusunda uyarılmaktadırlar. Zira Allah’ın koyduğu kurallara tabi olmayarak bunları değiştiren kimseler haddi aşan Allah’ın sevmediği kullar olarak nitelendirilmektedir.⁷⁸⁶

Rivayetlerde bu ayetin Osman bin Maz’un ve bazı Müslümanlar hakkında nazil olduğu yer almaktadır. Bu kimseler Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla Allah’ın helal kıldığı evlenmeyi ve helal yiyecekleri kendilerine haram kılmışlardı. Bunun üzerine Peygamberimizin bazı rivayetlerde bu kimselere “Ben size rahip ve keşiş olmanızı emretmiyorum” dediği söylenmektedir. Bazı rivayetlerde ise Peygamberimize ashabından üç kişinin sürekli oruç tutmak, evlenmemek ve gece boyunca uyumadan namaz kılmak üzere anlaştığının haber

⁷⁸³ Mâide, 5/75.

⁷⁸⁴ Mâide, 5/83-85.

⁷⁸⁵ Bu ve konu hakkındaki diğer rivayetler için bkz. Ferra, *a.g.e.*, c. I, s. 318; Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 594- 602; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 107-108; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VII, s. 9; Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 158-161; Zuhayli, *a.g.e.*, c. IV, s. 10-11.

⁷⁸⁶ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 606-607.

verildiği ifade edilmektedir. Bu haber üzerine Peygamberimizin söz konusu kişileri çağırarak “Ben bazen oruç tutarım bazen tutmam, gece uyduğumda olur, namaz kıldığımda; kadınlarla da evlenirim; kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir” dediği rivayetler arasında yer almaktadır.⁷⁸⁷

Hristiyanlardan sonra sözün iman edenlere getirilmesi bu ayette söylenenler ile daha önceki ayetlerde söylenenler arasında bir bağlantı olduğunu göstermektedir. Zira Allah Teâlâ önceki ayetlerde Hristiyanları “Çünkü onların içinde keşişler, rahipler vardır”⁷⁸⁸ diyerek övmüştü. Hâlbuki bu rahip ve keşişler, kendilerine yasak kılınmadığı halde hoş ve güzel şeylerden dünyadan uzak durma düşüncesiyle sakınmaktaydılar. Binâenaleyh Cenâb-ı Hak onları methedince bu övgü, Müslümanlarda da aynı şekilde davranma isteği oluşturdu. İşte bu sebeple Müslüman zihinlerdeki bu isteği ve vehmi silen, aynı şey ile emrolunmadıklarını bildiren bu ayet nazil olmuştur.⁷⁸⁹

Ayette; Allah’ın helal kıldığı bir şeye, insanlar tarafından haram hükmünün verilerek hükümlerin tahrif edilmesi nehyedilmektedir. Nehiy anlamı içeren “sınırı aşmaym” ifadesi ise genel olarak kullanılması sebebiyle Allah’ın çizgilerini belirlemiş olduğu her alanda helali haram, haramı helal sayma gibi tüm durumları kapsamaktadır.⁷⁹⁰

İnsanın yeryüzünde yaratılış gayesi Allah’a kulluk etmektir. İnsana, bu amacı gerçekleştirmeye götüren yollar helal kılınırken, bu yoldan uzaklaştıran şeyler haram kılınmıştır. Bununla birlikte ayette insanın kendisine helal olan güzel ve hoş dünyevi şeyleri haram kılması yasaklanmıştır. Çünkü insanın güzel ve hoş dünyevi şeyleri terk ederek ruhbanlığa yönelmesi, bir tür zayıflığın ve kusurun delilidir. Zira mükemmellik, her iki tarafı da (dünyevî ve uhrevî tarafı) bir bütün olarak hakkıyla yerine getirmededir. Allah’ın sevdiği kul da hayatı bir bütün olarak idrak ederek hem dünyayı hem de ahireti mamur edendir.⁷⁹¹

⁷⁸⁷ Ferra, *a.g.e.*, c. I, s. 318; İbn Abbas, *a.g.e.*, c. I, s. 343; Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 607-613; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. IV, s. 1186-1187; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. II, s. 283-284; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 116; Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XII, s. 74-76; Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 423-425; Zuhayli, *a.g.e.*, c. IV, s. 16-17; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VII, s. 13-15.

⁷⁸⁸ Mâide, 5/82.

⁷⁸⁹ Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XII, s. 76; İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. IV, s. 1187; Derveze, *a.g.e.*, c. VII, s. 162-163; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VII, s. 13.

⁷⁹⁰ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 615; Kurtubi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 119. İbn Ebi Hatim, *a.g.e.*, c. IV, s. 1188; İbn Aşur, *a.g.e.*, c. VII, s. 17.

⁷⁹¹ Ruhbanlık hakkında farklı değerlendirmeler için bkz. Fahrüddin Er-Râzi, *a.g.e.*, c. XII, s. 74-76

Allah'ın herhangi bir konuda koyduğu hükmü değiştirme yasağı, tüm Müslümanlara yönelik evrensel bir yasama ve telkin niteliğindedir. Zira yasama yetkisi meselesi tamamen ilahlık meselesi ile ilgili bir meseledir. İnsanın hayatını düzenleme konusunda, ilahlık hakkının temelini, "İnsanları yaratan ve onlara rızık veren Allah'tır. Buna göre, verdiği rızık dilediği kısmını helal kılmak, dilediği kısmını ise haram kılmak hakkına sahip olan da yalnız Allah'tır" gerçeği oluşturmaktadır. Çünkü mülkün sahibi, aynı zamanda mülkün tasarruf hakkına da sahiptir. Bu apaçık ilkenin dışına çıkan kimsenin durumu, Allah'ın belirlediği sınırın dışına çıkması sebebiyle "haddini aşma" olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla Allah'a karşı sınırları aşmak ile Allah'a inanmak, aynı kalıpte bir araya gelmemesi gereken iki ayrı durumdur.⁷⁹²

Dünya ve ahireti; birbirinin tamamlayıcısı ve birini diğerinin olmazsa olmazı olarak görerek bir hayat inşa etmek, Kur'an'ın vurguladığı genel ilkelerle birebir örtüşmektedir. Ahiret hayatının tarlası olan dünya, mümin için salih ameller ekme sürecidir. Zira insanın dünya hayatındaki halifelik⁷⁹³ görevi hem dünyayı hem de ahireti imar etmesini gerektirmektedir.

İslam, müminlere her konuda itidalli olmayı tavsiye etmektedir. İnsanın ahiret hayatını unutacak kadar dünyevi lezzet ve eğlencelere kapılması israf anlamında haddi aşma iken haram kılınmayan konularda yasaklar koymak zulüm anlamında haddi aşmaktır. Dolayısıyla her iki durum da Allah'ın çizdiği sınırların dışına çıkma anlamında haddi aşmadır.⁷⁹⁴

Allah'ın helal olarak çizdiği alanda yasaklar koymakta, haram olarak çizdiği alan da serbestlik ilan etmekte Allah'ın kulları için koymuş olduğu sisteme muhalif davranmaktır. Bu durum Allah'ın koyduğu sınırlara riayet etmeyerek kulun müteceviz davranmasına sebep olmaktadır. Allah ise haddi aşan kullarını sevmediğini söylemektedir.⁷⁹⁵

Ayetin bağlamından Allah'ın sevmediği haddi aşan kulların, Allah'ın hükümlerini kendi tuttukları bir yolla değiştiren kimseler olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayetin nüzul sebebine dair rivayetler, haddi aşan kimseler olarak nitelenenlerin Allah'ın sevgisine ve övgüsüne layık olmak amacıyla kendilerine

⁷⁹² Kutup, *a.g.e.*, c. IV, s. 422.

⁷⁹³ Bakara, 2/30.

⁷⁹⁴ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zuhayli, *a.g.e.*, c. IV, s. 18-19.

⁷⁹⁵ Taberi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 606-607.

helal kılınan şeylerden bile vazgeçen insanlar olduğunu söylemektedir. Fakat ayet bu durumun yanlışlığını ifade ederek Allah'ın koymuş olduğu hükümleri değiştirmeyi, haddi aşmak olarak nitelendirmiştir. İyi niyetle yapılmış olsa dahi Allah koyduğu hükümleri değiştirerek haddi aşan kullarını sevmemektedir. Zira hüküm koyma yetkisi sadece Allah'a aittir.

Ayrıca ayette müminler için ruhbanlık hayatının hoş görülmediği ifade edilmektedir. Allah, yarattığı bütün nimetleri israf etmeden ve haddi aşmadan kullanmaları şartıyla kullarının istifadesine sunmuştur. Dolayısıyla bu nimetler üzerinde hüküm verme yetkisi Allah'a, yaratılış kanunlarına uygun olarak kullanma hakkı ise insana aittir. İnsanın bu hakkı kullanırken içinde bulunduğu şükür, inkâr, israf ve haddi aşma gibi durumlar ise kulun Allah ile ilişkisini belirten göstergelerdir.

Sonuç itibarıyla Allah verdiği nimetleri gerektiği gibi kullanarak, kendisinin ilahlık ve Rabblığını⁷⁹⁶ tanıyan kullarını sevmektedir. Kendisinin koyduğu hükümlere tabi olmayarak onların gereğini yapmayan ve hatta bunları değiştirmeye kalkan kullarını ise sevmemektedir. Zira onlar kendilerine tanınan hak alanından/sınırından çıkarak hadlerini aşmışlardır.

---

⁷⁹⁶ Rabblık; mülkün sahibi olduğu gibi mülkte tasarruf etme yetkisini belirleyen merci anlamında kullanılmıştır.

SONUÇ

Mutlak kemal sıfatlarıyla muttasıf olan Allah, rahman ve rahimdir. O, kullarına daima sevgi ve merhametle⁷⁹⁷ muamele edendir. Gafur ve Vedüd⁷⁹⁸ olarak kullarını bağışlayan ve sevendir. Allah'ın kendilerine yönelik bu yaklaşımına kulların tavrı isteyerek itaat etme olmalıdır. Bu ise ancak ilahi vahyi doğru anlamlandırma neticesinde mümkündür. Böylelikle insan içinde yaşadığı hayatı nasıl kavraması gerektiğini öğrenecek ve doğru davranışı ortaya koyacaktır.

Sevgi, hayata değer katan tüm varlıklar arasındaki güzel iletişimi ve anlaşmayı sağlayan temel ve hayati bir unsurdur. Benmerkezcilik, hırs, kin ve kibir sebebiyle son zamanlarda azalan bu sevgi ortamı yerini “buğz”a bırakmıştır. Buğz ortamını oluşturan etkenlerin başında ise kulun Allah'a olan sevgi bağının zayıflaması gelmektedir. Zayıflayan bu sevgi bağı neticesinde kul Allah'a gerektiği gibi ibadet etmekten uzaklaşacaktır. Dolayısıyla ister istemez ayetlerde zikredilen sevilmeyen kulların özelliklerini taşıyacaktır. Bu sebeple çalışmada sevgi temelli kul-Allah ilişkisinin kurulması üzerinde durulmuştur. İlahi vahyin bunu sağlamak için sevmeyi önceleyen bir üslup takındığı vurgulanmıştır. Allah'ın sevdiği-sevmediği kulların kimler olduğu üzerinde durularak nihayetinde Müslümanlar, ilahi vahye uygun bir karaktere sahip olmaya yönlendirilmiştir.

Kur'an'da, sevgi anlamına gelen birçok kelime vardır. Fakat Allah'ın sevdiği-sevmediği kul özelliklerinden bahsedilirken “HBB/ حَبَّ” kökü kullanılmıştır. Bu çalışmada söz konusu kök üzerinde durularak bu kökün geçtiği ayetler nüzul sırasına göre incelenmiştir. Müslümanlar, Allah'ın sevdiği kullar zümresinden olmaya teşvik edilirken Allah'ın sevmediği kul özelliklerinden sakındırılmıştır.

Bu çalışmanın “Kur'an'da Sevgi” ile ilgili yapılan diğer çalışmalardan en önemli farkı öncelikle ayetlerin bağlam bütünlükleri içinde nüzul sırasına göre işlenmesidir. Ayrıca ayetin yer aldığı surenin ana konularına kısaca değinilmiştir. Neticede Allah'ın sevdiğini ya da sevmediğini söylediği davranışın ilk muhatabına ulaşma konusunda elinizdeki çalışmayla önemli bir mesafe katedilmiştir. Fakat bu konu hubb kökünün lügat karşılıklarından yola çıkılarak ayetlerde geçen türevlerin etimolojileri ile daha da zenginleştirilebilir.

⁷⁹⁷ En'âm, 6/1.

⁷⁹⁸ Bürûc, 85/14.

Allah'ın diğer üslup özellikleri yanında sevme-sevmeme üslubuyla da kullarına hitap ettiği hususu, bu tezin hazırlanmasına sebep olan temel saiktir. Bu üslubun kullanılmasının kul-Allah ilişkisine farklı bir boyut kazandırdığı düşünölmektedir. Kulların kendilerine “sevgi” ile hitap eden bir Allah'a iman ettiklerinin farkında olmalarının onları olumlu anlamda etkileyeceği görüşü savunulmaktadır. Böylelikle insanlar zoraki değil severek ve isteyerek iman edeceklerdir.

Sevme-sevmeme üslubunun farkında olmak muhatapları Allah'a yaklaőtran bir durumdur. Zihnen ve kalben tam bir teslimiyetle iman eden kimseler; ayetlerde zikredilen Allah'ın sevdiği kullar arasında olmak için uğraőacak sevmediği kul özelliklerden sakınacaktır. Zira sertlik ve mecburiyet fitrat olarak insanı olumsuz etkilerken sevgi üslubu ise salih amellere teşvik etmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Müslömanlar cennetle müjdelenirken inkârcılar cehennem ile korkutulmaktadır. Bu çalışmada incelenen ayetlerde ise Allah'ın sevdiği ve sevmediği kulların özelliklerine yer verilmektedir. Böylelikle Allah'ın sevgisini kazanarak O'nun sevdiği davranışlarda bulunmak ve neticede ilahi mükâfata nail olmak müminler için önem kazanmaktadır.

Kur'an'ı doğru anlamak ve yaşamak tüm Müslömanlara yüklenmiş bir vazifedir. İnsanların hem Allah'a olan sorumluluklarını hem de kendi aralarındaki ilişkilerini “sevgi” ile yerine getirmeleri ahsen-i takvim olarak yaratılmaları gereğidir. İlahi kitap sevgiyi hâkim kılmanın düsturlarını ortaya koyarak Müslömanlara yol gösterici olmaktadır. Bu hayat yolculuğunda sevgiyle yürüyüp yürümeme tercihi ise insana kalmıştır.

Maharet, güzeli görebilmektir.

Sevmenin sırrına erebilmektir.

Cihan âlem herkes bilsin ki

En büyük ibadet sevebilmektir. (Yunus Emre)

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulkaki, Muhammed Fuat, *Mu'cemu'l Müfehres*, Daru'l-Hadîs Yay., Kahire, 1996.
- Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, ŞuleYay., İstanbul, 2009.
- Alper, Hülya, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yay., İstanbul, 2002.
- Ateş, Ali Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yay., İstanbul, 2014.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2002
- Beheşti, Muhammed Huseyn, *Kur'an'ı Anlama Metodu*, çev. Sabah Kara, Kıyam Yay., Ankara, 1989.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yay., İstanbul, 1955.
- Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruhu'l Beyan*, ihtisar eden: Muhammed Ali Sabuni, Damla Yay., İstanbul, 1995.
- Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari*, Daru'l-Hadis, Beyrut, 2011.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2007.
- Coşkun, Ahmet, "Kur'an'ın İfade Özellikleri ve Esaslarını Muhataplarına Kabul Ettirmekte Kullandığı Umumî Prensipler", *Kur'ani Hayat Dergisi*, yıl: 3, sayı: 14, Eylül-Ekim 2010.
- Cündioğlu, Dücane, *Kur'an'ı Anlama'nın Anlamı*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2005.
- Çağatay, Neşet, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1982.
- Çelik, Ali, *Yunus Emre'nin Şiirlerinde İman-İbadet-Ahlak Esasları*, Emin Yay., Bursa, 2015.

Çetin, Abdurrahman, *Kur'an İlimleri ve Kur'an'ı Kerim Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul, 1982.

Çevikoğlu, Hasan, "Kur'an-ı Kerim'de Edebi Üslup", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2012, sayı: 1, ss. 67-90

Dahhak, *Tefsiru'd-Dahhak*, Daru's- Selam, Kahire, 1999.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, İfav Yay., İstanbul, 2008.

Derveze, İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Ekin Yay., İstanbul, 1998.

Düzenli, Yaşar, *Kur'an Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan*, İfav Yay., İstanbul, 2000.

Ebu Halil, Şevki, *Siyer Atlası*, çev: Enver Arpa, Fecr Yay., Ankara, 2007.

Ebu Zehra, Muhammed, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, çev: Mehmet Keskin, Birleşik Yay., İstanbul, 1993.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yay., İstanbul, 2013.

Eroğlu, Ali, *Kur'an Tarihi ve Kur'an İlimleri Üzerine*, Kültür ve Eğitim Vakfi Yay., Erzurum, 2002.

Esed, Muhammed, *Kur'an Meâli*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 2002.

Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev: Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2007.

Ferra, Ebu Zekariyya Yahya b. Ziyad b. Ya'kub (ö.207/822), *Meâni'l-Kur'an* (I-III), (Tahk. Muhammed Ali en- Neccar, Ahmed Yusuf Necatî, Abdulfettah İsmail Şelebî), Daru's- Surûr, y.y., t.y.

Fetavayı Hindiyeye, çev: Mustafa Efe, Akçağ Yayınları, Ankara, 1985.

Fîrûzabâdî, Mecduddîn b. Ya'kub, *el- Kâmûsu'l-Muhît*, (I-IV), 2. Baskı, Mısır, 1371/1952.

Fromm, Erich, "The Art of Loving", *Sevme Sanatı*, çev. Yurdanur Salman, Payel Yay., İstanbul, 1995.

El-Gazali, Ebu Hâmid Muhammed, *İhya-u Ulumi'd-Dîn*, çev. Ali Arslan, Arslan Yay., İstanbul, 1972.

Gezer, Süleyman, “*Kur'an'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitabın Rolü*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara, 2007, ss. 73-76

Gezgin, Ali Galip, *Kuran'da Sevgi*, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta, 2003.

Halefullah, Muhammed Ahmed, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002.

Hamid Ebu Zeyd, Nasr, *İlahi Hıtabın Tabiatı*, çev: Mehmet Emin Maşalı, Kitabiyat Yay., Ankara, 2001.

Hamîdullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, Beyan Yay., İstanbul, 2000.

Hicazi, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, çev: Mehmet Keskin, İlim Yay., İstanbul, t.y.

Hökekleli, Hayati, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, Dem Yay., İstanbul, 2013.

- *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005.

Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1982.

İbn Abbas, *Tefsir'i İbn Abbas ve Mervîyyatihi min Kütübî's Sünnet*, y.y., Beyrut, 1993.

İbn Abidin, *Reddül- Muhtar Ale'd- Dürri'l- Muhtar*, çev: Mehmet Savaş, Şamil Yay., İstanbul, 1984.

İbn Atıyye, el- *Muharraru'l-Veciz fi Tefsiri'l- Kitabî'l-Aziz*, Dar İbn Hazm, y.y.y., t.y.,

İbn Aşur, Muhammed et-Tahir, *et- Tahrir ve't-Tenvir*, y.y., Tunus, 1984.

İbn Ebi Hatim, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, y.y., Riyad, 1997.

İbn Faris, Mucem'u Mekayisu'l-Luga, Daru'l-Fikr, y.y.y., t.y.

İbn Habib, *Kitâbu'l-Muhabber*, y.y., Beyrut, t.y.,

İbn Mace, el-Hafız Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid, *Sünen*, Daru'l-Fikr, Beyrut, t.y.

İbn Manzur, Ebu'l Fazl, *Lisanu'l-Arab*, Daru'l-Maarif, Kahire, t.y..

İbn Hazm, Ebu Muhammed b, Ali b. Ahmed b. Said ez- Zahiri, *El-İhkam fi Usûlil Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Matbaatu'l-Âsime, Kahire, 1970.

İbn Hişam, Siret-i Nebevi, çev: Hasan Ege, Kahraman Yay., İstanbul, 1985.

İbn. Kayyum, el- Cevziyye, *Ravzatu'l- Muhibbîn ve Nüzhetü'l Müştakîn*, çev: Feyzullah Demirkıran, Savaş Kocabaş, Şule Yay., İstanbul, 2009.

- *Medaricu's- Sâlikîn*, çev: İbrahim Tüfekçi, Harun Ünal, İnsan Yay., İstanbul, 1991.

- *Allah Sevgisi*, çev: İshak Emin Aktepe, Ahmet Akbaş, Polen Yay., İstanbul, 2015.

İbnu'l Kelbi, *Kitabu'l-Esnam*, çev. Erdinç Doğru, Kemal Çelik, Fecr Yay., Ankara, 2005.

İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri*, çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul, 1984.

el-İsfehani, Ragıp, *Müfredat*, çev: Yusuf Türker, Pınar Yay., Şam, 2002.

İşler, Emrullah, “*Fitne Katilden Beter mi? -Fitne Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu*” *İslâmiyat*, sayı: II, Nisan- Haziran 1999.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2013.

Karagöz, İsmail, *Allah Sevgisi Allah Korkusu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2010.

Karagöz, Mustafa, “Dilin İşlevleri Açısından Kur'an'ın Üslubu”, *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, sayı: 9, ss. 171-206

Kasapoğlu, Abdurrahman, “Allah-İnsan ilişkisi Açısından Muhabbet/Sevgi Olgusu”, *Hikmet Yurdu*, 3, s. 5 (Ocak-Haziran 2010) .

el- Kattan, Menna Halil , *Mebahis fi U'lumi'l-Kur'an*, Risale Yay., Beyrut, 2009.

Kaynak, Mesut, *Kur'an'da Sevgi*, İstanbul, y.y, 2000.

Kur'an Yolu Tefsiri, (Haz: Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sabrettin Gümüş) *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2007.

Konyalı Mehmed Vehbi, *Hulâsat'ul-Beyan Fi Tefsir'il-Kur'an*, Üçdal Yay., İstanbul, (t.y.), 4.baskı.

Kotan, Şevket, *Kur'an ve Tarihselcilik*, Beyan Yay., İstanbul, 2001.

Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an Ve'l-Mübeyyinu Lima Tedammenehu Mine's- Sünneti Ve Âyi'l-Furkan*, Risale Yay., Beyrut, 2006.

Kutub, Seyyid, *Fi Zilal'il-Kur'an*, çev: Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Hikmet Yay., İstanbul, 1968.

- *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, çev: Kamil M. Çetiner, Hikmet Yay., İstanbul, 2007.

Küçük, Raşit, *Sevgi Medeniyeti*, Rağbet Yay., İstanbul, 2007.

Maturidi, *Tevilatu'l-Kur'an*, Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.

Maverdi, *en-Nüketu ve'l-Uyun Tefsir'ul-Maverdi*, y.y., Beyrut, 1992.

Mavsili, *İhtiyar*, çev: Celal Yeniçeri, Şamil Yay., İstanbul, 2011.

Mevdudi, Ebu'l-A'lâ, *Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim*, çev. Cahit Koytak, Kahraman Yay., İstanbul, 1999.

- *Tefhimu'l-Kur'an*, çev: Komisyon, İnsan Yay., İstanbul, t.y.

Mücahit, *Tefsiru'l-Mücahit*, Daru'l- Fikir, Medine, 1989.

Müftüoğlu, Ömer, *Bugünün Müslümanının Kur'an'la İletişimi*, Otto Yay., Ankara, 2012.

- *Kur'an'ın Sesleri*, Otto Yay., Ankara, 2015.

- “Sevgi Perspektifinden İnsan- Allah Diyaloğu” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: II.

Müslim b. Haccac, el- Kuşeyri, el- Câmiu's- Sahih (*Sahih-i Müslim*), Dar-u İhya-i Tüvas el- Arabi, Beyrut, t.y.

- Nesai, Ebu Abdirrahman, *Sünen*, er- Risale, Beyrut, 2001
- Nesefi, *Nesefi Tefsiri*, çev: Harun Ünal, Şerafettin Şenaslan, Ravza Yay. İstanbul, 2011.
- Pak, Zekeriya, *Kur'an'da Kulluk*, Kayhan Yay., İstanbul, 1999.
- Er-Râzi, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, Daru'l- Fıkr, Beyrut, 1981.
- Es-Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, çev: Nedim Yılmaz, Sadrettin Gümüüş, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014.
- Salih, Subhi, *Mebahis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, y.y., Beyrut, 1968.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'an ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul, 2008.
- Seyyid Nuh, Seyyid Muhammed, *el- Hubbu ve'l Buğzu Fi'l Kur'âni-l Kerim*, Dâr bin Hazm, Beyrut, 2001.
- es-Suyuti, Celaleddin, *el-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an*, çev: Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Hikmet Yay., İstanbul, 1987.
- Şaban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2007.
- Şahinler, Necmettin, *Kur'an'da Sembolik Anlatımlar*, Beyan Yay., Ankara, 1995.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberî Tefsiri (Câmiu'l-beyân an te'vîli â'yi'l-Kur'ân)*, Daru'l-Hicr, Beyrut, 1978.
- Tatlısu, Ali Osman, *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, Kapı Yay., İstanbul, 2011.
- Toptaş, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yay., İstanbul, t.y.
- Ünver, Mustafa, "Kur'an'ı Anlamada Söz Merkezli Bir Vasatın Rolü", *İslamiyat*, Ankara, 2003, c. VI, sayı: I, ss. 149-164.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Akçağ Yay., Ankara, 2009.
- Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yay., Ankara, 1991.
- Yılmaz, Nedim, *İcazu'l-Kur'an*, Fatih Yay., İstanbul, 1984.

- Zemahşeri, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf*, Mektebetu'l-İlmiyye, Riyad, 1998,
- Zerkani, *Menahilu'l-İrfan Fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1995.
- Zeydan, Abdülkerim, *Fıkıh Usulü*, çev: Ruhi Özcan, İfav Yay., İstanbul, 1993.
- Zuhayli, *Vehbe, et-Tefsirü'l-Münir*, çev: Hamdi Arslan, Ahmet Efê, Beşir Eryarsoy, H. İbrahim Kutluay, Nurettin Yıldız, Risale Yay., İstanbul, 2005.